૩૫૪૧

ૐ

શ્રી ભાવાર્થપ્રકાશ.

રચનાર,

વ્યાસજી વલ્લભરામ સુરજરામ.

છપાવનાર શીશ્યો,

ભરૂચના નીવાશી—ફકીરચંદ પરસોતમ.

આશારામ નરોતમ—નાગજી ખુશાલદાસ.

ડાહ્યાભાઇ લાલદાસ—નરોતમ નથુભાઇ.

નરોતમ બેહેચર—ભીખાભાઇ જીવણદાસ.

નાહાનાભાઇ બેહેચર—મંગળ લક્ષમીદાસ.

અમદાવાદ.

યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપ્યો.

સવંત ૧૯૪૪. સને ૧૮૮૮.

કીમત ૧ા રૂપીયો.

ગ્રન્થ કરતાની,

પ્રસ્તાવના.

આ ગ્રન્થ પરમાત્માના સ્વરૂપ સબંધી જ્ઞાનનો હેતુછે, તેમાં વેદ વીગેરેનાં વચનોનો ભાવાર્થ ન્યાયમાં આવે તેવો ને તે વચનો સત્ય રહે તેવોછે.

આ ગ્રન્થનું મનન કરનારાએ તથા વાંચનારા મોક્ષેચ્છુઓએ, શબ્દ દોશ વ્યાકરણદોશ અશુધ્ય દોષ વિગેરે દોષ જોવા નહી કેમકે મોક્ષેચ્છુઓને તો મતલબ જોવો યોગ્ય છે. આમાં કવેશ્વરપણુ, શબ્દ કોષ જાણપણુ, કે વ્યાકણ વિદ્યાનું જાણપણુ તથા સંસ્કૃત વિદ્યાનું વિદ્વાનપણુ બતાવ્યું નથી. ફક્ત મુદ્દાની મતલબ બતાવવા હેતુ રાખ્યો છે તેમ છતાં જે પ્રાણી કાવ્યદોષ શબ્દદોષ વ્યાકણ દોષ કે સંસ્કૃત દોષ સોધશે અથવા બીજાને દરસાવશે તે દ્વેષથી દરસાવશે. બાકી કાંઇ પ્રયોજન નથી.

વળી આ ગ્રન્થમાં ઘણી ભુલ્યો હશે તે સુધારીને સુજ્ઞજનોએ વાંચવું. વળી આ ગ્રંથના છેવટના પ્રષ્ટોમાં સુદ્ધિપત્ર આપ્યુંછે, તે જોવું.

આ ગ્રંથના વાંચનારાએ પુર્ણ વાંચવો; કેમકે અધુરો વાંચવાથી ખરો મતલબ સમજાશે નહી ને ધર્મ

સબંધી મનને વિશે ખેદ લાગશે. પણ પુર્ણ ગ્રન્થ વાંચનારને ખેદ નહી લાગતાં અતી આનંદ ઉપજશે. જેમકે—

દ્રષ્ટાંત.

એક અમદાવાદ જેવા શેહેરનો રેહેવાશી પોતાના રોજગારમાં પોતાની પાસેનું સઘળુ ધન ખોઈ બેઠો ને દેવાદાર થયો તે દેવાના દુખથી સગાં વહાલાંની રજા લેઇને પોતાનાં સ્ત્રી પુત્ર પરિવાર લેઇને વડોદરા જેવા શેહેરમાં રોજગારને અર્થે ગયો. ત્યાં જઇને વેહેપાર સારૂ ખાવાનાં કાળાં મરીની હોરત કરી તે મરીના ધીરનારને એક માસે રૂપૈયા આપવાનો વાયદો કર્યો ને તે મરી લાવી પોતાને ત્યાં વખારો ભરી ને પછી એક માસ થયો પણ તે મરીનું લેનાર કોઇ ગ્રાહક થયું નહી, એવામાં મરીના ધીરનાર લોકો એને ઘેર રૂપૈયા લેવા આવ્યા; ને લાંઘવા બેઠા. એવામાં કોઈ મુંબાઇનો વેહેપારી આવ્યો તે તેનાં બધાં મરીની ખરીદી કરીને રૂપૈયા ગણી આપી મરી લેઇ ગયો. ને પછી મરીના ધીરનારાએ અમદાવાદીને કહ્યું કે હવે અમારા રૂપૈયા આપ, ત્યારે અમદાવાદીએ કહ્યું ભાઇ તમો મારે ઘેર લાંઘવા બેઠા તે વાત માહારા દેશમાં ગઇ હશે તેથી માહારાં સગાં વ્હાલાનો જીવ

ઘણો ઊંચો થયો હશે માટે મને થોડી મતલબમાં એક કાગળ લખી નાખવા દો. એમ કહી કાગળ લખ્યો તેમાં ટુંકો મતલબ લખ્યો કે ફલાણા ફલાણાને માલમ થાય જે અમારાં આજ રોજ મુંબાઈમાં એકદમ બધાં મરી ગયાંછે તેમાં ઘણો લાભ થયોછે ને અમારાં સઉ બાળબચ્ચાને આનંદ ઉપજ્યો છે. આટલું લખી કાગળ ટપાલમાં નાખી લેહેણદારોને રૂપૈયા ગણી આપ્યા. હવે તે કાગળ અમદાવાદમાં સગાઓની પાસે ગયો તેવોજ તે લોકો વાંચવા લાગ્યા ને વાંચતામાં એટલું વાંચ્યું કે અમારાં આજરોજ મુંબાઈમાં એકદમ બધાં મરી ગયાં છે. આટલુંજ વાંચતામાં કાગળ ફેંકી દેઇ સર્વે સગાં રડવાને કુટવા લાગ્યાં તેવામાં કોઇ ડાહ્યા પુરૂષે કહ્યું કે અલ્યા ભાઇઓ એકે દાહાડેને એકદમ બધાં મરી ગયાં હોય એ સંભવતુ નથી માટે તમો આખો કાગળ વાંચો. એમ કહી વંચાવ્યો ત્યારે પાછળનું એમ વાંચ્યું કે તેમાં ઘણો લાભ થયો છે, ને અમારાં સહુ બાળબચ્ચાંને આનંદ ઉપજ્યો છે. આટલું વાંચ્યુ એટલે સહુના મનમાં એમ આવ્યું કે ખાવાનાં મરી એમણે હોર્યાં હસે તેની ખપત થઇ ને મરી મુંબાઇ ગયાં હશે તેમાં લાભ મળ્યો હશે ને

તેથી એમના બાળબચ્ચાને આનંદ થયો હશે. જો એમનાં બાળબચ્ચાં મરી ગયાં હોય તો બાળબચ્ચાંને આનંદ ઉપજ્યો છે એમ લખાય નહી. આ રીતે પુરો કાગળ વાંચવાથી ખરો મતલબ સમજાયો તેથી સહુ સગાં આનંદ પામ્યાં. આ રીતે જે પ્રાણી આ ગ્રન્થ અધુરો વાંચશે તેના મનને ખેદ ને કલેશ ઉપજશે પણ આખો વાંચશે તેને અતિ આનંદ ઉપજશે. માટે આખો ગ્રન્થ વાંચવો.

વળી આ ગ્રન્થ વેદના ચારે પ્રમાણોથી સિદ્ધછે.

૧ અંતર દ્રષ્ટી અને ન્યાય નિતીએ પ્રતક્ષ પ્રમાણથી સિદ્ધ છે.

૨ ઉપમાન પ્રમાણથી (ઉપમાથી) સિદ્ધછે.

૩ અનુમાન પ્રમાણથી અનુમાન એટલે છાપરાપર ધુમાડો નીકળતો દેખીને ઘરમાં અગની છે એમ અનુમાન થાયછે. તેવા અનુમાન પ્રમાણથી સિદ્ધછે.

૪ શાબ્દ પ્રમાણથી એટલે પુસ્તકોને અનુસરતું, તેવા શાબ્દ પ્રમાણથી સિદ્ધછે.

આ ચારે પ્રમાણોથી આ ગ્રન્થ સિદ્ધ છે, તેમ અનુભવ સિદ્ધછે. તેમ છતાં કોઇ માનો યા ન માનો.

વળી કોઇ પ્રાણી પોતાના મતના અભિમાને

તથા દ્વેષ બુદ્ધિએ તથા પોતાની મહતા કરતાં વિશેષ મહતા પામશે એવા પ્રકારની અદેખાઇથી તથા દેશી જાણીને જે પ્રાણી ગ્રન્થ ઉવેખશે અથવા બીજાની સદ્ધા ઉઠાડશે તો તેના ફળ તેને પ્રાપ્ત થશે. કેમકે આ ગ્રન્થમાં મતાન્તો વિશે વિવેચન નિરાપક્ષે કરેલું છે, ને ભાવાર્થો પણ નિરાપક્ષે ને નિરાભીમાને કરેલોછે. તેમ છતાં ઉવેખે માટે.

વળી ઘણાએક મોક્ષની અપેક્ષાવાળા પ્રાણી ઘણા ઘણા પંથોમાં જાયછે પછી તેને સર્વ દેશી યથાર્થ જ્ઞાન થાતું નથી ને એક દેશી જ્ઞાન થાયછે. જેમકે નિર્ગુણ માનનારાના પંથમાં જાય ત્યાં નિર્ગુણનું જ્ઞાન થાયછે ને સગુણ માનનારાના પંથમાં જાય ત્યાં સગુણનું જ્ઞાન થાયછે તેથી યથાર્થને સર્વદેશી જ્ઞાનની પ્રાપ્તી થતી નથી ને યથાર્થ જ્ઞાનની પ્રાપ્તી થયા વિના મોક્ષની પ્રાપ્તી થતી નથી માટે આ ગ્રન્થમાં સર્વ દેશી યથાર્થ જ્ઞાન પ્રેરકની પ્રેરણાથી કથન કરેલું છે.

વળી આ ગ્રન્થ સ્વાર્થરહીત પરોપકારાર્થે પ્રગટ કર્યોછે જેમકે સૂર્યમાં સદા પ્રકાશ છે પણ જગતના જીવોને માટે જગતમાં આવાગમન કરેછે તેમ જુઓ કે સૂર્યને જગતમાં આવી પ્રકાશ કરવાથી સૂર્યને કાંઇ

લાભ નથી પણ પરોપકારને લીધે પ્રકાશ કરેછે તે રીતે આ પરોપકારને લીધે આ ગ્રંથ પ્રસીદ્ધ કર્યો છે. તેમ છતાં કોઇ નિર્ભાગી પ્રાણી હશે તેજ ઉવેખશે, ને જ્ઞાન લેવાશે નહી. જેમકે—

દૃષ્ટાંત.

એક નિર્ભાગી મારગમાં જતો હતો તેવામાં લક્ષમીજીએ ને ઇશ્વરે જતાં દીઠો. એટલે લક્ષમીજી બોલ્યાં અહો સ્વામીજી આ બીચારો ઘણો દુબળ છે. એને ધન આપો. એટલે ભગવાને કહ્યું અરે લક્ષમીજી એ તો નીર્ભાગી છે, માટે એને ધન આપીશું તોપણ એનાથી લેવાશે નહી. ત્યારે લક્ષમીજીએ કહ્યું એક સોવ્રણનું મોહોટું ઢેપું એના માર્ગમાં નાખો એટલે લેશે. પછી ભગવાને લક્ષમીજીના દેખતાં નીરભાગીજે મારગે જાયછે તે મારગમાં નાખ્યું. એવામાં નીર્ભાગીને એવી ઇચ્છા થઇ કે આંધળા શી રીતે ચાલતા હશે એમ જાણી પોતે આંખો મીચીને ચાલ્યો, તેથી પેલું ઢેપું પાછળ રહી ગયું એટલે ભગવાને કહ્યું કે જો લક્ષમીજી આ નીરભાગી ખરો કે નહી ત્યારે લક્ષમીજીએ કહ્યું કે હે માહારાજ એના ઘરના ઉમરા પાસે નાખો. તેથી તે એના પગમાં વાગશે એટલે લેશે. ભગવાને

કહ્યું અરે લક્ષમીજી એમ નાખેલું પણ એનાથી નહી લેવાય ને મને ગાળો દેશે. લક્ષમીજીએ કહ્યું નાખો તો ખરા. એટલે ભગવાને એ નીરભાગીના ઉમરા આગળ સોત્રણનું ઢેપું નાખ્યું એવામાં નીરભાગી પોતાના ઉમરામાં પગ મુકવા ગયો તેવુંજ તે ઢેપું એના પગમાં વાગ્યું ને તે વાગવાથી એકાએક ગાળ દેઇ બોલ્યો કે આ કીયા હરામખોરે મારા બારણા વચે ઢેપું નાખ્યું છે એટલામાં પાડોશીએ આવીને જોયું તો સોત્રણનું ઢેપું દીઠું. પછી પાડોશી બોલ્યો અરે ભાઇ મેં ભુલથી મુકયું છે તે લેઇ જાવું છું એમ કહી તે લેઇ ગયો આ રીતે જે નીરભાગી પ્રાણી હશે તે પોતાના પંથની શંકાઓ સાંભળી સોવ્રણરૂપી ખરૂ જ્ઞાન નહી લેતા નીંદા કરી ગ્રંથને ઉવેખશે. પણ જે સભાગી પ્રાણી હશે. તે તો આ ગ્રન્થમાંથી ઉત્તમ જ્ઞાન અંગીકાર કરશે.

વળી મોક્ષની ઇચ્છા વાળાને તો આ ઉત્તમ ગ્રંથ ઘણો ઉપયોગી છે.

આ ગ્રંથ ઘણા દીવશથી રચેલો તે ભરૂચ બંદરના નીવાશી મોક્ષની ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષુઓએ જગતના કલ્યાણાર્થે ઘણી આતુરતાથી અમો પાસે એક વખતને સારૂ માગી લેઇ છપાવ્યો છે.

આ ગ્રન્થમાં પોતાથી સમજાય નહીં તો કર્તાનો સમાગમ કરવો તેથી નીરસંસઇ ને મીષ્ટ લાગશે જેમ સમુદ્રનું જળ વાદળાં દ્વારાએ આવી વરસવાથી તે જળ મીષ્ટ થાયછે તેમ કર્તાના મુખદ્વારાએથી સ્રવણ કરતાં ઘણોજ મીષ્ટ લાગશે.

શીશ્યની સુચના.

મનહર છંદ.

ઓગણીસેં છની સાલે, કૃષ્ણપક્ષ અષ્ટમીએ;
કૃષ્ણ જન્મે જન્મ થયોછે શ્રાવણ માસમાં;
વેદશાસ્ત્રનાં વચનો, સુદ્ધાં સમજાવ્યાં સહુ;
મુમુક્ષુને ભાવાર્થથી, આણે ન્યાય કયાસમાં;
ઘણા પંથોમાં હું ભમ્યો, ભમ્યો પણ કો ન ગમ્યો;
સમ્યો વ્હેમ ચિત્ત ચોટયું, શ્રીવલ્લભ વ્યાસમાં;
ખેડા જીલ્લે સારસાનો, રે'વાશી હું જાતે સાધુ;
આ ગુરૂથી જ્ઞાન થયું, નાંમે પુર્ણ દાસમાં.

હું સાધુ જતી પુરણદાસ કાશીરામ આ ગુરૂના સમાગમથી મને અતિ ઉત્તમ ઉપદેશ થયો તેથી તેમનો હું અતિ ઉપકાર માનુંછું.

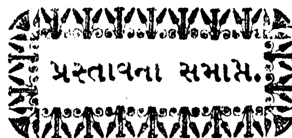
આ ગુરૂને જગતમાં ગુરૂપણુ મનાવવાનો હેતુ છે નહી. ફક્ત જગતના કલ્યાણાર્થે, મોક્ષની ઇચ્છાવાળાને યથાર્થ નિરસંસઇ ઉપદેશ કરેછે. વળી પોતાના દેશમાં પોતે જ્ઞાનીછે એમ જરા પણ દર્સાવતા નથી. અને જે પ્રાણી પુછે તેને ભાવાર્થી જ્ઞાન કહેછે; પછી તે પ્રાણી માનો યા ન માનો.

આ ગુરૂ મહતાના નિર્લોભી ને નિરાભીમાનીછે. વળી વ્યવહારીક સ્વભાવ રાખેછે; તથા બાળક સાથે બાળક જેવોને વ્રદ્ધ સાથે વ્રદ્ધ જેવો સ્વભાવ રાખે છે જેમ રામચંદ્રજી તથા જનકવિદેહી વ્યવહારમાં રહ્યા થકા જ્ઞાનવાન હતા, તેવા આ ગુરૂછે.

વળી આ ગુરૂના ભરૂચમાં તથા ડભોઇમાં તથા વડોદરામાં તથા નાદોદમાં તથા અમદાવાદ વિગેરે ઘણા ગામોમાં શેવકો છે પણ તેઓને પોતાની ગુરૂપદવી પોતે દરસાવતા નથી. વળી ઘણાએક શીશ્યોએ

જુદા જુદા પંથોમાંથી આ ઉત્તમ ગ્રન્થના જ્ઞાનના પંથમાં વ્રત્તી કરીછે. આ ગુરૂની ઘણો લાંબી સ્તુતી કરવા મને ઉમેદ હતી પણ ગુરૂ માહારાજે રોકાણ કરવાથી આ વિવેચન આટલેથી બંધ કરૂછું સરવે મોક્ષેચ્છુઓને ડંડવત પ્રણામ છે.

અખંડાનંદકી જે.

અનુક્રમણીકા.

દ્રષ્ટાન્તોની અનુક્રમણીકા.

ॐ

॥ परमात्मने नमः ॥

श्री भावार्थप्रकाश.

१ समागम.

એક આનંદમય સમયે વ્યાસજી વલ્લભરામ પોતાના શુભ વિચારથી અનુભવી જ્ઞાનનો ગ્રંથ પોતે રચેલો, તે પાસે લઇને તેનું મનન કરતા હતા. તે વખતે પાંચ મોક્ષેચ્છુ એટલે મોક્ષને ઇચ્છનારા પુરૂષો, આવી વ્યાસજીને અભિવંદન કરી, વ્યાસજી સમિપે બિરાજ્યા, બાદ થોડી વારે વ્યાસજીને એક મુમુક્ષુએ પૂછ્યું અહો! મહારાજ!! આપની પાસે આપનો રચેલો ગ્રંથ છે તેનું ભાષણ આપ જ્યાં કથા કરોછો ત્યાં શાણા સદ્‌ગૃહસ્થોને સંભળાવોછો, માટે એ વિષે આપ તસ્દી લેઇ કહેવા કૃપા કરો તો આપને પૂછીએ.

વ્યાસજી—ભલે ભાઇ એથી રૂડું એકે નથી.

મોક્ષેચ્છુ—આ ગ્રંથનું નામ શું છે?

વ્યાસજી— ભાવાર્થ પ્રકાશ.

મોક્ષેચ્છુ—ભાવાર્થ પ્રકાશ એટલે શું ?

વ્યાસજી—જુઓ ભાઈ! વેદ,શાસ્ત્રો તથા પૂરાણો-નાં તથા મોટા પુરૂષોના વચનોનો ભાવ એટલે હેતુ સમ-જી અર્થ કરેલો તેભાવાર્થ;અને તે જગતમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો તેથી પ્રકાશ આ પ્રમાણે ભાવાર્થ અને પ્રકાશ એ બે શબ્દોને જોડે રાખી ભાવાર્થ પ્રકાશ નામ આપ્યું છે.

મોક્ષેચ્છુ—અહો માહારાજ!! ભાવાર્થ પ્રકાશ નામને હું સમજ્યો. તે ભાવાર્થ પ્રકાશ ગ્રન્થ શાનો હેતુ છે.?

વ્યાસજી—ભાઈ! જ્ઞાનનો હેતુ છે.

---

२ संस्कृत प्राकृत विषे.

મોક્ષેચ્છુ—સંસ્કૃત છે કે પ્રાકૃત?

વ્યાસજી—પ્રાકૃત વાણીમાં ને ગુજરાતી અક્ષરમાં.

મોક્ષેચ્છુ—અહો મહારાજ!! ઘણા એક મનુષ્યો એમ કહે છે કે પ્રાકૃત ભાષાનાં ને ગુજરાતી અક્ષરનાં પુસ્તક કાંઇ વજનદાર ગણાતાં નથી. માટે પ્રાકૃતનું પ્રયોજન શું?

વ્યાસજી—— મનહર છંદ.

પ્રયોજન ગ્રંથ તણું, કહું તે સાંભળ ક્ષણું,
ભણી ગણી ઘણા બને, વિદ્યાઓના વારશી;
કાઢે ભાષા જૂદી જૂદી, બોલે બહુ કૂદી કૂદી,

પણ અણ સમજુ ને, મુંગાઓની પારશી.
કૈંક બોલે આરબ્બી ને, કૈંક બોલે અર્બસ્થાની,
કૈંક ઈંગરેજી સંસકૃત, અને ફારશી.
પણ જે દેશોમાં જેહ, ખરી ભાષામાંનો તેહ,
બીજી ભાષા જેવી અંધ, આગળજ આરશી.

જો ભાઈ પ્રાકૃત ભાષામાં ને ગુજરાતી અક્ષરમાં ગ્રંથ કરવાનું પ્રયોજન જે આ ઉપરના મનહરછંદમાં કહ્યું તે છે. કારણ કે હાલના ઘણા લોકો સંસ્કૃત કે બીજી ભાષાના જાણનારા થોડાજ છે. તેમ બાળબોધ એટલે બ્રાહ્મણીઆ અક્ષરના વાંચનારા પણ થોડા છે, માટે પ્રાકૃત ભાષામાં ને ગુજરાતી અક્ષરમાં ગ્રંથ કર્યો છે.

મોક્ષેચ્છુ—અહો માહારાજ!! ઘણા એક સંસ્કૃત વિદ્યા ભણેલા એમ કહે છે કે–પ્રાકૃત વાણીમાં કથા, પુરાણ કે પરમેશ્વર સબંધી કાંઈ સાંભળવું નહીં. ને જો સાંભળે તો તે સાંભળનારને ઘણો દોષ લાગે છે.

વ્યાસજી—જો ભાઇ! દોષ લાગતો હોય તો દોષના કહેનારનેજ દોષ લાગે ને દોષ છે એવું કહેનારને પાછું કેવું થાય છે, તે વિષે સાંભળો.

મનહર છંદ.

ઘણા ઘણા વ્યાસ જોશી, શાસ્ત્રી વેદાન્તી પુરાણી,

સંસક્રત શુભ સારી, ભાષા ભણી લાવે છે;
પછે પ્રાકૃતી વાળાને, પ્રાકૃત ન સૂણો ભાઈ,
પ્રાકૃતમાં દોષ ઘણો, એમ સમજાવે છે.
એવું કહી કથા વેદ, સંસક્રત ભાષા ભાંખે,
પાછો અર્થ કરવાને, પ્રાકૃતમાં આવે છે;
ત્યારે ધીઃક બોલ્યું એનું, સંસક્રત શીખ્યો શેનું?
વદે વ્યાસ પાન ચાવી, લ્હાળા શાને ચાવે છે?

જો ભાઈ પ્રાકૃત ભાષા સાંભળવાથી દોષ હોય તો દોષનો કહેનાર સંસ્કૃત કથા, પૂરાણો વાંચી પાછો અર્થ તો પ્રાકૃતમાં કરે છે, ત્યારે જો ભાઈ જે પ્રાકૃતવાણીથી દોષ કહે છે, તે પૂરણ દ્વેષ બુદ્ધિથી કહે છે, એમ અનુમાન થાય છે. વળી જે જાણવું છે તે સંસ્કૃતથીજ જણાય ને પ્રાકૃતથી ન જણાય એમ કાંઈ નથી, જેમકે સોનું છે તેને કોઈ કનક કહે, સોવ્રણ કહે કે કંચન કહે, પણ ગમે તે નામે ને ગમે તે ભાષાએ મુદ્દે સોનુ સમજવું છે. માટે જો ભાઇ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષામાં જોવાનું નથી, જે મુદ્દો હોય તેજ મુદ્દો સમજવો યોગ્ય છે.

મોક્ષેચ્છુ—વાહ મહારાજ! હવે મને સંસ્કૃત પ્રાકૃત વિષે કાંઇ પણ શંશય રહ્યો નથી. હવે આપ આગળ કહી ગયા છો કે આ ગ્રંથ જ્ઞાનનો હેતુ છે. માટે ગ્રંથથી અમને જ્ઞાન કરો.

---

३ विवाद संवाद विषे.

વ્યાસજી—જો ભાઇ! આ ગ્રંથથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવાની તમારી ઇચ્છા છે તો ભલે, પણ હું તમને પૂછું છું કે, તમારો વિવાદ કરવાનો હેતુ છે કે સંવાદ કરવાનો હેતુ છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ વિવાદ તે શું?

વ્યાસજી— ઇંદ્રવિજય છંદ.

વાદ વિવાદનો ન્યાય ન જાણે ને,
જ્ઞાની સામો પડે અજ્ઞાન બંધો;
પ્રશ્ન પૂછે તેહ પ્રશ્ન તણો ભેદ,
ભાગી જ્ઞાની સમજાવેજ સંધો.
તોયે ન સમજે બકે બીજી વાત,
અજ્ઞાની તણો તે ઉંધોજ ધંધો;
વ્યાસ વદે બોલે બંધ પડે પણ,
મુમત મૂકે ન હૈયાનો અંધો.

જો ભાઈ વાદ કરે તેનો તો બાધ નથી. કેમકે વાદ એટલે જે પ્રશ્ન જ્ઞાનીને પૂછે તે પ્રશ્નનો ઉત્તર જ્ઞાનીજન ન્યાયમાં આવે તેવો કરે, એટલે તે ઉત્તરને કબુલ કરી ફરીને તે પ્રશ્નને ફેંદે નહીં તે વાદનું નામ સંવાદ છે. અને વિવાદ એટલે જે પ્રશ્ન જ્ઞાનીજનને પૂછ્યું,

તેનો ઉત્તર યથાર્થ ન્યાયમાં ઉતરે તેવો જ્ઞાનીજન આપે, તેમ છતાં જે વાત ચાલી હોય તે વાતને નહીં સમજતાં લાગુ ન પડે તેવાં વગર સમજે બીજાં પ્રશ્ન કરે, તેનું નામ મીથ્યા વિવાદ છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ મિથ્યા વિવાદ કરનારાઓનો શો હેતુ હશે.?

વ્યાસજી— ઈંદ્રવિજય છંદ.

કૈક વિવાદ કરે માન માગવા,
કૈક કરે મહતાનેજ સારૂ;
કૈક કરે ચરચા જોવા કારણ,
કૈક જાણે ત્યાં જણાઈશું વારૂ.
કૈક જાણે જ્ઞાનીમાં ગણશે સહુ,
કૈક જાણે સત્ય મનાવું મ્હારૂં;
કૈક જાણે સામાને નીચો પાડીએ,
દ્વેષથી વલ્લભ વદે અંધારૂ.

મોક્ષેચ્છુ—હા મહારાજ ખરી વાત છે; વિવાદીનો હેતુ એમ હોય છે. હવે સંવાદ એટલે શું તે કહો?

વ્યાસજી—જોં ભાઈ જે પ્રાણી જ્ઞાન યથાર્થ હશે તો અંગીકાર કરીશું એવાં હેતુથી વાદ કરે તેનું નામ સંવાદછે, ને તે સંવાદનો સ્વાદ લેવો હોય તો કેવી

રીતે લેવો તે વિષે તમને કહું તે સાંભળો.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સંવાદનો શુભ સ્વાદ લેવો હોય,
તો નાદ મૂકીને નરમ થાવું;
મોટમ મમતા મત મૂકી દૂર,
પ્રશ્ન વિવેકનું પૂછતા જાવું.
તે તણો ઉત્તર આપે જ્ઞાનીજન,
તે જ્ઞાનમાં બહુ ચિત્ત ઠરાવું;
શંકા રહે તેહ રીતિથી પૂછવી,
વ્યાસ કે મિથ્યા માથું ન ઝીકાવું.

જો ભાઇ આ છંદમાં કહયું તેમ જે પ્રાણી વર્ત્તે તેનાથી બરોબર સંવાદનો સ્વાદ લેવાય છે. ને તેનેજ યથાર્થ જ્ઞાનની પ્રાપ્તી થાય છે, અને તેજ પ્રાણી યથાર્થ જ્ઞાન ભાસવાથી તે જ્ઞાન અંગિકાર કરે છે.

મોક્ષુચ્છુ—અહો મહારાજ!! વિવાદને સંવાદ એ બંન્ને પ્રકાર હું સમજ્યો માટે કહુંછું કે,મારો વિવાદનો હેતુ નથી ને સંવાદનો હેતુછે. માટે મને યથાર્થ જ્ઞાન થશે. અને ન્યાયમાં ઉતરે તેવું જ્ઞાન હોય તો તે શા માટે અંગિકાર કરીએ નહીં?

---

૪ देशी विदेशी विशे.

વ્યાસજી—જો ભાઈ તમારૂ કહેવું ખરૂં છે, પણ આ યુગનું મહાત્મ એવું છે કે પોતાનો દેશી પોતાની નજીકનો રહેનાર ને પોતાના જેવો વેશ ધારણ કરનાર પોતાના જેવોજ ભાસવાથી તેના ઉપર કે તેનાં વચનો ઉપર અજ્ઞાની પ્રાણીની શ્રદ્ધા બેસતી નથી. જો શ્રદ્ધા બેસે તો તે શ્રદ્ધા રાખનારને વહેલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. તે વિષે શ્રી કૃશ્ને અર્જુન પ્રત્યે ભગવદ્ ગિતાના ચોથા અધ્યાયના ચાળીસમા શ્લોકમાં કહયું છે કે હે અર્જુન! શ્રદ્ધા વાળો પુરૂષ જ્ઞાન પામે છે. જો શ્રી કૃશ્ને આવું કહયું છે, તેમ છતાં અજ્ઞાની પ્રાણી દેશી જાણી દેશીના ઉપર કે તેનાં જ્ઞાની વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખતા નથી તે કળિયુગને લીધે.

મનહર છંદ.

દેશકું જાનત નાહીં, બેશકું જાનત બડો,
જ્ઞાનકું જાનત નાહીં, તાનકું જાનતું હે;
ગુનકુ માનત નાહીં, રૂપકું માનત સબ,
બેદનકું માને નાંહીં, બાનીકું માનતું હે.
જ્ઞાનીકું પીછાને નાંહીં, બિધાવંતકુ પિછાને,
ગૌઆંકુ છોડકે પક્ષ, ગદ્ધિકી તાનતું હે;

વલ્લભ કહત આયા, કલિયુગ બ્હોત બૂરા,
નાસ્તિકોકા સંગી, એસી દુનિયા દાનતુ હે.

આ છંદનો મતલબ એ છે કે આ યુગના પ્રાણી પોતાનો દેશી પોતાના જેવાં વસ્ત્ર આભુષણ પેહેરતો હોય ને વ્યવહારમાં વર્તતો હોય તેવા ગ્નાનીને યથાર્થ ગ્નાની છે પણ માને નહીં, ને પરદેશી ભગવાં વસ્ત્ર કરીને ગમે તે જાતનો ગમે તે કારણથી આ દેશમાં નીકળી આવ્યો હોય ને તદન અજ્ઞાની હોય પણ તેના વેશને લીધે તેને મોટોજ્ઞાની માને છે ને નજીકના રેહેનારાને નથી માનતા. તે વિષે શુકદેવનું વચન છે કે—

દોહરો.

ભાગોળ ગંગા ઘરમાં જ્ઞાની, પાસે ઠાકોર શેવ,
તે ત્રણને કો વિરલા વરતે, વાણ વદે શુકદેવ.

અર્થ—જો ભાઈ શુકદેવજીનું કહેવુ એવું છે કે જે ગામની ભાગોળે ગંગા હોય તે ગંગાને તથા ઘરમાં જ્ઞાની હોય તથા પાસે ઠાકોર શેવા હોય, તેને તો કોઈ વિરલા વરતે છે, તેમજ અમો તમો એક દેશી પાસેના નિવાસી છીએ, માટે તમોને અમારા ઉપર તથા અમારાં વચનો ઉપર શ્રદ્ધા બેસવી ઘણી મુશ્કેલ છે. કારણ કે આ યુગના જીવોનો એવો સ્વભાવ છે કે જે ગામની

ભાગોળમાં ગંગા હોય તે ગામના લોકો તે ગંગાએ ન-હાવાની ચાહના રાખતા નથી; ને ઘરમાં જ્ઞાની હોય પણ ઘરનાં માણસો તે જ્ઞાનીને જ્ઞાની જાણતા નથી, ને બુદ્ધિશાળી છે એમ સમજે છે; વળી ઠાકોરની સેવા પોતાની પાસે હોય તેમ છતાં બીજા ઠાકોરનાં દર્શન કરવા દોડે છે. તેનું એજ કારણ છે કે નજીક વસેલું જે હોય તેના ઉપર શ્રદ્ધા બેસતી નથી. માટે અમારા ઉપર કે અમારા વચનો ઉપર તમારી શ્રદ્ધા બેસવી ઘણી મુશ્કેલ છે. અને નજીકના ગ્નાનીને તો કોઇ વિ-રલા હોય તેજ વરતી શકે છે; પણ આ યુગમાં બરોબર વરતી શકે તેવા તો વિરલા કોઇકજ હોય છે કેમકે આ યુગ પ્રમાણે નીચનો વધારો ને ઉંચનો ઘટાડો છે જેમકેઃ-

ઈંદ્રવિજય છંદ.

વિશ્વમાં વૃક્ષ બાવળ તણાં બહુ,
અગર ચંદનનું કોઈ ઠામે;
મુસ્તક માંહીથી મોતી મળે તેવો,
હાથ હાથી આવે કો વિશરામે.
કાગ અનેક ને હંસ મળે એક,
અજ્ઞાની અતિ જ્ઞાની કોક ધામે;
નીચ બુદ્ધિ બહુ ઉંચ બુદ્ધિ કમ,

તારણ કાઢયું છે વલ્લભરામે.

આ છંદનો મૂળ મૂદ્દો એવો છે કે આ યુગમાં અ-જ્ઞાની વિશેષ છે ને વરતી શકે તેવા જ્ઞાની વિરલા કોકજ છે. માટે અમારૂં કહેવું થાયછે કેઃ—

કુંડળિઓ.

હીરા પારખ મર ગયે, ઠીકરી પારખ હે
જ્ઞાની જન મન સોચના, કીનકું પરીછછાદે ;
કીનકું પરીછછાદે, પડે જ્ઞાન બિદ્યા બાંકી,
જગમેં બોત જડ લોક, કોન કરે કીમત વાકી.
જબહી દલ દુભાય, બનત બીન રોગે રોગી,
કહેત વલ્લભરામ, કથીરકા સબ જન ભોગી.

આ કુંડળિયાની મૂદ્દે મતલબ એવી છે કે આ યુગના જીવો હીરા રૂપી જે જ્ઞાન તેને પારખી શકતા નથી, માટે હીરાના પારેખ મરી ગયા છે, ને ઠીકરી પારેખ છે, એટલે જ્ઞાન વિનાનાં ધામ ધૂમ રાસલીલાઓનાં જે તોફાન થાય છે તે સ્થળોને શ્રેષ્ટ સમજી તેવા ડોળના કરનારાઓને શ્રેષ્ટ માને છે, માટે ઘણો ભાગ ઠીકરી પારેખ છે. તેથી જો ભાઇ જે ઠીકરી પારેખ છે તે હીરા રૂપી જ્ઞાન તેને તેવા તે ઠીકરીં પારેખો પરખી શકતા નથી. જેમકે—

છપ્પો.

કાગ ન પરખે રત્ન, ન પરખે મરકટ મોતી,
કાયર ન પરખે શૂર, મૂરખ નવ પરખે રોતી;
મૂઢ ન પરખે જ્ઞાન, અભણ નવ પરખે વિદ્યા,
સુખી ન પરખે દુઃખ, પુલણ નવ પરખે નિંદ્યા.
નીચ ઉંચને પરખે નહીં, કાં મરદ કાં મહેરીયો,
કહે વલ્લભ પરખી શકે, હીરા ને ઝવેરીઓ.

આ છપ્પાની મૂળ મતલબ એવી છે કે ઓછી બુદ્ધિના એટલે ટૂંકા વિચાર વાળા છે તેવા અજ્ઞાનીથી જ્ઞાનીની પરીક્ષા થઇ શકતી નથી, ને ઝવેરી રૂપી જે પૂરણ બુદ્ધિશાળી ને મોટા વિચાર વાળા જે ઝવેરી રૂપી હોયછે તેજ જ્ઞાનીને તથા જ્ઞાનીના જ્ઞાનને પરખી શકેછે. તે વિષે--

દૃષ્ટાંત.

એક ગામમાં એક સાધારણ બુદ્ધિના માણસને પરમેશ્વરનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થઈ. તેથી એક મહાત્મા પુરષની પાસે ગયો. તેણે જઇ મહાત્મા પુરૂષને કરગરીને કહ્યું કે મને પરમેશ્વરનું જ્ઞાન કરો. ત્યારે મહાત્મા બોલ્યા કે ભલે પણ તું તે જ્ઞાનને પારખી શકે એટલી તારી બુદ્ધિ છે? ત્યારે જ્ઞાનાર્થી બોલ્યો હા મહારાજ હું પરખીશ. એટલે માહાત્માએ તેની પરીક્ષા જોવાને સારૂ પોતાની પાસેથી એક લખોટી જેવડો ગોળાકાર હીરો કહાડીને જ્ઞાનાર્થીને આપ્યો, ને કહ્યું કે જા ભાઈ કોઇ કાછીઆને ત્યાંથી આ લખોટી આપીને

પાંચશેર ભાજી લઇઆવ. એટલે જ્ઞાનાર્થી બોલ્યો અહો મહારાજ આ લખોટીની એકશેર ભાજી પણ કોઇ આપનાર નથી. માહાત્મા બોલ્યા જા તું જઇઆવતો ખરો એટલે જ્ઞાનાર્થીએ જઈ કાછી-આને લખોટી આપીને કહ્યું કે એની મને પાંચશેર ભાજી આપ. એટલે કાછીઆએ લખોટી જોઈ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે એમ ધાર્યું કે છોકરાંના રમવાના ખપમાં આવશે. એમ ધારી ચારશેર ભાજી આપવાની કહી. એટલે જ્ઞાનાર્થી લખોટી પાછી લેઇને મહાત્મા પાસે પાછો ગયો, ને કહ્યું કે હે મહારાજ!! કાછીઓ તો આ લખોટીની ચારશેર ભાજી આપે છે. એટલે માહાત્માએ કહ્યું કે જા કંદોઇને ઘેરથી આ લખોટીની પાંચશેર મીઠાઈ લઇઆવ, એટલે જ્ઞાનાર્થી બોલ્યો હે મહારાજ! કાછીઆએ પાંચશેર ભાજી નહીં આપી તો કંદોઇ પાંચશેર મીઠાઈ કેમ આપશે? મહાત્માએ કહ્યું તું જાતો ખરો. પછી જ્ઞાનાર્થીએ કંદોઇને ત્યાં જઈ હીરાની લખોટી આપીને કહ્યું કે આ લખોટીની પાંચશેર મીઠાઇ આપો. કંદોઇએ લખોટી જોઈ જાણ્યું કે તેજસ્વી કાચ સારો છે તેને ભાગી વીંટી-ઓમાં જડાવીશું,. તો હીરો જડેલો છે એવું દેખાશે. એમ સમજી કંદોઇએ કહ્યું કે ચારશેર બરફી આપું? એટલે જ્ઞાનાર્થી તે.લ-ખોટી પાછી લેઈ મહાત્મા પાસે આવ્યો. ને કહ્યું કે હે મહારાજ! કંદોઇ તો ચારશેર બરફી આપે છે. ત્યારે મહાત્માએ કહ્યું કે જા લખોટી ચોકશીને જઈ આપજે ને રૂ. સો ૧૦૦ માગજે. તે સાંભળી જ્ઞાનાર્થીએ ચોકશીને ઘેર જઇ કહ્યું કે આ લખોટી લેઈ મને રૂ. ૧૦૦ સો આપો. એટલે ચોકશીએ લખોટી જોઇ આ ઉતરી ગએલો હીરો હશે. એમ જાણી કહ્યું કે રૂા. ૯૧ એકાણું આપું. ત્યારે જ્ઞાનાર્થી લખોટી લેઇ પાછો મહાત્મા પાસે આ-વ્યો ને કહ્યું કે અહો મહારાજ! ચોકશી તો રૂા. એકાણું ૯૧ આપે છે. એટલે મહાત્માએ કહ્યું કે જા ઝવેરીને જઇને આપ જે રૂા. ૧૦૦૦ હજાર માગજે. તે સાંભળી આજ્ઞાર્થીએ ઝવેરીને જઇને લખોટી

આપીને કહ્યું કે આ લખોટીના મને રૂ. ૧૦૦૦ હજાર આપો. એટલે ઝવેરીએ બરોબર એક હજારનો હીરો જાણી લાભ ખાવાના હેતુથી રૂ. ૯૦૦ નવસે આપવાના કહ્યા એટલે જ્ઞાનાર્થી લખોટી પાછી લેઈ મહાત્મા પાસે આવી કહ્યું કે આનાતો ઝવેરીએ રૂઃ ૯૦૦ નવસે આપવા માંડ્યા. એટલે માહાત્માએ જ્ઞાનાર્થી પાસેથી તે હીરો લેઈ લીધો ને કહ્યુ કે જો અલ્યા તારાથી આ હીરાની કીમત એક શેર ભાજીની પણ થઈ શકી નહીં, ને કાછીઆએ ચારશેર ભાજી જેટલી કીમત કરી; કંદોઇએ ચારશેર મીઠાઈ જેટલી કરી, ચોકશીએ એકાણુ રૂ. જેટલી કરી ને ઝવેરીએ રૂ. ૧૦૦૦ હજારની બરોબર કીમત કરી રૂ. ૧૦૦ સો નફો ખાવાના હેતુથી રૂ. ૯૦૦ નવસે આપવાના કહ્યા. માટે હે મુરખ તારી બુદ્ધિ કાછીયા કરતાં પણ ઓછીછે. ને કાછીયાથી કંદોઇની બુદ્ધિ વધારે છે, ને કંદોઇથી ચોકશીની બુદ્ધિ વધારે છે ને ચોકશી કરતાં ઝવેરીની બુદ્ધિ વધારે છે ત્યારે તે ઝવેરીએ હીરાની બરોબર પરીક્ષા કરી. અને તારી બુદ્ધિ ઝવેરી તથા ચોકશી તથા કંદોઈ તથા કાછીયા કરતાં પણ થોડી છે. માટે તને હીરાની પરીક્ષા પડી નહી. અને આ હીરાની પરીક્ષા ન પડી તો પરમેશ્વર તો અનંત હીરાનો હીરો છે, તે પરમેશ્વરનું જ્ઞાન હું તને કરીશ પણ તને તેની પરીક્ષા પડવાની નથી.

सिद्धांत.

ચોકશી, કંદોઈ, કાછીઓ એ જાતી ઉપરથી નીચી બુદ્ધિ વાળા કહ્યા નથી. એતો ઓછી બુદ્ધિથી નીચ બુદ્ધિ કહ્યા છે. માટે હે મોક્ષેચ્છુ જે નીચી બુદ્ધિવાળા પ્રાણી હોય છે તેનાથી જ્ઞાનીની કે જ્ઞાનીના જ્ઞાનની પરીક્ષા થઈ શકતી નથી. પણ જે ઝવેરી જેવો પુર્ણ

બુદ્ધિશાળી પ્રાણી હશે, તેજ જ્ઞાનીનીને તેના જ્ઞાનની કીમત કરી સકશે.

દૃષ્ટાંત ૨ જુ.

જુઓ ભાઈ હીરો પાષાણમાં પાકે છે. હવે જે પાષાણ ફોડી હીરાના કાઢનાર છે તે હીરાવાળા આ પાષાણમાં હીરો છે એમ પાષણને પારખીને તે પાષાણ લે છે તેમ જ્ઞાનીજન જ્ઞાનીનું ભાષાણ જોઇ જ્ઞાની છે એમ પારખી તે જ્ઞાનીને સેવે છે. ને જે અજ્ઞાની પ્રાણી છે તેતો ઉપરથી પથરો દેખીને તે પાષાણને નાંખી દેછે તેમ જે ઓછી બુદ્ધિવાળા પ્રાણી અંદરના હીરારૂપિ જે જ્ઞાનીમાં જ્ઞાન છે તેને પારખી શક્તા નથી. કારણ કે જ્ઞાનીજન વ્યવહાર પ્રમાણે વસ્ત્રાભુષણ પહેરતો હોય તથા ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવતો હોય તેવો જ્ઞાનીનો પાષાણરૂપિ ઉપરનો ભાગ જોઈ ઓછી બુદ્ધિવાળા તેનો સમાગમ કરતા નથી, ને ઉવેખે છે; પણ જ્ઞાનાર્થી જે પુર્ણ બુદ્ધિશાળી હોય છે તેતો જ્ઞાનીના ઉપરના ભાગની વ્યવહાર કૃતિ જોતા નથી ને તેના જ્ઞાનનો ભાગ જુએ છે. આ ઉપરથી હે ભાઈ તમને એટલું કહેવાનું કે કોઈ જ્ઞાની પુરૂષના ઉપરના ભાગની વ્યવહાર કૃતિની વૃત્તિ નહીં જોતાં જ્ઞાનીના અંતઃકરણમાં જ્ઞાનની વૃત્તિ કેવી છે તે જોવી અને જે પ્રાણી કોઈ મનુષ્યની ઉપરની વ્યવહારીક વૃત્તિ જોઇ ઉવેખે છે અથવા ઉપરની રૂડી કૃતિ જોઈ વખાણે છે તેને જ્ઞાની પુરૂષો કેવળ મુર્ખ કહે છે, જેમકે—

દૃષ્ટાંત.

એક ગામમાં છોટાભાઇને મોટાભાઈ નામના બે માણસો જોડાજોડ રહેતા હતા. તે બેયના ઘરમાં પોતપોતાની વિધવા માતાઓ હતી. તે બેઉને એક દિવસ એવું થયું કે છોટાભાઇએ પોતાની માને તમાચાનો માર મારવા માંડયો. ને પડોશમાં પેલાજે

મોટાભાઈ તેમની મા ખાટલામાં કાયલી હતી તેને મોટાભાઇ શેકપાટા કરીચાકરી કરતો હતો. હવે જે છોટાભાઈ પોતાની માને મારે તેથી બસેં પાંચસે લોક જોવા ભેગું થઇ ગયું. પછી તે જોનારા લોકો છોટાભાઇ પોતાની માને મારતો હતો તે દેખી છોટાભાઈને દુષ્ટ દુષ્ટ કહેવા લાગ્યા. અને મોટાભાઇને પોતાની માની ચાકરી કરતો જોઈ લોકો સારો છે સારો છે એમ કહેવા લાગ્યા. એટલામાં કોઈ ડાહ્યો વિવેકી પુરૂષ ત્યાં આવ્યો. તેણે જોનારા લોકોને ધીક્કાર્યા કે મુર્ખો છોટાની ને મોટાની ઉપરની કૃતિ જોઇને સારો ને નઠારો કહો છો, તેથી પાપના અધિકારી તમે સર્વે થાશો એટલે જોનારા બોલ્યા કે અમેતો છોટાની ને મોટાની ઉપરની કૃતિ જોઇએ છીએ. અને તમે અંદરની કૃતિ જોનારાછો તો તે અમને બતાવો. એવું સાંભળી ડાહ્યા પુરૂષે પેલા છોટાને ને મોટાને ઘરની બહાર બોલાવી સૌ લોકના સાંભળતાં ડાહ્યા પુરૂષે કહ્યું કે તમે બેઉજણા સાચું કહો નહીં તો, તમારે માથે પૃથ્વીનું પાપ છે. એમ કહી પહેલું પેલા છોટાભાઇને પુછયું કે બોલ ભાઈ તું તારી જનેતાને શું કામ મારે છે, એટલે છોટો પૃથ્વીના પાપના સોગનનો ભય રાખી સાચુ બોલ્યો કે મારી માએ કાલે એવું કૃત્ય કીધું કે જેથી મારી ઇકોતેર પહેડી નરકે જાય. ને આબરૂ હલકી થાય. માટે મેં એને નીતિસર રાખવાને મારી. પછી પેલા મોટાભાઇને પુછયું કે બોલભાઈ તું તારી માની સેવા ચાકરી હાલ કરે છે તે શાથી? તે સાંભળી સો-ગનના ભયથી તે મોટાભાઇ બોલ્યા કે ગએ કાલે હું ખુબ ગાંજો પીને આવ્યો હતો. તેથી ગાંજાની કેફમાં મેં માહારી માને મેડા ઉપરથી ભોંય નાંખી દીધી તેથી તેનાં હાડકાં ભાગ્યાં: પછી મને આજ ભાન આવ્યું ત્યારે આજ ચાકરી કરૂં છું. એવાં બેઉનાં વચન સાંભળી પેલા ડાહ્યા પુરૂષે જોનારા લોકોને કહ્યું કે કહો ભાઈ હવે આ બેમાં કીયો સારો ને કીયો દુષ્ટ? તે સાંભળી સ-ઘળા લોકોએ કહ્યું કે છોટોભાઈ પોતાની માને મારતો હતો તે

સારાં આચરણ પળાવવા પોતાની માને મારતો હતો, તેથી એ દુષ્ટ નહીં? ને જે મોટો ભાઈ પોતાની માની ચાકરી કરતો હતો તે સદાચરણને લેઇને નહી; પણ પોતાથી થએલા ગુનાથી ઝંખવાણો પડી જવાથીજ કરતો હતો, તેથી તેને દુષ્ટ કહેવો વાજબી છે. કારણ કે હવે ગમે તેટલી ચાકરી કરે પણ પોતે વિના વાંકે પોતાની માને મેડેથી નાંખી દીધી માટે દુષ્ટ ખરો.

સિદ્ધાંન્ત.

આ રીતે જે પ્રાણી કોઇ જ્ઞાની પુરૂષની ઉપરના ભાગની વ્હેવારકતી જોઇને નથી માનતા ને ઉવેખે છે. તે અને ઉપરની સારી કતી એટલે ટીલાં ટપકાં કરતો હોય તથા માળાઓનો ભારો કોટમાં નાંખી ડેરે ડેરે ભમતો હોય તેની અંદરની કતી જોયા વિના ઉપરનો સારો ઠાઠ દેખિ સારા ગુણ ગાયછે. તેવા બંને પક્ષવાળાને જ્ઞાની પુરૂષ મુર્ખ વર્ગના ગણે છે. માટે ડાહ્યા પ્રાણીયે તો પ્રાણીમાત્રના અંતઃકર્ણની વ્રતી જોવી. અંતઃકર્ણની વ્રત્તી એટલે અંતઃકર્ણથી કેમ વરતે છે તે જોવું; અને એ અંતઃકર્ણની અશુભવ્રત્તિથી અમોક્ષને શુભવ્રત્તિથી મોક્ષ થાયછે વળી પાપ પુન્ય પણ શુભ અશુભ વ્રત્તીથીજ થાય છે. તે વીશે.

દૃષ્ટાંન્ત.

એક ગામમાં ડાહ્યાભાઇ ને સમજુભાઈ નામના બે મીત્રો હતા તે એક દિવશ રાત્રીએ બેઉ સાથે ઘરમાંથી નીકળી ભેગા થયા, એટલામાં ડાહ્યાભાઈ બોલ્યા સમજુભાઈ આજ તો ચાલો ફલાણી ગુણકાને ઘેર નાચ મજરો છે ત્યાં જોવા જઇએ. એટલે સમજુભાઈ બોલ્યા, કે ત્યાં તો નહી, ને આજ ફલાણે સ્થળે ભજન છે ત્યાં જઇએ. ત્યારે ડાહ્યાભાઈ સમજુભાઈનું કહ્યું નહિ માનતા ડાહ્યાભાઈ ગુણકાને ઘેર ગયા ને સમજુભાઇ ડાહ્યાભાઇનું કહ્યું નહિ માનતાં ભજનમાં ગયા. પછી ભજનને ઠેકાણે ભજન ને નાચને ઠેકાણે નાચ થવા માંડયો. હવે ભજનમાં સમજુભાઇ બેઠા છે તેમનું ચીત્ત ડાહ્યાભાઈ જ્યાં ગુણકાને ઘેર નાચમાં ગયા છે ત્યાં ગયું કે અહો ડાહ્યાભાઈ ગયા છે ત્યાં તો અત્યારે બહુજ સરસ નાચ પડતો હશે ને ગાયન પણ થતું હશે એમ એ સમજુભાઇની ચીતવૃતી ગુણકામાં ને ગુણકાના નાચમાં ગઈ અને ડાહ્યાભાઈ જ્યાં ગુણકાને ઘેર નાચમાં બેઠા છે તેમનું ચીત પોતાના મીત્ર સમજુભાઈ ભજનમાં ગયા છે ત્યાં ગયું કે અહો સમજુભાઈ તો રામરામ કહી તાળીયો પાડતા હશે ને ભજનની ધુન મચી રહી હશે. એમ એ ડાહ્યાભાઈની વૃતી ભજનમાં ગઈ. એમ કરતાં પ્રરોઢીયું થયું ત્યારે બેઉ જ્યાં જ્યાં બેઠાતા ત્યાંથી પોતપોતાને ઘેર ગયા. ત્યારે ડાહ્યાભાઈની સ્રીને ગર્ભ હતો તેને તેજ રાત્રીયે પુત્ર જનમ્યો. એવો લાભ થયો ને સમજુભાઈના ઘરમાંથી રાત્રીએ ચોર ચોરી કરી ધનમાલ લેઈ ગયા. એટલું નુકશાન થયું. પછી બંને મીત્ર બીજે દિવસે ભેગા થયા. તે વારે સમજુભાઈ બોલ્યા

કે જો ભાઈ તુ ગુણકાને ઘેર ગયો હતો ત્યારે તને પુત્ર લાભ થયો ને હું ભજનમાં ગયો ત્યારે મને દ્રવ્યનું નુકશાન થયું. માટે ધરમીને ઘેર ધાડ ને કસાઇને ઘેર કુશળતા થાય છે. એતે શું?

ડાહ્યાભાઈ બોલ્યા ચાલો આપણ કોઈ જ્ઞાની પુરૂશને પુછીએ. એમ કહી બેઉ જણા કોઇ જ્ઞાનીની પાસે જઇને પુછ્યું કે મહારાજ ભજનમાં જનારને નુકશાન કેમ થયું ને ગુણકાના નાચમાં જનારને લાભ કેમ થયો? તે કહો. એટલે જ્ઞાની પુરૂશે કહ્યું કે ભાઈ જે ગુણકાને ઘેર ગયો હશે તેની વ્રતી કોઈ શુભ ઠેકાણે હશે ને ભજનમાં ગયેલાની વ્રતી અશુભ ઠેકાણે હશે. એમ હુઆ વીના ભજનવાળાને નુકશાન ને ગુણકા વાળાને લાભ થાય નહિ.

એવું કહ્યું ત્યારે સમજુએ કહ્યું કે ખરી વાત છે. હે ડાહ્યાભાઈ માહારી વ્રતી તુ ગુણકાને ઘેર હતો ત્યાં હતી. તેથીજ નુકશાન થયું. ત્યારે પછી ડાહ્યાભાઇએ કહ્યું કે હું ગુણકાને ઘેર હતો પણ માહારી વ્રતી તુ ભજનમાં ગયો હતો ત્યાં હતી. માટે મુને પુત્ર લાભ થયો.

सिद्धान्त.

દેહ વડે જ્ઞાની પુરૂષ ગમે તેવા વેહેવારમાં વરતતો હોય અથવા ગમે તેવું વેહેવારીક કાર્ય કરતો હોય. પણ તેના અંતઃકર્ણથી વેહેવારમાં લીન થઈ

જઈ વેહેવારમાં વરતે છે એમ જાણવું નહિ. કારણ કે ગમે તે કાર્ય કરતો હોય પણ તે વેહેવારના કાર્ય મીથ્યા જાણીને વરતે છે ને વ્રતી પોતાના જ્ઞાનમાં સ્થિર રાખે છે. વળી જ્ઞાની પુરૂષ ડાહાભાઇની પેઠે ગમે તેવા સ્થળે ગમે તેવા કાર્યમાં બેઠો હોય પણ તેનાથી અશુભ કામ કોઈ કાળે બનેજ નહિ તે વિશે.

દૃષ્ટાંન્ત.

કોઈ પુરૂષને બાર વરશની પુત્રી હોય તે પછી તે પુત્રીની જનેતા ગુજરી જવાથી તે પુરૂષ પાછો ફરીથી બીજી બાર બરસની સ્ત્રી પરણ્યો હોય, હવે તે પુરૂષ પોતાની પુત્રીને ખોળે બેસાડી લાડ લડાવે ને સ્ત્રીને પણ ખોળે બેસાડી લાડ લડાવે પણ તે પુરૂષની વ્રતી સ્ત્રીને લાડ લડાવતાં કેવી રેહે છે ને પુત્રીને લાડ લડાવતાં કેવી રેહે છે. જુઓ કે પુત્રી સ્ત્રી કરતાં ઘણી રૂપવાન હોય ને બાર વરસની છે પણ તેના ઉપર કોઈ કાળે પીતાની કુદ્રષ્ટી થતી નથી. ને સ્ત્રી પુત્રીથી કદરૂપી હોય ને તે બાર વર્ષની છે પણ તેના ઉપર સ્ત્રી ભાવ રેહેવાથી કુદ્રષ્ટી રેહે છે. પણ પુત્રીપર કુદ્રષ્ટા થતી નથી એ રીતે જે જ્ઞાની પુરૂશ હોય છે તે વેહેવારમાં રહી વેહેવારનું કાર્ય કરતા છતાં પણ તેની અનીતીની વ્રતી કોઈ કાળે થતી નથી. પણ ઉપર દ્રષ્ટીએ જોનારા જે અજ્ઞાની પ્રાણી છે તેવાને જ્ઞાનીજન વેહેવારમાં વરતતા જોઇને અશુભ ને અ-

જ્ઞાની ભાસે છે, અને જે જ્ઞાન દ્રષ્ટીએ જીણા વીચારથી જોનારા-
ના મનને જ્ઞાનીની શુભ વ્રતી ભાસે છે.

મોક્ષેચ્છુ—અહો મહારાજ કોઈ પ્રાણીના અં-
તઃકર્ણની વ્રતી બીજાને શી રીતે માલમ પડે તે કહો.

વ્યાસજી—જોભાઈ જેને સારા પુરૂષના જ્ઞાનો-
પદેશ તથા સમાગમ હોય તેને જ્ઞાની પુરૂશના તથા
અગ્નાનીના અંતઃકર્ણની વ્રતી યથાર્થ માલમ પડે છે
ને અગ્નાની અને આસુરી જેવા જે જીવછે તેને ગ્નાની-
ના અંતઃકર્ણની વ્રતી માલમ પડતી નથી. માટે આ
ઉપરથી તને એટલુંજ કેહેવાનું કે અમો તારા લાભ-
ને સારૂ યથાર્થ ગ્નાનનો ઉપદેશ કરીશું પણ અમારી
ઉપરના ભાગની વ્યવહારક્રતી એટલે જે અમો સં-
સારની રીત પ્રમાણે વસ્ત્રાભુપણ પેહેરીએછીએ તથા
ગ્રહસ્થાસ્રમ રાખી રહ્યાછીએ. તેવી વ્યવહારક્રતી જો-
ઈશ તો તને અમારા શુભજ્ઞાનનો ઉપદેશ થનાર નથી
કદાપી અત્યારે આટલી વારતા સાંભળતાં અમારી
વ્યવહારક્રતી ઉપરથી તું વીચાર કાહાઢી નાંખીશ
પણ જોજે ભાઈ પોહોરે બે પોહોરે અથવા થોડે ઘણે

દિવશે પાછું તારૂં મન ભમી જશે એટલે તને જેજે ઉપદેશ થયો હશે તે સઘળો નીશ્ફળ જશે, માટે તારા મનને તું બહુજ નિશ્ચય કરજે. નહિતો મનનો સ્વભાવ ભમી જવાનો છે ને મનછે તે ચાર પ્રકારનું છે, તે સાંભળ.

ઇંદ્રાવિજય છંદ.

ચાર પ્રકારકો મનુષ્ય કો મન, પ્રથમતો મન પાષાણ કેસો;
દુસરોહે લખોટી સરીખો મન, તીસરોહે મનપ્રતીકા એસો.
ચોથેરો મન હેલુનકી માફક, જલમે ડારે હોવે જલ જેસો;
બ્યાસ વલ્લભ કથે જ્ઞાન મારગ બોધ, લગે મન જેસોહેતેસો.

આ છંદનો એવો મુળ મતલબ છે કે મનને ભમવાનો સ્વભાવ છે માટે તું તારૂં મન લુણ કેહેતાં મીઠું તે મીઠા જેવું જ્ઞાનમાં રાખીશ ને વેહેવાર ઉપર દ્રષ્ટી નહિ રાખે તો જ્ઞાન સાંભળી જ્ઞાનરૂપ થઇશ. જેમ મીઠુ જળમાં જળરૂપ થઇ જાય છે તેમ તું જ્ઞાન રૂપ થઇશ. માટે અમારી તથા કોઈજ્ઞાનીની વ્યવહારકૃતિ

ઉપર તારે જોવું નહિ. વળી જો ભાઈ જેજે અમોએ અમારા ઉપર અને અમારાં વચનો ઉપર અથવા કોઈ જ્ઞાનીના ઉપર સ્રદ્ધા ચોંટે એવાં અમે તને ઘણાં વચનો કહ્યાં છે, તે ઉપરથી કોઈ અજ્ઞાની ને આસુરી દ્વેષ બુદ્ધિવાળા એમ જાણશે કે પોતાની ચોખવટ બતાવવા અને પોતાનો મહીમા વધારવાના હેતુથી પોતાને વીશે આ ભાષણ કર્યું છે એવું જે પ્રાણી ધારશે અથવા કેહેશે અથવા માનશે. તેને કેવળ દ્વેશી જાણવો. જેમ કે મેઘની જળ વ્રષ્ટી થાય ત્યારે અરાઢ ભાર વનસ્પતિ બહુજ પ્રફુલ્લીત થાયછે ને જવાસાનું ઝાડ નીચ જાતિ અને મેઘનું દ્વેશી છે તે મેઘના આવવાથી સુકાઈ જાય છે તેમ મેઘરૂપી જે ગ્નાની તેને દેખીને અને મેઘની જળવ્રષ્ટીરૂપી જો જ્ઞાનનાં વચનો સાંભળીને અરાઢભાર વનસ્પતીરૂપિ જે મોક્ષેચ્છું હરીજનો તે માહા પ્રફુલ્લીત થાય છે. ને જવાસારૂપી જે નીચ બુધીના ને દ્વેશના ભરેલા આસુરી જીવો તે જવાસાની પેઠે સુકાઈ જાય છે પણ તું જવાસા જેવો સ્વભાવ નહિ રાખતાં વનસ્પતિ જેવો સ્વભાવ રાખી જ્ઞાન સ્રવણ કરીશ તો તને યથાર્થ

ઉપદેશ થશે. અને અમોએ અમારી તથા કોઇ જ્ઞાની પુરૂષની ઉપરની ક્રતી નહિ જોવાનું જે ભાષણ કર્યું છે. તે પોતાની ચોખવટ બતાવવા કે પોતાનો મહીમા વધારવાના હેતુથી કર્યું નથી. પણ એવા હેતુથી કર્યું છે કે, જ્ઞાનસ્રવણ કરનારની વ્રત્તિ કથન કરનારાના વેહેવારની ક્રતી ઉપર રહેતો તેને દ્રઢ ઉપદેશ થાય નહિ. માટે આ ભાષણ કરેલું છે. તે માટે તું હંસરૂપી થા, ને કાગ દ્રષ્ટી કાહાડી નાંખ જેમકે દુધને પાણી બે ભેળાં કરી એક વાટકામાં મુક્યાં હોય ત્યાં હંસને દુધ પીવા મુકીયે તો હંસ પાણી પાણી વાટકામાં પડ્યું રેહેવા દે ને દુધ દુધ પાણીમાંથી પિજાય છે, તેમ તહારે અમો જે જ્ઞાન કથન કરીએ તેને ગ્રહણ કરવું ને અમારી વ્યવહાર ક્રતિરૂપી પાણી તે પડ્યું મુકવું. વળી એક મોતીની ઢગલી કરી હોય ને એક માંસની ઢગલી કરી હોય. તે વેળા એક વ્રક્ષ ઉપર કાગ અને હંસ બે બેઠેલા હોય તેમને ખાવાની ઇચ્છા થવાથી તે વ્રક્ષ ઉપરથી ઉતરે તેવાજ હંસ મોતીની ઢગલી ઉપર જઇ બેસે ને કાગ માંઉશની ઢગલી ઉપર બેસે. સાથી કે કાગ નિચ જાતિ છે તે નિચ વસ્તુ ઉપર બેસે ને હં-

સ ઉત્તમ જાતિ છે તે ઉત્તમ જે મોતીનિ ઢગલી તેના ઉપર બેસે. તેમ જે અજ્ઞાની કાગ રૂપી જીવ હશે તેની દ્રષ્ટિ અમારી કે કોઇ જ્ઞાનીની વ્યવહારકૃતિ ઉપર બેસશે ને હંસ રૂપી જે ઊત્તમ જીવ હશે તેની દ્રષ્ટી અમારા કે કોઇ જ્ઞાનીના જ્ઞાનના વચનરૂપી મોતી ઉપર બેસશે. માટે અમારી કે કોઇ જ્ઞાનીની વ્યવહારકૃતિ જોવી નહિ, ને અમારા તથા અમારાં વચનો ઊપર સ્રદ્ધા રાખવી,અને અમારા વ્યવહાર ઊપર જોવું નહિ કદી તું એમ જાણીશ કે પોતાનાં વચનો ઊપર સ્રદ્ધા રાખવાનું કેહેછે તેતો ઠીક પણ પોતાના ઉપર કેહે છે તેતો પોતાની મહતા વધારવાના હેતુથી કહે છે. જો ભાઈ એમ તું જાણીશ નહિ. અમો અમારા ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાનું કહયું તેનું એટલુંજ કારણ છે કે, પ્રથમ કેહેનારના ઉપર સ્રદ્ધા ન બેસે તો તેનાં વચનઊપર કદિ બેસેજ નહિ. જેમ કે આપણ કોઈ દેશ ગયા પછી તે દેશમાં કોઇ આપણને એમ કહે કે આ દેશ ઘણોજ વાયડો છે. જો ભાઈ એ દેશ વાયડો છે એમ જાણીયેતો પછી તે દેશના વાયડાં પદાર્થો તે કેમજ ખાઇએ. દેશ વાયડો ભાષ્યો તો પછી તે દેશના ફળ ગરમ હોય

તોપણ તે વાયડાં ભાસે,અને વાયડાં ભાસવાથી તે ફળો ઉપર અરૂચી થયા વિના રહેજ નહિ. માટે પ્રથમ વાયડા દેશ રૂપી જ્ઞાન કથન કરનાર તેના ઊપરથી અરૂચી થાય તો પછી તેના જ્ઞાનનાં વચનો રૂપી ફળ તેના ઉપર રૂચી કદિ બેસેજ નહિ. માટે તને પુરણરૂચી થવા ઊપદેશ કર્યો છે. વળી આ ઘણુ ભાષણ જ્ઞાનીઓના ઉપર શ્રદ્ધા રાખવા કર્યું છે તે ઉત્તમ પક્ષ જાણી કરેલું છે. તેમ છતાં ઘણા ઉવેખશે ને ઘણા અંગીકાર કરશે. કદાપી કોઈ પ્રાણી અંગીકાર કરશે તેથી અમોને હર્ષ નથી અને કોઇ પ્રાણી ઊવેખશે તેથી શોક નથી; કારણ કે જો સરવે અંગીકાર કરે તો, સરવે જીવ શ્રધાળુ ને જ્ઞાની થાય પછી જગતમાં અશ્રદ્ધાળું ને અજ્ઞાની રેહેજ નહિ. માટે અંગીકાર કરનારા બધા હોતા નથી. ને જો સરવે અમારા જ્ઞાનનો ઊપદેશ અંગીકાર કરે તો અમો જગત જીત્યા એમ ગણાય. પણ એવું કોઇ વાર થયું નથી ને થતું નથી. કેમ કે માહાદેવજી જગતં જીત્યા નથી તો અમેતો શું જીતીયે. તે વિશે.

દૃષ્ટાંત.

એક વાર મહાદેવને પાર્વતી નંદી ઉપર બેશી દુનીયા દે-

રંગી છે કે એક રંગી છે તે જોવાને એક નગ્રમાં ચાલ્યા. એટલે લોકોએ નંદી ઉપર બંનેને બેઠેલાં દેખી કેહેવા માંડ્યું કે આ બાવો ને બાવી બીચારા આખલાને મારી નાંખવા બેઉજણ ચઢી બેઠાં છે. એવું લોકોનું બોલવું સાંભળી પાર્વતીને બેઠાં રેહેવા દઇને એકલા માહાદેવ નંદી ઉપરથી ઉતરી પડ્યા ને નંદીઆને દોરીને આગળ ચાલ્યા એટલે આગળના લોકો કેહેવા લાગ્યા કે જુઓ ભાઇઓ આ બાવો બીચારો ઘરડો છે તે ચાલેછે ને આ જવાન બાવી ચાલી શકે તેવી છે તેમ છતાં આખલાપર બેઠીછે. એવું લોકોનું બોલવું સાંભળી માહાદેવે પાર્વતીને નંદીપરથી ઉતારીને પોતે નંદીપર બેઠા એટલે પાર્વતી નંદીયાને દોરી આગળ ચાલ્યાં. પછી પાછા આગળના લોકોએ કેહેવા માંડ્યું કે જુઓલ્યા આ બીચારી બાવી ઘણી કોમળ છે તેને ચલાવે છે ને મોહોટો મડધા જેવો બાવો આખલાપર બેઠો છે. એવાં લોકોનાં વચન સાંભળી માહાદેવજી નંદી પરથી ઉતરી પડ્યા. ને બંનેજણ નંદીઆને દોરીને આગળ ચાલ્યાં એટલે આગળના લોકોએ કેહેવા માંડ્યું કે આ બાવોને બાવી બંન્ને મુર્ખ છે કેમકે પોતાની પાસે આખલો છે તેમ છતાં બેમાંથી એકે બેસતાં નથી. એવું લોકનું બોલવું સાંભળી માહાદેવે પાર્વતીને કહ્યું કે જુઓ પાર્વતી નંદી ઉપર આપણ બે બેઠાં તે લોકને રૂચ્યું નહિ. તેથી હું એકલો બેઠો ને તમે ચાલ્યાં તોપણ લોકને ફાવ્યું નહિ તમે બેઠાં ને હું ચાલ્યો તોપણ લોકને ફાવ્યું નહિ. ત્યારે આપણ બંન્ને

ચાલ્યાં તોપણ લોકોને ફાવ્યું નહિ. માટે જુઓ પાર્વતી દુનીયાં દારંગી છે. જો

સિદ્ધાંત.

જો ભાઇ આ દ્રષ્ટાંતથી એટલુંજ અમારે કેહેવાનું છે કે માહાદેવથી જગત જીતાયું નહિ, તો અમો તો કેમજ જીતિ શકીએ. માટે કહીએ છીએ કે જગત જીતવાની અમારે કાંઇજ જરૂર નથી. તેમ કોઇથી જીતાયુંએ નથી ને જીતાશે પણ નહિ. તેમ અમથી પણ જીતાશે નહિ, કેમકે આ જગતમાં ઘણા પ્રકારના ધર્મ સબંધિ મત ચાલેછે જો કોઇ ધર્માચાર્યે એક ધણી જગત જીત્યો હોત તો જુદા જુદા મત ચાલતજ નહિ. જો કે અમારા અનુભવથી સિધ આ ગ્રંથનું ગ્નાન છે તેમ છતાં ઘણાએક પોતાના ધર્મના મતમાં પડેલા પોતાનો મત મુકેજ નહિ ને અમારી વાતના વિખાણ કરે નહિ. જેમકે વૈશ્નવિ સંપ્રદાય વાળા રામાનંદિને તથા કબિરપંથિને તથા શિવમાર્ગિને તથા શકિત માર્ગિને તથા જીનમતવાળાને તથા દિનમતવાળાને તથા અદ્વૈત મતવાળાને નહિ માનતા પોતાનો જે વૈશ્નવી સંપ્રદાય છે તેનેજ ઉત્તમ માની કહેછે કે સર્વે સંપ્રદાય છે પણ અમારા સંપ્રદાય જેવો એકકે ઊત્તમ નથી. રામાનંદિ-

વાળા પણ પોતાનો સંપ્રદાય ઊત્તમ ગણી એમ કહેછે કે અમારા સંપ્રદાય જેવો બીજો એક ઉત્તમ નથી. તેમ કબિરપંથી પણ કહેછે. તેમજ શિવમાર્ગિ વાળા પણ કહેછે તેમજ શકિત માર્ગવાળાનું પણ કહેવું છે તેવી રીતે સઘળા સંપ્રદાયવાળાનું કહેવુંછે. એજ રીતે અદ્વૈત મતવાળાનું કહેવું છે કે અમારો અદ્વૈત મત છે તે વેદશાસ્ત્રને આધારે સત્ય છે ને બીજા સંપ્રદાય છે તે તમામ અજ્ઞાનિના છે. આ રીતે સઘળા સંપ્રદાયવાળા પોતાનો સંપ્રદાય ઉત્તમ માનીને બીજાના સંપ્રદાયને વખોડે છે. તેમજ આ ગ્રંથનું જ્ઞાન તથા આ ગ્રંથનું જે તાત્પર્ય હશે તેને પણ ઘણા વખોડશેજ કારણ કે ઘણા કાળથિ સરવે પ્રાણિ પોતાનું વિખાણિને બીજાનું વખોડે છે તેમજ હાને પણ વખોડશે. તેમાં નવાઇ જેવું નથી ને પોતાનું વખાણશે. શાથિ પોતાનું વખાણશે કે કોઇ પોતાની માને તો ડાકેણ કહેજ નહિ. ને પારકું વખોડાય એવું ઘણા કાળથી ચાલેછે. માટે કોઇ આ ગ્રંથનું અપમાન્ય કરશે તેથિ અમોને કાંઇજ દુખ નથી. કારણકે પ્રાણિ માત્રની કપાળે કપાળે મતિ જુદિ હોયછે. માટે અમારો એટલો બધો આગ્રહ નથી

કે સરવે આ ગ્રંથનુંજ જ્ઞાન અંગિકાર કરો. ફકત અમારે તો એટલો હેતુછે કે આ યુગમાં ખરિ વાત દબાઈ ગઇછે એટલે સવળું સમજવાનું તેને અવળું લોકો સમજી બેઠાછે તે સવળું સમજાવવાનો અમારો હેતુછે, ને જગતના કલ્યાણર્થે સવળું એ અમારો બ્રાહ્મણ દેહનો મુખ્ય ધર્મછે. માટે આ સવળું જ્ઞાન જે કોઇ પુર્વનો સંસ્કારી હશે અને ઘણા કાળથી મોક્ષની ઇચ્છા રાખતો હશે તેનેજ થશે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ પોતાના સંપ્રદાયમાં રહીને એટલે કોઇ રીતે ઇશ્વર ઉપર શ્રધા રાખીને બીજાના સંપ્રદાયને વખોડે છે.

अश्रद्धाळु विषे.

ઘણાક તો ઇશ્વરને માનતા નથી ને એમ કેહેછે કે પરમેશ્વર છેજ નહિ. ને હોય તો દેખાડો એમ બોલે છે.

વ્યાસજી—જો ભાઇ પરમેશ્વર નથી એમ તો કેવળ દુષ્ટ હોય તેજ કહે. પણ જો કે આ વીશ્વનો

કોઇ મુળમાલેક હોવો જોઇએજ, ને હશેજ એમ તમે ભાસે છે કે નહિ.

મોક્ષેચ્છુ—હા માહારાજ કોઈ માલીક વિના કોઈ દેશ નથી હોતો તો આ વિશ્વનો માલીક કેમ નહિ હોય. વળી અનુમાન કરતાં અનેક પ્રકારના વિચિત્ર કાર્ય થતાં જોઇને એમ નિશ્ચે થાય છે કે કોઈ માલીક તો છેજ.

વ્યાસજી—ધન્ય છે ભાઈ તારા મનને જે કોઈ માલીક ભાસે છે તેને અમો પરમેશ્વર કહીએ છીએ ને માનીએ છીએ. અને જે પ્રાણી એમ કેહેછે કે પરમેશ્વર હોય તો દેખાડો. એવું કેહેનારો કેવળ મુર્ખ ને દુષ્ટ છે. અને દેખાડો એવું કેહેનારને અમો પુછીએ છીએ કે તારા બાપના બાપ તેને બાપ હતા કે નહિ. તો તેને કેહેવું પડશે કે હા હતા. ત્યારે પાછા પુછીએ છીએ કે હતા એમ તું કેહેછે તો તેં તેમને દીઠાનથીને સાથી કેહેછે. તો તે કેહેશે કે મારા બાપ કાકાના તથા લોકોના કેહેવાથી કહુછું. તો આમો.તેને કહીએ છિએ કે,હે મુર્ખ તારા બાપના બાપ અને તેના બાપ હતા

એવું તું બાપકાકાના તથા લોકોના કેહેવાથી ખરૂં માને છે તો પરમેસ્વર છે એમ તારા વ્રદ્ધો તથા ઘણાક પ્રાણિયો કહે છે; તેમના કેહેવાથી પરમેશ્વર છે એમ શા સારૂં માનતો નથી. કદી તે કેહેશે કે પરમેશ્વર હોય તો દેખાડો. તો અમો તેને કહીએ છીએ કે તું તારા બાપને જઇને એકવાર કેહે કે હે બાપા તમારે બાપના બાપ હતા તો તે મને દેખાડો; વળી જે દેખાડો કેહેછે તેના વિશે દ્રષ્ટાંત.

दृष्टान्त.

એક નગ્રવાશી માણસ જંગલને રસ્તે થઇને બીજે નગ્રે જતો હતો તેવામાં જંગલને વીશે એક જંગલી માણસ નગ્ન રૂપે ફરતો હતો તેને દેખી નગ્રવાશીએ કહ્યું. અરે જંગલી તું વસ્ત્ર બીના નગ્ન ફરે છે તે જંગલમાં તો ફાવે છે. પણ નગ્રમાં આ રીતે ફરતો હોય તો તને રાજા કેદમાં નાંખે. તે સાંભળી જંગલી બોલ્યો, જાજા રાજા તે શું ને રાજા તે કેવા હશે? એટલે નગ્રવાશી બોલ્યો. રાજા તે સર્વ લોકોનો ધણી ને તારા જેવા નગ્ન ફરનારને કેદમાં નાંખે તેવો તે સાંભળી જંગલી બોલ્યો. રાજા હોય છે ને સૌને કેદમાં નાંખે છે તે વાત હું સાચી માનું નહિ. ત્યારે નગ્રવાશી બોલ્યો મ્હારા પુત્રના સોગંન ખાઈ કહુછું કે રાજા હોય છે. જંગલી—તું સોગન ખાય પણ હું માનું નહિ. નગ્રવાશી—હું સો-

ગ઼ા ખાઈ કહુછું તેમ છતાં તું નથી માનતો ત્યારે શું કરૂં , તે તારા માનવામાં આવે? જંગલી બોલ્યોમને તારા નગ્રનો રાજા કર ને હું લોકોને કેદમાં નાંખી જોઉં. ત્યારે હું માનું કે રાજા હોય ને તે કેદમાં નાંખે; હાવું જંગલીનું બોલવું સાંભળી નગ્રવાશી હ- સવા લાગ્યો ને કહ્યું કે હે મૂરખ હજી વસ્ત્ર પેહેર્યાનું તો તને જ્ઞાન નથી ને વગર બુદ્ધિયે રાજા થઈ બેસવું છે તેતો કદી બનેજ નહીં.

सिद्धांन्त.

જેમ આ જંગલીને વગર બુદ્ધિએ પુરૂશાર્થ કર્યા વિના રાજા થવું છે. તેમ જે પ્રાણી પરમેશ્વર નથી ને હોય તો દેખાડો એવું કેહે છે તે પ્રાણીને આ જંગલી જેવો જાણવો કેમકે પ્રથમ તો પરમેશ્વર છેંજ નહિ એવો અશ્રદ્ધાળુ છે ને પરમેશ્વરના પદની પ્રાપ્તી થવા પુરૂશાર્થ કરવું નથી ને પરમેશ્વર જોવો છે એ કામ કોઇ કાળે બનવું સંભવેજ નહિ. કેમકે જેમ દ્રવ્ય મ- ળવા માટે કેટલી મેહેનત ને કેટલા વિચાર ને કેટલા ઉદ્યોગોનું જ્ઞાન મેળવવું પડે છે, ત્યારે દ્રવ્ય મળે છે. તો વિના મેહેનતે ને વગર વિચારે ને વિના જ્ઞાને પર- મેશ્વર કેમ મળે!

મોક્ષેચ્છુ— હે માહારાજ તમોએ કહ્યું એ દ્રષ્ટાંત ઘણું રૂડું છે પણ હું આપને પૂછુછું કે આ જગતમાં પ- રમેશ્વરના અનેક પંથને મત ચાલે છે અને તે એક

બીજાથી વિરૂદ્ધ હોય છે. ને એક્કે મત એક બીજાને મળતો આવતો નથી. માટે તે પંથો ખરા હશે કે ખોટા તે કૃપા કરીને કહો?

વ્યાસજી—જો ભાઈ જે જે પંથો ઈશ્વરના નામના ચાલે છે તે સઘળા પંથોમાં ઇશ્વરનું નામ ખરૂં છે. માટે ઇશ્વરના નામના પંથો છે તેથી તે પંથો ખરાજ છે. ને એકે જૂઠા નથી. પણ પંથો એકબીજાને જે મળતા આવતા નથી, તે તો પોતપોતાના મત જુદા જગતમાં જણાવવાને અને વાડા બાંધવાને અરથે એક એકથી જુદા મત ઝાલ્યા છે. તેનું કારણ એછે જે હાલના ધર્માચાર્યો ધન ભોગી, માન્ય ભોગી, અને સુખ ભોગી થયા છે. માટે પોતાના વાડામાં સર્વે પ્રાણીને પૂરી રાખવા પોતાના મતના ગુણ ગાયછે ને બીજાની નિંદા કરે છે. પણ અમોતો કહીએ છીએ કે સર્વે ઇશ્વરનાનામનાધર્મ તે બધા એકજછે. તે વિશે સાંભળ.

કુંડળીયો.

ખુદા મુસલ્લમાનના, કબીરના કીરતાર,
પરભુજી જીન ધર્મના, વૈષ્ણવના મોરાર;
વૈષ્ણવના મોરાર, સાર શંકરનો જેને,

ઇસુખ્રીસ્ત ઇંગ્રેજ, જોત બીજ ધરમી તેને.
કેછે વલ્લભરામ, શિવ ઈશુ નહિ જુદા,
પરભુ કે કીરતાર, જોત મોરારી ખુદા.

જો ભાઈ આનો મતલબ એછે કે ગમે તે પ્રકારના નામ દેઇને ઇશ્વરને માન્યાછે. માટે એકે જુદા નથી. ને જે પ્રાણી ઇશ્વરના નામને પણ જુદા માની પોતે જે નામ દેતો હોય તેની મહત્તા વધારી બીજા લોક બીજા નામથી ઇશ્વરને માનતા હોય તે નામની નિંદા કરે તોતે કેવળ અજ્ઞાની છે અને સરવે પંથનો જે જન સાર ગ્રહી લે તે જ્ઞાની છે તે વિશે.

મનહરછંદ.

કાંહાં જોગી કાંહાં ભોગી, કાંહાં નૃપ રાજ્યવંત,
કાંહાં રહિઅત બ્હોત, દાતા નર દાનીહે;
કાંહું વ્રત કાંહું નિમ, આચાર બિચાર બડો,
કાંહું નરે રાજ્ય શેવા, મંદીરૂમેં માનીહે.
કાંહુને બેદન પ્રીય, કાંહુંને પુરાન પ્રીય,
કાંહુંને દર્શન ખટ, કાંહું પ્રીય બાનીહે;
મતો મત ઠામો ઠામ, કહત વલ્લભરામ,
સબનકો સાર ગ્રહે, સોહી નર જ્ઞાનીહે.

આનો મતલબ એવો છે કે, ઉપર કહ્યા પ્રમાણે

સર્વે પંથ ઇશ્વરના નામના છે. ને તે પંથોમાં જે મત છે, તે સર્વેનો સવળો સાર અમો તો ગ્રહણ કરીએ છીએ, માટે અમોને તો એક્કે પંથ કે મત ખોટો ભાસતો નથી, પણ જેજે ધર્માચાર્યો અથવા જેજે ધર્મના જેજે શેવકો પોતપોતાનો મત ઝાલી સામા સામી એક બીજાની નિંદા કરી વઢી મરેછે. તોપણ અમારાથી તો એક્કને વિખાણાયે નહીં, તેમ વિખોડાયે નહીં. તે વિશે સાંભળ—

મનહરછંદ.

દીન ધર્મવાલા કહે, ખોદાને બનાયા જગ,
બૈષ્નવ કહત ઇછાસેં,-હુઆ પ્રમાનીએ;
જૈન ધર્મ વાલા કહે, જગત હે અનાદી કેરો,
ન બનાયો નાહી હુઓ, ઇછાસે ન જાનીએ.
અદ્વૈત મતાન્તી બોલે, જગત ત્રીકાલમે નાહી;
એક એકસેં વિરૂધ, કોન સચ્ચા માનીએ,
વિરૂધી એકસે તીન, વલ્લભ કહત મુખ,
કોનકું બીખોડીએને, કોનકુ બીખાનીએ.

જો ભાઇ આ છંદમાં કહયા પ્રમાણે હાલના ધર્માચાર્યો, તથા તેમના શેવકો, એક બીજા સાથે પોતાના મતને માટે વઢી મરે છે. જો કે દીનમતવાળા એમ કહે

છે કે પરમેશ્વરે આ જગત કર્યું છે. ત્યારે જૈનમતવાળા, વૈષ્નવવાળા ને અદ્વૈત મતવાળા આ ત્રણે દીનમતવાળાની વાત કબુલ કરતા નથી. કારણ કે પોતે જે નિશ્ચય કર્યું છે તેથી સામાની વાત વિરૂદ્ધ છે. માટે તે વાત ત્રણે કબુલ કરતા નથી. અને વૈષ્ણવીવાળા કેહેછે.

કે પરમેશ્વરે ઇછા કરી એટલે જગત થયું છે. તે વાતને દીનમતવાળા તથા જૈનમતવાળા તથા અદ્વૈતવાળા તે ત્રૈણે કબુલ કરતા નથી. અને જૈનમતવાળા કહેછે કે જગત થયું નથી કે કોઇએ કર્યુંએ નથી કે ઇચ્છા કરવાથી પણ થયું નથી. મૂળથી આમનું આમજ છે, તેને દીનમતવાળા વૈષ્ણવીવાળા તથા અદ્વૈતવાળા તે ત્રૈણે ના કબુલ કરે છે. અદ્વૈતવાળા એમ કેહેછે કે ત્રૈણે કાળમાં જગત છેજ નહીં. આ વાતને દીનમત વાળા જૈનમતવાળા ને વૈષ્ણવી કબુલ કરતા નથી. હવે જો ભાઇ આ ચારે મતમાંથી ખરો કોને કેહેવો ને ખોટો કોને કેહેવો જો આ ચારે મતવાળા જેવા તેવા નથી. મ્હોટા પુરૂશો છે માટે એકંને ખોટો કહેવો તે પણ યોગ્ય નથી. કદી કોઈ કહેશે કે જે વાત ઘણા પ્રાણી કબુલ કરે તે ખરી માનવી ને જે વાતને ઘણા પ્રાણી ખરી નથી એમ કહે તે ખોટીમાનંવી. તો જુઓ કે

દીનમતવાળો એક છે. તેનાથી વિરૂદ્ધ તેની વાતને ના કબુલ કરનારા જૈનમતવાળા વૈષ્ણવવાળા ને અદ્વૈતવાળા એવા ત્રણ છે. ત્યારે જો કે એકથી ત્રણ મત ઘણા છે. તે ત્રણ દીનમતવાળાની વાતને કબુલ કરના નથી એટલે ખોટી માને છે તેથી શું આપણે ખોટી માનવી. તેમજ વૈષ્ણવીવાળાનું કહેલું. દીનમત. જૈનમત, ને અદ્વૈતમતવાળા ખોટું માને છે. તેથી વૈષ્ણવીવાળાની વાત આપણે શું ખોટી માનવી? તેમજ જૈનમતવાળાનું કહેલું ત્રણ મતવાળા ખોટું માનેછે તેમજ અદ્વૈતમતવાળાનું કહેલું તે પણ ત્રણ મતવાળા ખોટું માનેછે. જોભાઈ ઘણાના કેહેવા ઉપર વજન રાખી ચાલીશ તો એકે મતવાળાનું બોલવું ખરૂં નથી એમ થશે કારણ કે એક એક મતથી ત્રણ ત્રણ વિરૂદ્ધ છે. માટે ઘણા કેહે તે વાત ઉપર પણ ભરોસો રાખવો યોગ્ય નથી. પણ અમોતો સઘળા મતવાળાનું જેજે કહેલું છે તેતે વાતનો ભાવાર્થ સમજી કબુલ કરીએછીએ. વળી તે ચારેનો કેહેવાનો મત છે તેતો ખરો છે. અને તે કેવી રીતે ખરો છે તેનો ખુલાસો આ ગ્રંથમાં આગળ જતાં થશે. પણ જે એક બીજાથી હાલ વિરૂદ્ધ પડયા છે ને એક બીજાની નિંદા કરે છે તે હાલના

ધર્માચાર્યો કે મતવાળાઓ કે તેઓના શેવકો યથાર્થ સમજ્યા નથી. માટે એક બીજાનું બોલવું ના કબુલ કરી અરસપરસ નિંદાઓ કરે છે.

મોક્ષેચ્છુ--હે માહારાજ શું ત્યારે હાલના ધર્માચાર્યો અજ્ઞાની હશે? ને શું તે નહીં સમજતા હોય?

વારસીક ગુરૂઓ તથા શેવકો વિશે.

વ્યાસજી—જોભાઇ ધર્માચાર્ય પ્રથમ થયા હશે તે તો યથાર્થ જ્ઞાનવાન હશે. ને આજ પણ કોઈ કોઇ હશે પણ ઘણું કરીને એમ અનુમાન થાય છે કે મૂળના જે ધર્માચાર્ય હશે તેમના ગત થયા પછીથી જે તેમના વંશના તેમની ગાદીએ હાલ બેઠલા તેતો કોઇકજ જ્ઞાનવાન હશે. કારણ કે આ યુગમાં તો સર્પ ગયા ને લિસોટા રહ્યા છે. કારણ કે જે મૂળ પુરૂશે ઘણું જ્ઞાન મેળવી જગતના જીવોને જ્ઞાન ઉપદેશ કરી ધર્મ પ્રવરતાવેલો તેવારે તે મૂળના ધર્માચાર્યનું જ્ઞાન શ્રવણ કરી લોકે તેમને ગુરૂ માનેલા ને તેમના શેવક થઈ રહેલા. ને પછી જે મૂળ ધર્માચાર્ય પુરૂશે નિમિત પ્રમાણે દેહ મૂકેલો. તે વારે તેમના પુત્ર પુત્રાદિક તે મૂળ પુરૂશની ગાદી ઉપર બેઠેલા. તેવાતેજ ધર્મના લોકો પણ એમ જાણતા કે આપણા ગુરૂના જે વંશના છે તેજ આપ-

ણ ગુરૂ છે. એમ જાણી ધર્માચાર્યની ગાદીના વારસ-
ને ગુરૂ માની રહેલા. તેમ હાલના લોકો પણ તે રી-
તેજ માને છે. ને જેવી પ્રથમના શેવક પ્રથમ ગુરૂની
શેવા કરતા તેવી ને તેવો વારસીક ગુરૂની શેવા કર-
વા લાગેલા. પણ કોઈ શેવકે એમ જોયેલું નહિ
કે ગુરૂના વારસીકમાં ગુરૂ જેટલું જ્ઞાન છે કે નહિ. જો
તેટલું જોવાની પેરવી શેવકોએ કરી હોતતો ગાદીના
વારસ થઇ બેસનાર ગુરૂને પણ પોતાના પિતા જેટલું
જ્ઞાન સંપાદન કરવું પડત. પણ શેવકોએ નહિ પૂછવા-
થી ગાદીના વારસીક ગુરૂઓએ જ્ઞાન મેળવેલાં નહિ.
માટે એક બીજાનું બોલવું એકબીજાને વિરૂદ્ધ ભાસે છે.
વળી જેમ ગાદીના વારસીક ગુરૂ જ્ઞાન મેળવતા નથી
તેમ હાલના શેવકો પણ જ્ઞાન શ્રવણ કરીને શેવક થતા
નથી ને એમ માનિ બેઠેલા કે આપણા બાપદાદાના જે
ગુરૂછે તેજ આપણે પણ ગુરૂ માનવા. જો ભાઇ હાવું
હાવું થવાથી હાલના ધર્માચાર્ય ગુરૂઓ તથા તેમના
શેવકો ઘણે ભાગે અજ્ઞાનિ રહેલા છે. એટલે તે એકં-
બીજાના બોલવાને અમાન્ય કરેછે. પણ મૂળ જે ધર્મા-
ચાર્ય ગુરૂ થયેલા તેમને તો ઈશ્વિર કૃપાથી યથાર્થ જ્ઞાન
થયેલું તેમણે જગતની જીવોના કલ્યાણાર્થે લોકોને

જ્ઞાનોપદેશ કરેલો. તે જ્ઞાન કરવાથી શેવકોનું જુથ્થ બાઝી ગયેલું એટલે ગાદીના વારસીકને જ્ઞાન મેળવવાનીકાંઇજ જરૂર રહિ નહી. પણ મૂળના ધર્માચાર્યની પેઠે જેને હાલ પ્રભુ કૃપાથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈછે. તે જગતના કલ્યાણાર્થે લોકોને જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરેછે ને જેઓ હાલ જ્ઞાન મેળવી જ્ઞાનનું કથન કરેછે તેનાથીજ યથાથ જ્ઞાનનો ઉપદેશ બીજાને કરી શકાય છે. પણ વારસીક ગુરૂઓ શેવકોને યથાર્થ જ્ઞાન કરી શકતા નથી જો તે કરી શકતા હોય તો એકબીજાથી વિરૂદ્ધ વાતો રહેજ નહિ. વળી વારસીક ધર્માચાર્યના શેવકો કેટલી બધી મૂરખાઇ કરેછે કે પોતાને નહાની ઉમરનું અણસમજણુ છોકરૂં હોયછે તેનો ગુરૂ પાસે કાન ફુંકાવી તેને માથે ગુરૂ કરાવે છે. હવે તે અણસમજુ છોકરૂં છે તેના કાનમાં ગુરૂએ શું કહીને કાન ફુંકયો. તે તો બાળકને બિચારાને ખબરે હોતી નથી. જો મોહોટો ને સમજણો થવા દેઇ કાન ફુંકાવે તો તે છોકરૂં તેમાં ભેદ હોય તો તે ભેદ ભાગવા ગુરૂના સામા પ્રશ્નો પણ કરી શકે. પણ નાની ઉમરમાં ગુરૂ કરાવે છે એટલે બાપદાદાના કર્યા પ્રમાણે તે છોકરૂં કર્યે જાયછે તેથી તેને પણ જ્ઞાન હોતું નથી એટલે તે શેવકો પણ એકબીજાથી વિરૂદ્ધ

વરતી બીજાના પંથની નિંદા કરી પોતાના પંથને વિખાણે છે. વળી હાલના વારસીક ગુરૂઆ કોઇ કોઇ એવા તો ખેલાડુ હોયછે કે પોતાનો શેવક બીજાના પંથની વાત સાંભળેજ નહિ. એવા તો ઉપદેશ કરેછે તે તું સાંભળ.

કુંડળીયો.

ગુરૂ બહુ ખેલાડુઓ, દે શીસ્યોને શીખ,
પરપંથ વાત ન સુણીયે, કહી દે પાપની બીક;
કહી દે પાપની બીક, ઠીક થોભાવે ઠામે,
અંધ કરે કબુલ, ભુલ આવે નહી નામે.
છોડે ન પકડયુ પુંછ, ચાહ્ય તો સૌ કે બુરૂ,
વ્યાસ વદે સાબાશ ખુબ ખેલાડુ ગુરૂ.

જો ભાઈ આ કુંડળીયામાં કહ્યા પ્રમાણે હાલના અજ્ઞાની ગુરૂ ઉપદેશ કરે છે. તે વાતને હાલના અજ્ઞાની શેવકો કબુલ કરેછે ને જે પૂછડું હાથમાં આવ્યું તે અજ્ઞાન રૂપી અંધાપાને લીધે મૂકતા નથી. વળી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ઉપદેશ કરવાનું કારણ કે બીજા કોઇની જ્ઞાન વાત શેવક સાંભળશે તો તેને વશ થશે એટલે આપણું એક ગ્રાહક ઓછું થશે. એમ સમજી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ઉપદેશ કરેછે. તેવાનેજ અજ્ઞાની ગુરૂ જાણવો.

અને તેવા ગુરૂથી શેવકનું કાંઈજ કલ્યાણ કરી શકાતું નથી. ને તેવા ગુરૂ લોકોને વાડામાં પૂરી રાખવાને શી યુકિત રાખેછે ને શી રીતે દ્રવ્ય હરેછે તે વિશે સાંભળ.

ઇંદ્રવિજય.

જ્ઞાન રહીત ગુરૂ કીયો મુસ્તક,
એસો ગુરૂ જ્ઞાન કયા ઓચરેગો;
બિદ્યાકો ઘાટ અતી ઠાઠ પાઠસે,
મુખ મીઠાશસેં દ્રવ્ય હરેગો.
પ્રસાદકો સ્વાદ સર્સ બનાકર,
દુપટ દામ ભંડાર ભરેગો;
માયાકો નાદ ભાવાર્થ ન બેદકો,
એસો ગુરૂ કયા કલ્યાન કરેગો.

આનો મતલબ એછે કે જ્ઞાન રહીત ગુરૂ જેને માંથે હોય તેવા ગુરૂ જ્ઞાનનું શું કથન કરે કદી વિદ્યા ભણેલો હોય પણ જ્ઞાન હોય નહિ તો મોહોડે મીઠું બોલી વિદ્યાનો ઠાઠ પાઠ બતાવી દ્રવ્ય હરણ કરે વળી સારો સ્વાદીષ્ટ પ્રસાદ બનાવી. બેવડા દામ લેઇ ભંડાર ભરે છે. એવા જે અજ્ઞાની ગુરૂ વેદના કે શાસ્ત્રોના કે પુરાણોના ભાવાર્થને જાણતા નથી તેવા ગુરૂ શેવકોનું કોઈ કાળે કલ્યાણ કરી શકતા નથી. વળી એવા

અજ્ઞાની ગુરૂ જગતના અજ્ઞાની પ્રાણીઓને પ્રસાદથી તથા મોહોટે માન્યે બોલાવીને તથા કારભારૂં સોંપીને પોતાના કબજામાં લેછે. પણ તેવા અજ્ઞાની ગુરૂની સંગતથી પ્રાણી માત્ર અજ્ઞાની રહીને લખચોરાશીના દુખને પ્રાપ્ત થાય છે. જેમકે.

ઇંદ્રિવિજય છંદ.

પંથકી પીછાન નહી સો કારન,
પાંગુલકે સંગ પંથ ચડેગો;
પાઉં પાંગુલકો ચલે નહી જબ,
અડ પડે તબ આપ અડેગો.
અંધકી સંગ પળે પંથ કો નર,
અંધકે સંગ સો ખાડ પડેગો;
બ્યાસ કથે અંધ પાંગુલ અજ્ઞાની,
એસે ગુરૂસંગ આપ રડેગો.

આ છંદનો મતલબ એવો છે કે જે પ્રાણીને જ્ઞાન નથી ને જન્મ મૃત્યુ ટાળવાની ઇચ્છા થઈ છે તેણે અજ્ઞાની ગુરૂ કરવો નહીં કારણ કે અજ્ઞાની ગુરૂ આંધળા પાંગળા જેવો છે તેને સંગે જે પ્રાણી પંથે પળે તે પાંગળો અટકી પડે એટલે સંગી થનારો પણ અટકી પડે ને અંધાપાને લીધેં આંધળો ખાડમાં પડે તેની સંગે

જનારો તે પણ ખાડમાં પડે. ને છેવટ રૂવે માટે અજ્ઞા-ની ગુરૂને સંગે કોઈ કાળે ચડવું નહીં. ને જે ચડે છે તેને જ્ઞાન પણ થાતું નથી. વળી અજ્ઞાની ગુરૂ એમ કેહેછે કે બીજો ગુરૂ કરવો નહીં ને જે પોતાના બાપ-દાદાયે ગુરૂ કર્યો હોય તે ગુરૂને મેલી બીજો ગુરૂ કરવો ને બીજો બાપ કરવો બરાબર છે. એવું ઘણા ગુરૂ કેહે છે પણ જે મોક્ષની ઇચ્છાવાળા છે તેતો જ્યાં જ્ઞાન દર્શે ત્યાંજ ગુરૂ કરેછે. ને અજ્ઞાની ગુરૂને મૂકી દેછે ને બીજો જ્ઞાની ગુરૂ કરેછે તે કરવાથી બાધ હોય તો સાંભળ.

કુંડળીયો.

ધન્ય ભક્ત ભગવાનનો, જ્યાં દર્શે શુભ જ્ઞાન'
ત્યાં ગુરૂ ધારણ કરે, થાય શીશ્ય સમાન્ય;
થાય શીશ્ય સમાન્ય, ભાન ભુલે ન કદાપે,
ગુરૂ કર્યા ચોવીશ, જુઓ દત્તાત્રી આપે.
શુભ ગુરૂ કરે દોશ, બતાવો લખીયો શેમાં,
કેહેછે વલ્લભરામ, બાધ દીસે નહી તેમાં.

આનો મતલબ ઉઘાડો છે તે સમજીને જ્યાં જ્ઞાન થતું હોય ત્યાં ગુરૂ ધારણ કરવો. એટલે એકબીજાના મતનું જરાએ વિરૂદ્ધ ભાસશે નહીં ને યથાર્થ સમ-

જાશે. ને જે ગુરૂથી કે જે શેવકોથી યથાર્થ નથી સમજાયું તેજ પોતાનો મત ખરો છે ને બીજાનો ખોટોછે એમ કેહેછે. ત્યારે તેવું કેહેનારા છે તેજ અજ્ઞાન રૂપી આંધળા છે. જેમકે.

મનહરછંદ.

પાંચુ અંધા નગ્ર બ્હાર, હાથી દેખનકું ચલે.
દેખતા દેખાને વાલા, નજીક ખડાઈ હે;
એક પાઉં એક પુંછ, એક કાન એક દંત.
એક સુરદાસકું તો, સુંઢ પકડાઇ હે.
એક કહે થંભ જેસા, એક કહે સુપ જેસા,
એક કહે કેસા જેસા, મુશળ બડાઇ હે;
એક કહે ધોકરણા, એક કહે સાવરણા,
વલ્લભ કહત એસી, અંધુકી લડાઈ હે.

દૃષ્ટાંત.

એક ગામની ભાગોળે હાથીનો વેચનાર હાથી લેઇને આવ્યો. તે ગામના લોકોએ હાથી નહીં જોયેલો માટે ગામના સર્વે લોકો ભાગોળે જઈ જોઈ આવ્યા. તે ગામમાં પાંચ આંધળા હતા. તેમણે ભેગા થઇ વિચાર કર્યો કે ગામનું સર્વે લોક હાથી જોઈ આવ્યું ને આપણે રહી ગયા. ગમે તેમ કરી આપણે હાથીને જોવો તો ખરો. એવો વિચાર કરી એક દેખતા પુરૂશને બોલાવી કહ્યું કે ભાઈ અમો પાંચજણને તું હાથી દેખાડવા લેઈ જાય તો. તને રૂ. ૧) આપીએ. તે સાંભળી દેખતા

પુરૂશે કહ્યું કે. તમો આંખે દેખતા નથી ને હું કેવે પ્રકારે દેખાડું એટલે પાંચ આંધળાઓએ કહ્યું કે તું અમને હાથી પાસે લેઈ જઈ અમારા હાથમાં હાથી આપજે એટલે અમે હાથ ફેરવીને જોઈ લેઈશું. તેવું સાંભળી દેખતાએ વિચાર કર્યો કે આંધળા હાથીને જોશે તો જોશે નહીં તો રોશે પણ મને તો રૂ. ૧) મળશે એમ સમજી પાંચ આંધળાને દોરીને જ્યાં હાથી હતો ત્યાં લાવ્યો. પછી એક આંધળાને હાથીને પગે વળગાડયો ને બીજાને પૂછડે ત્રીજાને કાને ચોથાને દાંતે પાંચમાને સૂંઢે વળગાડી કહ્યું કે હવે તમે તમારે પાંચે જણ હાથીને જોઈ લો. પછી પાંચે આંધળાએ જે જે ભાગ પોતપોતાના હાથમાં આવેલો તે ભાગ હાથ ફેરવી જોઈ લીધો. પછી પાંચે જણ હાથીથી વછુટીને અળગા થયા. એટલે દેખતા પુરૂશે તે પાંચેને ભેગા કરી પૂછ્યું કે કોહો ભાઈ તમે હાથી બરોબર જેયો કે કેમ. એટલે હાથીના પગને બાઝનારો આંધળો બોલ્યો કે અમોએ પાંચે મળી તને એક રૂપીયો આપ્યો તે અમારો છૂટી પડયો. કારણ કે માહારા ઘરને ઓટલે થાંભલો છે તેવો હાથી છે તેમાં તે શું જોવાનું હતું એટલે કાનનો ઝાલનાર આંધળો બોલ્યો કે. જાજા આંધળા તેં બરોબર હાથી જોયો નથી કેમકે થાંભલા જેવો તો નહીં ને દાણા ઝાટકવાના સુપડા જેવો તો છે. એટલે સૂંઢવાળો ત્રીજો આંધળો બોલ્યો કે તમે બંન્ને જણે હાથી જોયોજ નથી. કેમકે થાંભલા જેવોએ નથી ને સુપડા જેવો પણ નથી. ને ખાંડવાના જાડા સાંબેલા જેવો તોછે. એટલે ચોથો દાંત વાળો આંધળો બોલ્યો કે તમે ત્રણે જણે હાથી જોયો નથી. કેમકે થાંભલા જેવો કે સુપડા જેવો, કે સાંબેલા જેવો પણ નથી. ને લુગડાં ધોવાના ધોકરણા જેવો છે. એટલે પાંચમો આંધળો

પૂંછડાવાળો બોલ્યો કે તમે ચારે જણે હાથી જોયોજ નથી કેમકે થાંભલા જેવો કે સુપડા જેવો કે સાંબેલા જેવો કે ધોકરણા જેવો હાથી નથી ને રસ્તાપરનો પુંજો વાળવાના સાવરણા જેવો છે એવી રીતે પાંચે આંધળાને એકબીજાથી વિરૂદ્ધ મત તાણતા જોઈ પેલો દેખતો પુરૂશ બોલ્યો કે ભાઈ તમારા પાંચેનુ કેહેવું ખરૂં છે. પણ તમે હાથીનો એકેક ભાગ જોયો છે. તેથી તમારી એક બીજાની વાત મળતી આવતી નથી. પણ જે તમે પાંચે જણે એક એક ભાગ જોયો. તે પાંચે ભાગ ભેગા મળીને એક હાથી છે. અને તમે એક એક માણસે પાંચે ભાગ જોયા નથી. ને એક એક ભાગ જોયો છે માટે તમારૂં બોલવું એક બીજાથી વિરૂદ્ધ પડે છે. જો દેખતા હોત ને પાંચે ભાગ જોયા હોત તો તમારે અન્યો અન્ય તકરાર થાત નહીં. એ રીતે દેખતાનું કેહેવું સાંભળીને પાંચે આંધળા બોલ્યા કે જાજા મૂરખ તું પાંચે જણનું બોલવુ ખરૂં કેહેછે માટે તુંજ આંધળો છે. એમ કહી પગ વાળો કેહેછે કે મેં શુદ્ધ થાંભલા જેવો જોયો. બીજો કહે સુપડા જેવો જોયો એમ પાંચે જણે પાંચેનો નિશ્ચે કરેલો તે કહી કહ્યું કે તું અમારા પાંચેનું મન ખુશી રાખવાના હેતુથી પાંચેજણનું બોલવું ખરૂં કેહેછે. તે સાંભળી દેખતો બોલ્યો જો ભાઈ એમ તમને ગોઠે નહીં તો કહું છું કે તમે પાંચજણે જે જોયો ને જેવો તમે આકાર કોહોછો તેવો હાથી નહીં પણ હાથીમાંનો ભાગ ખરો' તેવાં દેખતા પુરૂશનાં યથાર્થ વચન નીકળ્યાં પણ આંધળાઓએ નહીં માનતાં દેખતાને મૂરખમાં ગણી કાહાડયો. કારણ કે પોતે આંધળા છે. માટે આંખથી તો હાથી દેખાયો નહીં તેમ હાથમાં હાથીનો ભાગ આપેલા શીવાય. બીજા ભાગપર હાથ ફેરવી જોયો નહીં. જો બધા ભાગપર હાથ ફેરવી જોયો હોત તો હાથીનો પૂર્ણ અનુભવ થાત.

સિદ્ધાંત.

આ દ્રષ્ટાંતથી સમજવાનું એટલું છે કે કોઈ સંપ્રદાયનો ગુરૂ તથા શેવકો પોતાનો સંપ્રદાય ખરો માની બીજાનો સંપ્રદાય ખોટો કેહેછે; ને બીજા સંપ્રદાયવાળો પોતાના સંપ્રદાયને ખરો માની પેલાના સંપ્રદાયને ખોટો કહેછે. એવા જે જે એક વિચારના સંપ્રદાયવાળા કેવળ પાંચ આંધળા જેવા આંધળા છે. તેવા આંધળાને કોઈ જ્ઞાની પુરૂશ સઘળા સંપ્રદાયના મતને યથાર્થ સમજાવે ને યથાર્થ અનુભવ કરાવે તોપણ જેમ આંધળાઓએ દેખાડનાર જે દેખતો પુરૂશ હતો તેનું યથાર્થ કેહેવું હતું તેમ છતાં આંધળાઓએ તે દેખતાનું કહ્યું નહિ માન્યું. એ રીતે જે આંધળા રૂપી અજ્ઞાની હશે તે દેખતા પુરૂશ રૂપી જ્ઞાનીનું કેહેવું માનશે નહિ. વળી જેમ હાથીનો એકએક ભાગ આંધળાના હાથમાં આવ્યો. તેમજ હાલના વારસીક ગુરૂઓ તથા તેના શેવકોના હાથમાં ઇશ્વર સંબંધી થોડો થોડો ભાગ આવેલો છે. માટે હાલના વારસીક ગુરૂઓ કેહેછે કે અમારો તો ફલાણોજ નિશ્ચયછે. એમ એક એકથી જુદોજુદો નિશ્ચય કરેલો છે જેમ હાથીનો પગ જોનારા આંધળાએ થાંભલા જેવો હાથી નિશ્ચે કર્યો ને કાન જોનારાએ

સુપડા જેવો નિશ્ચે કર્યો સૂંઢ જોનારાએ સાંબેલા જેવો નિશ્ચે કર્યો એવી રીતેજ જુદા જુદા સંપ્રદાયોના વારસીકો તથા તેના શેવકો આંધળા રૂપી અજ્ઞાનીઓએ જુદોજુદો નિશ્ચે કર્યો છે તે કેવી રીતે કે કોઇએ પરમેશ્વરને નિરાકાર નિશ્ચે કર્યો છે ને કોઇએ સાકાર. કોઇએ નિર્ગુણ, કોઇએ સગુણ, કોઇએ કર્તા, કોઇએ અકર્તા, એમ જુદો જુદો નિશ્ચય કર્યો છે. પણ જે દેખતા પુરૂશનો યથાર્થ નિશ્ચય છે તે આંધળાઓને કેહેછે તેમ છતાં આંધળાઓ પોતાનો નિશ્ચય કરેલો તે મૂકતા નથી તેવા પ્રાણીને કોઇ કાળે ઉત્તમ જ્ઞાનનો લાભ થતો નથી; ને સઘળાના નિશ્ચય છે તે ખરા છે એમ તેના જાણવામાં આવતું નથી. શાથીકે પોતાના ઝાલેલા મતને લીધે બીજાનો જ્ઞાન ઉપદેશ સાંભળતા નથી. ને કદી સાંભળે છે તોપણ પોતાનો થયેલો નિશ્ચય તે પાસે રાખીને બીજાનો સાંભળવા જાયછે તેથી તેનું લક્ષ પોતાના નિશ્ચયમાં રેહેછે એટલે યથાર્થ જ્ઞાનનો તેને સ્વાદ આવતો નથી. જેમકે.

દૃષ્ટાંત.

એક સુવાશી ભમરો. એટલે બાગના પુષ્પની સારી વાસનાનો ભોગી ભમરો હતો તે એકવાર ઉડતો ઉડતો બાગની બાહાર

ગયો; તેવારે એ બાગની બાહાર એક કુવાશી ભમરાને. એટલે નઠારી વાસનાના ભોગી ભમરાને સુવાશી ભમરાએ કુવાસના લેતો દીઠો. પછી સુવાશી ભમરાએ કુવાશી ભમરાને કહ્યું કે હે ભાઈ જા ભુંડા આ કુવાસનામાં પડી રહીને શું કામ કુવાસના લેછી? ચાલ હું તને સુવાસના લેવાને મારા બાગમાં લેઇ જાઉ, ને મારી સુવાસના જેવી જગતમાં બીજી વાસના નથી. ને માહારા વાળી તું સુવાસના લેઈશ તો પછી તને આ કુવાસના લેવાની ઇચ્છા કોઈ કાળે થશે નહીં. આવાં સુવાશીનાં વચન સાંભળી કુવાશી બોલ્યો કે હા ભાઇ એમ કહી તું મને ગમે ત્યાં લેઈ જઈ ભૂલો પાડીને પછી તું આવી આ મ્હારી પેહેલા નંબરની વાસના તે તું લેઇ જા. પણ હું કાચો નથી કે મ્હારી વાસના મેહેલીને હું તારી જોડે આવું. સુવાશી બોલ્યો હે! ભાઈ તને ભૂલો પાડીને તારી વાસના લેવા હું ઇચ્છતો હઉતો મને મ્હારા વ્હાલાના સોગન છે. ફકત માહારે તો તારૂં ભલું ઇચ્છવાનો હેતુ છે. તેવું સુવાશીનું બોલવું સાંભળીને કુવાશીએ વિચાર્યું કે લાવ્ય એનું ખરૂં ખોટું તો જોઇએ. પણ હું એની જોડે માહારી વાસના છોડી દેઇને જઉં ને પછી એ મને ભૂલો પાડીને અહીં આવી મ્હારી વાસના લેઈ જાય ત્યારે પછી હું શું કરૂં? એમ ધારીને વિચાર્યું કે લાવ્યને આ મ્હારી વાસનાની એક ગોળી કરીને મ્હારી પાંખમાં સંતાડી સાથે લેઇનેજ જાઉ. પછી કાંઈ હરકત નથી, એમ જાણીને પોતાની કુવાસનાની એક ગોળી કરી પાંખમાં લેઇને સુવાશી ભમરાની જોડે ઉડીને બાગમાં ગયો. પછી સુવાશી ભમરાએ કુવાશી ભમરાનું ભલું ઇચ્છવાને અને કુવાસના છોડાવી દેવાના હેતુથી સારામાં સારૂં પુષ્પ હતું તેના ઉપર કુવાશીને બેસાડયો ને કહયું કે હે! ભાઈ આ વાસના કેવી સરસ છે તેતું જો એમ કહી સુવાશી બીજા પુષ્પ ઉપર જઇને બેઠો. પછી પેલા કુ-

વાશીએ પુષ્પ ઉપર બેશી પોતાની કુવાસનાની ગોળી પડી જવાના ભયથી પોતાના મોંઢા આગળ રાખીને પછી પુષ્પની વાસના લેવા લાગ્યો. ત્યારે તો પુષ્પની ને કુવાસનાની ગોળીની એ બંનેની ભેળી વાસના આવી એટલે શુદ્ધ સુવાસના પણ આવી નહીં તેમ શુદ્ધ પોતાની કુવાસના પણ આવી નહીં ને બધાબંદી વાસના આવી તેને લીધે કુવાશી મોહો કોપાયમાન થઇને બોલ્યો. અલ્યા હે! સુવાશી તારી વાસના જોઈ અને હું તો સમજી ગયો કે તેં મ્હારી વાસના લેઇ લેવાના વિચારથી મને અહીં લાવીને બેસાડ્યો પણ અલ્યા? હું કાચો નથી જો હું મ્હારી વાસનાની ગોળી કરી મ્હારી સાથે લેતો આવ્યો છું. તું તો તારી વાસનાનાં વખાણ કરતો હતો કે મારી વાસના સારામાં સારી છે. પણ તારી વાસના મ્હારી વાસનાને પોહોચેજ નહીં. માટે હે! સુવાશી મૂરખા હાવી રીતે કોઇને છેતર પીન્ડી કરીશ નહીં. જો તેંતો મ્હારૂં ભલું તાક્યું નહીં પણ ચાલ્ય તું મ્હારી વાસના તો જો સુવાશી બોલ્યો. જા ભાઈ જા. તું મતીલો ને પૂર્ણ નિર્ભાગી છે. કેમકે મેં તો ત્હારૂં ભલું ઇચ્છી તને સુવાસનામાં નાંખવાને અહીં આણ્યો હતો. પણ તું તારી કુવાસનાની ગોળી સાથે લેતો આવ્યો ત્યારે તને સુવાસના ક્યાંથી આવે. માટે હવે જા તારા નશીબમાંજ એ કુવાસના છે.

सिद्धान्त.

જો ભાઈ આ કુવાશી ભમરાને સુવાશી ભમરાએ શુભ વાસના આપવા ઇચ્છા કરી તેમ જ્ઞાની પુરૂશ ઘણાક પ્રાણીને ઉત્તમ જ્ઞાન કરવાની ઘણી આ-

તુરતા રાખેછે. પણ કુવાશી ભમરા જેવા જે પ્રાણી,તે પોતાની કુવાસના રૂપી પોતાનો મત જે છે, તેના ઉપર લક્ષ રાખી સુવાસના રૂપી જે જ્ઞાન તેનું શ્રવણ કરે છે. તેથી તેને તે જ્ઞાન યથાર્થ ભાસતું નથી. શાથી કે પોતાના મતમાંથી લક્ષ અળગું કર્યા વિના બીજામાં લક્ષ કોઈ કાળે ચોટેજ નહીં. તેમછતાં જ્ઞાની પુરૂષ તેનું ભલું ઇચ્છવાના હેતુથી તેને યથાર્થ જ્ઞાન કરે તો ઉલટો તે જ્ઞાનીને તુચ્છકાર કરે. ને એમ કહે કે ચાલ ચાલ મૂરખ તું મારો નિશ્ચે છે તે છોડાવવા આવ્યોછે પણ અમે તો તે છોડીએજ નહીં. ને તાહારા જેવાનું અમે માનીએ પણ નહીં. એ રીતે અજ્ઞાની પ્રાણી કુવાશી ભમરાની પેઠે ક્રોધાયમાન થઇ ભાષણ કરેછે. વળી પોતાના મતની મહત્તા બતાવી જ્ઞાનીને એમ કહે કે. આ તાહારી લાહ્યરી મૂકી દે ને અમારા સંગમાં થોડા દિવસ આવ્ય પછી તું જોજે. જેમ કુવાશીએ સુવાશીને કહ્યું કે ચાલ તુંને મ્હારી વાસના આપું એમં અજ્ઞાની બોલેછે. ત્યારે સુવાશી ભમરા રૂપી જે જ્ઞાની તે તેનાથી થાકીને તેની સાથે વિષેશ ભાષણ કરતા નથી તેથી તેવા મતીલા પ્રાણી સદા અજ્ઞાની રેહે છે. ને એક મતનેજ ઝાલી જનમારો વ્યર્થ ખુએછે. પણ

જે જ્ઞાની પુરૂષ છે તેતો સર્વે ધર્મને માનેછે ને એકે ધર્મને તુચ્છકાર કરતા નથી. પણ જે કેવળ અજ્ઞાની છે તે પોતાનો એક મતરૂપી ધર્મ ઝાલી બીજાના મતરૂપી ધર્મની નિંધા કરવા રૂપી છેદન કરેછે. ને તે છેદન કરનારો પૂર્ણ પરમેશ્વરનો વૈરી થાયછે. જેમ કે.

દૃષ્ટાંત.

એક પુરૂષને બે સ્ત્રીયો હતી તે બંન્ને સ્ત્રીને સામાન્ય રાખવાના હેતુથી તે પુરૂષે બેઉ સ્ત્રીને પોતાની શેવા કરવા એવી આગના કરી કે તમારે બન્નેને હમેશાં મ્હારો એક એક ચરણ ચાંપવો. તે જૂની સ્ત્રીને જમણો ચરણ ચાંપવા સોંપ્યો ને નવી સ્ત્રીને ડાબો ચરણ શેવા કરવા સોંપ્યો. પછી તે બન્ને સ્ત્રીઓ હમેશાં પોતપોતાને સોંપેલો ચર્ણ ચાંપતી હતી; એવામાં એક દિવસે નવી સ્ત્રી પોતાને પીઅર ગએલી, ત્યારે જૂની સ્ત્રી પોતાના ભાગમાં જે જમણો ચરણ આવેલો તે ચાંપતી હતી તે ચાંપતાં ચાંપતાં જૂની સ્ત્રીના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે આજ મારી શોક નથી, તેથી એના ભાગનો જે આ ડાબો ચરણ તે મારી શોક વિના સુનો છે માટે તે તરવાર લઈ કાપી નાંખ્યો હોય તો મારી શોક મારા સામી બેસવા પામે નહીં. એમ સમજી પોતે ઊઠી ખીંટીએથી તરવાર લીધી, તે જોઈ તેના ધણીએ કહ્યું કે હે! રાંડ તેં તરવાર કેમ લીધી એટલે જૂની સ્ત્રી બોલી કે જે આ ડાબો પગ મારી શોકના ભાગમાં ગયો છે, તે અત્યારે મારી શોક વિના સુનો છે માટે મારો

અત્યારે લાગ છે તેથી તેના ભાગનો આ ડાબો પગ કાપી નાંખું. એવું પોતાની સ્ત્રીનું વચન સાંભળી ત્રાસ પામી તે બેઠો થયો અને કહ્યુંકે અરે રાંડ એતે ચરણ મારો કે તારી શૉકનો ત્યારે જૂની સ્ત્રી બોલી તમારો તો ખરો પણ તમે તો એને આપ્યો છે તેથી એનો માટે મને કાપવા દ્યો અને તમે બોલશો નહીં. આવાં જૂની સ્ત્રીનાં વચન સાંભળી તે પુરૂશે એકદમ ઉઠીને તરવાર છીનવી લીધી ને જૂનીને કહ્યું કે જા રાંડ દુષ્ટ આજ તો તું ચરણ કાપવા ઉભી થઈ ને કાલે મેં નવીને શેવા કરવા મુસ્તક સોંપ્યું હોય તો તું મુસ્તક પણ કાપી નાંખે. એમ કહી કાહાડી મૂકી.

सिद्धान्त.

આ દૃષ્ટાંતથી એટલું સમજવાનું છે કે. રામધર્મ, કૃષ્ણધર્મ, શિવધર્મ, વગેરે ઘણા ઘણા પ્રકારના ઇશ્વર સંબંધીના જે ધર્મછે તે સઘળા પરમેશ્વરનાં અંગછે. તેમાંનો જે પ્રાણી એક ભાગ ગ્રહણ કરીને એટલે એક ધર્મરૂપી પંથ ઝાલીને, બીજા અંગનો ભાગ એટલે બીજા ધર્મનો પંથ તેનું જૂની સ્ત્રીની પેઠે છેદન કરવા ચાહે છે, તેને બે સ્ત્રીના પુરૂશે જેમ જૂનીને દુશ્મન જાણી કાઢી મૂકી તેમ પરમેશ્વરના અંગનો એક ભાગ માનનાર જે પ્રાણીતે બીજા ભાગનું નિંદા કરી છેદન કરનારછે તેને પરમેશ્વર પૂર્ણ દુશ્મન જાણે છે.

વળી હે! મોક્ષેચ્છુ જો ભાઇ હવે આટલી જે હ

હીકત કહું તે ધ્યાનમાં રાખી રહેજે. જો કોઇ જ્ઞાની પુરૂશ કોઇ પ્રાણીને જ્ઞાન કરવાના હેતુથી પ્રથમ આ જગતના પંથોનું ખંડન કરે તેથી તેણે પરમેશ્વરના કોઇ અંગ એટલે ધર્મનું છેદન કર્યું એમ સમજવું નહીં. કારણ કે જ્ઞાનીજન પ્રથમ શા કારણથી બીજા પંથનું છેદન કરે છે, કે જેમ કોઇ પ્રાણીને આત્મ બુદ્ધિ કરાવવી હોયતો તે પ્રાણીને જ્ઞાનીજન એમ કહે કે અલ્યા તારો હાથ છે તે તું નહીં, પગછે તે તું નહીં, અને શરીર છે તે તું નહીં. એમ આખા અંગનું ખંડન કરી તે જીવની આત્મબુદ્ધિ કરાવે છે. હાથ તું નહીં; ને તે તારો. પગ તું નહીં; ને તે તારો. વળી પાછું એ રીતે અંગનું સ્થાપન પણ કરે છે. એમ જ્ઞાની જન આ જગતના સર્વે પંથનું પ્રથમ ખંડન કરે તેથી તેણે ખંડન કર્યું એમ સમજવું નહિ તેમજ આ ગ્રંથમાં પણ પ્રથમ સર્વે પંથ વિશે શંકાઓ કરીને પછી તેમાંનો મૂળ મુદ્દો બતાવી સર્વે પંથનું સ્થાપન રાખેલું છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે ! માહારાજ ઘણી સારી વાત કહી હવે મને ટૂંકામાં ટૂંકુ કાંઇ બતાવો કે તેનાથી મારો જન્મ મૃત્યુ ટળી જાય નેં અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થાય.

વ્યાસજી—જો ભાઇ ટૂંકામાં ટૂંકુ તો એજ છે કે આ સંસારનો વૈરાગ્ય ધરીને એટલે સંસાર ઉપર અરૂચી કરીને તું તારી કાયાવડે કષ્ટી વેઠીને કર્મ કર.

મોક્ષેચ્છુ—હે ! માહારાજ એવાં શાંશાં કર્મ કરૂં તે કૃપા કરીને કહો.

વ્યાસજી—સાંભળ ભાઇ ચિત્ત દઇને સાંભળજે.

મનહરછંદ.

બૈરાગકી બાત સુન, તેરો મન દૃઢકર;
કાહ્યકું માનત મેરા, લડકા લુગાઇહે.
ધામપેસા તેરા કેસા, જાદુકા દેખાવ જેસા;
સ્વારથકે માઇ બાપ, ભેણ ઓર ભાઇહે.
દ્રવ્ય સબહી લેણેકા, તેરે સંગ ન દેણેકા.
માન માન મેરા કહ્યા, જગમેં લુચ્ચાઇહે.
એતનો સમજકર, મોહમાયા દૂર ધર.
કર તું કાયાકું કષ્ટી, તેરો કુછ નાહીહે.

મનહરછંદ.

મિથ્યા તું સંસાર જાણી, કર્મ કર હેતઆણી.
ઝાડે ઝોળી બાંધી બેશ, કાંતો ઉંધે શીશરે;
પાવકથી દે'પ્રજાળ, રાત્રીએ જાગ્રણ કર.

કાંતો ઉઠ પરોઢમાં, કાં સંન્યાસી દંડલે.
કર દૈવી મુરતીઓ, જટા ભસ્મ દાઢી રાખ્ય
ખા ભેરવ જવ મુનીથા કર્વત શીશદે
જળ શેવા સ્નાન કર, પય ફળ આરકર
કાં મૈથુની મુક્ય એમ, વિના કયાંથી થાયજે;

જો ભાઈ આ પહેલા છંદમાં કહ્યુ, તે પ્રમાણેતું વૈરાગ મનમાં આણીને સંસારની અરૂચી કર. પછી આ બીજા છંદમાં કહ્યુ તે પ્રમાણે કાયાથી કષ્ટી વેઠીને કર્મ કર. એ ત્હારે ટૂંકામાં ટૂંકું છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે ! મહારાજ સંસારની અરૂચી કરૂં, ને ભસ્મ ચોળું, જટા વધારૂં, દાઢું રાખું, ને બાવો બની ત્યાગી થઇ જાઉં, અથવા દંડ ગ્રહીસન્યાશી થાઉં, તેણે મારૂં જન્મ મૃત્યુ ટળી જશે તે સત્ય કહ્યુંકે કેમ?

વ્યાસજી—જો ભાઈ તું સત્ય કહેવરાવેછે ત્યારે કહુંછું કે તું સંસારની અરૂચી કરીને આખેઅંગે ભસ્મ ધારણ કરે, જટા વધારે, દાઢી રાખે, ને બાવો બની ત્યાગી થઇ જાય, અથવા સન્યસ્થ લઇ દંડ ઝાલે, તોપણ જન્મ મૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થાય નહીં. જોએમ કરવાથીજન્મ મરણ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો તને કહું તે સાંભળ.

કુંડળીયો. ૧

જટા વધારે જોરથી, તેણે મુકતી હોય,
તો પૃથ્વીમાં રે' નહીં, વડ વૃક્ષો સૌ કોય;
વડ વૃક્ષો સૌ કોય, મોક્ષ પદને તે પામે,
લક્ષ ચોરાશી દેહ, એક અવતારે વામે.
કે'છે વલ્લભરામ, વધારે સરવે નારી,
પણ પામે નહીં મોક્ષ, કામ સૌ કરો વિચારી.

કુંડળીયો. ૨

દાઢું રાખે દાઢીયે, તેથી મુકતી થાય,
તો બકરીની જાત તે, મુકતી પામી જાય;
મુકતી પામી જાય, ઘણી માળાઓ નાંખે,
તો વેચી ખાનાર, હાથપર હરનિશ રાખે.
તેણે પણ નહીં મોક્ષ, મુમત મિથ્યાજ કરે છે,
કે'છે વલ્લભરામ, હઠીલા હઠમાં મરે છે.

કુંડળીયો. ૩

ભસ્મ લગાવે અંગશું, કરે ભસ્મમાં વાસ,
તેણે મુક્તી હોય તો, ખરનો ખુબ અભ્યાસ;
ખરનો ખુબ અભ્યાસ, કયાસ કરી લેજો મનથી,
અનાજ રખ્ખેળાય, ફરી ઉગે તે તનથી.

મીથ્યા ફોગટ ફંદ, છંદ છે છેતરવાનો,
કે'છે વલ્લભરામ, જનમ તેણે ન જવાનો.

કુન્ડળીયો. ૪

દંડીજન બહુ થાય છે, દંડ ગ્રહે છે હાથ,
મુકતી મળશે મુજને, માને મનની સાથ;
માને મનની સાથ, નાથ જો મુકતી આલે,
તોતો સરવે અંધ, પંથ પળતાં દંડ ઝાલે.
તેની મુકતી થાય, જાય તે મોક્ષજ પામી,
કે'છે વલ્લભરામ, જુઓ ચક્ષુએ ચામી.

કુંડળીયો. ૫

ત્યાગી બહુજન થાય છે, ત્યાગ કરે સંસાર,
માત તાત ભ્રાતો તજે, તજે પુત્ર પરીવાર;
તજે પુત્ર પરીવાર, નારનો ત્યાગ કરે છે,
કરે દ્રવ્યનો ત્યાગ, ધામ છોડી નીસરે છે.
તેણે ન મુકતી થાય, ગાંડીયાં સૌછે ત્યાગી,
ત્યાગી મીથ્યા નામ, ચેત તું સપુત સભાગી.

જો ભાઇ જટા વધાર્યે, દાઢું રાખ્યે, ભસ્મ લગાવ્યે, દંડ ઝાલ્યે, કે સંસારનો વ્યવહાર ત્યાગ કર્યે, જન્મ મૃત્યુ ટળતું હોય તો આ પાંચ કુંડળીઆમાં જે જે પ્રાણી કહ્યા તેનોજ ટળે.

મોક્ષેચ્છુ—હે! મહારાજ તમોએ જે ત્યાગી વિશે કહ્યું તે સાંભળતાં મારૂં મન ખેદ પામે છે. શું આ જગતમાં ત્યાગીછે તેમણે ત્યાગી એવું મિથ્યા નામ ધર્યુંછે?

વ્યાસજી—હા ભાઇ જો તને ત્યાગી વિશે સ્પષ્ટ સમજાય તેવું વિવેચન કરૂં.

જો કે આ જગતમાં કોઇ પ્રાણી ત્યાગી નથી. જો કે જે પ્રાણી સાધુ બાવા થઇ જાય છે, તે પણ ત્યાગી નથી. માયાનો ત્યાગ કરે ત્યારે તેને ત્યાગી જાણવો. જો કે સાધુ બાવા જે પ્રાણી થાય છે. તેને કાયા છે તેજ માયા છે જો આ દેહ (કાયા) છે તે પંચ ભૂતનો છે. ને જે પંચ ભૂત છે તે માયાનાં છે ને તે માયાની કાયા થઈછે. માટે જો માયા ત્યાગ કરી નથી ને તેણે માયા ત્યાગી. એમ કહીએ તે સંભવતું નથી. માટે જો ભાઈ આ જગતમાં કોઇ ત્યાગી નથી. કદી કોઇ કહેશે કે દેહ છે એટલી માયા નહીં ત્યાગેલો, પણ દેહની દશે ઇંદ્રીયોનો ત્યાગ કરેલો તેથી તેને અમો ત્યાગી માની-

રપે છીએ. જો એમ તું એ પણ માનતો હોય તો આ પદ તને કહું તે તું સાંભળ એટલે તું નિઃશંશય થઇશ.

પદ. ૧

જાળંધરમાં મનગમતા માવા. એ રાગ.

અણ સમજુ ભકતો, ત્યાગી કહો છો તમે શાને,
લ્યો કર ન્યાય તકતો, આ પદ સુણતાં મન માને. ટેક.
આ ઘર છોડયું છૈયાં છોડયાં, છોડી પરણી નારી,
માત તાતને ભ્રાત છોડયાં, નાતજ છોડિ સારિરે. અણ૦૧
દાઢી મુડાવી મુછ મુડાવી, શીશ મુડાવી બેઠો,
આ નાત છોડી પણ સાધુની, જમાતમાં જઇ પેઠોરે. અણ૦૨
ધોળાં કપડાંઓ ઉતાર્યાં, તે શું ત્યાગજ કીધો,
હતું તેથી બમણું કીધું, રંગજ રાતો દીધોરે. અણ૦૩૪
જન્મ દીધો તે પિતા છોડયો, પણ તે માપજ માપો,
ગાદિ લેવા ગુરૂ કર્યો તે, કીધો બીજો બાપોરે. અણ૦
આ તાતનું ઘર ગમ્યુ નહીં તે. આ ઘર મેલ્રી ખશીયો,
ગુરૂ બીજો બાપજ કીધો, તેના મઠમાં વશીયોરે. અણ૦૫
ત્યાગી ત્યાગી તે શું કોહોછો, વિચારો મનમાંહી,
જનેતાના જાયા છોડયા, કીધા ગુરૂભાઈ રે. અણ૦૬
જે જનેતાએ ઉછેર્યો, તેને અળગી કાઢી,

અભણને કોઇ માને નહિ તે, કીધિ વિદ્યા માઠીરે.અણ૦૭
કદિ કેહેશો ત્યાગી તેણે, છૈયા મેલ્યા છેટા,
પણ પાછા ચેલા મુડીને, કર્યા જણ્યાવણ બેટારે. અણ૦૮
મિલકત મેલી આ પિતાની, પણ લ્યો વાત વિચારી,
વારસ ગુરૂની ગાદ્દિનો, થયો ધન ભોગદારીરે. અણ૦૯
પ્રકરતી રૂપિ નારી તે, સદા રહિ છે પાસે,
તે કરતાં મૈથુન તાગ્યો, તેટલુ કોઇ તપાસેરે. અણ૦૧૦
પણ સંસારીને નારી તે, પર શું રંગ ન રમતો,
નાઠાને ભુખ નહી ભાગવાની, તેથી રે જીવ ભમતોરે.
કદી સ્થિર રહ્યો ને મૈથુન, ત્યાગ કર્યું લ્યો ન્યાળી,
તે તાગ્યાથી મુકતી મળે તો,ઍંઢળ ભાયગશાળીરે. અ૦૧૨
દસે ઈંદ્રિ દેહ તણિ છે, તેમાં કેઇ દુર કીધી,
ગુદસ્થાન મળ ના કાહાડ્યો શુ,લઘુ શંકા ના દીધિરે. અ°૧૩
હાથ ન હાલ્યો ચર્ણ ન ચાલ્યો, શું મોંઢે ન ભાંખ્યો,
કાંને શા દાટા માર્યા શું, ફોડી નાંખી આંખ્યોરે.અણ૦૧૪
શું વાસના ન લે નાસીકા, શું સ્વાદ જીભ ન જાણે;
ચામડી શું સ્પર્શન વરતે, જો પ્રતક્ષ પરમાણેરે.અણ૦૧૫
સંસારી હતો ત્યારે, ધંધાને અર્થે ફરતો;
સામા પાસે પૈસો લેવા, મીઠું મુખ ઓચરતો રે. અણ૦૧૬

ત્યાગી થયો પણ તે રીતે, બોધ બીજાને દેતો;
પોતાના પંથમાં સરવે, પ્રાણીને તાણી લેતોરે. અણુ૦ ૧૭
કહોછો સંસાર છોડ્યો તે શું, સૃષ્ટીમાંથી નાઠો;
રહી ક્ષુધા પીપાશા નીંદ્રા, આળસ મદ ભય માઠોરે અણુ૦૧૮
અજ્ઞાનીઆમાંથી બગડ્યો, બગડી વાળ્યો ગોટો;
તેથી અનિતિ તાગ્યો તો, સંસારી શો ખોટોરે. અણુ૦ ૧૯
હતુ તેવું બીજુ કીધું, શો મોહ નાખ્યો ભાગિ;
વ્યાસવલ્લભ પુછે ભક્તોને, શાથિ સમજ્યા ત્યાગિરે અણુ૦૨૦

પદ ૨

રાગ ઉપરનો.

શું બેઠો ત્યાગિ, હતી તે ફેરવી રૂઢિ;
જોજો જગ જાગિ, નજર રાખિને ઉંડિ. ટેક.
કણબિ કોળિકે વિપ્ર, કેહેવાતો સંસાર વાશિ;
નાશિ ફેર કેહેવરાવે નામો, સાધુ કે સન્યાશિરે. શુ૦ ૧
નાત નામછે સંસાર વિષે, તેનામને પરહરિયું;
વેશજ બદલિ સાધુ થઇને, જમાત નામજ ધરિયુ રે. શુ૦ ૨
બાપ શબ્દ છે સંસારિનો, તે શબ્દો ઉલટાવા;
નાઠેલા બોલે નહિં બાપા, નામ ધરાવ્યું બાવારે. શુ૦ ૩
સંસારિ એ બેટા શબ્દ, સંસારમાં રાખેલો;
નાઠેલા તેબેટા શબ્દ, મુકિ કેહેછે ચેલોરે. શુ૦ ૪

ઘરમાંને ઘરમાં રેહેછે પણ, ઘર શબ્દ ફેરવિયો;
ન ફેરવે તો ન બદલાયો, ઘરને મઠ ઠેરવિયોરે. શુ૦ ૫
આવા સો શબ્દો ફેરવિયા, તેથિ તે શું ત્યાગિ;
વ્યાસ વદેછે સમજો શાણા, શિ ખોટિ લ્હે લાગિરે. શુ૦ ૬

જો ભાઇ આ બે પદ સાંભળતાં તને એમ ભાસેછે! કે કોઇ પ્રાણી ત્યાગી છે કે ઈંદ્રિયોનો ત્યાગ કર્યોછે.

મોક્ષેચ્છુ—ના મહારાજ હવે તો મને એમ લાગે છે, કે આ જગતમાં કોઇ ત્યાગી નથી; તેમજ કોઇએ કશાનો ત્યાગ કર્યો નથી. અને સર્વે પ્રાણી ગૃહસ્થી છે.

વ્યાસજી—જો ભાઈ તું સર્વે પ્રાણીને ગૃહસ્થી કહે છે. પણ આ જગતમાં કોઈ ગૃહસ્થીએ નથી જો આ દેહરૂપી ગ્રહ (ઘર) છે તે ઘરમાં જીવની સદાસ્થિતિ રહેતી હોયતો, તે જીવને ગૃહસ્થી કહેવાય. પણ દેહરૂપી ઘરમાં જીવે થોડો વખત સ્થિતિ કરીછે, માટે તે ગૃહસ્થી કહેવાય નહીં. કેમકે આ દેહરૂપી ઘર તેમાંથી નીકળી બીજા દેહમાં, ને બીજાથી ત્રીજા દેહમાં જવું પડે છે. તેથી આ દેહમાં સદા અચળીત સ્થિતિ રહેતી નથી. માટે કોઈ પ્રાણી ગૃહસ્થીએ નથી. વળી દેહ છે તે પંચ ભૂતની છે; પોતાની નથી. જો

પોતાની હોયતો પોતે ગૃહસ્થી કહેવાય, તેમ તે છૂટે નહીં. પણ છૂટે છે માટે પોતાની નથી જો પોતાની નથી ત્યારે પોતે દેહનો માલિક થયો નહીં. ને માલિક નહિ ત્યારે તેને ગૃહથી કહેવાય નહીં. જેમકે કોઈ પ્રાણી પોતે ધામ બાંધે છે. તે બાંધનાર ધામનો માલિક છે. તોજ તેને માલકી પણાને લીધે, ધામી કહેવાય છે, તેમ આ દેહ જીવની નથી. પંચ ભૂતની છે, માટે દેહરૂપી ઘર તેનો માલિક જીવને કહેવાય નહીં, તો તેને આ દેહરૂપી ઘરનો ગૃહસ્થી કહેવો સંભવતો નથી. માટે જો ભાઇ આ જગતમાં કોઈ પ્રાણી ગૃહસ્થી પણ નથી.

મોક્ષેચ્છુ— હે! મહારાજ હવે મારાથી. ત્યાગી અને ગૃહસ્થી વિશે યથાર્થ સમજાયું. પણ હે! મહારાજ ઘણા એક પુરાણોમાં તથા ઘણા એક મહાત્મા પુરૂશો એમ કહેછે કે કામ, ક્રોધ, મોહ, ને લોભ, આ ચાર સર્વે પ્રાણીને નર્કમાં નાંખનાર છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. ત્યારે જુઓ મહારાજ ઘણાં પ્રાણી ઘરબાર તથા સ્ત્રી પુત્ર, છોડી કામ, ક્રોધ, મોહ, અને લોભ, ત્યાગ કરવાના હેતુથી સાધુ કે બાવા થઈ જતા રહે છે. તે ત્યાગી કહેવાય એમ મને લાગે છે.

વ્યાસજી—જો ભાઇ પુરાણોમાં અથવા મહાત્મા પુરૂશો કામ, ક્રોધ, મોહ, અને લોભ, ત્યાગ કરવાનું કહેછે તે કેવી રીતે ત્યાગ કરો એમ કહે છે ? એ કહેનારાનું તો કહેવું ખરૂં છે. પણ આજના અજ્ઞાની પ્રાણી કહેનારે શા હેતુંથી કહ્યું છે ! તે સમજતા નથી; ને ઘરબાર, સ્ત્રી, પુત્ર, છોડી નાશી જાય છે. વળી કામ, ક્રોધ, મોહ, ને લોભ, ત્યાગ કરવા સંબંધી જો અમો પ્રશ્ન પુછીએ છીએ. પછી તેનો ઉત્તર પણ અમો કરીશું. એટલે તારાથી સ્પષ્ટ સમજાશે. કે કામ, ક્રોધ, મોહ, અને લોભ, કયે સ્થળે ત્યાગ કરવાનું. પુરાણોએ તથા મહાત્મા પુરૂશોએ કહ્યું છે તે તારા સમજવામાં બરોબર આવશે.

પ્રશ્ન.

(નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાયો એ રાગ)

જુઓ એક છે ધુંચવણની ઘાંટી;
જ્ઞાનીજન છોડી આપે આંટી. જુઓ એક૦ ટેક.
કામ ક્રોધને મોહ લોભ એ, જીવતણા ચોર ચારે;
કુબુદ્ધિ દેઈ નર્કમાં નાંખે, વેદ પુરાણો પોકારે. જુઓ૦ ૧
તો તે ચારને ઉત્પન્ન કીધા. જગતપતીએ શું જોઇ;
કરીને પાછા જીવોને સોંપ્યા, લુબ્ધ થયા સૌકોઈ. જુ૦ ૨
કામ આપ્યો તો થયા કામાતુર, કામ જ્વર મન જાગે;

તો પછી નિત્યે ક્રીડા કરંતાં, કહો ભાઈ શું પાપલાગે. જુ૦ ૩
કાંઇ જીવે નથી ઉત્પન્ન કીધો, કામ જ્વર આપ હાથે;
હરીએ સોંપ્યોતે સૌ સુખલેછે, શુંનહોતું જાણ્યું નાથે.જુ૦ ૪
ક્રોધ આપ્યો ત્યારે ક્રોધ વાપ્યો, શુણી ન શકાય મ્હેણું;
તે કરતાં શીખવવું નોહોતું, કોઇને વાયક હેણું. જુ૦ ૫
શીખવ્યું તો તેને મુખ બોલે, શીદ દીધુ સુણવાનું;
કાન કર્યાં તો સુણી ક્રોધ કરીયે, તેમાં કહો પાપ શાનુ. જુ૦ ૬
મોહ દીધો માટે મોહજ લાગે, નવા નવા રંગ જોઈ;
એક રંગી સરખુ કરવુંતું, તો નવ મોહત કોઇ. જુ૦ ૭
કોઇ કાળું ને કોઈ રૂપળું ન કર્યાં એક પ્રમાણે;
તે કરતાં નેત્રો ન મુકયાં હોત, તો મોહ લાગત શાણે. જુ૦ ૮
મોહ મુકયો કાન્તિ કરી જુદી, પાછી જોવા આંખ આપી,
તોપછી મોહ્યની લાગે ભાઈ, તેમાં કહો શા પાપી. જુ૦ ૯
લોભ આપ્યો ત્યાહારે લોભ લાગ્યો, સુખરૂપે લોભકરીએ,
ગરીબ ઘણા બનાવ્યા માટે, લોભ રાખી ઘર ભરીએ.જુ૦ ૧૦
સીખીએ ગ્રસ્થ થવા ચોરીચાડી, છળ પડપંચની છરીયો,
સર્વને સરખું દ્રવ્ય દીધું હોત,તો શીદ ડોહોળત દરીયો.જુ૦ ૧૧
એકને કાસદનું કામ આવ્યું, એકને ગાડી મેંના,
મેનાવાળાને દેખી લોભ લાગે, તેમાં તે પાપી શેના.જુ૦ ૧૨
આ ચાર ચીજો શીદને આપી, આપી તો તેહ કરીયે,

નગમતું તો ન્હોતુજ દેવું, દીધુ તો કયાં પરહરીએ. જુ૦૧૩
કામી ન હોઇએ તો ઘરમાં ઘરૂણી,વ્યંઢળ કહી છેઢો વાળે,
ના પરણુ તો કુંઆરો કહીને, સાથ સહોદર બાળે. જુ૦૧૪
કટુ વચન કોઈજનનું સાંભળી, કદાપિ બેશી રહ્યો,
તોપણ સૌલોક ગોદાજ ઘાલે, કેહેશે શું મુંગો થયો. જુ૦૧૫
મોહ છાંડુ તો રૂડુ ન રૂચે, ફરૂં થઈ મુંઢ મેલો,
તોપણ દુનીયાં કરે દંતૈયા, કેહેશે થયો ગાંડો ઘેલો.જુ૦૧૬
લોભ ન રાખુ ને લાલચ છાંડુ, મુકુ પેંદાશોનું પડતું,
તો જગત કેહેશે છે નીરભાગી, રળતાં નથી આવડતું.જુ૦૧૭
માટે આચારને દુર કરૂં કેમ, કરૂં તોયે કેમ જાયે,
ઇશ્વરનું વળગાડેલું વ્યસન, કોનાથી નવ મુકાયે. જુ૦૧૮
શાસ્ત્રી વેદાન્તી અને પુરાણી, વિપ્રકો વિદ્યાવાળા,
ભક્તકવિજન જોગીનેજતી, સોધીદો ભાવાર્થ ગાળા.જુ૦૧૯
આચારને ચોર જીવના કોહોછો, તો હરીએ કેમ મુકયા,
શું સૌને નાંખવાતા નરકમાં, કાંતો શું ભાંખ્યા તેચુકયા.જુ૨૦
એમ ન જાણશો જગતને બોળવા, પદ બાંધ્યું છે હાવું,
જ્ઞાનીજનોનુ જ્ઞાનજ જોવા, ઉલટ અંતર લાવું. જુ૦ ૨૧
જાણવાનો છે ભાવાર્થ વકતાનો, તે જાણી કરો ખુલાસો,
વ્યાસ વલ્લભ વદે ભેદ ભાગે, તેનોછે વઇકુંઠ વાસો.જુ૦૨૨

ઉત્તર.

જુઓ આંટી ઘુંટી ઘુંચાએલી કાહાડું,
કેહેનારાનો ભાવાર્થ દેખાડું. જુઓ. ટેક.
સ્રષ્ટી લીલા જોવા ઇશ્વર ઇચ્છા, ઉત્પન થઈ જેવારે,
પોતાના પ્રાણીને પુછવા માટે, હરીએ તેડયા તેવારે. જુ૦૧
બેઉ કરજોડી સહુ જીવ ઉભા, અંતર ઉલટ આણી,
તે પ્રાણિને પુછવાને વધ્યા, વિશ્વપતિ મુખ વાણી. જુ૦ ૨
કહો તમે જીવ શાનાછો ભોગી, વિશયના કે અમારા,
તે સાંભળિને સહુ જીવ બોલ્યા, અમે તો ભોગી તમારા. જુ૦૩
તેવું સુણી કહ્યું વિશ્વપતિએ, થાશો માં વચને ઢીલા,
સાચું જુઠું જોવાને માટે, રચી મોહ જાળ લીલા. જુ૦૪
દેહ રૂપી ઘણા દેશ બનાવ્યા, તેમાં મુકયા ચોર ચારે,
કામક્રોધને મોહ લોભ એ, વાસ્યા મહિ વિસ્વાધારે. જુ૦૫
તે ચાર ચાડીયા ડાંડીયા ધુત્તા, લુચ્ચા લફંગા ઠગણા,
કુમારગી કુલક્ષણી કુબુધ, નીચા નઠારા ને નગણા. જુ૦૬
એવી લિલા કરી કહ્યું જીવોને, સંચરો સંસારી હોવા,
ત્યાગી ન થાવું ને ના લપટાવું, ઇછુંછું સુધ્ય જોવા. જુ૦૭
સાચું જુઠુ જણાશે તમારૂં, ઠગો તણા ભેળા જાવો,
ડાગ ન લાગે ને દુર ન રેહેવું, લાભ લેઇ હાંઈ આવો. જુ૦૮
સંસાર રીતીને શાસ્ત્રની નીતિ, રાખજો તેમાં દેહી,

ચાર ચોરોના વિરોધી ન થાશો, રેહેજો તે સંગ સનેહી. જુ૦૯
ચોર તણી ચોરીમાં ન ચોરાશો, ઠગોથી નવ્ય ઠગાશો,
તેવું સુણી સરવે શીશ નામ્યું, કીધો દેહી દેશ વાસો. જુ૧૦
ગયા ગર્ભમાં ગોવિંદ ગાયા, પ્રશવીયા પછી પોતે,
હુંહાં તુ ત્યાં કરવા લાગ્યા, ફરીયો જીવ હતો તે. જુ૦૧૧
રમતાં જમતાં જોબન આવ્યું, થયો કામીને ક્રોધિ,
લોભ લાગ્યોને મોહમાં પડિયો, દુરગુણ સાધ્યા સોધિ. જુ૧૨
પરદારાને કામજ આપ્યો, કંગાલશું ક્રોધ કીધો,
પ્રપંચ પાપને છળની છરીયો, દૈ લોભે લ્હાવ લીધો. જુ૧૩
મોહ્યો જુદા રંગની માન્યની જોઇ, મોહ્યો મ્હોટાને વાદે,
પ્હેરી હોઢીને દેહ દોપાવિ, ફાટ્યો નકારાને નાદે. જુ૧૪
એક એવો ચારે ચોર તણો ચોર, થઇ વધી પડ્યો આપે,
મુળનો નિશ્ચે ભુલી ગયોને, પુરણ ભરાયો પાપે. જુ૧૫
બીજા જીવે કરી બહુ ચતુરાઈ, ચોર ઠગોને ન ગાંઠ્યો,
કામ ક્રોધ મોહ લોભને તજવા, ભસ્મ ચોળી વન નાઠો. જુ૧૬
ત્રીજો જીવડો થયો સંસારી, પરણીને લ્હાવો લીધો,
લોભ નીતિનો મોહ નીતિનો, ક્રોધ નિતીસર કીધો. જુ૧૭
જળના કમળ વત રહ્યોએ, થયો ધ્યાનિને દાની,
પછી ત્રૈણે પળ્યા જ્યાં હતા ત્યાં, લીધિ હરીએ જુબાની. જુ૧૮
કહો તમે જઈ શું કરી આવ્યા. તો પેહેલો પ્રાણી ભાંખ્યો,

તમે કહ્યુંતું ચોર તણો સ્નેહ, રાખજો માટે મેં રાખ્યો. જુ૧૯
બીજો કહે ના ન્હોતું કહ્યું એમ, તું તાહારી સુધ્ય ચુકયો,
હું ઠગનાથી ઠગાયો નહી ને, અરન્ય જઇ દેહ મુકયો. જુ૨૦
ત્રીજો કહે મુને કામજ વ્યાપ્યો, પરણ્યો પ્રેમદા સાથે,
ઉદર પોષણ લોભ કર્યોને, કુડ છોડી રહ્યો હાથે. જુ૨૧
કુમારગી પર ક્રોધજ કીધો, સ્વચ્છતાનો મોહ રાખ્યો,
તેવી ત્રૈણેની જુબાની લૈને, પેહેલાને નરક નાંખ્યો. જુ૨૨
બીજો જીવડો ત્યાગી થયેલો, તેહ તણો બોજ માપ્યો,
નાશી કોરો રહયો તે શી નવાઇ, માટે ફરી દેહ આપ્યો. જુ૨૩
ત્રીજો જીવડો રીતી નીતિનો, તે પર પ્રેમજ કીધો,
શ્રી અવિનાશી દેઇ શાબાશી, બોલાવી સરણ લીધો. જુ૨૪
આ દ્રષ્ટાન્તનું શીધાન્ત સોધો, ચારેને ત્યાગ ન કરવા,
ભાસે અનિતી શાસ્ત્ર આધારે, ત્યાં તેને પરહરવા. જુ૨૫
પરણી નારી સદા બ્રમચારી, પરણ્યો પતી તે સતી,
તેશું કરે કામ ક્રીડા તો તેને, શાસ્ત્રથી પાતક નથી. જુ૨૬
સ્ત્રી સુતને શઠશું ક્રોધ કરવો, શુભ પંથે રહે થોભી,
કપટ રહિત ઉદ્યોગ કરેતો, તેને ન ગણાય લોભી. જુ૨૭
પરણી પત્નીને પોશાગ ઉપર, રીતે રહે મન મોહી,
વિપ્ર દેવસ્થાન જુજવા ઝાંખે, તેને ન કહે મોહ કોઇ. જુ૨૮
તરછટ ત્યાગે તો સ્રષ્ટી ભાંગે, લપટાયે લાગે લુણો,

ગીતાજીના બીજા અધ્યાનો, ચોસટમો શ્લોક સુણો. જુ૦૨૯
તેમાંથી સારો સાર જણાશે, ગુણની કેહેણી કેહેવું,
બત્રીસ દંતુમાં જીભ્યા રહેછે, તેવિ રીતિસર રેહેવું. જુ૦૩૦
તે જીભ દંતુમાં નથી દબાતીને, દંતુથી કાર્ય કરે છે,
તેવી રીતિથી જે જીવ રેહેતે, ભક્ત હરિનો ઠરે છે. જુ૦૩૧
કામ ક્રોધને મોહ લોભએ, હરીએ કર્યા ઘણા ઘાટે,
છે જીવડા ધર્મિ કે અધર્મિ, તે ખેલ જોવાને માટે. જુ૦૩૨
હક હોય ત્યાં રાખવા બીજે તજવા, એછે કેહેનારાનો હેતુ;
વ્યાસ વલ્લભ વદે સહુ પ્રાણી, ચેતો તમે હું ચેતુ. જુ૦ ૩૩

જો ભાઈ આ પ્રશ્નોત્તરનો ભાવ (હેતુ) તારાથી સમજાયો કે નહીં તે તું કહે.

મોક્ષેચ્છુ—હા મહારાજ બરાબર છે. શાસ્ત્રના આધારે કામજ્વરની ક્રીડા કરવાનો જયાં અધિકાર મળ્યો હોય ત્યાં કામજ્વર રાખે તો દોશ નથી.

સ્ત્રી, પુત્ર, તથા દુષ્ટ પ્રાણી ઉપર ક્રોધ કરે, તેથી ક્રોધનો દોશ નથી.

નાહાવા ધોવાની સ્વચ્છતા ઉપર તથા પોતાની સ્ત્રી ઉપર મોહ રાખે તો તેનો પણ દોશ નથી.

ઉદર પોષણને માટે પ્રપંચ રહિત ઉદ્યમનો તથા શુભકીર્ત્તિનો લોભ રાખે તો તે લોભનો પણ દોશ નથી.

ઉપરની ચારે બાબત મારાથી સ્પષ્ટરીતે સમજાઇ.

વ્યાસજી—જો ભાઇ રામચંદ્રજી જેવા તો કોઇ બીજા પુરૂષ નહોતા? તે રામજીએ પણ સીતા પરણી કામજ્વર રાખ્યો હતો. તથા રાવણાદિ જે દુષ્ટો, તેને પોતે યુદ્ધ કરીને માર્યા. તે વિચારી જો કે ક્રોધવિના કોઈની સાથે યુદ્ધ થાય નહીં. તેમ ક્રોધવિના કોઇને મરાય નહીં, ને માર્યા તેથી રામે ક્રોધ પણ રાખ્યો હતો. તથા નહાવા ધોવાની સ્વચ્છતા રામજી રાખતા હતા, તે મોહ વિના સ્વચ્છતા રખાત નહીં; તથા સીતા ઉપર મોહ પામ્યા ન હોત તો સીતા—સીતા—કરી વનમાં શોધવા ફરત નહીં. ને ફર્યા માટે રામે મોહ પણ રાખ્યો હતો. તથા પ્રપંચ રહીત રામજીએ રાજ્ય કર્યું. રાજ્ય ચલાવવું એ રાજા માત્રનો ઉદ્યોગ છે. તેથી કપટ રહીત ઉદ્યોગનો લોભ રામે રાખ્યો હતો. તેમ શુભ કાર્ય કરી શુભકીર્ત્તિનો પણ રામે લોભ રાખ્યો હતો. જો શુભકીર્ત્તિનો લોભ રાખ્યો નહોત તો, સારી નીતિઓ પળાતજ નહીં, પણ નીતિઓ પાળી છે માટે લોભ રાખ્યો હતો. એમ સિદ્ધ થાય છે.

માટે જો ભાઇ કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ, તરછટ ત્યાગ કરી બાવા થઇ જવૂં એવો હેતુ કેહેનાર પુરૂષનો

નથી. વળી અનીતિનો જે પ્રાણી ત્યાગ કરે છે, ને અનીતિ ઉપર અરૂચી રાખે છે તે સંસારમાં રહ્યો થકો પણ ત્યાગીજ છે. એ વિશે તું સાંભળ—

પદ ૩

રાગ સીંધુ.

ત્યાગી છે જેણે, અનીતીને ત્યાગ કીધી;
ઈંદ્રીયો તેણે, નીતી પુર્વક કામે લીધી. ટેક.
કાન વડે સુણો સઉ શાસ્ત્રો, પરનિંધા ન સુણે,
કરણ ઈંદ્રી તે જન તાગ્યો, સત્ય મારગ સદગુણેરે. ત્યાગી.૧
નેત્રવડે જ્ઞાનીને નીરખે, મંદીરને મોરારી,
કુડુ કૃત નજરે ન નરખે, નેત્ર ત્યાગ નરનારીરે. ત્યાગી.૨
રસનાથી રૂડા સ્વાદો લે, પણ મન મોહ ન પામે,
તો તે રસના ઈંદ્રી ત્યાગ્યો, નાવે પાતક નામેરે. ત્યાગી.૩
નાસીકા ઈંદ્રી વડે લે, યજ્ઞ હોમની વાશા,
ચંદન પુષ્પ પ્રભુ ચરણનાં, તે જન ત્યાગ્યો નાશારે.ત્યાગી.૪
ત્વચ્યા સ્પર્શ કરે સૂભ જનની, ગુરૂ ચરણે લાગી,
અસુર શુ સ્પર્શ કરે નહીં, તે ત્વચાનો ત્યાગીરે. ત્યાગી.૫
મોઢેથી ન બોલે જુઠુ, નીંધા પરહરેછે,
સાચુ સદા બોલે મોઢે, મ્હોં ઈંદ્રિજીત તે છેરે. ત્યાગી.૬

ગુદસ્થાને મળ ત્યાગ કરતાં, કોની નજરે નાવે,
કોનું દલ દુભાય નહીં તે, ગુદા ત્યાગી કાહાવેરે. ત્યાગી.
પાતક કામે પગ દે પાછો, ધરમે આગળ ધાયે,
તેને પગ ઈંદ્રીનો ત્યાગી, સમજવો સદાયેરે. ત્યાગી.૮
હાથવડે હિંસા ન કરવી, પરધનને ન હરવું,
હાથેથી સુભ દાનો દેવાં, તેજ ત્યાગ આચરવુંરે. ત્યાગી.૯
મૈથુન ઈંદ્રીયે ક્રત કરવા, પરણી શું સ્નેહ લાગ્યો;
પરદારા શું સ્પર્શ કરે નહી. તે મૈથુની તાગ્યોરે. ત્યાગી.૧૦
એવી સહુ ઈંદ્રીયો રાખે, અનીતીથી આધી,
વ્યાસ વદે અનીતી તાગ્યો, તે જન જાણો ત્યાગીરે. ત્યાગી.૧૧

જો ભાઈ આ ઉપરના પદમાં કહ્યુ. તે પ્રમાણે દશે ઈંદ્રિનો નીતિસર ભોગ કરે ને અનીતિ ત્યાગે તે સાદા ત્યાગીજ છે. પણ હાલના જે ઘરબાર છોડી નાશી જાય છે, તેવાઓ એમ કહેછે કે અમે ત્યાગી છીએ. તે તરછટ ખોટું છે, વળી જો ભાઇ હાલના જેવા ત્યાગીને પ્રત્યક્ષ ઇશ્વર મળ્યા એવું કોઈ પુસ્તકમાં લખાયું નથી. ને સંસારમાં એટલે ઘરબાર માંડીને રહેલા પ્રાણીઓ ને ઇશ્વર મળ્યા છે તે તું સાંભળ—

પદ ૪

રાગ ઉપરનો.

સંસારી ને શું. પ્રતક્ષ પ્રભુ નથી મળીયા;
મળીયા છે જેશુ. તેના લખાયા કાગળીયા. ટેક.
હરીશ્ચંદ્રે પ્રતક્ષ દીઠા, દીઠા રાજા કરણે;
વીદુરજીને દરશન દીધાં. જે પોતાને સરણેરે. સંસારી ૦૧
પ્રલાદજીને સુધનવા તે, સુભ હતા સંસારી;
તે સઉને દરશન દીધાં છે, તે લ્યો વાત વિચારીરે સં૦ ૨
મોરૂધ્વજને સગાળશાને, દરશન દીધાં સ્વામી;
નરસઇ મેહેતાને મળીયાછે, પ્રતક્ષ અંતરજામીરે. સં. ૩
એવા એવા ઘણા જનને, મળીયાછે મોરારી;
જનકવિદેહી મ્હા જ્ઞાની તે, પણ હતો સંસારીરે. સંસારી ૪
સંસાર ત્યાગે મોક્ષ મળે તો, સંસારને સઉ છાંડે;
રામ સરીખા જગ સ્વામી સીતા શું ઘર ના માંડેરે. સં. ૫
પાંન્ડવ સતિયા તે સંસારી, નળરાજા પણ તેવો;
કૃષ્ણ બળદેવ અકરૂડ ઉધ્ધવ, તેસહુનો સાર લેવોરે. સ. ૬
નંદ વસુદેવ દસરથ રાજા, જુઓ સહુ સંસારી;
તેવા સંસારીની શેવાથી, જનમ્યા મોરારીરે. સંસારી. ૭
રૂશી લોકો રણમાં રહેતા, પણ પત્નીયો પાસે;
ત્યાગ કરે મુક્તિ મળે તો, સઉ સંસારી નાસેરે. સંસારી. ૮

ગ્રહસ્તી તુલ્ય ત્યાગીને મળીયા, નથી જણાતું કાંઇ;
મળ્યાછે સઉ સંસારીને, લેખ પુરાંણો માંહીરે. સંસારી. ૯
જો જીવડા હોય સંસારી તો, રળે રૂડી રીતે;
ધર્મશાળાઓ ધામ દેવનાં, બાંધે પુરણ પ્રીતેરે. સંસારી ૧૦
પુન્ય કરે પરજીવને પોસે, સંસારી, સુખકારી.
વ્યાસ વદે સવળુ સમજે તો, ઉત્તમછે સંસારીરે. સંસારી.

જો ભાઇ આ પદમાં કહ્યું, તે તારા સમજવામાં પુર્ણ રીતે આવ્યું હશે-માટે જે સંસારી ઘરબાર, સ્ત્રી, પુત્ર, રાખી રહેલા તેમનેજ પ્રત્યક્ષ ઇશ્વર મળેલા છે. વળી યાજ્ઞવલ્કને ઉદ્દાલક રૂષી જે બ્રહ્મવેત્તા હતા; તે પણ ગૃહસ્થાશ્રમી હતા. અને આજના જેવા નાશી ગએલા ત્યાગીને ઇશ્વર મળ્યા એવો કોઇ ઠેકાણે દાખલો મળી આવતો નથી. માટે હે ! મોક્ષેચ્છુ તું ઘરબાર, સ્ત્રી, પુત્ર આદિનો ત્યાગ કરીશ, તેણે તારૂં જન્મ મૃત્યુ ટળી અખંડા નંદની પ્રાપ્તિ થવાની નથી.

મોક્ષેચ્છુ—વાહ ! મહારાજ હવે મારો સઘળો સંશય નીવારણ થયો. ને જટા વધારવાથી, દાઢું રાખવાથી, ભસ્મ ચોળવાથી, દંડી થયાથી, કે ઘરબાર, સ્ત્રી, પુત્ર, ઇત્યાદિ ત્યાગ કરવાંથી તથા કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ

ત્યાગ કરવાથી મારૂં જન્મ મૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થાય એમ મને ભાસતું નથી. પણ પરોઢીએ ઊઠી, રાત્રીનાં જાગરણ કર, એવાં એવાં કાયાને કષ્ટી કરવાનાં કર્મ આપ આગળ કહી ગયા છો, તે કર્મો કરૂં તો મારૂ જન્મ મૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થાય કે નહીં ? તે સત્ય કહો.

વ્યાસજી—જો ભાઈ સત્ય કહેવરાવે છે તો એવાં કર્મથી પણ જન્મ મૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થાય નહીં. જો થતી હોય તો તને કહું તે સાંભળ.

કુંડળીયા.

કર્વત અંગે લીજીએ, મુક્તિ લેવા આપ;
તો જાય આરશ પ્હાણનો, જન્મ મરણ ઉત્તાપ.
જન્મ મરણ ઉત્તાપ, કાષ્ટ પણ કરવત લેછે;
તોહે ન મળિયો મોક્ષ, સદા જગ માંહિ રે'છે.
દુખી કરવત ચાહ્ય, થાય મુકિત જો તેની;
કે'છે વલ્લભરામ, જગતમાં કો જન રે'ની.

———

ભેરવજવ ખાધા કહે, તેનો સોધો સાર;
તલપી પડતુ નાંખવું, એજ અર્થ નિરધાર.
એજ અર્થ નિરધાર મળે જો મુકિત તેથી;

તો વાન્નરની જાત, પડેછે બહુ ઉંચેથી.
તે તણી મુક્તિ થાય, ખાય ભેરવજવ નિત્યે;
કે'છે વલ્લભરામ, પડે સૌ પ્રાણી પ્રીત્યે.

તપે ચોરાશી ધુણિયો, તેણે પામે મોક્ષ;
તો કો જન સોધે નહી, પરમેશ્વર પરોક્ષ.
પરમેશ્વર પરોક્ષ, સોધવા કો નવ જાયે;
પતંગ બાળે કાય, મોક્ષ તે તણોજ થાયે.
ચકોર પક્ષી આગ, તણા અંગારા ખાતો;
કે'છે વલ્લભરામ, મુક્ત તોહ્યે નહી થાતો.

ભોમી મહિ પેશી રહ્યે, મુક્તિ આપે ઇશ;
તો તમરૂ ભોમી મહી, તુહિ તુહિ કરે હરનિશ.
તુહિ તુહિ કરે હરનિશ, મોક્ષ મારગ નવ મળિયો;
જન્મ મરણનો ફેર, ગફા પેઠે નવ ટળીયો.
બહુ ભોમીના જીવ, મોક્ષ જો મળતો હોયે;
કે'છે વલ્લભરામ, રહે ભુમાં સૌ કોયે.

એક જગે આસન કરે, રહે સદાયે સ્થિર;
ક્રોધ વિના સ્થંભી રહે, તરૂવર ગુણ ગંભિર.
તરૂવર ગુણ ગંભિર, મળે મુક્તિનો દહાડો;

તો તો મુકતજ થાય, રહે નહિ પરવત પ્હાડો.
સ્થાનકથી ડગ એક, ભરે ન આયુષ સુધી;
તેણે ન મુક્તિ થાય, વ્યાસ વિચારે બુદ્ધી.

પામે મુક્તિ સ્નાનથી, તો મછ કરતાં સ્નાન;
મદ્દ્ઘર જેવા જીવડાં, થાયે બ્રહ્મ સમાન્ય.
થાયે બ્રહ્મ સમાન્ય, સારસ જળ શેવી લેતાં;
ઢીમ્મર કેરી જાત, જનમ જળ સાથે રે'તાં.
ન્હાવણ જળ શેવાય, દેહ રક્ષણની જુક્તિ;
કે'છે વલ્લભરામ, નહી નાહ્યેથી મુક્તિ.

આર કરે ફળ દુધનો, કૈંક જમે એક ભુકત;
તો ભોરીંગનિ જાતના, ઘણાક થાયે મુકત.
ઘણાક થાયે મુકત, જનમ ને મરણજ નાસે;
બાળ કરે પયપાન, રહી જનનીની પાસે.
કે'છે વલ્લભરામ, થવાનું ભ્રમિત ભાઈ;
ફળ ખાધેથી મોક્ષ, લખ્યોકયાં શાસ્ત્રો માંહિ.

મુનિવ્રત લીધા થકી, મળે મોક્ષનો ઠામ;
તો તો મુગા સર્વનું સે'જે સુધરે કામ.
સે'જે સુધરે કામ, નામ કોનું મુખ ના લે;

બહુ અવાચક જીવ, તેહને મુક્તિ આલે.
ઝાડ પ્હાડ તરી જાય, થાય મુક્તિ જો તેથી;
વ્યાસ વદે નહી મોક્ષ, મુનિવર વ્રત્ત કરેથી.

રાત્રિના જાગ્રણ થકી, મળે મોક્ષનું દ્વાર;
તો ઘુઅડને ચીબડી, તરી ઉતરે ભવ પાર.
તરી ઉતરે ભવ પાર, બહુ જાગ્યાના લક્ષી;
ન રહે ચીબડી એક, રહે નહી ઘુઅડ પક્ષી.
એવા જીવ અનેક, જાગવે મુક્તિ પામે;
કે'છે વલ્લભરામ, રહે નહિ કો આ ઠામે.

પાછલી રાતે ઉઠિયે, તેણે મુક્તિ થાય;
તો તો આખા જગતનાં, કુકડાં મોક્ષે જાય.
કુકડાં મોક્ષે જાય, પરોઢે વ્હેલાં જાગે;
કરે ઘણો પોકાર, મોક્ષ પદ જાગ્યે માગે.
પણ નવ પામે મોક્ષ, ચાહય તો ઉઠે વ્હેલા;
કે'હે વલ્લભરામ, ઘણા કુટાયા ઘે'લા.

કૈં મ્રત્તીકા લેઇને, ચુંથે દિવશ રાત;
રચે શીવલિંગ પારથીં, સ્હોરતિયો બહુ જાત.

મ્હોરતિયો બહુ જાત, મોક્ષ પદ મળવા માટે;
તો પરજાપત સર્વે, મોક્ષ પામે પુરપાટે.
મ્રત્તીકાના ઘાટ, કરે દિવશ ને રે'ણી;
વ્યાસ વદે નહિ મોક્ષ, વેદની જુઓ કે'ણી.

ઉંધે શીશ રહ્યા થકી, મોક્ષ મળે અતોલ;
તો તો ઉંધે મસ્તકે, રે'છે વડ વાગોલ.
રે'છે વડ વાગોલ, દાખલો તેનો તે છે;
ચામાચીડિયાં જાત, સદા ઉંધાંજ રહેછે.
તેણે મુક્તિ થાય, રહે ઉંધો જગ સારો;
કે'છે વલ્લભરામ, નથી તેણે તરનારો.

ઝાડે ઝોળી બાંધિને, ભોમી ન મુકે ચર્ણ;
તો હરીવન પક્ષી તણું, ટળે જનમને મર્ણ
ટળે જનમને મરણ, ધરણ તે ચરણ ન મુકે;
વસે સદાયે વ્યોમ, ચતુરાઈ ના ચુકે.
જ્યારે પામે મરણ, ધરણ પડે તે વારે;
તો પણ ઉંચા ચરણ, વ્યાસ મુક્તિ નવ ધારે.

મૈથુન ઈંદ્રી ત્યાગથી, મોક્ષજ મળતો હોય;
તો મુક્તિ પામી જશે, બળદ જાત સૌ કોય.
બળદ જાત સૌ કોય, મોર મૈથુને ત્યાગી;
•પંઢળ પામે મોક્ષ, પુરૂષ સરવે નિર્ભાગી.
ઈંદ્રિ છેદી સર્વ, હરિને મળવા માગે;
કે'છે વલ્લભરામ, મોક્ષ નહિ ઈંદ્રિ ત્યાગે.

જો ભાઇ ઉપર જે જે દેહદમનનાં કર્મ કહ્યાં, તે વગેરે ઘણાં ઘણાં દેહ દમનનાં કર્મો છે. પણ તેવાં કર્મો કરવાથી જો જન્મ મૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થતી હોત તો ઉપરના કુંડળીઆમાં ઘણા ઘણા પ્રાણી કહ્યા, તેમનુંજ જન્મમૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થાત, ને હાલ પણ થાય.

મોક્ષેચ્છુ—હે! મહારાજ તમોએ આગળ એમ કહ્યુ હતું કે ટુંકામાં ટુંકુ જન્મ મૃત્યુ ટાળવા માટે તું કર્મ કર. ને હવે કહો છો કે કર્મ કરવાથી જન્મમૃત્યુ ટ-ળતું હોય તો, ઉપરના પ્રાણીઓ કહ્યા, તેમનુંજ ટળે. ત્યારે હે ગુરૂ મહારાજ કર્મથી નથી ટળતું તો શાણેથી ટળે છે; ને અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ શાણેથી થાય છે તે કૃપા કરીને કહો.

વ્યાસજી—ભાઇ એકલા કર્મથી જન્મ મૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જો કર્મ છે તે વેદનો પ્રથમ કાંડ છે; અને બીજો ઉપાસના કાંડ છે. માટે ઉપાસના એટલે અખંડાનંદ જે પરમેશ્વર છે તેનું આરાધન એટલે સ્મરણ, સ્મરણ એટલે ભજન, કરે તોજ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થાય. તે વિના એકલાં કર્મથી પ્રાપ્તિ થાય નહીં. માટે હે ભાઇ "ભક્તિ વિના મુક્તિ નથી" અને ભક્તિ કર્મ કરતાં શ્રેષ્ટ છે. તેથી તું ભક્તિ કર. તેવિશે અમારો બોધ છે, તે તું સાંભળ.

ઇંદ્રવિજયછંદ.

મ્હોટમ મુકી દે મરતાં મૂરખ,
ગોવીંદના ગુણ ગાને તું ઘૈડા;
દાંત પડ્યા, પળીયાં ગળીયાં હાડ,
કે'ડ ખુંધી વળી નીકળ્યા બૈડા.
ઘૈડાપામાંથી તું હાથ ન કાઢે તે,
ઇશ્વરને ઘેર લખાય ખૈડા;
વલ્લભ કે' કહ્યું માન્ય કંગાલનું,
ટેક તારો તું મેલી દે ઓ ટૈડા.

મનહરછંદ.

ચેતીલ્યો ચાતુર નર, શાને ચુકો સત્ય સાર,
આશાએ આશાએ બધો, આવરદા ખુટશે;
માથે મોટી મોત ઘાંટી, કાયા કુંભ કાચી માટી,
પીંડ રૂપિ પરપોટો, ફટ દેઇ ફુટશે.
પછી તારો લીંગ દેહ, જમ લેઇ જાશે તેહ,
મો'માયાનાં કૃત્ય જોઇ, ચામડીજ ચુંટશે;
માટે બૈની ભલાશથી, ભજો તજો દુરમતી,
કોણ વ્યાસ જેવો નવરો તે માથું કુટશે.

મનહરછંદ.

ભારજા ભજન વેળા શર્માઇ કર્માઇ જાય,
પણ થાય ટંટો ત્યાંતો, હુંકારાથી ઉઠતી;
વીવા'માં ફટાણાં ગાય, ભુંડું બોલે ન શર્માય,
વેવણે વેવણો સામા સામી લ્હાવો લૂંટતી.
માત ભ્રાત તાત નાત, જાતની મર્યાદ મુકે,
ભજનમાં તાળી દેતાં, શર્મ નથી છૂટતી;
વદે વ્યાસ કરી કયાસ, ન કુટે જે નારી તાળી,
તેવી નારી સદા રૈ'છે, કુદતી ને કુટતી.

મનહરછંદ.

બેદનકો ભેદ લીયો, પુરાન કો પારલીયો,
શાસ્તરકો સારલીયો, જ્ઞાન સબ પાયોહે;
દૂધનકો દધિ કિયો, દધિકો માખન કિયો,
માખનકો ઘૃત કિયો, એહી તત્વ આયોહે.
સબહીમેં ભેદ ભેદ, મન ન ધરનો ખેદ,
એકુ બાતન નીશેધ, હરીગુન ગાયોહે;
વલ્લભ કહત સબ, સારહીમે સાર દેખો,
કલીયુગે બડો ફલ, નામકો બતાયોહે.

જો ભાઇ આ ત્રણે છંદ સાંભળીને તું તારા મનને વિશે ભક્તિ શ્રેષ્ટ જાણી ભક્તિ દૃઢ કર, ને રાત દિવસ હરીનું ભજન લઇ બેશ. વળી હરીમંદિરોએ જઇ દર્શન કર, હરીની શેવા કર, ને પુરણ પ્રેમથી ભકિત કર.

મોક્ષેચ્છુ—હરી દર્શન કરવાથી, હરી શેવા કરવાથી, ને પુરણ પ્રેમની ભકિત કરવાથી મારૂં જન્મ મૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થશે કે નહીં તે સત્ય કહો.

વ્યાસજી— મનહરછંદ.

મનને વૈરાગ્ય ધરી કાયાને તો કષ્ટી કરી,
જાણ્યા વિના જપે હરી, છુટવા જંજાળમાં;
પગે પળવામાં પુરો, પણ સત્તામાં અધુરો,
એથી પુરો પણ અંધ, કેમ ચઢે માળમાં.
ચઢયા વિના શાંતિ શાની, સમજજે સત્ય માની.
કષ્ટીને ભક્તિથી મુક્તિ, નથી લખી ભાળમાં;
ભલે કાયા કષ્ટી કરે, ભલે હરી ધ્યાન ધરે,
પણ જ્ઞાન વિના મુક્તિ, નહીં કોઇ કાળમાં..

વળી જો ભાઈ સત્ય કહેવરાવે તો હરીદર્શન કરવાથી, કે હરીની શેવા કરવાથી, કે પુરણ પ્રેમની ભક્તિ કરવાથી, જ્ઞાન વિના જન્મ મૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જો જ્ઞાન વિના હરીના દર્શનથી, હરી શેવાથીં, કે ભક્તિ કરવાથી, જન્મમૃત્યુ ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો તને કહું તે તું સાંભળ.

કુંડળીયો.

દરશણથી મુક્તી મળે, તેનો સોધો સાર;
તો તો આગળ થૈ ગયા, રામ કૃષ્ણ અવતાર;
રામ કૃષ્ણ અવતાર, થયા હરીના જેવારે;
કર્યાં હુતા દરશણ, સરવ જીવે તેવારે;
પણ નવ મળીયો મોક્ષ, રહ્યા પુન્નીને પાપી;
કે'છે વલ્લભરામ, ઘણા અવગતે અદાપી.

-- --

શેવાથી મુકિત મળે, ભળે ભાગ્ય ભરપુર;
તો ઉદ્ધવ શ્રીકૃષ્ણથી, જરાન રે'તા દુર;
જરા ન રે'તા દુર, ઉરથી શેવા કરતા;
ઉદ્ધવ પ્રત્યે કૃષ્ણ, ગયા છેવટ ઓચરતા;
ત્યોને ઉત્તમ જ્ઞાન, મોક્ષ મુકિત તેમાં છે;
કે'છે વલ્લભરામ, શેવવે મુકિત ક્યાં છે.

પ્રેમવડે ભકિત કરે, દે મુકિત ભગવાન;
તો હરીજન વિદુરજી, શા સારૂ લે જ્ઞાન;
શા સારૂ લે જ્ઞાન, ભાવથી ભજનજ ભાવ્યું;

કૃષ્ણે કરી કરૂણાય, જ્ઞાન લેવાનું કાવ્યું;
ત્યારે લીધું જ્ઞાન, મોક્ષ તેણેથી મળીયો;
વ્યાસ વદેછે પ્રેમ ભજનથી શોદન વળીયો.

જો ભાઈ પહેલા કુંડળીઆમાં કહ્યું કે દર્શનથી મુક્તિ મળતી હોય તો જે યુગોમાં રામ કૃષ્ણ હતા ને યુગોમાં રામ કૃષ્ણનાં ઘણાએક પ્રાણીએ દર્શન કર્યાં હતાં; તો તે દર્શન કરનાર સઘળા પ્રાણી મુક્ત થવા જોઇએ. પણ તે સઘળા પ્રાણી મુક્ત થયા નથી. અને જો મુક્ત થયા હોય તો તે હરીના અવતારો થયા તે પછી જગતમાં કોઇ પ્રાણી રહેવો જોઇએ નહિ. કદાપિ સૌ મુક્ત થયા હતા એમ કહીએ તો જગત રહ્યુ છે તે હોય જ નહિ. વળી દુર્યોધને શ્રી કૃશણનાં દર્શન મરતીવેળા કરેલાં હતાં, તેમ છતાં તે મુક્ત થયો નહોતો. અને તે પોતાના પાપ કર્મવડે નર્કવાસ પામ્યો હતો. માટે જો કે જ્ઞાનવિના દર્શનથી મુક્તિ થાય છે; એમ માનીએ તો દુર્યોધન નર્કમાં જવો જોઇએ નહિ.

વળી બીજા કુંડળીઆમાં કહ્યુ કે શેવાથી મુક્તિ થાય. તો ઉદ્ધવજી શ્રી કૃશણની શેવામાં રહેતા હતા; તો તેથીજ તેમની મુકતી થાત. પણ શેવાથી મુક્તિ થતી

નથી. માટે ઉદ્ધવજીને શ્રી કૃષ્ણજીએ શ્રીમંદ ભાગવત ના એકાદશ સ્કંધનું જ્ઞાન કર્યું. ને પાછું કહ્યું કે મૈત્રી રૂશી પાસે તમો જ્ઞાનોપદેશ લેજો; તેણે તમારી મુકિત થશે.

આ ઉપરથી જો ભાઈ એમ સિદ્ધ થાય છે, કે એકલી શેવાથી જ્ઞાનવિના મુક્તિ હોય તો શ્રીકૃષ્ણજી ઉદ્ધવને જ્ઞાન કરે નહિ. ને જ્ઞાન લેવાનું કહેજ નહિ. તેમજ શ્રી રામચંદ્રજીની માતા કૌશલ્યાજીએ શ્રી રામચંદ્રજીને નાહાનેથી મોટા થતા સૂધી ઘણી શેવા કરી તેમ છતાં રામચંદ્રજીએ પોતાની માતાની મુકિત થવા સારૂ જ્ઞાનોપદેશ કર્યો. માટે જો શેવાથી મુકિત હોત તો જ્ઞાન કરવાનું રામજીને કાંઈ કારણ નહોતું. ને જ્ઞાન કર્યું માટે એમ સિદ્ધ થાયછે, કે જ્ઞાનવિના શેવાથી મુકિત થતી નથી.

ત્રીજા કુંડળીઆમાં કહ્યું કે પ્રેમ પુર્વક ભકિતથી મુકિત હોય તો વીદુરજી પુરણ પ્રેમવડે ભગવાનની ભકિત કરતા હતા. તો તેથીજ મુકિત થાત. પણ તેથી મુકિત નહિ થવાની, માટે શ્રી કૃષ્ણે વીદુરજીને મૈત્રી રૂષી પાસે જ્ઞાન લેવાનું કહાવ્યું છે. એકલી ભકિતથી મુકિત હોત તો કહાવત નહિ.

માટે જો ભાઈ દર્શનથી, સેવાથી, કે ભકિતથી

જ્ઞાનવિના મુક્તિ નથી. વળી શ્રી કૃષ્ણજીએ શ્રીમદ ભાગવતના એકાદશ સ્કંધના ૧૨ મા અધ્યાયમાં કહ્યુંછે કે, યોગ, યાગ, વેદાધ્યયન, તપ, ત્યાગ, દક્ષણાવૃત,નિયમ, યમ, યજ્ઞ, આટલા ધર્મ આચરવાથી પણ હું પ્રસન્ન થતો નથી ને સત્યસંગથી પ્રસન્ન થાઉછું. એ રીતે સત્યસંગ પ્રસન્ન કર્યો. હવે સત્યસંગ તે સત પુરૂષનો સમાગમ તેજ સત્યસંગ છે, ત્યારે જો કે કોઈ પ્રાણી સત્ પુરૂષનો સમાગમ કરતા હશે એ સમાગમ તે શુ ? સમાગમ એટલે-સત્ પુરૂષની સાથે જ્ઞાનની વાતો કરે, તેથી તેને જ્ઞાન થાય, માટે ભગવાને સતસંગ કરવાનું કહ્યું છે. ને તેનું નામજ સત્યસંગ છે. જો ભાઈ આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાયછે જ્ઞાન સર્વથી શ્રેષ્ટ છે. તેમ છતાં જે જ્ઞાનવિના કર્મ તથા ઉપાસના કરેછે, તેનું કોઇકાળે આવા ગમન એટલે જન્મ મૃત્યું ટળતું નથી. ને અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

મોક્ષેચ્છુ—હે મહારાજ ! મુક્તિ શાને કહો છો ? અને મોક્ષ શાને કહો છો ?

વ્યાસજી—જન્મમૃત્યુ ટળી જાય તેનું નામ મુક્તિ અને અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થાય તેનું નામ મોક્ષ.

વળી સમજ જે કે અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થયા

એટલે તે જન્મમૃત્યુ ટળ્યા વિના થતી નથી. એ રીતે મુક્તિ અને મોક્ષ છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે મહારાજ! ઉપર આપ એમ કહી ગયા, કે જ્ઞાન વિના કર્મથી કે ઉપાસનાથી એટલે ભગવાનના નામની ભક્તિ કરવાથી મુક્તિ નથી. ત્યારે આજ ઘણા પ્રાણીઓને જ્ઞાન હોતું નથી, ને પ્રભુના નામની ભક્તિ કરેછે તે ભકતોની શું મુકિત થતી નહીં હોય ?

વ્યાસજી—ના ભાઇ જો જે પ્રાણી ભગવાનનાં નામ દઇ જ્ઞાનવિના ભકિત કરેછે તે ભકિત કરનારા નામના ભકત કહેવાય પણ તે ભકત નહીં જે નામના ભક્ત છે તે નામ ભકત કહેવાય નામભકત એટલે ભકત એવું તેમનું નામ પડેલું એટલું એજ. માટે નામની ભકિત કરનાર નામભક્ત છે અને તેવા નામભકતની મુકિત નથી. વળી વિચારી જો કે પ્રભુનું નામ દઈ જ્ઞાનવિના ભકિત કરનારને મોક્ષ પદનો પ્રાપ્તિ થાય તો પછી પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવીને જે ભકિત કરે તેને કયા પદની પ્રાપ્તિ થાય. જોકે મોક્ષ પદથી તો પછી બીજું એકે ઉત્તમ અને શ્રેષ્ઠ પદ નથી ત્યારે બોલ ભાઇ નામી ભકતને મોક્ષ પદ મળે. ત્યારે જ્ઞાની

ભકતને શું મળે ? વળી વિચારી જોકે જેણે રાત દિ-વશ જ્ઞાની પુરૂષોનો સંગ કરીને તથા વેદ, શાસ્ત્ર પુ-રાણોમાં, વિચાર કરીને પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવી પરમેશ્વરની ભકિત કરી તેને અને જ્ઞાનવિના એકલું નામ દઈ ભકિત કરી તે બંન્નેને સરખો લાભ મળવો જોઇએ કે ન્યુન્યાધિક જોઇએ.

મોક્ષેચ્છુ—હે મહારાજ! જ્ઞાન સંપાદન કરી પ-રમેશ્વરનું ભજન કરનારને નામીભકત કરતાં અધિક લાભ મળવો જોઇએ.

વ્યાસજી—જો ભાઈ શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ એટલે સારામાં સારૂં ને વધારેમાં વધારે તે તો મોક્ષપદછે. એથી વ-ધારે બીજું કોઈ પદ નથી. ત્યારે તે પદ નામીભકતને મળે તો પછી જ્ઞાની ભકતને એથી બીજું શું શ્રેષ્ઠ પદ રહ્યું કે તેને મળે.

મોક્ષેચ્છુ—હે મહારાજ! હવે મારાથી સમજાયું કે જ્ઞાની ભકતનેજ મોક્ષ મળેછે ને નામીભકતને મોક્ષ પદ મળતું નથી. એટલે નામીભકતોનો મોક્ષ થતો નથી. ને મોક્ષ થતો નથી એટલે તે નામીભકત આ જગતમાંથી મુકિત પામતા નથી. અને કોઇ પ્રાણીની જ્ઞાનવિના મુકિત થતી નથી એમ મને યથાર્થ ભાસ્યું.

વ્યાસજી—જો ભાઈ જ્ઞાનવિના મુક્તિ નથી એમ અમે તો શું પણ વેદે કહ્યું છે કે—

ऋतेज्ञानान्नमुक्तिः ॥ श्रृती ॥

અર્થઃ—જો ભાઈ જ્ઞાન રહિત મુકિત નથી. એમ વેદ કહેછે તેમ છતાં જે જ્ઞાનવિના ભકિત કરેછે તેણે ભકત એવું મિથ્યા નામ ધર્યું એમ જાણવું. ને તેવાજ ભક્તનામ કેટલાંક જગતમાં કહેવાય છે તે સાંભળ.

કુંડળીયો.

ભકત ભયા સોકયા ભયા. ભકત બળદ ભમરાળ;
જ્ઞાન રહીત ભકિત કરે. કુટત જુઠ કપાળ;
કુટત જુઠ કપાળ, લવારી મુખસેં કરતા;
ખોટા રૂપીયા ભકત, જગત એસા આચરતા;
જ્ઞાન ભજન બૈરાગ, સમજ મન કોમળ રે'વે;
કહેત વલ્લભરામ, ભકત તબ મુખસેં કે'વે.

જો ભાઇ ભમરાળા બળદને અને ખોટા રૂપિઆને પણ લોક ભગત કહેછે, તેવાજ જ્ઞાનવિનાના ભકિત કરનાર ભકત છે.

કુંડળીયો.

માળા પકડી હાથમે, ફીરતા ઠામો ઠામ;
દ્વાદશ તીલક તાનકે, મુખસેં બોલે રામ;
મુખસેં બોલે રામ, નામકા બોધજ દેવે;
જ્ઞાન ભયાબીન ભક્ત, જાય જ્યું મૃગજલ લેવે;
ચંદ્ર બીના જ્યું જામ, રવિ બીન જ્યું અજવાલા;
કહેત વલ્લભરામ, જ્ઞાન બીન ઐસી માલા.

મનહરછંદ.

બજાવત બાજીંતર, કુટાવત કાંસી તુંબા;
પટાવત તાલી તોબી, ભગત ન માનીયે;
કાટી શીખા કરી ટીકા, છોડે સુંદરીકો સંગ;
રહે બન બાસ તોબી, સચ્ચા કબ જાનીએ;
ઇશ્વરકો ઘર કાંહાં, ઇશ્વરકો ગુન કાહા;
ઇશ્વરકો રૂપ કહે, જબહી પ્રમાનીયે;
કહેત વલ્લભરામ, જપે સબ હરી નામ;
પણ જ્ઞાન કાન્ડ મુખ, કથેતો બીખાનીયે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જગતમેં ભકત કેલાણે કે કારન, કુંઠમેં કંઠી માલા ખુબટારે;
ભસ્મ તીલકકો ઠાઠ કરી ધરી, આતે જાતે હરનામ પુકારે;

તાલી પડાવત ધુમ્મ મચાવત, નાચત ગાવત દીન હજારે;
થક્કે ગોપક્કેગો બ્યાસ કહત હે, જ્ઞાનકો અંગ પોછેસેં બીચારે.

કુંડળીયો.

ઈશ્વર ઇશ્વર બોલ કે, ઢુંડત દેશ પ્રદેશ;
જાનેન રૂપ ગુન ધામકું, પોકારત હંમેશ;
પોકારત હંમેશ, બુમસેં હાથન આતા;
મુક્તિ કાંસે હોય, જનમ ઝઘડામેં જાતા;
જ્ઞાન હુઆ બીન બ્હોત, બકેસેં જ્ઞાની હસ્તા;
વલ્લભ કહત નહીં ભકત, બ્હોતયું પોપટ ભસ્તા.

કુંડળીયો.

ખોઇ કો નરે પાઘડી, મુકી મ્હોટી પોક;
સૃષ્ટીમાંથી ગઇ નથી, અણ દીઠે થયો શોક;
અણ દીઠે થયો શોક, લોક તમાસો જોતા;
રડિયો આખી રાત, જોઇ બીજા સૌ રોતા;
સર્વે કર્યા પોકાર, રહેછે વલ્લભ જોઇ;
કો' કયમ આવે હાથ, નરે તો પાઘડી ખોઇ.

જો ભાઇ આ કુંડળીઆનો મતલબ એવો છે
કે એક નરને માથેથી રાત્રીને વખતે પાઘડી પડી તે

ગબડીને આવી એક ખૂણામાં જતી રહી. પછી તે પાઘડીવાળો હે! પાઘડી હે! પાઘડી કરી પોકો મૂકીને રડવા લાગ્યો. તેને દેખી બીજા લોકો પણ પાઘડી પાઘડી કહી પોકો મૂકવા લાગ્યા. તોહે પાઘડી હાથ આવી નહી. કહો ભાઈ હવે એ પાઘડી શું કરવાથી આવે? પાઘડીને ઠેકાણે પરમેશ્વર છે. ને નરને ઠેકાણું નામીભક્ત છે.

ઉપરના કુંડળીઆના ઉત્તરનો કુંડળીઓ.

પોક મૂકયાથી પાઘડી, આવી નહીં નર પાસ;
શીખ દીધી શાણા જને, દિપક કર્યો પ્રકાશ;
દિપક કર્યો પ્રકાશ, તાહ્યરે પાઘડી લાધી;
તેમ મળે જગતાત, કરે દુરતિમ્ર ઉપાધી;
દીપક રૂપીજ્ઞાન, થયા વણ દ્રષ્ટ ન આવે;
મીથ્યા મૂકો પોક, જ્ઞાનથી વ્યાસ બતાવે.

જો ભાઇ આ કુંડળીઆનો મતલબ એજ છે કે જ્ઞાનવિના નામ દીધે મોક્ષ પદની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

મનહરછંદ.

જાતરા પુખાતરાકો, તીરથ યગન કીયો;
કાંહું નર આપ જાકે, હીમાચળ ચડો હે;

સ્નાન કીયો નામ લીયો, દેવ દરશણ ગીયો;
કાંહું નરકાશી ઠામ, કર્વત લે પડયો હે;
કાંહું નર સૂર્ય સંગ, કાંહું નર બીષ્ણું સંગ;
કાંહું શીવ શકતી સંગ, રાતદીન અડા હે;
તોબી જન્મ નાશ નાહી, શેવનાસેં સુખ સહી;
કથે બ્યાસ મુકતી મેં તો, જ્ઞાન પંથ બડા હે.

કુંડળીઓ

રામ કૃષ્ણ કે'વા થકી, દે' બંધન દુર થાય;
તો તો સરવે પોપટો, રહે ન પીંજર માંય;
રહે ન પીંજર માંય, જાય બંધ તેનો ટુટી;
અજબ જનાવર, જાત, રામ કહે નિત્ય ઉઠી;
કે'છે વલ્લભરામ, નામથી હોયે મુકિત;
તો ન રહે શુક કેદ, ગ્નાન વણ મીથ્યા યુકતી.

જો ભાઇ જ્ઞાનવિના મુકિત થતી હોય તો દેહના બંધનથી મુકત થવાનું તો ઘણુ દૂર્લભ છે. પણ પોપટને પાંજરાનુંજ બંધન છે. તેજ છુટવું જોઇએ. વળી તે વીશે સાંભળ.

દૃષ્ટાંન્ત.

એક ગામમાં એક વાણીઆને ઘેર પાંજરામાં પાળેલો પોપટ હતો. તે પોપટ કૃષ્ણ ગોપી કૃષ્ણ, રાધા. અચરે અચરે રામ. એવાં એવાં ઇશ્વરનાં નામ દિવસમાં હજારો વખત દેતો હતો. તે વાણીઆને ઘેર એક બ્રાહ્મણ કથા વાંચતો હતો. તે કથા પોપટ પણ સાંભળ તો હતો. એવામાં એક દિવસ. પેલા કથાવાળા બ્રાહ્મણે કથા વાંચતાં કહ્યું કે જે પ્રાણી ઇશ્વરનું નામ રટણ કરે, તેની મુક્તિ થાય. એટલે જે આ દેહનું બંધન છે તે છુટે ને તેનાથી મુકત થાય.

એવું સાંભળી પોપટ બોલ્યો?! હે મ્હારાજ તમે કહ્યું કે. ઇશ્વરનું નામ રટણ કરે તેના દેહનું બંધન છુટે છે, તો હું દેહ બંધણમાં તો જયારથી જનમ્યો ત્યારથી ચઉંજ. પણ આ વાણીઆએ પ્રથમ મને લાવીને પાળવા સારૂ ભાગલા તુટલા પાંજરામાં રાખ્યો. પછી હું રામકૃષ્ણ કેહેતાં શીખ્યો. એટલે વાણીઆએ જાણ્યું કે પોપટ બોલતાં શીખ્યો હવે વખત છે ને આ ભાગલા પાંજરામાંથી ઉડી જશે તો ભણેલો પોપટ ખોઈ બેશીશું. એમ સમજી મને મજબુત પાંજરામાં નાંખ્યો. માટે માહારાજ તમને પુછ્યું કે ઈશ્વરનું નામ દીધે દેહ બંધન છુટતું હોય તો હું નામ દેતાં શીખ્યો ત્યારે ભાગલા પાંજરામાંથી મજબુત બંધનના પાંજરામાં પડયો. જુઓ તમેતો કોહોછો કે ઈશ્વરનું નામ દે તે પ્રાણીને દેહનું બંધન છે તેનાથી છુટી મુક્ત થાય. તો નામ દીધેથી મારા દેહના બંધનથી તો છુટયો નહી પણ ઉલટો વીશેશ બંધનમાં પડતો ગયો. તેનું કારણ શું. ને

દેહનું બંધણ છુટવાનુ તો આઘુ રહ્યું પણ પાંજરાનુંજ બંધણ કેમ છુટતુ નથી, તે કહો. એવાં પોપટનાં વચન સાંભળીને પેલો બ્રાહ્મણ ગભરાયો. કારણ કે વીદ્યા ભણેલો પણ જ્ઞાન નહી. તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે ભાઈ મેં ભણી જાણ્યું છે પણ મને જ્ઞાન નથી. માટે હું મ્હારા જ્ઞાની ગુરૂને પુછીને તને કહીશ. એમ કહી બ્રાહ્મણ પોતાના જ્ઞાની ગુરૂ પાસે ગયો તે વેળા ગુરૂ પોતાના ઘરના ચોકમાં બેઠા છે, ત્યાં આવી પેલા કથાવાળા બ્રાહ્મણે જ્ઞાની ગુરૂને પુછયું કે, મ્હારાજ આજ હું ફલાણા વાણિઆને ઘેર કથા વાંચતો હતો તે કથા કેહેતાં કથામાં એવો વીશય આવ્યો કે જે પ્રાણી પ્રભુનું નામ લેછે ને ભજન કરેછે તો તેને દેહનું બંધન છુટી જાય છે. એટલે એના ઘરવીપે એક પાંજરામાં પુરેલો પોપટ હતો તેણે મને એવું પ્રશ્ન પુછયું કે. હે મ્હારાજ, પ્રભુનું નામ લેવાથી દેહનું બંધન છુટી જાય છે તો મ્હારૂ આ પાંજરાનુંજ બંધન કેમ છુટતું નથી? એવું પોપટના પુછવાથી હું ગભરાયો ને મ્હારાથી જવાબ દેઇ શકાયો નહિ. ત્યારે તેનો ખુલાસો આપવા હું આપને પુછુછું કે પ્રભુનું નામ લીધે દેહનું બંધન છુટતું હોય તો એ પોપટ નીત્યાન પાંજરામાં કૃષ્ણ ગોપી કૃષ્ણ રાધા અચરે અચરે રામ, એવાં એવાં ઘણાં પ્રભુનાં નામ લેછે તો તેથી દેહનું તો કયાં પણ પાંજરાનું બંધણ કેમ છુટતું નથી. તે કૃપા કરીને કહો. એવાં કથાવાળા બ્રાહ્મણના વચન સાંભળી ગુરૂએ વિચાર કર્યો કે. એ પોપટને દેહ બંધનથી છુટવાની ઇચ્છા જણાતી નથી પણ પાંજરાનું બંધણ છુટવાની ઇચ્છા જણાય છે. માટે એને દેહ બંધણથી છુટવાનું જ્ઞાન કરવાની કાંઇજ જરૂર નથી. અને એનું

પાંજરાનું બંધન છુટે એવું એ પોપટને મ્હારે જ્ઞાન કરવું જોઇએ. કારણ કે જ્ઞાનવીના દેહનું કે વ્યવહારનું બંધન એકલા નામથી છુટે નહી. માટે એને પાંજરેથી છુટવાનું જ્ઞાન કરૂં. એમ સમજી ગુરૂ કથાવાળા બ્રાહ્મણની સાથે કાંઇ બોલ્યા ચાલ્યા નહીને. એકદમ પોતાના ઘરમાં હાથ પગ પોહોળા નાંખી ચતાપાટ પડ્યા. એટલે પેલો કથાવાળો બ્રાહ્મણ. ગભરાઇને ગુરૂની આંખ હાથ દેઇ થોડીવારે ગુરૂને બેઠા કર્યા. તેવાજ ગુરૂ ઉઠીને ઘરની બ્હાર નાશી ગયા. એટલે કથાવાળો બ્રાહ્મણ સમજયો કે, અરેરે આ પ્રશ્ન પોપટનું જાદુંવાળું છે. તે મેં મ્હારા ગુરૂને પુછયુ માટે મ્હારા ગુરૂ બેભાન થઇ ચતાપાટ પડી ગયા. અને મેં બેઠા કર્યા ત્યારે. ઘરની બ્હાર નાશી ગયા. માટે આ પ્રષણ ગુરૂને નહી પુછતાં વાણીઆને ઘેરજઇ પોપટને ઠબકો દેઉં એમ ધારી. કથાવાળો બ્રાહ્મણ પેલા વાણીઆને ઘેર પોપટ પાસે ગયો. એટલે પોપટે તે બ્રાહ્મણને પુછયું. કહો મ્હારાજ પેલું જે મેં પ્રશ્ન પુછયું હતું તેનો ઉત્તર તમારા ગુરૂને પુછી લાવ્યા કે નહી. એટલે કથાવાળો બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે જાજા મુર્ખ તારૂં પ્રશ્ન મેં મહારા ગુરૂને પુછયું તેવાજ મ્હારા ગુરૂ પોતાના ઘરમાં પોતાના હાથ પગ પહોળા નાંખી ચતાપાટ પડ્યા. પછી મેં બેઠા કર્યા એટલે ઉઠીને ઘરમાંથી બહાર નાશી ગયા. એ રીતે થયું .માટે હવેથી એવું પ્રશ્ન તારે મને પુછવું નહી. એવાં બ્રાહ્મણના વચન સાંભળી પોપટે વીચાર કર્યો કે એ ગુરૂએ મને પાંજરામાંથી છુટી જવાનું સાનમાં ગ્નાન કર્યું. એમ સમજી પોપટ તે દીવસે ચુપચાપ બેશી રહી. બીજે દીવશે પોતાના પાંજરામાં પાંખો પહોળી નાંખી દેઇને ચતાપાટ પડયો. એટલે પોપટના પાળનાર વાણી-

આએ બુમ પાડી એમ કહ્યું કે અરેરે પોપટને કાંક થયું એમ કહી પાંજરૂં ઉઘાડી સાચવી પોપટને પાંજરાની બહાર કાહાડી પોતાના હાથમાં બેઠો કર્યો એટલે પોપટ એકાએક વાણીઆના હાથમાંથી ઉડીને જતો રહ્યો.

सिद्धांत.

જો ભાઇ આ પોપટ ઇશ્વરના નામનું રટણ કરતો હતો તેને દેહનું તો શું પણ પાંજરાનું બંધન છુટયું નહી. પણ જ્યારે જ્ઞાની ગુરૂએ પાંજરાનું બંધન છુટવા ચતાપાટ પડી સાનમાં જ્ઞાન કર્યું. તે જ્ઞાનથી પોપટ પાંજરાનાં બધણથી છુટવા પામ્યો. પણ જ્યાં સુધી છુટવાનાં ચરીત્ર કરવાનું જ્ઞાન ન્હોતું ત્યાં સુધી છુટયો નહી. ને જ્યારે જ્ઞાનીગુરૂએ જ્ઞાન કર્યું ત્યારે તે પોપટનું બંધણ છુટયું. માટે જો ભાઈ કોઇ પ્રાણી જ્ઞાન વિના ઇશ્વરનું નામ દીધા કરે તેણે મુકિત થતી નથી. કદી કોઇ એમ કહેશે કે પોપટને તો ઇશ્વરનુ જ્ઞાન નથી ને ઇશ્વરનું નામ શિખવ્યાથી નામ દેછે. તેથી તેની તો મુકિત થાય નહિ પણ મનુશ્યની તો થાય. હેવું જે કહે તેને અમે કહીએ છીએ કે, પોપટને ઇશ્વરનુ જ્ઞાન નથી ને પોપટને ઇશ્વરનું નામ શીખવવા આપણ બોલી પોપટને શિખવાડીએ છીએ. તેથી તે શી-

ખી બોલેછે. તેમજ નામી ભકત એક બિજાનું બોલવું સાંભળિ નામ દેઇ ભજન કરેછે. પણ જ્ઞાન મેળવી કરતા નથી માટે તે પોપટ જેવા નામી ભકત છે. ને ઇશ્વરનું જ્ઞાન એટલે ઇશ્વરના સ્વરૂપને યથાર્થ સમજીને નામ દેતો હોય. તો તેને અમે જ્ઞાની ભકત કહીએ છીએ. વળિ જેમ આપણા બાપ રામ રામ કેહેતા હોય તેનો રીવાજ જોઈ આપણ રામ રામ કહિએ તેથી કોઇ કાળે મુકિત થાય નહિ. ને જ્ઞાનથીજ મુકતી થાય. માટે અમારૂં કેહેવું એવું છે કે.

કુંડળીયો.

મુળ સ્વરૂપ સમજ્યા પછી, દો પરમેશ્વર નામ,
તો ત્યાં જઇ ચોટ લાગશે, ત્યારે સરશે કામ;
ત્યારે સરશે કામ, નામ મુળનું દો સોધી,
કરે જ્ઞાન વણ ધ્યાન, થાય તે વેદ વિરોધી.
ન ઓળખે દે નામ, નામ વાળો નહિ બોલે,
માટે વલ્લભરામ, જ્ઞાનની વાતો ખોલે.

મોક્ષેચ્છુ—કદી કોઇ એમ કેહેશે કે વગર ઓળખે કોઇ પ્રાણી કોઇ મનુશને નામ દેઇ બોલાવે તે મનુશ્ય તો એમ જાણે કે મને અથવા કોઇ મારા ના-

મના માણસને બોલાવ તો હશે એમ જાણી કોઇ મનુશ તો બોલે નહી. પણ પરમેશ્વરનું તો કાંઇ અજાણ્યું નથી. માટે તે પરમેશ્વર તો એમ જાણેજ કે મ્હારૂ નામ દેઇ મને બોલાવે છે.

વ્યાસજી—હા ભાઇ પરમેશ્વર તો જાણે છે પણ જ્ઞાનવિના જે નામ દેછે તેને પરમેશ્વર મ્હારૂં નામ દે છે એમ માનતા નથી. કારણ કે વેદ છે તે પરમેસ્વરનાજ મુખના છે. તેમાં એજ કહ્યું છે કે ऋतेज्ञानान्नमुक्तिः એટલે જ્ઞાન વિના મુકતી નથી. હવે પરમેશ્વર જાણે છે કે મ્હારૂં નામ દેછે. પણ તે નામ દેનારો તો પરમેશ્વરનું વચન ઓલંગન કરી નામ દેછે માટે પરમેશ્વર માનતા નથી કેમકે જ્ઞાનવિના મુકિત નથી એ પરમેશ્વરે કહ્યું છે તે એવા હેતુથી કે સરવે પ્રાણિ જ્ઞાન લેતો જ તેને મુકિત દેવી એમ હેતુ રાખી કહ્યુંકે ऋतेज्ञानान्नमुक्तिः હવે હાવિ પરમાત્માની જ્ઞાન સંપાદન કરાવવાની વ્રતી તેમ છતાં જે પ્રાણિ જ્ઞાન સંપાદન કરે નહી ને એકલું દેખા દેખી નામ દે તે પરમેશ્વર કેમ માની લે કદાપિ માની લે પણ શું કરે, જો નામી ભક્તને માહારૂં નામ દેછે એમ જાણી પરમેશ્વર મોક્ષપદ દે તો પછી જ્ઞાની ભકતને શું દેઃ માટે જે જ્ઞાનવિના નામ

દેછે તેને મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ને જ્ઞાનવિના નામ દેનારાયે પરમેશ્વરના વચનનું ઓલંગન કર્યું તેથી તેની ભકિત પરમેશ્વર માની લેતા નથી. માટે તેવા નામી ભકતની મુકિત કોઈકાળે થાતી નથી.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ હવે મેં નીસ્ચે જાણ્યું કે જ્ઞાનવિના મુકિત થાય નહિ ને મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ પણ થાય નહી. પણ હે મહારાજ તમોએ પેહેલું મને કર્મ કરવાનું કહ્યુ. પછી મને ઉપાસના એટલે ભકિત કરવાનું કહ્યુ ને હવે જ્ઞાનની વારતા કહી. તે કરતાં મને પેહેલેથીજ જ્ઞાનની વાત કરવી હતી.

વ્યાસજી--જો ભાઇ પાયાં અડધાં કે પુણાં બાળેક શીખ્યું હોય નહી ને કહીએ કે પોણા બે કેમ થાય? તે લખી લાવ્ય; જો ભાઇ તે બાળક શું લખે. એમ તને કર્મ તે શું ઉપાસના તે શું સમજાવ્યું ના હોય ને જ્ઞાનની વારતા સમજાવવા જઇએ તે તારા સમજવામાં આવે નહી માટે પેહેલી જ્ઞાનની વારતા કરી નહી.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

બાલકકી સંગ બાલક હોકર,
બાલકકું બડાઇ સીખલાના;
અજ્ઞાનીકું જ્ઞાની કર્નેકે કારન,

પ્રથમ અજ્ઞાની બાત ઉઠાના.
કુપંથીકુ શુભ પંથલાના જબ,
આગુસે કુપંથકા ગુન ગાના;
બ્યાસ કહત મોક્ષેચ્છુ સુનો સબ,
જેસા જો હોવે તેસા બન જાના.

જો ભાઈ આછંદનો મતલબ એવોછે કે જ્ઞાનના કરનારાએ પ્રથમ જેવો જે પ્રાણી જ્ઞાનનો લેનારો હોય તેની જોડે તેના જેવા બનીજઇને જ્ઞાન કરવુ., જેમકે બાળકને પીવાનું પાણી કેહેતાં શિખવાડવું હોય. ત્યારે પ્રથમ આપણે તે પાણીનું નામ ભુ કહીએછીએ તે બાળક જેવા થઇને બાળકને ભુ શિખવાડી પછી પાણી એવું નામ શીખવાડીએછીએ. તેમ તને પણ અમોએ જ્ઞાન કરવા યુક્તી કરેલી છે. માટે હે ભાઇ તું જ્ઞાન લે.

મોક્ષેચ્છુ—ઘણી રૂડી કૃપા કરીઃ હવે મ્હારાજ હું તમને ત્રણ પ્રષ્ણ પુછુછું.

૧. જે વેદશાસ્ત્ર ને પુરાણ. પુસ્તકો છે તે જ્ઞાન કેહેવાય કે નહી.
૨. જે વેદશાસ્ત્રને પુરાણ ના ભણેલા તે જ્ઞાની કેહેવાય કે નહી.

૩. વેદશાસ્ત્ર ને પુરાણ ના ભણેલાનો ભણવાથી મોક્ષ ખરો કે નહી.

વ્યાસજી—જો ભાઇ તારા પેહેલા પ્રષ્ણનો ઉત્તર એછે કેઃ જે વેદશાસ્ત્ર ને પુરાણ છે તે જ્ઞાન નથી જો તે પુસ્તકો જ્ઞાન હોત તો તેનું નામ જ્ઞાન એવું ધારણ થાત. પણ તે પુસ્તકો જ્ઞાન નથી માટે, વેદપુસ્તકનું નામ વેદ છે શાસ્ત્રનું નામ શાસ્ત્ર છે ને પુરાણનું નામ પુરાણ છે પણ જ્ઞાન નામ નથી. માટે તે જ્ઞાન નહી.

જો ભાઇ તારા બીજા પ્રષ્ણનો ઉત્તર એછે કેઃ વેદશાસ્ત્ર ને પુરાણ ના ભણેલા તેમનું નામ જ્ઞાની હોતું નથી. વેદના ભણેલાનું નામ વેદાન્તી. શાસ્ત્રના ભણેલાનું નામ શાસ્ત્રી પુરાણ ના ભણેલાનું નામ પુરાણી છે પણ તેમનું નામ જ્ઞાની નથી હોતું તેથી ભણેલા ભણવાથી જ્ઞાની નહી.

જો તારા ત્રીજા પ્રષ્ણનો ઉત્તર એછે કે. વેદશાસ્ત્રને પુરાણ ના ભણેલાનો જ્ઞાનવીના કદી મોક્ષ થાતો નથી. જો તે પુસ્તકો ભણવાથી મોક્ષપદની પ્રાપ્તી થતી હોય તો શીવગીતામાં માહેદેવજીએ પાર્વતી પ્રત્યે કહ્યુ છે કે.

श्लोक.

नवेदाध्ययनान्मुक्ति र्नशास्त्रपठनादपि
ज्ञानादेवभवेन्मुक्तिर्नान्यथाममभाषितं ॥

અર્થ—વેદનું અધ્યાયન કરે તેણે મુકતી થાતી નથી તેમ શાસ્ત્રોનું પઠણ કરે તદપી પણ મુકતી નથી. ને જ્ઞાનથીજ મુકતી થાય છે.

હવે જો ભાઇ જીણી બુદ્ધી રાખી સાંભળજેઃ કે જે, આ શ્લોકમાં મ્હાદેવે કહ્યું કે વેદાધ્યાયન કરે તથા શાસ્ત્ર પઠણ કરે તેણે મુકતી નહી. ને જ્ઞાનથી મુકતી થાય છે. એમ કહ્યું.

ત્યારે જો ભાઇ વેદશાસ્ત્રનાં પુસ્તકો છે તેજ જ્ઞાન હોય અથવા જ્ઞાનનાં હેતું હોય તો ભણનારાને જ્ઞાન થવુંજ જોઇએ. કદી કહીએ કે ભણનારાને જ્ઞાન થાયછે તો જ્ઞાનથી મુક્તી થવી જોઇએ જો મુક્તી થાય છે એમ કહીએતો માહાદેવજીનું વચન ખોટું પડે છે વળી જો વેદશાસ્ત્ર જ્ઞાન હોય કે જ્ઞાનનો હેતુ હોયતો વેદના તથા શાસ્ત્રના ભણનારાને જ્ઞાન થવું સંભવે છે. ત્યારે મ્હાદેવજીએ તો વેદના કે શાસ્ત્રના ભણવાથી મુક્તિ નહી એમ કહ્યું માટે જો ભણનારને જ્ઞાન નહી

થતું હોય ત્યારેજ કહ્યુ હશે કે મુક્તી નહી. તેમ વેદ-શાસ્ત્ર તે જ્ઞાન કે જ્ઞાનનો હેતું નહી હોય માટેજ વેદ શાસ્ત્ર ભણવાથી મુક્તી નહી એમ કહેલું હશે. જો વેદશાસ્ત્ર જ્ઞાન છે કે જ્ઞાનનો હેતુ છે એમ કહીએ તો તેના ભણનારને જ્ઞાન થવુંજ જોઇએ ને તે ભણનારની મુકિત પણ થવી જેઇએ. પણ માહાદેવે તો સ્પષ્ટ કહ્યું કે વેદશાસ્ત્રને ભણવાથી મુકિત નહી ને જ્ઞાનથી મુકિત છે. માટે જો ભાઈ વેદશાસ્ત્રથી જ્ઞાન કાંઈ જુદુજ છે. એમ નિસ્ચે થયું. તેમ તેના ભણનારાની મુક્તિ નહી ત્યારે તે વેદશાસ્ત્રના ભણેલા જ્ઞાની નથી ને જ્ઞાનીજન તો તેનાથી જુદા છે એમ નિસ્ચે થયું. માટે હે ભાઈ વેદશાસ્ત્રથી જે જુદુ જ્ઞાન તે અને તે જ્ઞાનના જાણ નારા તે જ્ઞાની છે. ને જ્ઞાની ભણેલા છે કે નહી તે જોવાનુ માહાદેવનાવચનથી રહ્યું નથી. ને ભણેલા બધા જ્ઞાની નથી તે સત્ય છે.

મોક્ષેચ્છું—હે મ્હારાજ વેદશાસ્ત્રના જાણવા વા-ળા પુરૂશો જ્ઞાની નહી ત્યારે શાના જાણવાવાળાંને જ્ઞાની કેહેવા.

વ્યાસજી—હે ભાઈ તે હું તને આગળ સમજા-વીશ પણ આ મતલબને આ નીચેના આખા શ્લોક-

માંથી થોડો ભાગ મળતો આવે છે તે તને કહું તેથી તુ પુર્ણ રીતે સમજીશ કે વેદ ભણે છે તે વેદનો ભણેલો વેદ જાણવાથી જ્ઞાની નહી ને શું જાણવે જ્ઞાની જાણવો તે સમજાશે.

श्लोकः

जन्मना जायते शूद्रःसंस्काराद्दिज उच्यते ।
वेदाभ्यासे भवेद् विप्रो ब्रह्म जानातिब्राह्मणः॥

જો ભાઈ આ શ્લોકનું ત્રીજુ ને ચોથુ ચર્ણ તેનો અર્થ હેવો છે કે વેદાભ્યાસથી વિપ્ર છે. ને બ્રહ્મને જાણનાર બ્રાહ્મણ છે. જો હવે આ બે ચરણમાં કહ્યું તે બેઉ ચરણુનો મતલબ એવો દેખાય છે કે વેદાભ્યાસનો કરનારો છે તે વિપ્ર છે. ને બ્રહ્મને જાણનારો તે બ્રાહ્મણ છે હવે જો વિપ્ર કરતાં બ્રામણ તે ઉત્તમ ગણાય છે. હવે આ ઉપરના વચનથી જો કે વેદ છે તેનો ભણનાર જ્ઞાની નહી ને વિદ્વાન ખરો માટે તેને વિપ્ર કહ્યો. ને બ્રહ્મને જાણનારાને એટલે બ્રહ્મના સ્વરૂપનું જેને જ્ઞાન છે તેને બ્રાહ્મણ કહ્યો. માટે જો ભાઇ જેને બ્રહ્મના સ્વરૂપનું જાણપણું છે તેજ જ્ઞાની છે. ને બ્રહ્મના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણવું તેનું નામ -જ્ઞાન છે. તેવા જ્ઞાનવાળો તે

જ્ઞાની છે. ને જ્ઞાનીનું જે જાણેલું તે જ્ઞાન છે. માટે જો ભાઇ જે જ્ઞાન છે તેજ મોક્ષનો હેતુ છે.

મોક્ષેચ્છુ--હે માહારાજ તમે જે બ્રહ્મના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કહ્યું તે જ્ઞાન શાથી થતું હશે.

વ્યાસજી--એ જ્ઞાન બે પ્રકારે થાય છે એક તો જ્ઞાની પુરૂશના સમાગમથી. ને બીજુ વેદશાસ્ત્ર પુરાણો તથા આગળ થઈ ગયેલા જ્ઞાનીના વચનોના ભાવાર્થ સમજવાથી જ્ઞાન થાય છે.

મોક્ષેચ્છું - હે માહારાજ તમો આગળ એમ કહી ગયા કે વેદશાસ્ત્ર પુરાણો છે તે જ્ઞાન નથી ને જ્ઞાનનો હેતુ પણ નથી. ને હવે તો તમોએ એમ કહ્યું કે વેદશાસ્ત્રને પુરાણોના વચનોથી જ્ઞાન થાય છે, એમ કેમ કોહો છો.

વ્યાસજી--જો ભાઇ વેદશાસ્ત્રને પુરાણોના પુસ્તક તથા તેના વચનો છે તે જ્ઞાનનો હેતુ નથી એમ હજી પણ કહીએ છીએ. ને વેદશાસ્ત્ર પુરાણોના વચનોનો જે ભાવાર્થ છે તે જ્ઞાનનો હેતુ છે. જો ભાઇ આંગળ પણ અમે તો ખરૂં કહ્યું છે કે વેદશાસ્ત્રને પુરાણોથી જ્ઞાન થતું નથી ને તેનાં વચનોના ભાવાર્થથી જ્ઞાન થાય છે એમ કહ્યા છતાં તારૂં સમજવું અવળુ થયું.

માટે ચીત દેઈ પાછો સાંભળ? હવે જો અમે જે ભાવાર્થ કહીએ છીએ તે વેદશાસ્ત્ર કે પુરાણોના ભણેલા જે વિદ્વાનો છે તે વેદશાસ્ત્રોના ને પુરાણોના વચનોના અર્થ કરે છે પણ ભાવ સમજીને અર્થ કરતા નથી તેથી તેમને જ્ઞાન હોતું નથી. માટે તેમને અમે જ્ઞાની કેહેતા નથો. જો કે.

કુંડળીયો.

શાસ્ત્ર પડા સો ક્યા હુઆ, ક્યા હુઆ પડે બેદ,
પુરાન પડી પંડિત ભયા, કછું ન પાયા ભેદ;
કછું ન પાયા ભેદ, ખેદ કરતા સબ જનકું,
બદે બચન સંસ્કૃત, જ્ઞાનિસેં બાથ ભીડનકું.
કછયુ ન પકડા સાર, નકામા પડિયા પોથા,
કહેત વલ્લભરામ, જ્ઞાન બિન ખાવે ગોથા.

મનહરછંદ.

ઘણા પાસે ચાર વેદ, ઘણા પાસે શાસ્ત્ર ખટ,
ઘણા પાસે વૈદકીને, જોતિશ ગણિત છે;
ઘણા પાશે જ્ઞાન કાન્ડ, ઘણા પાસે કર્મ કાન્ડ,
ઘણાને તો અષ્ટાદસ, પુરાણોમાં પ્રીત છે.

એવું એવું ઘણા ભણ્યા, ભણ્યા પણ કે ન ગણ્યા,
ગણ્યા પણ યથારથ, જાણ્યામાં કરીત છે;
તેથી ભલો વણ ભણ્યો, અનુભવી જાણે ઘણો,
વદે વ્યાસ બ્રહ્મને જે, જાણે તે પંન્ડિત છે.

જો ભાઇ આ છંદનો મતલબ એવો છે કે કહીં ભણનારા ભણ્યા પણ વેદશાસ્ત્ર પુરાણોના વચનોના ભાવ એટલે હેતુ સમજ્યા નહી. ત્યારે તેવાને છતે વિદ્યાભ્યાસે પણ ભણેલા સમજવા નહીં. ને જે ભાવાર્થો નથી સમજતા તેવા ભણેલાના કરતાં તો જે પ્રાણી વચનોના ભાવ સવળા સમજી સવળા અર્થ કરતો હોય. તેનેજ પંન્દિત જાણવા. તે કરતાં વેદશાસ્ત્રના ભણેલા હોય છે તે યથાર્થ ભાવ સમજે છે એમ જો ભાઇ તું માનતો હોય તો અમો તે વિદ્વાનોને પુછીએ છીએ.

ઇંદ્રિવીજયછંદ.

વેદ ભણ્યો ખટ શાસ્ત્ર ભણ્યો વળિ,
અરાઢ પુરાણ સૂતી સમર્તિ;
તે સર્વ વિદ્યાનું તત્વ જુઓ તેમાં,
બ્રહ્મ સ્વરૂપની વાત નીસર્તિ.
તે વણ બીજી ન નિકળે વારતા,

વાત બીજી હોય તો કહો ફર્તિ;
વ્યાસ વદે સર્વનો સાર બ્રહ્મ છે,
તેનું સ્વરૂપ કહો વિદ્યા વર્તિ.

જો ભાઇ આ છંદનો ટુંકામાં ટુંકો એટલોજ મતલબ છે કે વેદશાસ્ત્ર સુતી સ્મૃતિ ઉપનીશદો તથા પુરાણો એ સર્વે વિદ્યાઓમાં તત્વ વાત બ્રહ્મ વિના બીજી નથી. માટે અમે બીજી એકે વાત નહીં પુછતાં ફકત બ્રહ્મ સ્વરૂપનીજ વાત પુછીએ છીએ તેનો જવાબ દો. ને તે વિના બીજી વાત કરશો નહી શાથી કે બ્રહ્મની વાત વિના બીજી વાતો મોક્ષપદની નથી માટે અમે બ્રહ્મના સ્વરૂપ સબંધી પુછીએ છીએ.

મનહરછંદ.

વેદશાસ્ત્રને સ્મૃતિ, શ્રૃતીને ઉપનીશદ,
તે સૌ વિદ્યામાં કહો શો' જાણવાનો સાર છે;
માયા તણુ રૂપ અને, બ્રહ્મના સ્વરૂપ વિના,
જુઓ વિદ્યાવાળા નર, બીજો શો વિસ્તાર છે.
તત્વ વણ બીજુ મુકી, વાત એક કરો ટુંકી,
પુછુ પ્રશ્ન મુળ ધણીનો કેવો આકાર છે;
નીરાકાર કે સાકાર, વ્યાપક કે ન્યારો કહો,
નિર્ગુણ સગુણ કહો, કેવા વિશ્વાધાર છે.

માયામાં કે માયા તીત, દ્વૈત કે અદ્વૈત બ્રહ્મ,
આણંદીકે ચીંત્તાતુર, કેવે પરકાર છે;
કર્તા કે અકર્તા કહો, વિદ્યા ભણી કેવા લહો,
વર્ણ્યા હોતો વદો મ્હારે, જાણવા વિચાર છે.
ન જાણો તો જ્ઞાન હીણુ ભણ્યા ભૈ પોપટ જેવું,
જ્ઞાન વિના મુકિત નથી, શૃતીનો પોકાર છે;
બ્રહ્મ વણ બીજી વાત, જાણવેથી નહી મુકત,
વ્યાસ વદે વદો ટુંકું, ભણ્યાને શી વાર છે.

જો ભાઇ આ છંદોમાં જે જે પુછયું છે તેનો જવાબ દેવો ઘણોજ મુશ્કલ છે. કારણ કે પંચરાત્ર શાસ્ત્રમાં પરમેશ્વરને નીરાકાર નિરગુણ ને અકરતા કહ્યાછે. અને તેને તેજ શાસ્ત્રમાં સાકાર સગુણ ને કરતા કહ્યા છે. તેવીજ રીતે વેદમાં તથા બીજા શાત્રોમાં પણ પરમેશ્વર સંબંધી એક એકથી વીરૂધ વાતો છે. ત્યારે તેમાંની કીઇ વાત સત્ય માનીએ. અથવા શું સત્ય માનીએ. આ જવાબ જ્ઞાન વિનાનો વિદ્વાન કોઇ કાળે આપી શકનાર નથી. કારણ કે જો નિરગુણ નિરાકારને અકરતા કહેશે તો સગુણ સાકારને કરતા કહ્યાછે તે વચન તેને તે શાસ્ત્રનું જુઠુ થાયછે. જો કદી સગુણ સાકાર ને ક-

રતા કેહેશે તો નિરગુણ નિરાકાર ને અકરતા તેને તે શાસ્ત્રમાં કહ્યાછે તે વચન જુઠું થાય છે. હવે જો એક વચન સત્ય માનીએ તો બીજુ વચન જુઠુ થયું. જુઠુછે એમ મહોઢેથી કહે નહી પણ જુઠુજ મનાયું. જો સગુણ માનીએ તો નીરગુણ અસત્ય થાયછે ને નિરગુણ સત્ય માનીએ તો સગુણ અસત્ય થાયછે. ત્યારે આ વચનો કાંઇ જેવા તેવા પુરૂષના નથી માટે તેમાંનું એક માનવાથી બીજુ અસત્ય થાયછે તેથી એક વચન માનનારને મહા દોષ લાગેછે.કારણ કે વેદશાસ્ત્રનાં વચન બધાં એક અંગછે તે અંગનો એક ભાગ માનીએ ને બીજો ભાગ ન માનીએ તો દોષ લાગેજ. હવે જો નિરગુણે ખરા ને સગુણે ખરા એમ માનીએ તો સંભવતું નથી, કારણ કે એક ધણીની વાત છે. તેને નિરાકાર એટલે આકાર વીનાના.એટલે તેમનો આકાર નથી. ને સાકાર એટલે આકાર સવર્તમાન છે. હવે જુઓ આ વાત કેમ માનવામાં આવે. જેમ કે કોઇ કહેશે કે અરધી રાત છે ને કોઇ કેહેશે કે દિવશનો મધ્યાન કાળ છે. આ છેટુ કેમ ભાગે. જુઓ આ નિરાકારને સાકારમાં આટલું બધું છેટું છે. એટલે ઘણી વિરૂદ્ધ વાતછે, તેમ છતાં બેઉ વચન ખરાંછે એમ કેમ માનવામાં આવે. જો કે દિવસનો

મધ્યાનકાળ એકજણે કહ્યો તે પણ ખરોછે ને મધ્યરાત્રી કહી તે વાતે ખરીછે એવું તો તરછટ આંધળા વિના કોઇ દેખતો પુરૂષ આએ ખરૂંછે ને આએ ખરૂંછે એમ કદી કહેશેજ નહીં. તેમ છતાં નિરગુણે ખરાને સુગુણે ખરા એમ બેઉ વચન માનીએ તો અદબદ રહ્યું ગણાય. અને એક પ્રકારનો નીસ્ચે થયો નહી. ત્યારે તે અદબદ રહ્યું અને અદબદ રહ્યું ત્યારે તેનું યથાર્થ જ્ઞાન થયું કેહેવાય નહી. અને યથાર્થ જ્ઞાન થયા'વીના મુક્તિ થાય નહી. માટે જો ભાઇ આ જેજે ઉલટ સુલટ પ્રશ્ન પુછયાં તેનો ઉત્તર જ્ઞાની વિના વિદ્વાનોથી દેઇ શકાય નહી. અને આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એકે વચનથી વિરૂદ્ધ નહી પડતાં યથાર્થ આપે તેને અમો જ્ઞાની માનીએ છીએ.

અને જ્ઞાન વિનાના વિદ્વાનો વિદ્યા ભણીને આંધળા રૂપી અજ્ઞાનીઓને સ્મૃતી સ્મૃર્તિ તથા વેદના વાકયો બોલી પોતાનું બોલેલું પોતે યથાર્થ સમજ્યા વિના સંસ્કૃત ઉચ્ચારો કરી જીતેછે.

કુંડળીયો.

અંધાઓના ગામમાં, કરે રાણીયો રાજ;
તેમાં શી નવાઇછે, વિચારી લ્યો આજ;

વિચારી લ્યો આજ, અંધ જેવા અજ્ઞાની;
તેમાં કોઇ વિદ્વાન, તેહને સૌ લે માની;
કાંણા સ્થળ વિદ્વાન, ભાવાર્થિ બે આંખાળો.
કે'છે વલ્લભરામ, ખરો જ્ઞાની તે ભાળો.

વળી જો ભાઈ વિદ્વાનો જ્ઞાનીના સામા પણ થાય છે ને મુદ્દાની વાત મુકીને એની વિદ્યાની લાહ્યરીમાં સંસક્રત શ્લોકો કે વાક્યો કે શૃતીયો બોલી પોતાની જીત બતાવે છે પણ મુદ્દાની વાત કરતી વેળા આડીઅવળી જુદી જુદી વાતોના દ્રષ્ટાંતો આપેછે ને શ્લોકો ઠોકે જાય છે અને જે વાતનો તેનાથી ચટ દેઇને ઉત્તર અપાય તેવું નહી હોય તે વાત ઉડાવી મુકશે. કદાપી કોઇ તેજ વાતનો યથાર્થ જવાબ લેવા કેડો લેઇ પુછશે ત્યારે. તે શું કેહેશે કે ભાઇ હજી તમને કાંઈ વિદ્યાભ્યાસ નથી. ને તમે શું માથું ઝીકાવતા હશો. વળી તમને નિરગુણ સગુણ કે દ્વૈત અદ્વૈતમાં શંકાઓ થાયછે તે તમે હજી કોઇ પુસ્તકો જોયાં નથી માટે થાય છે. તે સારૂં તમે ફલાણાં પુસ્તક ભણો. જુઓ આવા જવાબનો દેનારો જ્ઞાની હોય તો તેને ફલાણાં પુસ્તક ભણો એવો જવાબ દેવાનું કાંઇ કારણ નોહોતું; તરતજ પોતે પ્રશ્નોના ઉ-

ત્તર કરત. કેમકે કોઇ મેહેતાજીને કોઇ છોકરૂં પુછે કે સોળચોક શું. એટલે તે મેહેતાજી એમ કહે કે આંકની ચોપડીજો. કોહો ભાઇ આ મેહેતાજીને જો આવડતું હોત તો ચોપડી જો એમ શા સારૂં કેહેવું પડત. નજ કેહેવું પડત. પણ તેને તે નથી આવડતું ત્યારે પોતાની મ્હોટાઇ રાખવા સારૂં મોઢું હસતું કરીને કેહેછે કે ચોપડી જો એટલે બીજા અજ્ઞાનીઓ શું જાણે જે આ પુછનારમાં બુદ્ધી નથી ને મેહેતાજીને પુછયું તેથી મેતાજીએ હશીને ચોપડી જોવાનું કહ્યું વળી મેહેતાજી એનો ઉત્તર તો આપે પણ કયાં એવાં માથાં ઝીકે. હાવું અજ્ઞાની છોકરાં સમજે છે તેમ કાણીઆ રૂપી વિદ્વાનો ને તેના આંધળા રૂપી અજ્ઞાની શિશ્યો તે આ છોકરાંની પેઠે સમજી પેલા વિદ્વાનની જોડે હસવા લાગે છે. પણ તે અજ્ઞાનીઓ એમ નથી કેહેતા કે માહારાજ એ પુછનારને પુસ્તક જો એમ શા સારૂ કોહોછો ને તે પુછનારો પુસ્તક જોશે ત્યારે તમારી પાસે આવીને શુ કામ પુછશેજ એમ કેહેતા નથી ને આંધળાઓ કાણીઆની હાએહા કહે જાયછે વળી પુછનારાને મ્હાત્મા થઈ બેઠેલો એમ કહે કે તમે ફલાણા પુસ્તકો ભણો. જો

ભાઈ હવે પુછનારાને મુળ તો પુછવા જેવું જ્ઞાન અ-
ડધી ઉમ્મરે થયું હોય તે પછી તે પુસ્તકો ભણે તો
વેદશાસ્ત્રના ને પુરાણોના એટલાં તો પુસ્તક છે કે ભ-
ણનારના બે જન્મ પુરા થાય પણ પુસ્તકો પુરાં થાય
નહી. ત્યારે જુઓ ભણનારો આખી ઉમ્મર કાહાઢે
પણ તે બીચારાને જ્ઞાન થાયજ નહી. માટે ફલાણા
પુસ્તકો ભણો અથવા જુઓ. એવું કેહેનારને વિદ્યા ભ-
ણ્યો હોય તો વિદ્વાન જાણવો પણ જ્ઞાની સમજવો નહી.
વળી મતવાદી વિદ્વાનો હશે તે પોતાના મતને મળતું
હશે તે પુસ્તક બતાવશે. વળી હાલના વિદ્વાન પુરૂષો
પુસ્તકો રચેછે તે પોતાના મતને અનુસરીને રચે છે
જેમકે દ્વૈત મતવાળા વેદમાંથી કે શાસ્ત્રોમાંથી કે શૃ-
તીઓમાંથી ને બીજાં ઘણાંક પુસ્તકોમાંથી પોતાના
દ્વૈતમતને સ્થાપન કરે તેવા શ્લોકો કે વાકયો લેઇ
લેઇ દાખલ કરેછે ને એમ બતાવે છે કે ફલાણું
શાસ્ત્ર, ફલાણી શૃતી તે પણ, દ્વૈત છે એમ કહે છે
માટે દ્વૈત સત્યછે. વળી અદ્વૈતવાળા વેદશાસ્ત્ર શૃતી
ઉપનીશદોમાંથી જે જે શ્લોકો તથા જે જે વાકયો પો-
તાના અદ્વૈત મતનું સ્થાપન કરે તેવાં તેવાં ખેંચી લેઇ

અદ્વૈત સીદ્ધ કરી પુસ્તકો રચેછે. એટલે અજ્ઞાની પ્રાણી દ્વૈતમાં કે અદ્વૈતમાં જેમાં પડ્યો તેમાંનું તે સઘળું સત્ય માની બેસેછે. આ રીતે ઘણાક પ્રાણી જગતમાં અજ્ઞાની રહી ગયાછે. પણ જે પ્રાણીના ઉપર પ્રભુકૃપા થાય છે તેને તો સઘળાના મતનું યથાર્થ જ્ઞાન થાયછે. ને તેવા પુરૂષ સરવે પ્રાણીને યથાર્થ જ્ઞાન કરેછે. અને સરવેના મતને અનુસરીને જે તત્વ નીકળી આવતું હોય તેવું જ્ઞાન તો કોઇ અનુભવી જ્ઞાની ગુરૂથી થાય અથવા.

श्लोकः

गुरु ब्रह्मा गुरु विष्णु गुरुं देव माहेश्वरः
गुरु शाक्षात् परब्रह्म तस्मै श्रीगुर्वेनमः

અર્થ ગુરૂ બ્રહ્મા ગુરૂ વિષ્ણુ ગુરૂ મહેશ્વર ને ગુરૂ પરીબ્રહ્મ એ જેને પ્રેરણા કરી જ્ઞાન કરનાર ગુરૂ હોય, તેજ પ્રાણીને સર્વના મતને અનુસરતું જ્ઞાન થાયછે. ને વીદ્વાનોને તો જે પોતે ભણ્યો તેજ ખરૂછે એમ એક દેશી જ્ઞાન થાયછે. માટે ભાઇ વીદ્વાનોને જ્ઞાની જાણવા નહી. ને જ્ઞાની તો કોને જાણવો કે વેદના ભેદને યથાર્થ સવળા સમજી શકે તેને જાણવો. બાકી વીદ્વાનો વેદ-શાસ્ત્રના વચનોનો અર્થ કરી જાણે પણ ભાવાર્થ કરી

જાણે નહી. એટલે તે વીદ્વાનો વેદના ભેદ જાણી શાકે નહી.

સવૈયો.

વેદનો ભેદ ભણ્યા પરખે નહી,
અનેક અર્થનું એકેકું વાયક;
માટે મતીલા મતો મત તાણીને,
દુનીઆને કરેછે દુખ દાયક.
પણ ગ્નાની જન નિતીમાં પ્રીતીથી,
લાવેછે વિવેકે વાયક લાયક;
કે' વ્યાસ સંશે વિનાનું કરે જ્ઞાન,
તેને જ્ઞાની જાણવો શુભ સાયક.

આ છંદનો એવો મતલબ છે કે વેદશાસ્ત્રોનાં તથા પુરાણોના એક એક વચનના અનેક અનેક અથ થાયછે જેમકે ક્ષમા, આ શબ્દનો અર્થ ક્ષમા એટલે શાંતી પણ થાય; ને ક્ષમા એટલે પ્રથ્વી પણ થાયછે. એવા એક એક શબ્દના ઘણા ઘણા અર્થ થાયછે. તે શબ્દોને વીદ્વાન લોકો અર્થ કરીને જેમ લેઇ જવો હોય તેમ લેઇ જાકછે, પણ શબ્દનો ભાવ સમજીને અર્થ કરે તો જરા

પણ આઘો પાછો અર્થ ખસે નહી. વળી આશપાશના સબંધને સમજીને શબ્દનો અર્થ કરે તો અર્થ આઘો-પાછો ખસે નહી. ને વીવેક સમજે તોપણ અર્થ અવળો થાય નહી, પણ વિદ્વાનોને જેમ ફાવેછે તેમ અર્થો કરી કરી દુનીયાના પ્રાણીઓને ભટકાવી મારેછે, વળી વેદ-શાસ્ત્ર પુરાણોનાં તથા મ્હોટા પુરૂષોનાં ઘણાંએક વચનો ત્રણ પ્રકારનાં હોયછે, તે સમજવાં જોઇએ તેમાં જે યથાર્થ શબ્દો હોય છે તેનો ભાવ સમજવો જોઇએ, એમ બરોબર શબ્દો સમજાય તેથીજ યથાર્થ જ્ઞાન થાયછે.

કુંડળીયો.

અર્થ ભાવ વણ વ્યર્થછે, હેતુ સમજો સાર;
રચનાછે સૌ શબ્દમાં, શુભ સરળ જળધાર.
શુભ સરળ જળ ધાર, ધાર્ય ભાવાર્થો એમાં;
ખરી ખુંચને ખોડ, બતાવી બધીએ તેમાં.
શાસ્ત્ર વેદ પુરાણ, વાણમાં ભેદ ભર્યાછે;
મતવાદીએ ભાવ, જાણ વણ અર્થ કર્યાછે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ તમે ત્રણ પ્રકારનાં વ-

ચન કહ્યાં તે કેવાં.

વ્યાસજી—ભયાનક, રૂચી ને, યથાથ. આ ત્રણ પ્રકારનાં વચનો છે. ભયાનક એટલે ખોટું વચન બોલીને ભય પમાડવો તે ભયાનક. જેમકે કોઇ માણસ બાળકને ભય પમાડવાના હેતુથી એમ કહે કે ચાલ તને મંકોડાની કોઠીમાં નાખું. જુઓ હવે મંકોડાની કોઠી હોતી નથી ને ખોટું બોલી ભય પમાડેછે. તેનું નામ ભયાનક. બીજુ વચન રૂચી. રૂચી એટલે કોઇને કોઈ વાત ઉપર પ્રીતિ થાય એવું વચન તે રૂચી. જેમ કે કોઈ માણુસ બાળકને પ્રીતિ લગાડવાના હેતુથી એમ કહે કે ભાઇ તું પેહેલી ચોપડી ભણીશ એટલે તું મેહેતાજી થઇશ. જો ભાઈ પેહેલી ચોપડી ભણે એટલામાં કાંઇ મેહેતાજી થતો નથી. પણ ભણવા ઉપર પ્રીતિ લગાડવાના હેતુથી તું મેહેતાજી થઇશ એવું કહે તેનું નામ રૂચી વચન છે. ત્રીજું યથાર્થ એટલે જેવું હોય તેવુંજ વચન સત્યેસત્ય બોવવું તેનું નામ યથાર્થ વચન છે. પણ તે વચનોના ભાવાર્થ સમજવા.

મોક્ષેચ્છુ—હે મહારાજ હવે હું ત્રણે પ્રકારના વચન સમજ્યો. પણ તમો એમ કહી ગયા કે, વચનોના ભાવાર્થ સમજવા. તે ભાવાર્થ એટલે શું, તે મુને કૃપા

કરીને સમજાવો. ને તે ભાવાર્થો સમજવાથી શુ થાય છે. તે કહો.

વ્યાસજી—ભાવાર્થ એટલે વેદશાસ્ત્ર શ્રતી સ્મૃતિ ઉપનિષદો પુરાણોના તથા મોહોટા પુરૂષોના વચનનો ભાવ શો છે. એટલે હેતુ શો છે. તે સમજી અર્થ કરવો તેનું નામ ભાવાર્થ. વળી વચનો કે વાકયોનો અર્થ તો કદી ગમ્મે તે થતો હોય, પણ તે અર્થ ઉપર નહી જોવું ને વચનના હેતુ ઉપર જોઇ અર્થ કરવો, તેજ ભાવાર્થ.

મોક્ષેચ્છુ—હે મ્હારાજ ભાવાર્થ સમજાય તેવું કાંઇ દ્રષ્ટાંત આપો કે જેથી ભાવાર્થને સ્પષ્ટ સમજી શકું.

વ્યાસજી—જો ભાઈ સ્પષ્ટ સમજાય તેવું હું તને દ્રષ્ટાંત કહુંછું.

दृष्टान्त.

જેમકે ઝાલાવાડ દેશની એક સ્ત્રી પોતાના ગામ બહાર કુવો હતો ત્યાં પાણી ભરવા ચાલી, એટલે તે સ્ત્રીની સાથે તે સ્ત્રીનો નહાની ઉમ્મરનો છોકરો રડતો રડતો પુંઠે પડીને ગયો. તે છોકરાનું નામ ગુણવંત હતું. પણ નાહાનો હતો માટે તે છોકરાને ગુણીયો ગુણીયો કહી આખુ ગામ બોલાવતું હતું. તે ગુણીઓ ને તે ગુણીઆની મા બન્નેજણ ગામ બાહાર કુવાપર ગયાં. પછી તે કુવામાંથી પાણી કાહાડવાને પેલી સ્ત્રીએ કુવામાં ઘડો ફાંસ્યો તેવોજ દોરડાના ગાળામાથી નીકળી ઘડો કુવામાં પડ્યો. તે દેશમાં ઘડાને ગુણીઓ કેહેછે. તેથી તે સ્ત્રી ગુણીઓ કાહાડવાના હેતુથી

છોકરાને કુવા ઉપર રેહેવા દેઈ લોઠાની બીલાડી લેવા નાઠી નાઠી ગામમાં જાયછે. ને બુમ પાડેછે કે માહારો ગુણીયો કુવામાં પડ્યો. મ્હારો ગુણીઓ કુવામાં પડ્યો એમ કેહેતી દોડેછે. એટલે સાધારણ બુદ્ધિના માણસોએ એમ જાણ્યું કે, એનો દીકરો ગુણીયો એની સાથે રડતો રડતો ગયો હતો. તે ઘણો સતપતિયો છે તે કુવામાં પડેલો. હાવો અર્થ સ્ત્રીના મુખના વચન ઉપરથી કર્યો. એવામાં વિચારવંત પુરૂષોએ વિચાર કર્યો કે દીકરો કુવામાં પડ્યો હોતતો એ સ્ત્રી ઘણીજ રડતી ને કુટતી જાય. પણ એ સ્ત્રીનો બોલવાનો ભાવ ત્રાસ ભરેલો એટલો બધો જણાતો નથી. માટે પાણી ભરવાનો ગુણીયો એટલે ઘડો કુઆમાં પડેલો હશે. એમ અર્થ કર્યો.

સિદ્ધાંત.

આ સ્ત્રીનું વચન કેવા રૂપનું નીકળ્યું તે નહી જોતાં સાધારણ બુધીવાળાઓ વચનનો અર્થ સમજ્યા, કે ગુણીયો પડયો. હવે જો ભાઇ ગુણીયો પડયો એતો સ્ત્રીના વચનથી અર્થ પણ તેજ છે. એટલે ગુણીયો પડયો એમ અર્થ સમજ્યા તે અર્થ તો ખરો છે, પણ મતલબ ખોટી છે. માટે એ અનર્થ થઇ ગયો. ને વીચારવંતોએ સ્ત્રીના બોલવાની રીતભાત ઉપરથી તેમણે પણ કર્થ કર્યો કે ગુણીયો પડયો. પણ ગુણીયો છોકરો પડ્યો નથી એમ એમને ખરી વાત માલમ પડી. માટે જો ભાઇ વીચારવંતોએ ભાવ સમજીને અર્થ કર્યો તેજ ખરો છે. આ સાધારણ બુદ્ધિવાળાએ

જેવો અર્થ કર્યો તેવા અર્થો જે જ્ઞાનવીનાના વિદ્વાનો હોયછે તે કરેછે. અને વીચારવંતોએ સ્ત્રીના બોલવાનો ભાવ જોઇને ભાવાર્થ કર્યો તેમ જ્ઞાની પુરૂષો વેદશાસ્ત્ર પુરાણોના વચનોનો ભાવ સાથે અર્થ કરેછે તેજ સત્ય હોય છે.

દૃષ્ટાંન્ત.

એક પીતાએ પોતાના પુત્રને કહ્યું કે હું બજારમાં જાઉંછું માટે આપણા ઘરના બારણાની અંદરની સાંકળ દેઇ ઘરમાં બેશી રેહેજે અને કોઇનો બોલાવ્યો બોલીશ નહી ને બારણાં ઉઘેડીશ નહી. એવી શીખામણ દેઇ પીતા પોતાને કામે ગયો. પછી પુત્ર પોતાનાં બારણા અડકાવી અંદરની સાંકળ દેઇ ઘરમાં બેઠો તે પછી થોડી વારે તે પુત્રનો પીતા બજારમાંથી ઘેર આવ્યો ને બારણા ઉઘડાવવા પુત્રને પોકાર કરવા લાગ્યો, ને કેહેવા લાગ્યો કે હે પુત્ર બારણાં ઉઘેડ! તેવો પીતાનો પોકાર સાંભળી પુત્રે વિચાર કર્યો કે મારા પીતા આવ્યા છે ને તેજ મને પોકારે છે. પણ મને તે પીતાએ ઘરમાંથી જતાં એમ કહ્યું છે કે કોઇનો બોલાવ્યો બોલીશ નહી ને ઘરનાં બારણા ઉઘેડીશ નહી. એમ કહ્યું છે માટે ચાહ્ય તેટલું મને બોલાવે પણ માહારે બોલવું જોઇએ નહી ને બારણા ઉઘડવાં જોઇએ નહી એમ પીતાજીના વચનનો અર્થ સમજી બેશી રહ્યો. પછી તે છોકરાનો પીતા બારણા ભંગાવી ઘરમાં ગયો. પછી પુત્રને કહ્યું કે મેં તને બોલાવ્યો તોપણ કેમ બોલ્યો નહી, ને બારણા કેમ ઉઘેડયાં નહી. ત્યારે પુત્રે કહ્યું તમે મને કહ્યું હતું કે કોઇનો બોલાવ્યો બોલીશ નહી, ને બારણા ઉ-

ઘેડીશ નહી. એમ તમારા કહ્યાથી હું બોલાવ્યે બોલ્યો નહી, ને બારણા ઉઘેડયાં નહી. પછી પીતાએ કહ્યું કે હે મુરખ! મ્હારો કેહેવાનો હેતુ એટલે ભાવ તું સમજ્યો નહી. મ્હારો કેહેવાનો ભાવ એવો હતો કે મ્હારા વીના બીજા કોઈને બોલાવ્યે બોલીશ નહી, ને બારણાં ઉઘેડીશ નહી. તેવા હેતુથી કહેલું તેમ છતાં તું મ્હારા વચનનો ભાવ સમજ્યા વીના ફક્ત વચનને પકડી રહ્યો. માટે તું કેવળ મુર્ખ છે. એમ કહી મુર્ખ તુલ્ય ગણી કાહાડયો.

સિદ્ધાંત.

ઉપરના દૃષ્ટાંત પ્રમાણે વેદશાસ્ત્ર તથા પુરાણોના વચનોનો હેતુ સમજ્યાવીના વચનને ઝાલી રેહેછે એ-ટલે તે વચનનો અર્થ તેજ થાય છે. પણ ભાવાર્થ થતો નથી, ને ભાવાર્થવિના યથાર્થ વાત જણાતી નથી. એ-ટલે આ પુત્રની પેઠે અજ્ઞાની વિદ્વાન મુર્ખમાં ખપે છે. જો ભાઈ વિદ્વાનો ભાવાર્થ સમજ્યાવિના અર્થ કરે છે તેથી તેમના જાણવામાં ખરી વાત આવતી નથી. વ-ળી જે વિદ્વાનો જે વચનોના ભાવાર્થ કરવાના તેના અર્થ કરેછે. ને જે વચનનો અર્થ યથાર્થ ઉઘાડો હોય છે તે વચનના અર્થ બદલે અનર્થ કરેછે.

મોક્ષેચ્છુ—હે મહારાજ! વિદ્વાનો કીઆ વચન-ને ઝાલી રેહેછે ને તે વચનનો ભાવાર્થ કરતા નથી. તેવું અમે તે એકાદ વચન કહો.

વ્યાસજી— પ્રશ્નનો કુંડળીયો.

શંકા મુજ મનને પડી, જોતાં ભાગવત સાર;
ત્રીજા અધ્યામાં કહ્યા, કૃષ્ણ પુરણ અવતાર;
કૃષ્ણ પુરણ અવતાર થયા, અવનીપર જ્યારે;
ગૌલોક અક્ષર ધામ, રહ્યુ ખાલી તે ત્યારે;
નહી ખાલી તો કૃષ્ણ, નહી પુરણ અવતારી;
પુરણ કહો તો ભેદ, વલ્લભને ભાસે ભારી.

અથ—જો ભાઇ ભાગવતના પ્રથમ સ્કંધના ત્રીજા અધ્યાયમાં શ્રી કૃષ્ણને વ્યાસજીએ પુરણ અવતાર કહ્યા છે. આ વચનથી વિદ્વાન લોકો એમ કેહેછે કે, નંદજીને ધામ શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર થયા તે પુર્ણપુરૂષોત્તમ થયા. પુરણ એટલે પુરે પુરા પરમેશ્વર નંદ ધામે થયા. હવે જો એ વિદ્વાનોના વચનથી એમ માનીએ કે નંદ ધામે પુરણ પરમેશ્વર થયા. તો ગૌ લોક વૈકુંઠ ધામ અક્ષર ધામ સઘળું પરમેશ્વર વિના ખાલી પડયું એમં સંભવેછે. જો ખાલી પડેલું ન માનીએ તો શ્રી કૃષ્ણ પુરણ પરમેશ્વર નંદ ધામે થયા તે સંભવતું નથી. પુરણ પરમેશ્વર નંદ ધામે થયા એમ માનીએ તો ગૌ

લોક વૈકુંઠ ધામ અક્ષર ધામમાં પરમેશ્વર રહ્યા હોય એમ સંભતું નથી કદી એમ કહીએ કે નંદધામ પુરણ પરમેશ્વર થયેલા નહી, તો ભાગવતના કરતા વ્યાસજી તેમનું વચન જુઠું થઈ પડેછે, ને વ્યાસનાં વચનનો ભાવાર્થ સમજ્યાવિના સાચુ માનીએ છીએ તો ઉપર કહેલાં ધામો વીશે પરમેશ્વર રહેલા છે તે માનવું સંભવતું નથી. આ શંકાનો ઉત્તર; હવે જો ભાઇ વ્યાસજીએ શ્રી કૃષ્ણને પુરણ અવતાર કહ્યા છે તે એવા હેતુથી કે સોળ કળાએ એટલે સોળે કળાથી પુરણ શ્રી કૃષ્ણ ચંદ્ર થયા છે. એવા ભાવથી પુરણ અવતાર કહ્યા છે. કેમકે અક્ષરધામ વાશી પ્રભુમાંથી જે જે અવતારો થાયછે. તે તે સઘળા કળા અવતારો થાય છે. કોઇ અવતાર પાંચ કળા, કોઇ દસ કળા, કોઈ પંદર કળાના એવા એવા કળા અવતારો થાયછે. તેમાં શ્રી કૃષ્ણજી સોળ કળાના થયા માટે સોળે કળાએ સંપુર્ણ છે. એમ જાણીને પુરણ અવતારી કહ્યા છે. વળી પુર્ણ કળાઓનો ભાવ લેઇને પુર્ણ કહ્યા છે. વ્યાસજીનો પુર્ણ પુરૂષોત્તમ કેહેવાનો ભાવ એજ છે. તે ભાવ સમજી શ્રી કૃષ્ણને પુરણ અવતાર કેહેવા તે ભાવાર્થ થયો, ને એજ વ્યાસજીના વચનનો ભાવાર્થ સમજાયો. એનું નામ

ભાવાર્થ છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે મહારાજ કળાઓથી વ્યાસજીએ પુર્ણ કહ્યા છે એમ તમો કોહોછો પણ પુરણ અવતારથીજ થયા, એમ કદી કહ્યું હશે ત્યારે ?

વ્યાસજી—જો ભાઈ વેદમવ્યાસજીએ શ્રી કૃષ્ણ પુર્ણ પરમેશ્વર છે. એમ કહ્યું હોય અથવા એમ કેહેવાનો એમનો હેતુ હોય તો. તેના તેજ વ્યાસજી મ્હાભારથમાં તેના તેજ શ્રી કૃષ્ણને અપુર્ણ કહે નહી. જો કે, જ્યારે શ્રી કૃષ્ણ ને અરજુન હસ્તીનાપુરથી દ્વારીકાં જતા હતા તે વારે એક વિપ્રના પુત્ર મરણ પામ્યા હતા તે વિપ્રે આવી મારગમાં શ્રી કૃષ્ણને ને અરજુનને યાચના કરી કહ્યું કે હે માહારાજો મ્હારા પુત્ર મરી ગયા છે તે લાવી આપો. પછી શ્રી કૃષ્ણ ને અરજુનજી બંન્ને તે વિપ્રના પુત્રો લેવાને ભોમાનારાયણ પાસે ગયા ત્યાં ભોમાનારાયનાં દરશણ કર્યાં પછી અરજુને શ્રી કૃષ્ણને કહ્યું. હે માહારાજ આ સ્વરૂપ કોણ? ત્યારે શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું કે એ પુર્ણ બ્રહ્મ ભોમાનારાયણ છે. ત્યારે અરજુને કહ્યું હે મહારાજ તમો આ સ્વરૂપને પુરણબ્રહ્મ કોહોછો તો એ સ્વરૂપ વાલપુર ખંડિત કેમ છે. એટલે શ્રી કૃષ્ણે

કહ્યું હે અરજુનજી જેટલું આ સ્વરૂપ ખંડિત છે તેટલો હું છું. અરજુનજી બોલ્યા હે માહારાજ ખંડિત છે તેટલા તમેછો તે વાત હું કેમ સત્ય માનું. હાવાં અરજુનના વચન સાંભળી શ્રી કૃષ્ણ તે સ્વરૂપમાં સમાઇ ગયા. એટલે તે સ્વરૂપ પુર્ણ થયું પછી શ્રી કૃષ્ણજી પોતે પોતાને કૃષ્ણ સ્વરૂપે થયા ને અરજુનને કહ્યું કે આ સ્વરૂપના કેશ જેટલો હુંછું પછી અરજુનજી નિરશંશય થયા, હવે જો ભાઇ ભાગવતમાં વેદમ વ્યાસજીનો શ્રીકૃષ્ણને પુરણ પરમેશ્વર છે એવું કેહેવાનો હેતુ હોય તો મ્હાભારતમાં પાછા તેને તેજ વ્યાસજી શ્રીકૃષ્ણને અપુર્ણ કહે નહી. ને અપુર્ણ કહ્યા છે તે સ્વરૂપથી અપુર્ણ કહ્યાછે. ને ભાગવતમાં કળાઓથી પુર્ણ પુરૂષોત્તમ કહ્યાછે વળી જો ભાગવતમાં શ્રીષ્ણજીછે તે સ્વરૂપે પુર્ણ પરમેશ્વર છે એમ વ્યાસજીને કેહેવાનો હેવુ હોત તો ભારથમાં તેના તે વ્યાસજી અપુર્ણ કહેત નહી. માટે પુર્ણ સ્વરૂપે પુર્ણપુરૂષોત્તમ કહ્યા નથી, ને પુંર્ણ કળાએ પુર્ણ પુરૂષોતમ કહ્યાછે. આ રીતે જે સમજાણું તેજ વ્યાસજીના વચનનો ભાવ સમજાણો આ ભાવને સમજીને કહીએ કે સોળ કળાયોથી પુર્ણ પુરૂષોત્તમ તે ભાવ સમજી અર્થ કર્યો તેનું નામ ભાવર્થ છે.

મોક્ષેચ્છુ—વાહ માહારાજ હવે માહારાથી યથાર્થ ભાવાર્થ સમજાયો. ને તમોએ જે વેદમવ્યાસજીના વ-ચનનો ભાવ સમજી અર્થ કર્યો તેજ ભાવાર્થ સત્ય છે. તેવો ભાવાર્થ વિદ્વાન લોકો નથી સમજતા તેનો મને અનુભવ છે. ફક્ત એ લોકો તો વચનોને બાજી રેહેછે ને તે વચનોનો અર્થ પણ જે ભણાવનારે શીખવ્યો હોયછે તેજ અર્થ કરેછે. પણ ભાવાર્થ કરતા નથી. તે સત્ય છે. હવે આગળ આપ એમ કહી ગયાછો કે અ-જ્ઞાની વિદ્વાનો કોઇ કોઈ વચનના અર્થ કરવાના તેના અનર્થ કરેછે. તે કીયાં વચનનો અનર્થ કરેછે તેવું એ-કાદ વચન કહી મને સમજાવો.

વ્યાસજી— કુંડળીઓ.

પુછુ પુરણ પ્રેમથી, પરમારથનો અર્થ;
પુન્ય કરે તે પામવા, કે' પરમારથ વ્યર્થ;
કે' પરમારથ વ્યર્થ, સહુ સ્વારથનું કરતા;
કૈંક કહે નિશ્કામ, પર્માંરથ તે આચરતા;
અર્થ વિના થયું તેહ, કર્યાનું કારણ શું છે;
સ્વારથ ને નિરાર્થ, વ્યાસ પરમારથ પુછે.

જો ભાઇ આ પ્રશ્ન અમારૂ તું કોઇ વિદ્વાનને પુ-

છજે કે પરમાર્થ તે શું? ત્યારે તે વિદ્વાન લોકો એમજ કેહેશે કે નિષ્કામનાથી, જે પુન્ય કરવું તેનું નામ પરમારર્થ છે. આ રીતે વિદ્વાન લોકે પરમારથના અર્થનો અનર્થ કરેલો છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ નિષ્કામના તે પરમારથ નહિ. તો તમો પરમારથ શાને કોહોછો તે સમજાવો.

વ્યાસજી—જો ભાઇ નિષ્કામના વિદ્વાન લોકો પરમારથનો અર્થ કરેછે તે અર્થ સહીત તો ચાર અર્થ થાયછે. ૧ સ્વાર્થ- સ્વારથ એટલે. સ્વદેહે.. સ્વદેહે એટલે આ દેહે જે કાંઇ અર્થ સરે તેનું નામ સ્વાર્થ છે. જેમકે નાગર બ્રાહ્મણોમાં કોઇને પુન્ય મારગે ખરચવું હોય તો પોતે પોતાનાને આપે ને પોતાના પોતાને આપે એટલે તે આપેલું તેને તે દેહે પાછા પામે છે ને સ્વદેહે પામવાના હેતુથી આપેછે તેનુંજ નામ સ્વાર્થ છે. ૨ પરાર્થ—પરાર્થ એટલે પુન્ય મારગે આપનારો પોતે પોતાનાને નહી આપતાં પરાયાને આપેછે ને પરજનમે એટલે આ જનમ પછીના બીજા જનમે પામવાના હેતુથી આપે છે. તેનું નામ પરાર્થ છે. ૩ નીરાર્થ—નીરાર્થ એટલે વિદ્વાનો નિષ્કામના પુન્ય કરવાનું કેહેછે. તેજ નીરાર્થ છે. કારણ કે પુન્ય કરવું ને કા-

મના રાખવી નહી. તે પુન્ય કરેલું અર્થ વિનાનું થયું માટે તે નીરાર્થછે. તે નિરાર્થ તેનું નામ વિદ્વાનો પરમાર્થ કેહેછે. એજ અર્થનો અનર્થ કરેછે. જોકે જગતમાં કોઇ પ્રાણી લાભ વિના તો કાંઇ પુન્ય દાન કરેજનહી વળી કરીને કોઇ પ્રકારનું ફળ લેવાની આશા ન રાખે તો પુન્ય કરવાનું પ્રયોજન શું રહ્યું. ને પુન્ય કરવાનું પ્રયોજન રહે નહી તો કોઇ કાંઇ પુન્ય કરે પણ નહિ ને પુન્ય કરે નહી તો પછી પુન્યનો મારગ બંધ થઇ જાય છે,

હવે જો ભાઇ પુન્યથી કોઇ પ્રકારનો અર્થ સરવાની ઇછા રાખે નહી ત્યારે તે પુન્ય કરવાનું કાંઇજ કારણ નથી, તેમ છતાં કોઇ પ્રકારનો અર્થ સરવાની ઇચ્છા નહી રાખતાં પુન્ય કરે તે કશા અર્થનું નથી માટે તેનું નામ નિરાર્થ છે ૪ પરમાર્થનો—અર્થ જો ભાઇ આ શબ્દમાંજ ઉઘાડો અર્થ પરમાર્થનો છે, જોકે 'પરમ અને 'અર્થ આ શબ્દો ભેગા મળવાથી પરમાર્થ શબ્દ થયોછે, હવે જો ભાઇ કેહેનારા કેહેછે કે ભાઇઓ સહુ પરમાર્થ પુન્ય કરો એટલે પરમ અર્થે પુન્ય કરો, જો ભાઇ પરમ એટલે શ્રેષ્ટ. જો હવે શ્રેષ્ટમાં શ્રેષ્ટ જન્મ મ્રત્યું ટળી અખંડાનંદની પ્રાપ્તી થવી એટલે મોક્ષપદ

પામવું તેજ સર્વથી શ્રેષ્ટછે, તે મોક્ષપદ પામવાને અર્થે પુન્ય કરે તે પરમાર્થે પુન્ય કર્યું કેહેવાય, વળી પરમ અરથે કરે તેજ પરમાર્થ છે, જો ભાઇ પરમાર્થ શબ્દનો અર્થ એજ શબ્દમાં ઉઘાડો છે. તેમ છતાં વિદ્વાન લોકો પરમાર્થનો અર્થ નીશકામના કરે છે; તેજ અનર્થ થાયછે. આ રીતે વિદ્વાન લોકો અર્થના અનર્થ કરેછે ને જે વચનોના ભાવાર્થ સમજવાના તેના વિદ્યાની રીતે અર્થ કરેછે. પણ વચનોના ભાવ સમજીને ભાવાર્થ કરતા નથી માટે હે મોક્ષના ઇચ્છનારા મોક્ષેચ્છુ. જે જ્ઞાન વિનાના વિદ્વાનો છે. તેમના સમજાવ્યા પ્રમાણે તું સમજીશ તો વેદશાસ્ત્રો તથા પુરાણોનાં તથા મ્હોટા પુરૂષોનાં વચનોના ભાવ નહી સમજતા અવળું સમજીશ તેથી તું લક્ષચોરાશીને ભોગવીશ.

વળી વિદ્વાન લોકો જે જે વેદમાં કે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે તેજ ખરૂં છે. એમ માની ભાવાર્થ વેદશાસ્ત્રોના વચનોનો કંઇક થતો હોય તે નહી માનતાં ફક્ત અર્થથી જે મતલબ નીકળેછે તેનાથી જુદો મતલબ ભાવાર્થથી નીકળેછે. તે જુદો મતલબ નિકળવાથી વિદ્વાનો એમ કેહેછેકે વેદમાં તો જે આ અર્થ થાયછે તેજ

મતલબ છે. ને તમે જુદી મતલબ બતાવોછો તે વેદ-માં કયે ઠેકાણે કહેલું કે લખેલું છે. એમ કહી ભાવાર્થી એટલે ભાવ સમજીને અર્થના કરનારા ભાવાર્થી જે જ્ઞાની તેને જુદા પાડેછે. પણ જો ભાઈ વેદશાસ્ત્રોના વચનોના અર્થથી જે મતલબ નિકળેછે તે સત્ય હોય તો જે વેદશાસ્ત્રોના ભણેલા તેતો યથાર્થ સમજ્યા એમ ગણાયું ને યથાર્થ તે લોક યથાર્થ સમજ્યા એમ ગણીએ તો તેમને યથાર્થ જ્ઞાન થયું ગણાય. અને યથાર્થ જ્ઞાન થયું ગણીએ તો માહાદેવજીએ જો કહ્યુંછે કેઃ—

श्लोक.

नवेदाध्ययनान्मुक्ति, र्नशास्त्रपठनादपी ।
ज्ञानादेवभवेन्मुक्ति, र्नान्यथाममभाषितं ॥

હવે જો ભાઇ માહાદેવજીએ કહ્યુંછે કે વેદાધ્યાયન કરે તેણે મુક્તિ નહિ શાસ્ત્રનું પઠણ કરે તોપણ મુક્તિ નહી. ને જ્ઞાનથી મુક્તિ થાયછે. એમ માહાદેવજીએ પાર્વતી પ્રત્યે કહેલું છે. માટે જો ભાઇ જે વેદ શાસ્ત્રોના વચનોના અર્થ કરવાથી જે મતલબ દેખાય છે તેજ ખરો હોય તો, તે વેદશાસ્ત્રના ભણનારાના જા-

ણુવામાં ખરૂંજ આવ્યું, ને ખરૂં જાણુવામાં આવ્યું એ
મ માનીએ તો તેને યથાર્થ જ્ઞાન થયું એમ ગણાય. ને
યથાર્થ જ્ઞાન થયું ગણીયે તો માહાદેવજીનું વચન ખો-
ટું છે એમ ગણાય ને માહાદેવજીનું વચન ખરૂં છે
એમ માનીએ તો વેદશાસ્ત્રથી મુક્તિ નથી એવું મા-
હાદેવને કેહેવાનો હેતુ એટલોજ છે કે, જે વેદશાસ્ત્રોના
વચનો છે તેનો અર્થ કરતાં પર્માત્માના સ્વરૂપ સબંધી
જે મતલબ નીકળેછે તે ખરો નથી નીકળતો. માટેજ
માહાદેવજીએ વેદશાસ્ત્ર ભણવાથી મુક્તિની ના કહી
છે. જો ખરો મતલબ અર્થ કરવાથી નીકળતો હોતતો
વેદશાસ્ત્ર ભણવાથી મુકિત નથી થતી એમ માહાદેવ-
જીને કેહેવાનું કાંઇજ કારણ નહોતું. જો આ ઉપર-
થી એમ થયું કે જે વેદશાસ્ત્રોના અર્થથી મતલબ
નીકળેછે તે મતલબ ખરો નથી ને ભાવાર્થથી જે
મતલબ નીકળેછે. તેજ જ્ઞાન છે. અને તેજ ખરૂં છે.
માટે માહાદેવજીએ કહ્યું કે જ્ઞાનથી મુકિત છે. તે
માંટે વિદ્વાન લોકો જે વેદશાસ્ત્રના અર્થ કરે છે ને તે
અર્થથી જે મતલબ નીકળેછે તે જ્ઞાન નહી. ને વેદશા-
સ્ત્રના વચનોના ભાવાર્થ કરવાથી તથા ભાવાથ સ-
મજવાથી જે મતલબ અર્થની મતલબ કરતાં ભાવા-

ર્થની જે જુદી મતલબ નીકળેછે તેજ જ્ઞાન છે. જો વેદ શાસ્ત્રો તથા તેના અર્થોથી ખરી મતલબ નીકળતી હોત તો તેથીજ જ્ઞાન થયું ગણાત. તો પછી વેદશાસ્ત્ર ભણવાથી મુક્તિ નહિ તેવું માહાદેવજી કહેત નહિ. પણ વેદશાસ્ત્રોના વચનો તથા તેના અર્થો તે જ્ઞાન નથી. ને જ્ઞાન તો તેથી જુદુ છે. એટલે વેદશાસ્ત્રોના વચનોને અનુસરીને સમજવાનું જે જુદુ છે તેનું નામ જ્ઞાન છે. માટે વિદ્વાનો છે તેમને વિદ્યાજ્ઞાન છે. પણ મોક્ષ જ્ઞાન નથી. વળી વેદશાસ્ત્રનાં વચનોથી જે જુદુ સમજવાનું છે તેજ જ્ઞાન છે. અને તે વચનોના ભાવ સમજી જુદુ સમજાયછે તે ખરી મતલબ જણાઇ આવેછે. કેમકે જે વેદશાસ્ત્રોના અર્થથી જે મતલબ નીકળેછે તેનાથી ભાવાર્થનો મતલબ જુદો નીકળે છે. ને તેજ મતલબ ખરો પડેછે. તે વિશે શ્રી રામદાસ બાવાના પંચીકરણમાં છાંયા શીખરનું દ્રષ્ટાંત આપેલું છે. તેમાં એવો મતલબ છે કેઃ—

દૃષ્ટાંત.

એક શાહુકારે એક માહાદેવના દેરાના શીખરમાં પોતાને તથા પોતાની પ્રજાને કોઈ વેળા કામ આવવાના હેતુથી પંદર લાખ સોના મોહોરો દ્રવ્ય ઘલાવ્યું. પછી તે ધન દેહેરાના શીખ

રને નામે ચોપડામાં ઉધાર્યું તેમાં એમ લખ્યું કે, ફલાણા મહીનાના ફલાણા પક્ષમાં ફલાણા દીવસે ફલાણા વખતે શીખરમાં દ્રવ્ય ઘાલ્યું છે. એમ ચોપડામાં લખ્યું. પછી થોડે દીવસે તે ગ્રહસ્થ અચાનક મરણ પામ્યો. તે પછી તે ગ્રહસ્થના પુત્રને ધનની જરૂર પડવાથી તેણે ઘરના ચોપડા તપાસ્યા. તે તપાસતાં એક ચોપડામાંથી ડેરાના શીખરમાં ધન છે એમ નીકળી આવ્યુ. તેથી તે છોકરાએ તે ડેહેરાનું શીખર ભંગાવ્યું. તેમાંથી કાંઈ પણ નીકળ્યું નહિ પછી તે શીખર હતું તેવું પાછું કરાવ્યું. તે પછી તેણે કોઈ ડાહ્યા પુરૂષને પુછ્યું કે આ મ્હારા બાપે ચોપડામાં લખ્યું છે કે ડેહેરાના શીખરમાં પંદર લાખ મ્હોરો ઘાલી છે એ તે લખેલું ખરૂં કે ખોટું હશે. ત્યારે પેલા ડાહ્યા પુરૂષે તે લખેલું વાંચીને તે છોકરાને કહ્યું કે લખેલું છે તે ખરૂં છે, ખોટું નથી. જો ડેહેરાનું શીખર લખ્યું છે. પણ તેતો શીખર જુદુ સમજવાનું છે. જો કે ડેહેરાના શીખરમાં ૧૫) લાખ મ્હોરો માય તેવું તે જણાતું નથી. પણ તે શીખરનો છાંયો પડે તે છાંયાશીખરમાં એટલે શાખરનો છાંયડો જ્યાં ભોંયપર પડેછે તે જગોએ ભોંયમાં ઘાલેલુ હશે, ને તે પણ તારા બાપે જે માસમાં ને જે પક્ષમાં ને જે દીવસે ને જે વખતે તે ધન ઘાલ્યાનું લખ્યું છે તેજ માસ તેજ પક્ષ તેજ દીવસ તેજ વખત જ્યારે થાય ત્યારે તે શીખરનો છાંયો જે જગે પડે તે જગે તું ખોદાવીશ તો તેમાંથી ધન નીકળશે. એવું ડાહ્યો માણસ બતાવીને ગયો. પછી તે છોકરે બાપનો લખેલો જે માસ ને જે પક્ષ ને જે દીવસ ને જે વખત હતો તે મહીનો ને તે પક્ષ ને તે દીવસ ને તે વખત આવ્યો તે વેળા ડેહેરાના શીખરનો જ્યાં છાંયો પડ્યો. ત્યાં ભોમીમાં ખોદાણ કર્યું એટલે તેમાંથી પં-

દર લાખ મહોરો નીકળી. જુઓ હવે ચોપડામાં ડેરાના શીખરમાં ધન ઘાલેલું છે. એમ લખેલું હતું પણ તે લખ્યા પ્રમાણે ડેરાના શીખરમાંથી ધન નીકળ્યું નહી ને તેનાથી જે જુદુ પણ તેનું ને તેનું છાયા શીખર તેમાંથી નીકળ્યું.

સિદ્ધાન્ત.

આ દ્રષ્ટાંતના સિદ્ધાંતનો મતલબ એવો છે કે જે વેદશાસ્ત્ર છે તે ચોપડાને ઠેકાણે છે ને તેમાં જે જે કહ્યું હોય તે લખાણ મતલબરૂપી છે. હવે જો તે લખાણના કહ્યા પ્રમાણે તેનો અર્થ કરે તો તેનો અથ તેજ થાય. ત્યારે તે અર્થથી ખરો મતલબ નિકળે નહી. જેમ ડેહેરાના શીખરમાં ધન ઘાલ્યું છે એમ લખેલું તે લખ્યા પ્રમાણે ગ્રહસ્થનો છોકરો સત્ય સમજ્યો ને ડેહેરાનું શીખર ભંગાવ્યુ. તેમાંથી ધન નિકળ્યું નહી. તેમ વેદશાસ્ત્રના ભણેલા વેદશાસ્ત્રોના વચનોના અર્થ કરીને તેજ અર્થ પ્રમાણે જાણે તેમાંથી ખરો મતલબ નીકળે નહી. ને ગ્રહસ્થના છોકરાને જેમ ડાહ્યા પુરૂષે ચોપડાના લખાણનો જે મતલબ હતો તે મતલબથી અનુમાન કરીને ભોમીનું છાંયાશીખર ધાર્યું ને તે છોકરાને બતાવ્યું તો તેથી ધન નિકળ્યું. તેમ જ્ઞાની પુરૂષ જે વેદશાસ્ત્રના વચનોના ભાવ સમજીને અનુમાનથી જે

જુદુ બતાવે છે. તેથીજ ધનરૂપી ખરી મતલબ નીકળે છે. જો વળી ચોપડામાં છાંયા શીખર લખ્યું નોહોતું તેમ છતાં ડાહ્યા પુરૂષે લખાણનો ભાવ સમજી અનુમાન કરી છાંયા શીખર બતાવ્યું. તો તેથી ધનની પ્રાપ્તી થઇ. હવે કોઇ મુર્ખ વિદ્વાન હોય તે એમ કહે કે તમે તો અવિદ્વાન અનુમાનથી કહોછો તે વાત અમે વિદ્વાનો માનીએ નહી વેદશાસ્ત્રમાં લખેલું બતાવો તેજ ખરૂં માનીએ જો ભાઈ આ ગ્રહસ્થના ચોપડામાં કયાં છાંયા શીખર લખ્યું હતું જો છાંયા શીખર લખ્યું હોત તો મહાદેવના ડેહેરાનું શીખર તેનો છોકરો તોડતજ નહી. પણ છાંયા શીખર નહી લખેલું તેથી તે ગ્રહસ્થના મુરખ છોકરે લખેલા મતલબને સત્ય માની તથા તેનો ઉઘાડો અર્થ હતો તેજ સત્ય સમજી ડેહેરાનું શીખર તોડયું તેથી ધન નિકળ્યું નહી. ને ઉલટું નુકશાન થયું. અને ડાહ્યા પુરૂષે ભાવાર્થ સમજી છાંયા શીખર બતાવ્યું તેથી લાભ થયો તે રીતે વેદશાસ્ત્રના વચનોને જોઈ કોઇ જ્ઞાની અનુમાને ભાવાર્થ સમજી અર્થ કરે કે આ વચન આ હેતુથી વેદે કે શાસ્ત્રે કહેલું છે. એમ હેતુ સમજી જે અર્થ કરે તે અર્થથીજ ધન રૂપી ખરી મતલબ નીકળે છે. ને ગ્રહસ્થના પુત્રની

પેઠે અજ્ઞાની વિદ્વાન વેદશાસ્ત્રોના વચનોને તથા તેના અર્થોને ઝાલી રહે તેને આ છોકરાને પ્રથમ નુકશાન થયું તેમ નુકશાન થાયછે તે નુકશાન રૂપી અજ્ઞાનનો વધારો થાયછે. માટે જે વેદશાસ્ત્રના વચનોના ભાવાર્થ થી જે મતલબ નીકળે છે તે તો વેદમાં કે શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ ઉઘાડા લખેલા હોય નહી. ને ખરો મતલબ તે તો જ્ઞાની પુરૂષોના જ્ઞાન ગટમાંથી ઉત્પંન થાયછે. કદી કોઇ એમ કહે કે જે વેદશાસ્ત્રના ભાવાર્થનો મતલબ છે તેજ ખરો હોય તો વેદશાસ્ત્રના કરતા એ શા સારૂ સ્પષ્ટ ઉઘાડો દાખલ નહી કર્યો હોય. ને તે દાખલ નહી કરવાનું કારણશું. એવી શંકા કરે, તેને એજ ઉત્તર છે કે ભાવાર્થનો જે સત્ય મતલબ છે તેજ વેદશાસ્ત્રના કરતાએ દાખલ કર્યો હોત તો પછી સઘળા પ્રાણીના સમજ્યામાં તે વાત સેહેજમાં આવત. તો પછી જ્ઞાની પુરૂષોનો સમાગમ કરવાની કોઈ પ્રાણીને જરૂર રહેત નહી વળી વેદનારણની એવીજ ઇચ્છા છે કે સત્ય જ્ઞાન મેળવવાને માટે સૌ પ્રાણી કેટલું પ્રયત્ન કરે છે તે જોવાના હેતુથી વેદનારાયણે વેદમાં ઘણું ગુપ્ત જ્ઞાન કથન કરેલું છે. જો એવું ગુપ્ત કર્યું નહી હોત ને સ્પષ્ટ ઉઘાડું જ્ઞાન કથન કર્યું હોત તો પછી પ્રાણી માત્રને

જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા કાંઇજ વખત ગુમાવવો પડત નહી ને સઘળા પ્રાણીને વિના મેહેનતે તથા જ્ઞાનીઓના સમાગમ વિના તરતજ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાત ને સઘળા પ્રાણી મુક્ત થઈ જાત પણ જગતના જીવોને વ્યવહાર રૂપી અતિ આણંદ છે તે આણંદ મુકીને કેટલો સત્ય જ્ઞાન માટે યત્ન કરેછે. એ જોવાના હેતુથીજ વેદનારાયણે તથા મોહોટા પુરૂષોએ વેદશાસ્ત્રમાં ગુપ્ત જ્ઞાન કથન કરેલું છે. તે ગુપ્ત જ્ઞાન એટલે જે વેદશાસ્ત્રોના વચનોના ભાવાર્થ વિદ્વાન લોકો નહી સમજતાં ફકત વચનોને બાઝી રહી પોતે જ્ઞાન સંપાદન કરતા નથી. તેમ બીજા પ્રાણીઓને યથાર્થ જ્ઞાન થવા દેતા નથી. કેમકે પોતે જેવું સમજ્યા છે તેવું તે બીજાને સમજાવે છે. અને પાછા એમ કહેછે કે જે વેદશાસ્ત્રના જે વચનો છે તે જેમછે તેમજ છે એમ કહીને પાછા કહે છે કે બીજા અવિદ્વાન લોકો જે જ્ઞાન કથન કરેછે તે તો કલપીત છે. માટે તેમાં કોઇ પ્રાણીએ લક્ષ દેવું નહી. એમ કહી અજ્ઞાની વિદ્વાનો બીજા પ્રાણીઓને સવળું સમજવા દેતા નથી. ને અજ્ઞાની રાખેછે ને પોતે પણ અજ્ઞાની રહેછે. તેથી તે પોતે પણ તરતો નથી ને બીજાને તારતો કે તરવા દેતો નથી. માટે હે મોક્ષેચ્છું

ભાઇ તાહારે એવા અજ્ઞાની વિદ્વાનોની સંગત કરવી યોગ્ય નથી. ને સંગત કરવાથી વેદશાસ્ત્રોનાં વચનો અવળાં સમજાશે ને તેથી ઘણું અવળું જ્ઞાન થશે ને અવળા જ્ઞાનથી લક્ષચોરાશી ભોગવવી પડશે. માટે વિદ્વાનોનો સંગ મુકીને જ્ઞાની પુરૂષોનો સંગ કરવો શાથી કે જ્ઞાની પુરૂષો વેદશાસ્ત્ર પુરાણનાં તથા મોહોટા પુરૂષોનાં વચનોનો ભાવાર્થ સમજીને સમજાવી શકેછે ને જે વચનનો ફકત અર્થજ સમજવાનો હોય તેનો અર્થજ કરી સમજાવે છે. અને જે જે વચનો હોયછે તે તે વચનોનાં રૂપ જ્ઞાનીજન વરતીને એટલે આ વચન ભયાનક કે રૂચી કે યથાર્થ છે તે વચનોના રૂપ સ્પષ્ટ સમજાવે છે. અને તેવું જે સમજાવી શકે તેજ જ્ઞાની પુરૂષ જાણવો. ને તેવા જ્ઞાનીના જ્ઞાનથી મોક્ષ પદની પ્રાપ્તી થાયછે કેમકે મોક્ષપદ જ્ઞાનનેજ વશછે. તે વિશે.

श्लोकः

भावेनदेवंकळ्यानरेंद्रं धनेनकान्ताकपटेनशत्रुं
सत्येनमीत्रंक्रपयाचपुत्रं ज्ञानेनमोक्षंवशमानयंती

અર્થઃ—ભાવ વડે દેવ કળાથી રાજા ધનથી સ્ત્રી કપટથી શત્રુ સત્યથી મીત્ર કૃપાથી પુત્રને જ્ઞાનથી મોક્ષ

વશ થાય છે તેથી હે મોક્ષેચ્છુ! જ્ઞાનવડે મોક્ષ વશ થાય છે માટે જે ભાવાર્થ સમજી શકે તેવા જ્ઞાનીના જ્ઞાનથી મોક્ષની પ્રાપ્તી થાય છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ જ્ઞાની શી રીતે ઓળખાય ને જ્ઞાની કોને જાણવા ને જ્ઞાનીઓમાં ને બીજા પ્રાણીઓમાં શો ફેર હોય છે તે કહો.

વ્યાસજી— કુંડળીયો.

જ્ઞાની પ્રાણી તુલ્ય છે, તેને નહી નીશાન;
ન હોય શીશે શીગડાં, નહી સામળું વાન;
નહી સામળું વાન, કાન નહી સુપડા જેવા;
નહી તેને ભુજ ચાર, હોયે જગ જીવો તેવા;
કે'છે વલ્લભરામ, જોઇ લેવી જુબાની;
અંગે નહી નીશાન, જ્ઞાનથી જાણો જ્ઞાની.

જો ભાઇ જ્ઞાનીને પ્રાણી તે સરવે દેખાતા તો સરખા હોય છે. પણ જ્ઞાની સાથે જ્ઞાનસબંધી વારતા કરીએ તેમાંથી યથાર્થ જ્ઞાનની વારતા તેમના મુખમાંથી નીકળે તે ઉપરથી જ્ઞાની જાણવા.

મોક્ષેચ્છુ—હે મહારાજ! ઘણાક તો એમ કેહેછે

કે જ્ઞાનીના લક્ષણથી જ્ઞાની પુરૂષ જાણવો તે કેમ?

વ્યાસજી—હા ભાઈ ઘણાક એમ કેહેછે કે.—

श्लोकः

अक्रोध वैराग्य जीतेंद्रीयत्वं ।
क्षमा दया सर्वजन प्रीयत्वं ॥
निर्लोभदाता भय शोक हरता ।
ज्ञानस्य चीनं दश लक्षणानी ॥

અર્થઃ—અક્રોધ એટલે ક્રોધ વીના, વૈરાગ્ય એટલે વ્યવહારમાં રાગ નહી તેવા, જીતેંદ્રીય એટલે દશે ઇન્દ્રીયોને જીતેલા, ક્ષમા એટલે શાન્તી, દયા એટલે દયા રાખવી તે, સર્વજન પ્રીય એટલે જગતમાં સર્વે પ્રાણીને વ્હાલા, નીર્લોભ એટલે લોભ વિનાના, દાતા એટલે દાનના કરવા વાળા, ભય શોક હરતા એટલે બીકને ને દીલગીરીને હરે એવા. આ દસ લક્ષણ હોય તેને જ્ઞાની કેહેછે ને આ દસ લક્ષણ જેનામાં ન હોય તેને અજ્ઞાની કેહેછે, પણ હે મોક્ષેચ્છુ! ભાઇ આ બાબતમાં જીણી બુધીથી જોજે કે કોઇ પ્રાણીને પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન હોય નહી ને ઉપરના લક્ષણો

રાખે તેથી શું તેને જ્ઞાની જાણવો ? ના, વળી જો ભાઇ આ શ્લોકમાં જે દસ લક્ષણ કહ્યાં તે દસ લક્ષણ જેનામાં હોય તેને જ્ઞાની માનીએ તો રામચંદ્રજી જ્ઞાની ગણાય નહી. કેમકે રામજીએ ક્રોધ કરી રાવણ વીગેરે ઘણા આસુરોને માર્યા. તે ક્રોધવીના કોઇથી કોઇને મરાય નહી, ને માર્યા તે પુર્ણ ક્રોધ થયો ત્યારેજ માર્યા માટે રામજીએ ક્રોધ કર્યો તેથી રામજી જ્ઞાની નહી ને અજ્ઞાની ઠર્યા. વળી રામજીએ વૈરાગ્ય ધર્યો નથી જો વૈરાગ્ય ધર્યો હોત તો જગતમાં રાગ રહેત નહી ને રાજ્ય ચલાવત નહી. જીતેન્દ્રીય તો જગતમાં જેટલા પ્રાણી દશે ઇન્દ્રીયોને નીતી પુર્વક કામે લગાડે છે તે સઘળા જીતેન્દ્રીય છેજ. પણ હાલના જે બાવા થઇ ગયેલા છે તે એમ કેહેછે કે અમે સ્ત્રી ત્યાગ કરી તેથી અમે જીતેન્દ્રીય છીએ. તેથી અમે જ્ઞાની. ત્યારે જો તેવી સ્ત્રીના ત્યાગીને જીતેંદ્રીય ગણી જ્ઞાની ગણીએ તો રામજી અજ્ઞાની સંભવ્યા. કેમકે રામજીએ સ્ત્રી રાખી હતી માટે તે અજ્ઞાની ઠરે છે. વળી ક્ષમા જો રામચંદ્રજીએ રાખી હોત તો સીતાને શોધવા એકાએક દોડત નહી ને ક્ષમા રાખી બેશી રહેત. વળી દયા રામજીએ રાખી હોત તો અસુરોને મારત નહી. વળી સર્વ

જન પ્રીય રામજી હોત તો રાવણાદીક દહિતોને અ-
પ્રીય હતા તે હોત નહી. નીરલોભ રામજી હોત તો
શુભ યસનો લોભ પોતે રાખ્યો તે રાખત નહી. દાતા
તેતો સંસારી છે તેજ છે તે વિના સાધુ બાવા સંસાર
છોડી નાઠેલા તેમની પાસે તો શું અન, ધન, વસ્ત્ર
હોય કે દાન કરી દાતા થાય, કદાપિ તે એમ કહે કે
અમો ઉપદેશનું દાન તથા વિદ્યાનું દાન કરીએ છીએ.
તો તે કેહેવું ખોટું છે, કેમકે ઘણા સંસારી વિદ્વાનો હોય
છે ને તે વિદ્યાદાન કરે છે વળી ઘણા સંસારી ધરમા-
ચાર્ય હોય છે તે પણ ઉપદેશ દાન કરે છે. માટે તે ઉ-
પર જ્ઞાની અજ્ઞાની કહેવામાં સંભવતું નથી. વળી
ભય શોક હરતા રામજી હોય તો રાવણાદીક અસુ-
રોને યુદ્ધ આરંભી ભય પમાડયા તે પમાડત નહી. ને
લંકા બળાવી સઘળા અસુરોના મનને શોક ઉત્પન
કર્યો તે રામજી કરત નહી, ને આ સઘળાં કામ કર્યા
તેથી રામજી ઉપરના શ્લોક પ્રમાણે તો અજ્ઞાની ઠરે છે
પણ રામજીને જે પ્રાણી અજ્ઞાની માને તેજ અજ્ઞાની
છે. હવે જો રામજીને જ્ઞાની માનીએ છીએ તો જ્ઞાની-
નાં લક્ષણો જે કહ્યાં તેનાથી રામજીનું ક્તવ્ય વિરૂદ્ધ
પડે છે ને અજ્ઞાની માનીએ છીએ તો અસંભવીત છે

કેમકે ઘણા ઘણા પુસ્તકોમાં રામચંદ્રજીને માહાજ્ઞાની કહેલા છે. હવે અમારો તો અભિપ્રાય એછે કે નિતી-સર સત્રળા ગુણ જે પુરૂષ રાખેછે તેજ જ્ઞાની છે. પણ હાલના અજ્ઞાની ભગવા વેશ ધરી વિદ્યાભ્યાસ કરીને ઉપરના શ્લોકના દસ લક્ષણો વાળાને જ્ઞાની બતાવે છે તે તેમને ફાવતું આવેછે કેમકે પોતે બાળબચ્ચાં સ્ત્રી પરિવાર છોડીને નાઠેલા તે કોના ઉપર ક્રોધ કરે જો કોઈ ચપટી આપનાર ઉપર ક્રોધ કરે તો ફરી કોઈ ચપટી ખાવાને પણ આપે નહિ. તે કારણથી અક્રોધ રહે તેમાં તે શું જેમકે કોઇ રાજાએ રસ્તે જતાં રહી-યતના કોઇ માણસને વિના વાંકે ચાબક મારી તેથી બીજા લોકો એમ કહે કે અરેરે તમને ચાબક મારી ત્યારે તે એમ કહે કે હોય આપણ એવો ક્રોધ રાખતા નથી આનો હેતુ શું. કે પોતાનું જોર આ રાજા આગળ ચાલે નહી. એટલે અમે અક્રોધી છીએ એમ બતાવે તેથી શું તેને અક્રોધી ગણાય, ના જો કદી પથારીમાં માં-કણ કરડે તેવેળા તે માંકણને ન પકડે ત્યારે તો અક્રોધી ખરો પણ માકણને તો પકડે ત્યારે તેને અક્રોધી કહેવો સંભવતોજ નથી. આ રાજાના ઉપર રહીયતથી જેમ ક્રોધ ન કરી શકાય તેમ ભગવા વેશવાળાને ક્રોધ ક-

રવાનું ઠેકાણું નહી તેથી અમે અક્રોધી છીએ એવાં એવાં દસ લક્ષણો પોતામાં બતાવે છે તેથી શું તેને જ્ઞાની માનવો. ના; વળી તેવાં દસ લક્ષણો વાળાનેજ જ્ઞાની માનીએ તો રામચંદ્રજી અજ્ઞાની ઠરેછે.

માટે જો ભાઇ આ દસ લક્ષણોથી જ્ઞાનીછે એમ માનવું યોગ્ય નથી. ને ઉપર જે જે જ્ઞાની જનનું જ્ઞાન કહ્યું એટલે વેદશાસ્ત્રોના વચનોને યથાર્થ સવળાં કરી સહુ પ્રાણીને સમજાવી શકે તેવા પુરૂષને જ્ઞાન થકી જ્ઞાની જાણવા ને પરમાત્માના સ્વરૂપના જ્ઞાનની અપેક્ષાવાળાને કાંઇ પુસ્તકો ભણવાની જરૂર નથી. ફકત મતલબ સમજવાની જરૂર છે. અને પરમાત્માના સ્વરૂપને યથાર્થ સંશય ન રહે તેવું તેટલુંજ જાણવાની જરૂર છે. વળી જ્ઞાનના ઇછનારાને તો જ્ઞાન વિના વેદશાસ્ત્રોની વિદ્યાથી મોક્ષપદની પ્રાપ્તી થતી નથી. ને વેદશાસ્ત્રમાં પરમાત્માના સ્વરૂપ વિના બીજી વાતો ફેંદવા જાય તેથી કાંઇ લાભ મળે નહી. ને ઉલટુ અજ્ઞાન આવી જાયછે. કેમકે જે વેદશાસ્ત્ર ને પુરાણો વિગેરે જે જે પુસ્તકો છે તે સરોવર રૂપીછે તેમાં પરમાત્માના સ્વરૂપના જ્ઞાન સબંધી વાર્તા તે જળરૂપી છે. ને માયાના સ્વરૂપ ગુણ તથા કર્મકાંડ રૂપી જળની નિ-

ચેનો કાદવછે. ને જળના ઉપર ઉડીને પડેલા કસ્તર રૂપી ધર્મે ધર્મના મત છે.

હવે જો ભાઇ જે જ્ઞાનની અપેક્ષાવાળા છે તેને બધાં પુસ્તકો ભણવાની કાંઇ જરૂર નથી એ તો વિદ્યાની અપેક્ષાવાળાનું કામછે.ને તે પુસ્તકો ભણવારૂપી સરોવર ડોહોળવાનું છે. તે સરોવર ડોહોળતાં તો નિચેનો કાદવ કચરા રૂપી માયાના તથા કર્મના વિષયો આવે છે. ને જળરૂપિ સુદ્ધ જ્ઞાન થતું નથી. વળિ સરોવરના જળ ઉપરનું જે કસ્તર તે આધુ પાછું કર્યા વિના જળ પિએ તો કસ્તર પિવામાં આવે માટે જળ ઉપર જરા હાથ પણ ફેરવવો જોઇએ. એટલે પરમાત્માના જ્ઞાનરૂપી જળ તેના ઉપર ધર્મેધર્મના મતાંન્તો રૂપિ કસ્તર છે. તે કસ્તરોરૂપિ શંકાઓ દુર કરી જળ પિલેવું ને તે પીવા માટે બધું સરોવર ડોહોળવું તે જ્ઞાનની અપેક્ષાવાળાને યોગ્ય નથી. કારણ કે જે વેદશાસ્ત્રોના ભણેલા છે તે ઘણે ભાગે પંચિકરણ એટલે પંચભુતથી સૃષ્ટી થઈ એવી માયાની વાતો કાહાડશે. ને તેજ સબંધી ઘણો ઉપદેશ કરશે તેમ તેજ વિદ્યા ભણાવશે. તેથી તે ભણેલાનો લક્ષ પંચિકરણ એટલે માયાના વિષયની વાતોમાં અભ્યાસથી સ-

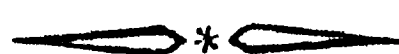
દાકાળ તેનો રહેછે તેથી તે પ્રાણીને શું થાયછે તે તું ચિત દેઇને સાંભળ.

પદ ૧

રાગ ટેલનો.

ભજલે ભજલે ભજલે પ્રાણી, પુરણબ્રહ્મને ભજલે રામ;
તજદે તજદે તજદે પ્રાણી, દેહ દરસવી તજદે રામ. ૧
દેહમાં શું દરશિ જુએછે, રૂધિર પરૂં છાયું રામ;
અમે નળ મળ મુત્ર વ્યાધિ, માંસ હાડ પિત વાયુ રામ. ૨
દસ દરવાજા મોટા બાંકાં, ચામડી કફ રૂંવાટી રામ;
ઈંગળા પીંગળા સુષુમણા તે, છે પંચભુતની માટીરામ. ૩
નવસે નાડી બોહોતેર કોડા. ચોવિસ તત્વ સર્વે રામ;
સ્થુળ સુક્ષમમાં શું સોધેછે, પંચીકરણને ગરવે રામ. ૪
ચંદ્ર સુરજની નાડી જોઇને, શું સમજેછે સ્વાસો રામ;
અદબદ અટકળ ને ફાંફાં, તેમાં તે શું તપાસો રામ. ૫
દેહની છાંયા જેવી જોવી, તેવું જોવું છાંડો રામ;
જેમ પરછાંયો જોઇને હસે, તે નર તેવો ગાંડો રામ. ૬
શરીરનાં પંચિકરણથી, તું જુદોછે આત્મારામ;
તે આત્માથી જ્ઞાન લેઇને, સોધી લે પરમાત્મા રામ. ૭
તેનું સાચું સોધન કરે, તો તું બને તેવો રામ;

દેહ મળને સોધ્યાં કરે તો, થઇશ મળના જેવો રામ. ૮
જે તું બોલે જે તું સમજે, તે તું આત્મા સાચો રામ;
તેથી દેહમાં જુદો ધારે, ત્યારે તો તું કાચો રામ. ૯
અવિદ્યાથી આત્મા ટળી, થવાનો તું જીવ રામ;
સુધ્યાત્મા થઇને ભજે તો, જીવ થવાનો શિવ રામ. ૧૦
ફાંફાં મુકી આત્માથી કર, પરમાત્માનો સોધ રામ;
વ્યાસ કહેછે ડાહ્યા શિષ્યને. ગ્રહણ કરજે બોધ રામ. ૧૧

પદ ૨

રાગ ઉપરનો.

સાંભળ સાંભળ સત્ય શિષ્ય તું, મુળ મુદ્દો બતાવું રામ;
ટુંકામાં ટુંકુ તુજને તો, આત્મજ્ઞાન સમજાવું રામ. ૧
પંચભુતની દેહ થઇછે, તેમાં તું છે જુદો રામ;
જે તું સમજે જે તું બોલે, તે પકડ મુળ મુદ્દો રામ. ૨
તેતું આત્મા છે બેઠેલો, દેહરૂપી ગાડે રામ;
તેતો ગાડું નથી તારૂં, તું બેઠોછે ભાડે રામ. ૩
તે ભાંડાના ગાડાને, જાણ્યામાં શોછે સાર રામ;
કેટલાં કાષ્ટો કેટલા ખિલા, શિદ કરે વિચાર રામ. ૪
પરાયાની પુંજીને તું, શું તપાસે મુંઢ રામ;
તેવી રીતે શરિર સોધે, મળમુતરનો કુંડ રામ. ૫

બેઠા તે કામજ બેઠાનું, જોવું એ નહીં રિત રામ;
બેશીને જ્યાં જવુંછે ત્યાં, ચોટી દેવું ચિત્ત રામ. ૬
જેને જાવું છે મળવાને, તેનો કર્યે વિચાર રામ;
ભાડાનું ગાડુ તપાસે, શો મળવાનો સાર રામ. ૭
ગાડારૂપી દેહજ તારી, તેને તું શીદ સોધે રામ;
દેહમાં હાવું હાવુંછે શું, ખોળે અક્કલ ઓધે રામ. ૮
શરીરને નસો નાડીનો, કરે તું તપાસ રામ;
એ વિદ્યા હાથે આવે તો, તેજ રહે અભ્યાસ રામ. ૯
ઇંગળા પીંગળા શુષુમણાએ, દેહ સમજ્યામાં પ્રિત રામ;
તે જોવાથી તે દેહમાં તે, જીવનું રેહેછે ચિત્ત રામ. ૧૦
જેનું ચિત જેમાં હોયે તે, મરણે આવે યાદ રામ.
યાદ આવેછે તેમાં લક્ષ, બંધાએ નિરવાદ રામ. ૧૧
જેનો લક્ષ દેહ દર્શામાં, તે જન પામે દેહ રામ;
જ્યાં વાસા ત્યાં બાસા થાએ, ખોટું નથી તેહ રામ. ૧૨
મરણ યામતિ સાગતી, છે શ્રુતિ વચન રામ;
વપુમાં છે મતિ તેને, તન ધરવાનું મન રામ. ૧૩
જેમ કબિરજી મરણ વેળા, બોરડી નિચે સુતા રામ;
લક્ષ ગયો બોર ફળ વિષે ત્યાં, કીટ થયા હુતા રામ. ૧૪
એ રીતે લક્ષ જ્યા જેનો, તેનો ત્યાં થાય ઠામ રામ;
વ્યાસ વદેછે દેહ ન જોવી, જોવો આત્મારામ રામ. ૧૫

જો ભાઇ આ બે પદમાં કહ્યા પ્રમાણે માયાના રૂપ લક્ષણને સમજવાથી તથા દેહના અવયવો નસો નાડી સમજવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તી કોઇ કાળે થતિ નથી ફક્ત સરોવરના જળરૂપી પરમેશ્વરના જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાયછે માટે મોક્ષના ઇચ્છનારાએ પોતાની કાયાનો વિચાર નહીં. કરતાં ફક્ત પરમેશ્વરના સ્વરૂપ સબંધી વાર્તા જાણી લેવી.

મોક્ષેચ્છું—અહો મહારાજ મ્હારે તો મોક્ષની ઇચ્છા છે માટે મોક્ષરૂપ પરમાત્મા તેના સ્વરૂપનું મને જ્ઞાન કરો.

વ્યાસ—જો ભાઇ પરમાત્માના સ્વરૂપ વિશે આ વિશ્વમાં ઘણી ઘણી જાતના મત ચાલેછે તે હું પ્રથમ કહી બતાવુંછું.

પદ ૧

ચાંદલીયા ચાલીશ માં અતિ ઉતાવળો. એ રાગ.

સુણો સૌ પંથનાં મત કહુ આ વિશ્વના,
તે સૌ મતમાં મુળ આધાર છે વેદ જો;
પણ મતવાળા વચનોને ઝાલી રહ્યા,
માટે ન જાણ્યા વચનોના મુળ ભેદજો. સુણો. ટેક.
એક મતવાદી નિરાકાર બ્રહ્મ ગાયછે,

એક કહે સાકાર છે પુરણબ્રહ્મ જો;
એક જણે નિરગુણ પરમેશ્વર માનિયા,
એકે સગુણ માન્યા છે ઉત્તમ જો. સુણો. ૧
એક કહે પુરણબ્રહ્મ ન્યારો સર્વથી,
એક કહે સ્વરૂપે સઘળે નાથ જો;
એક કહે મુરતીમાં ઇશ્વર છે નહિ,
એકે માની મુરતીને સાક્ષાત જો. સુણો. ૨
એક કહે રામકૃષ્ણ તે પુરણબ્રહ્મ છે,
એક કહે નહિ ઇશ્વર એતો રાય જો;
એક કહે પરમેશ્વર તે છે આતમા,
આપે આપનો ચીની લ્યો ઘટમાંય જો. સુણો. ૩
એક કહે જગ કરતા પુરણબ્રહ્મ છે,
એક કહે ઇચ્છાથી રચ્યું જગધીશ જો;
એક કહે જીવ ઇશ્વર માયા આદ્ય છે,
વિશ્વ છે આદી કેહેતાં નહિ કીલ્મિશ જો. સુણો. ૪
એક કહે જગત કે જીવ વસ્તુ નથી,
વેદ વદેછે આ સહુ વિશ્વ બ્રહ્મ જો;
છે સઘળુ બ્રહ્મ બીજી વસ્તુ છે નહિ,
એમ અદ્વૈત વાદીને પડી ગમ જો. સુણો. ૫
એવા એવા પંથોમાં મત ચાલતા,

તેમાં કીયો પુરણ જ્ઞાન કેહેવાય જો;
સૌં છે સોનું પણ ભેગથી ભાવ જુજવા,
ખરૂં ખોટું તાવેથી વરતાય જો. સુણો. ૬

પદાર્થઃ—પદાર્થ એટલે પદનો અર્થ. જો ભાઈ પર્માત્માને કોઈ નિરાકાર જાણેછે. કોઈ સાકાર, કોઇ નિરગુણ કોઇ સગુણ, કોઈ ન્યારો, કોઇ સ્વરૂપે સચરાચર, કોઇ મુરતીમાં ઇશ્વર છે નહિ એમ જાણે છે. કોઇ મુરતી છે તેજ ઇશ્વર છે એમ જાણેછે. કોઇ રામકૃષ્ણ તેજ પુરણબ્રહ્મ છે એમ જાણેછે. ને કોઇ રામકૃષ્ણ ઇશ્વર નહિ ને રાજા છે એમ જાણેછે, કોઇ દેહોમાં આત્મા છે તેનેજ પરમેશ્વર જાણેછે. કોઇ પરમાત્માને જકતના કરતા જાણેછે કોઇ પરમાત્માની ઇચ્છા થવાથી જક્ત બની ગયું છે એમ જાણેછે. કોઇ જીવ ઇશ્વરને માયા આદિ છે એમ જાણેછે. કોઈ જક્ત કે જીવ કે માયા કાંઇ વસ્તુ છેજ નહિ, ને આ સઘળુ છે તે બધું બ્રહ્મ છે એમ અદ્વૈતવાદી જાણેછે. આ રીતે જગતમાં પરમાત્માના સ્વરૂપ વિશે તથા પરમાત્મા કરતા અકરતા વિશે ઘણા લોકો વઢી મરેછે શા-

થી કે સ્વરૂપ સબંધી કે કરતાઅ કરતા સબંધી હાલના પંથોવાળાને યથાર્થ જ્ઞાન થયું નથી. માટેજ તેમણે પોત પોતાનો મત એક એક પ્રકારનો પકડી રાખ્યો છે. તેજ વઢવાડ્યો થવાનું કારણ છે. વળી જો ભાઈ ઉપરના પદમાં જે જે મતવાદીના મત છે તે સઘળા મતોમાં ઘણી ઘણી શંકાઓ થાયછે માટે તે મતની વારતા એટલે તે મતોના મતલબો આખા ભાગે ખરા નથી. માટે તેનું નામ યથાર્થ જ્ઞાન નહિ. જો યથાર્થ મતલબ જેમાં હોય નહી તે મતલબ ખરી છે એમ કોઇ કાળે માનવું નહિ. ને જે મતલબ ખરો માનવા યોગ્ય હોય નહિ તેમાંને તેમાં મોક્ષના ઇચ્છનારાએ પડી રેહેવું નહિ, કેમકે જે મતલબમાં બાધ એટલે વાંધા. વાંધા એટલે શંકા દેખાય તે મતલબ પુરેપુરો ખરો નથી. પછી તેમાં પડી રેહેવું એજ અમુલ્ય વખત ગુમાવવાનો છે. જો કેઃ—

ઇંદ્રિવીજયછંદ.

જે મારગે જતાં વાડ કાંટા હોય,
બંધ પડે પંથ ત્યાં શીદ જોયે;
મ્હેતા મારે ને ન શીખવે સાચુ તો,

તે મ્હેતાનો માર શીદને સ્હૈયે.
વૈદની દવાથી રોગ મટે નહી,
તે વૈદ તણી દવા કેમ ખૈયે;
છાયામાં બેઠા ને તાપ સમે નહી,
તે છાંયા નીચે બેશી કેમ રૈયે.

———

થાકીને ગાડાની વાટ જોતાં ગાડું,
નાવે ત્યારે શીદ વખત વ્હૈયે;
વળાવું લીધું ને લુંટાયા મારગે,
તો તે વળાવું સંગે કેમ લૈયે.
જે પંથની વાતમાં બાધ આવે તે,
પંથ બરોબર બેસે ન હૈયે;
વલ્લભ વદે સમાવે શંકા સહુ,
તે પંથ સંતને સાચોજ કૈયે.

———

છંદાર્થઃ—જો ભાઈ કોઇ રસ્તે જતાં વાડ ને કાંટા આવે ને રસ્તો બંધ પડતો હોય તે રસ્તે જવું તે ડાહ્યા પુરૂષને યોગ્ય નથી. એટલે જે મતમાં વાડ કાંટારૂપી શંકાયો ઘણી પડતી હોય તે મતમાં ડાહ્યા પુરૂષે

પડી રેહેવું યોગ્ય નથી. બીજું મ્હેતા માર મારે પણ સાચી વિદ્યા ભણાવે નહી ત્યારે તેને માર ખાવો તે ડાહ્યા પુરૂષને યોગ્ય નથી. એટલે જે મતમાં પડયા ને તે મતના મ્હોટા પુરૂષનો મારરૂપી દ્રવ્યના માર ખાઇએ ને સાચી વિદ્યારૂપી નિરશંશાઇ જ્ઞાન દે નહી ત્યારે તે મ્હેતારૂપી તેના મત વાળાનો માર ખાવો ડાહ્યા પુરૂષને યોગ્ય નથી. ત્રીજું વૈદની દવા ખાઇએ પણ તે દવાથી રોગ મટે નહી ત્યારે તે દવા ખાવી. ડાહ્યા પુરૂષને યોગ્ય નથી. એટલે વૈદરૂપી મતના આચાર્યને દવારૂપી તેનું જ્ઞાન. તે જ્ઞાનથી મોક્ષપદની પ્રાપ્તી થાય નહી તેવું દવારૂપી જ્ઞાન ગ્રહણ કરવું ડાહ્યા પુરૂષને યોગ્ય નથી. ચોથું જે વ્રક્ષને છાંયે બેઠા ને તે છાંયાથી તાપ સમે નહી ત્યારે તે છાંયામાં બેશી રેહેવું ડાહ્યા પુરૂષને યોગ્ય નથી. એટલે છાંયારૂપી જે મત તે મત ગ્રહણ કરવાથી તાપરૂપી જન્મમ્રત્યું ટળે નહી તેવા મતમાં પડી રેહેવું ડાહ્યા પુરૂષને યોગ્ય નથી. પાંચમું સંસારમાંથી થાકીને ગાડારૂપી મોક્ષ પદનું જ્ઞાન આવે નહી ત્યારે ડાહ્યા પુરૂષે વાટ જોઇ બેશી રેહેવું યોગ્ય નથી. છઠું વળાવીયારૂપી જે મતનું જ્ઞાન લીધું ને તે મતથી યથાર્થ જ્ઞાન નહી થવાથી લુંટાયારૂપી લક્ષ ચો-

રાશીમાં પડીયે, ત્યારે તેવું વળાવું લેવું તે ડાહ્યા પુ-
રૂષને યોગ્ય નથી. એજ રીતે જે જે પંથ તથા મત છે
તેમાં બાધ નીકળતા હોય એટલે શંકાયો નીકળતી
હોય તે પંથ ? ડાહ્યા પુરૂષને તો બરોબર હૈયે બેસેજ-
નહી. ને પરમાત્માના સ્વરૂપ સબંધી કે કરતા અ-
કરતા સબંધી જે પુરૂષ સઘળી સંકાયો સમાવે તેજ
પુરૂષ સંત છે ને તે સતને અને તેના પંથનેજ સાચો
કેહેવો કે માનવો યોગ્ય છે. બાકી જે પંથના મતમાં
શંકાયો થતી હોય તે મત મોક્ષની ઇચ્છાવાળાએ અં-
ગીકાર કરવો યોગ્ય નથી. શાથી કે જે સાચુ ને ચોખું
સોનું હોય તેને અગ્નિમાં નાંખીયે તોપણ શામતા જ-
રાએ લાગે નહી. એટલે જે મત સાચો ને ચોખો હોય
તેને શંકારૂપી શામતા વળગેજ નહી.

મોક્ષેચ્છુ—હે મહારાજ! કીયા કીયા મતને વિ-
ષે શંકા થાય છે. ને શી શી સંકા થાય છે, તે કૃપા
કરીને કહો.

વ્યાસજી—જો ભાઇ પ્રથમ એક મતવાળાના
મતનો અભીપ્રાય કહુ ને પછી તેમાં જે જે શંકા થાય
છે તે કહું તેમાં તું ન્યાયમાં ઉતરીને જોજે, કે જે શં-
કાયો થાય છે તે ખરી છે કે ખોટી.

નીરાકારના મતનો છપ્પો.

નીરાકાર મત જેહ, તેહ એમ વાણ વદેછે;
જેને નહી આકાર, ખરા પરમેશ્વર તે છે;
નહી કાંઈ આકાર, નહી અવયવ આવરણો;
નહી નાક મુખ કાન, નહી ભુજ ચક્ષુ ચરણો;
શરીરકે મુસ્તક છે નહી, પુરણ બ્રહ્મ પ્રભુ એજ છે;
મતવાદી મત ભાંખતા, નીશ્ચે અમારો તેજ છે.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી પરમેશ્વરને નિરાકાર માનેછે તેનો અભિપ્રાય કહ્યો. હવે એ નિરાકાર માનનારાના મતમાં શંકાઓ થાયછે તે તને કહુછું.

નિરાકારમાં શંકા.

નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાયો. એ રાગ.

સુણો શંકા ઉત્પન્ન થઇ મુજ મનને.
પુછું પ્રશ્ન આ મતવાદી જનને. સુણો.. ટેક.
નિરાકાર નિરવ્યવ પુરણબ્રહ્મ, તો તે કયાંથી દરશાયે;
કાન વિના તે અરજ ન સુણે, તો નામ દીધે શું થાયે. સુણો. ૧
નિરાવ્યવ એટલે ઇંદ્રી વણુ, શેવકને શું પેખે;
દાસ થઇ ફરીએ પણ તેતો, નેત્ર વિના કયાંથી દેખે. સુ. ૨

કાંઈ ન સુણે ને કાંઇ ન દેખે, તો સૌ કર્યું વ્યર્થ જાયે;
અલ્પ પ્રાણી દેખે સાંભળે ને એ, શું અંધ બે'રા ગણાયે. સુ.૩
ભુજ વિના જક્ત શી રીતે કીધું, ઠુંઠાથી કાર્ય ન થાયે;
ન થાય ને આ સૃષ્ટિ બનાવી, તે વાત કેમ મનાયે. સુ. ૪
વેદ વદેછે સર્વ તણા જાણ, તો બ્રહ્મ શું નિરાકારી;
જાણવાની પાંચ જ્ઞાન ઈંદ્રી છે, જુઓ યથાર્થ વિચારી. સુ. ૫
કરણ જીભ્હા ને નેત્ર નાશિકા, ત્વચા તે અવરને જાણે;
તે વિના કોઇ જાણી શકે નહી, જુઓ પ્રતક્ષ પ્રમાણે. સુ. ૬
જાણવા જોઇએ ઈંદ્રીયો જ્ઞાનની, તે વણ નવ્ય જણાયે;
જો પરમાત્મા ઈંદ્રીથી જાણે, તો તે સાકાર ગણાયે. સુ. ૭
વળી નિરાકારમાંથી આ સાકાર, શી રીતે થઈ સ્રષ્ટી;
જેના જેવા તેના તેવા, દરશી લ્યો ન્યાય દ્રષ્ટી. સુ. ૮
પક્ષીનો પરિવાર ન હોય પશુ, પશુનાં પક્ષી ન હોયે;
તેમ નિરાકારના સાકારી, થયા ન સંભવે કોયે. સુ. ૯
છે નિરાકાર તો છે એવો શબ્દ, તેતો થઇ સિદ્ધ વાણી;
છે તો જોયાવણ છે ન કે'વાયે, જોયું તો રૂપ લ્યો જાણી.સુ.૧૦
આકાર ન કોહો તો બ્રહ્મ છે એવું, કોહોછો શી વસ્તુ જોઇ;
વસ્તુ નહી તો છે શાને કોહોછો,હુઆવણ નામ ન હોઈ.સુ.૧૧
વેદમાં બહુ સ્થળ સાકાર ગાયા, પુરાણો પણ એમ કેહેછે;
તો તે નિરાકાર કેમ મનાયે, વ્યાસને શંકાયો રેહેછે. સુ. ૧૨

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાયો કરી તે શંકાયો જોતાં નિરાકાર સંભવતા નથી. વળી વેદ તથા પુરાણો તે પણ પરમેશ્વરને સાકાર કેહેછે. તેનાં પ્રમાણ જો.

सहस्त्रशीर्षापुरुषःसहस्त्राक्षःसहस्त्रपात् ।
सभूमिंडुंसर्वतस्पृत्वात्यतिष्ठद्दशांगुलम्॥१॥

અર્થ. પરમેશ્વર કેવાછે કે જેને હજારો મુસ્તક છે. તે પુરૂષ છે, હજારો નેત્ર અને હજારો પગ છે, તે વિશ્વને વ્યાપીને દશ અંગુલ ઉંચો રહ્યો છે.

હવે જો ભાઈ હજારો જેને મુસ્તક, હજારો આંખો, હજારો પગ, હજારો હાથ છે આ રીતે સ્વરૂપનું વરણન કરી પુરૂષ સુક્તમાં વેદે સ્તુતી કરેલી છે. વળી તે પુરૂષ છે સ્ત્રી નહિ આવું ઉઘાડુ સ્વરૂપનું વર્ણન કર્યું છે. માટે સાકાર છે એમ નિશ્ચે થાયછે. વળી શ્રુતી एकोहंबहुस्यांः અર્થ. એક રૂપે છઉં તે બહુ રૂપે થાઉં. હવે જો ભાઇ પરમેશ્વર એકરૂપે છે તેમણે બહુરૂપે થવાની, ઇચ્છા કરી. જો એ એક રૂપે છે. રૂપે એટલે સ્વરૂપે છે. ને સ્વરૂપ કહ્યું માટે તેમનો આકાર છે એમ નિશ્ચે થાયછે. વળી શ્રુતિ सऐक्षतः અર્થ. તે

પરમેશ્વર જોતા હવા. હવે જો ભાઈ તે પરમેશ્વર જુએછે ત્યારે તો આંખ્યો છે એમ ઠર્યું. ને આંખ્યો છે એટલે આકાર થયા. આવા સાકાર પરમેશ્વર છે તેનાં ઘણાંક પ્રમાણો છે. માટે જો ભાઇ પરમેશ્વર નિરાકાર સંભવતા નથી. હવે

સાકારના મતનો છપ્પો.

સાકાર મતિએ વાત, વિચારી એમ કરી છે;
નહી નહી નિરાકાર, સત્ય સાકાર હરી છે.
શીશ અંગને હાથ, કટી ઉદર બે ચરણો;
નેત્ર મુખને નાક, શ્રવણ કરવાના કરણો.
બ્રહ્મ અવયવ સૈત જાણવા, દિવ્ય દેહ અનુપ છે;
પુરણ બ્રહ્મ જગનાથજી, નિશ્ચે સાકાર રૂપ છે.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી પરમેશ્વરને સાકાર માને છે તેનો અભીપ્રાય કહ્યો. હવે એ સાકાર માનનારાના મતમાં શંકાયો થાય છે તે તને કહુંછું.

સાકારમાં શંકા—રાગ એજ.

જુઓ શંકા સાકારની છે અતીશે;
પડયો સંશય મુજ મન વિષે. જુઓ. ટેક.

આકારને અવયવ સહીત કહીએ. તો વેદ વિકારી કેહેછે;
जायते, अस्ति, वर्धते, त्रीजुं, विप्रीणमते, चोथुं ले छे. जु. १
अपक्षीयते, छठुं नस्यती, ते સાકારમાં જાણો;
છએ વિકારો સાકારમાં હોયે, છે વેદનાં પરમાણો. જુ. ૨
તે છ વિકારોના અરથજ સુણો, જાય તે જનમવું જોઇએ;
અસ્તી એટલે છે જનમીને, સમજી લ્યો સહુકોઇએ. જુ. ૩
વર્ધતે એટલે વ્રદ્ધી તે પામે, વિપ્રીણ મતે તે થાયે;
એટલે યોબનવસ્તાને પામે, એમ વપુ બદલાયે જુ. ૪
અપક્ષીયતે તે તણો અર્થ, નાશ થવાની તૈઆરી;
નસ્યતી એટલે નાશજ પામે, તો કેમ કહુ સાકીરી. જુ. ૫
સાકાર કોહોતો નાશજ પામે, તો તે શેના અવિનાશી;
નાશવાન કબુલ કરીએ તો, થયા જીવ ભુવાશી. જુ. ૬
ઘણાક ગ્રંથમાં એમ કહેછે, બ્રહ્મ અચળ અખંડી;
અમર અવિનાશી પરમેશ્વર, તોપછી આ વાત ગંડી. જુ. ૭
પરમાત્મા સાકાર ને જીવ સાકાર, ફેર રહ્યો શો બેમાં;
જેવા આપણ તેવા તે છે, તો શીદ ભમીએ તેમાં. જુ. ૮
સાકાર એટલે આકાર સહિત, થયો તે આકાર શાનો;
પંચભુતોનો દેહ કહો તો, નાશ પામે સત્ય માનો. જુ. ૯
પંચભુતોવણ આકાર કીધો, વિદ્વાન વાત વિચારો;
ભુત વિના દીવ્ય દેહ કહોતો, તે દેહ શાનો ધારો. જુ.૧૦

સાકારની તો ઉત્પત્તિ જોઇએ, ઉત્પત્તિ તો માબાપો;
માબાપ નહીને આપે ઉપન્યા, તેનો શો દાખલો આપો.જુ.૧૧
શંકા જોતાં સાકાર ન સંભવે, ખોળી કરો ખુલાસો;
ન્યાય રીતે નવ્ય સંભવે સાવ્યવ, વ્યાસનીવાણીતપાસો.જુ.૧૨

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાઓ કરી તે શંકાઓ જોતાં સાકાર સંભવતા નથી. વળી વેદ તથા પુરાણો તે પણ પરમેશ્વરને નિરાકાર કેહેછે તેનાં પ્રમાણ જો.

नतस्यकार्य्यंकरणंचविद्यतेनतत्समश्चाभ्यधिकंचदृश्यते । परास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयतेस्वाभाविकीज्ञानबलक्रियाच ॥

પરમેશ્વરનું શરીર નથી. ઈંદ્રીઓ નથી વિગેરે મતલબ છે. પણ દાખલ કરવાનું પ્રયોજન નથી.

अशरीरंशरीरेषु अनवस्थीतं ।
माहान्तंविभुमात्मानंमत्वावीरोनशोचति ॥

પરમેશ્વર શરીર વિનાના છે. વિગેરેમલતબ છે. તે પણ દાખલ કરવાનું પ્રયોજન નથી.

જો ભાઇ આ વેદનાં પ્રમાણોથી શાકાર સંભવતા નથી વળી ભગવદ ગીતાના ૭ મા અધ્યાયના ચોવીસમા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે મને નિરાકાર છતાં મુંઢ પ્રાણી શાકાર માનેછે.

હવે જો ભાઇ નિરાકારથી વિરૂદ્ધ શાકારનાં પ્રમાણો છે ને શાકારથી વિરૂદ્ધ નિરાકારના પ્રમાણો છે. તેમ નિરાકારને સિધ કરવાને ઘણા પ્રમાણો છે તેમ શાકારને સિધ કરવાને પણ ઘણાં પ્રમાણો છે; માટે હે ભાઇ પરમેશ્વર નિરાકાર છે કે શાકાર છે એ બેમાંથી એકે સિદ્ધ થયું નહિ. હવે નિરગુણ સગુણ વિશે સાંભળ.

નીરગુણના મતનો છપ્પો.

મતવાદી જન એક. કહે મારી વાત ખરી છે;
નિશ્ચે કીધો એજ, નાથ નિરગુણ હરી છે;
શંકા ન નિકળે માંય, કર્યું નિરણય શુભ દિશે;
એક્કે ગુણનો સ્પર્શ, નહી ઇશ્વરને વિશે;
નિરમળ નિરગુણ નાથને, સાચો ઇશ્વર ધારીએ;
મતવાદી મુખ બોલિયો નિરગુણને પોકારીએ.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી પરમેશ્વરને નિરગુણ માનેછે તેનો અભિપ્રાય કહ્યો.

હવે એ નિરગુણ માનનારાના મતમાં શંકાયો થાયછે તે તને કહુછુ.

નીરગુણમાં શંકા. રાગ એજ.

કદી નીરગુણ હરીને કેહેશો;
પુછું સ્વાલ જવાબ શો દેશો. કદી. ટેક.
નિર્ગુણ કોહો તો સતો રજો તમો, કયાંથી સૃષ્ટિમાં આવ્યા;
મુળ તેવા તે ત્રણે ગુણોને, કહો કોણે ઉપજાવ્યા. કદી. ૧
કદી કેહેશો કર્યા નિર્ગુણ નાથે, તો કયાંથી લાવી બનાવ્યા;
પ્રથમ નિર્ગુણ વણ કાંઇ ન્હોતું, તો ગુણ તે કયાંથી લાવ્યા. ક. ૨
કદી કેહેશો થયા પોતામાંથી, તો થયા પોતે સગુણી;
કદી કેહેશો ગુણ આપે ઉપન્યા, તોપણ શંકા લ્યો સુણી. ક. ૩
મુળ ગુણો હોય તો ઉપને તે, હુઆ વિના નવ થાયે;
મુળમાં જડ બીજ હોય નહી તો, ફેલાવો નવ્ય ફેલાયે. ક. ૪
સ્પર્શ હોયે પ્રથવીમાં પાણીનો, તો સર્વ વ્રક્ષ સીંચાયે;
અવનિમાં ઉદક હોયે નહિ તો, તરૂવરમાં કયાંથી જાયે. ક. ૫
તરૂવરમાં જો જાય નહી તો, તરૂવર રહે ન કોઇ;
તેમ આ સૃષ્ટી ત્રણ ગુણોની, હુઆવિના કયાંથી હોઈ. ક. ૬

કુપમાં છે જળ તો જાય પાત્રમાં, ન હોય તો શું ભરાયે;
મુળ ધણીમાં ગુણ હતા તો, આવ્યા વિશ્વની માંયે. ક. ૭
નિર્ગુણ એટલે ગુણ વિનાના, જીભ્યા એ કેમ કેહેવાયે;
ગુણ વિનાને શીદ સમરીએ, સમરે શો ગુણ થાયે. ક. ૮
ગુણ વિનાની જે હોય વસ્તુ, તેને ન ઈછે કોઇ;
ગુણ વણ વસ્તુ વિશ્વમાં નથી, દશે દિશા લ્યો જોઈ. ક. ૯
તો નિર્ગુણ કેમ કહીએ ધણીને, વિવેકે વાત વિચારો;
વલ્લભ વદે ન્યાયથી જો જો, મતે મુમત ન ધારો. કદી. ૧૦

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાયો કરી તે શંકાઓ જોતાં નિર્ગુણ સંભવતા નથી. વળી વેદ તથા પુરાણો સગુણ કેહેછે તેનાં પ્રમાણ જો કે પંચરાત્ર શાસ્ત્રમાં સગુણ કહેલા છે. વળી અથર્વેદમાં પણ ઘણે ઠેકાણે સગુણ કહેલા છે. વળી વિચારી જો કે પ્રથમ બ્રહ્મ વિના બીજુ કાંઇ નોહે'તું એમ વેદમાં ઘણે ઠેકાણે કહેલું છે. ત્યારે જો કે એ બ્રહ્મ જે પરમેશ્વર તેની સત્તાથી જ્યારે જગત થયું ત્યારે જે ગુણો જગતમાં આવ્યા તે મુળ વિના ક્યાંથી આવે જેમ બ્રહ્મ ચૈતન્યથી જગત ચૈતન્ય થયું તેમ બ્રહ્મના ગુણથી જગત ગુણવાન થયું એમજ સંભવે છે. વળી જગત ગુણવાળું ને જે જગ-

તનો માલિક તેનામાં કાંઇ ગુણ નહિ એ વાત કેમ માનવામાં આવે.

સગુણના મતનો છપો.

વદે મતવાદી વાત, પંથ પોતાનો સુણી;
નથી તેહ નિર્ગુણ, પુરણબ્રહ્મ છે સગુણી;
તેમાં ગુણ નવ હોય, પછી સૃષ્ટિમાં કયાંથી;
નિર્ગુણ કોહો તો જીવ, ગુણ લાવ્યા શેમાંથી;
માટે સગુણ છે નાથજી, નિર્ગુણી નવ માનિયે;
મતવાદીનો મત એજ છે, સગુણ બ્રહ્મને જાણીયે.

જો ભાઈ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી પરમેશ્વરને સગુણ માનેછે તેનો અભિપ્રાય કહ્યો. હવે એ સગુણ માનનારાના મતમાં શંકાઓ થાયછે તે તને કહુંછું.

સગુણમાં શંકા રાગ ઊપરનો.

સગુણ કેહેતાં શંકા ઘણી ઉર આવે,
મતવાદીશું સીદ્ધાન્ત લાવે. સ. ટેક.
સગુણ કોહોતો ગુણછે માયાના, તે વાત બેસે ન હૈયે;
નાશવાનછે તે ત્રણ ગુણો, તો સગુણી નાશ કહીયે સ. ૧

વળી સગુણી સાકાર થાયે, સગુણી સાવ્યવ હોયે;
તો સાકારમાં શંકા કરીછે, વિચારો તે સહુ કોયે. સ. ૨
તો પછી સગુણી બ્રહ્મ કહો તો, સાકાર સાવ્યવ થાયે;
સાવ્યવ સાકાર સત્યમાનો તો, તે નાશ પામી જાયે. સ. ૩
ત્રણ ગુણોનાં તત્વછે ચોવિસ, ચોવિસ તત્ત્વની દેહી;
દેહી કહો તો છએ વિકારો, સુણ્યાછે શુભ સનેહી. સ. ૪
કહો શી રીતે સગુણ કોહોછો, વદો વિવેકે ખુલાશી;
સગુણનો તો નાશ થાયછે, ત્યારે શાના અવિનાશી. સ. ૫
વળી વદેછે વેદ ગુણાતીત, તે વેણ વિચારી જુઓ;
વલ્લભ કેહેછે મતવાદીને, મિથ્યા શું મુમત હુઓ. સ. ૬

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાયો કરી, તે શંકાયોં જોતાં, સગુણ સંભવતા નથી. વળી વેદ તથા પુરાણો નિરગુણ કેહેછે; તેનાં પ્રમાણ જો કે સાંખ્યમાં પરમેશ્વરને નિરગુણ કહ્યા છે એ વિગેરે ઘણે ઠેકાણે પરમેશ્વર નિરગુણ છે એમ કહેલું છે. વળી સગુણી કહીએ તો ત્રણે ગુણ માયાના છે. ત્યારે તે ગુણ પરમેશ્વરને વિશે માનીએ તે કોય કાળે સંભવે નહી માટે સગુણ કેહેવા તે સંભવતું નથી. ને સગુણ કહીએ તો તે સાકાર થાય

ને સાકારકહીએ તો સંભવે નહી શાથી કે સાકાર મતની શંકામાં ઘણા વાંધા લીધેલા છે. માટે સગુણ સંભવતા નથી.

હવે જો ભાઈ નીરગુણથી વિરૂધ સગુણનાં પ્રમાણો છે; ને સગુણથી વિરૂધ નિર્ગુણનાં પ્રમાણો છે. તેમ નીર્ગુણને સીધ કરવાને ઘણાં પ્રમાણો છે; તેમ સગુણને સિધ કરવાના પણ ઘણાં પ્રમાણોછે; માટે હે ભાઇ પરમેશ્વર નીર્ગુણ છે, કે સગુણ છે; એ બેમાંથી એકે સિદ્ધ થયું નહી. હવે પરમેશ્વર પુર્ણ સ્વરૂપે વિશ્વમાં વ્યાપક છે કે ન્યારોછે. તે વિશે સાંભળ.

વ્યાપકના મતનો છપો.

મતવાદી જન એક, પુરણબ્રહ્મ માની લેછે;
સચરાચર છે એજ, ઘણા ગ્રંથ જોઈ કહેછે;
જળ સ્થળ માંહી આપ, અણુ જગિયો નહી ખાલી;
સર્વમાં પુરણ રૂપ, તપાસો ચોદશ ચાલી;
પંચભુતોના વિશ્વમાં, પુરણ રહેલા બ્રહ્મ છે;
મતવાદી મુંમત કરે, વ્યાપક સર્વોત્તમ છે.

જો ભાઈ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી પરમેશ્વરને વ્યાપક માનેછે તેનો અભિપ્રાય કહ્યો. હવે એ વ્યાપક માનનારાના મતમાં શંકાઓ થાયછે તે તને કહુછું.

વ્યાપકમાં શંકા.

વ્યાપક કહીએ તો બહુ બાધ આવે,
શંકા થાય તે વાત ન ફાવે; વ્યાપક. ટેક.
સર્વળે પુરણ રૂપે વ્યાપક કેહેતાં, બ્રહ્મ થયા અલેખે;
અનેક નહી ને એક કહોતો, પુરણ બધે કેમ પેખે. વ્યા. ૧
બધો પુરણ બધામાં કહીએ તો, અધર્મી કોણ ઠરેછે;
અધર્મી માનોતો નિર્દોશી બ્રહ્મ,એમ કેમ વેદ ઓચરેછે.વ્યા.૨
માટે પુરણ રૂપે પુરણ સ્થળે, વ્યાપક નથી સંભવતા;
વ્યાસ વદેછે ન્યાયથી નરખી, મતીલા મુકીદો મમતા.વ્યા.૩

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાઓ કરી તે શંકાઓ જોતાં, વ્યાપક સંભવતા નથી. વળી ઘણાંએક પુસ્તકો પરમેશ્વરને સહુથી ન્યારા કહેછે તેનાં પ્રમાણ જો.

શ્રીમદ ભાગવતના પ્રથમ સ્કંધના ત્રીજા અધ્યાયનો ૩૧ મો શ્લોક.

यथानभसिमेघौघोरेणुर्वापार्थिवोऽनिले
एवंद्रष्टरिदृश्यत्वमारोपितमबुद्धिभिः ॥

અર્થ—જે પ્રકારે આકાશને વિશે મેઘનાં ટોળાં જે તે અને વાયુને વિશે રજ અજ્ઞાની જેમ માને છે તેમ દૃષ્ટાને વિશે દ્રશ્યપણુ માન્યુ છે. અર્થાર્થ જેમ મેઘથકી આકાશ ન્યારૂ છે ને રજથકી વાયુ ન્યારો છે તેમ પરમાત્મા આ જગત થકી ન્યારો છે. હવે જો ભાઈ પરમેશ્વર ન્યારો છે એમ સિદ્ધ થયું. ને વ્યાપક કેહેછે તેનાથી આ વિરૂદ્ધ પ્રમાણ છે.

આ વીગેરે ઘણાં પ્રમાણો છે માટે પરમેશ્વરને પુર્ણ રૂપે વ્યાપક કેહેવો સંભવતો નથી.

શ્રુતિ—**सत्यज्ञानंतब्रह्म** અર્થ—સત્યને જ્ઞાન રૂપ બ્રહ્મ છે તે અસત્ય પીંડબ્રહ્માંડાદિક જે માયા તે અજ્ઞાન તેનાથી પોતે પર કેહેતાં જુદા (ન્યારા) છે. એ રીતે વેદ કેહેછે માટે વ્યાપક સંભવતા નથી.

ન્યારા વિશેનો છપો.

એક મતવાદી સ્વાલ, કરેછે પુરણ પ્યારો;
પરમેશ્વર પરીબ્રહ્મ, અગમ સૌનાથી ન્યારો;

અળગો છે અવિનાશ, જીવ ઇશ્વર માયાથી;
ભાંખુછુ નિરભેદ, વેદમાં ગુણ ગાયાથી;
સર્વથી ન્યારો પરબ્રહ્મ છે, એ નિશ્ચે મુજ મત તણો;
મતવાદીએ મત ઝાલીયો, ગોઠવીને ઘટમાં ઘણો.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી પરમેશ્વરને ન્યારો માનેછે તેનો અભિપ્રાય કહ્યો. હવે ન્યારો માનનારના મતમાં શંકાઓ થાયછે, તે તને કહુછું,

ન્યારામાં શંકા. રાગ એજ.

આ મત તણી શંકા થઇ તે બોલું,
ખોળી ખોળી ખુલાસે ખોલું; આ. ટેક.
સ્રષ્ટીમાં જીવ ઇશ્વરને માયા, જ્યાં જુઓ ત્યાં દેખાયે;
તેથી પરમેશ્વર ન્યારો કહો તો, બ્રહ્મ અપુરણ થાયે. આ. ૧
અવિનાશી અળગો કહીએ તો, પુરણ નવ્ય કેહેવાયે;
પુરણબ્રહ્મ જો નવ્ય કહોતો, વેદ તણુ વેણ જાયે. આ. ૨
વળી વદે વેદ સર્વજ્ઞ છે બ્રહ્મ, તે વેણ વિચારી જુઓ;
જુદોતો જક્તની વાત ન જાણે, તે પણ સંશય હુઓ. આ. ૩
સર્વં ખલ્વીદં બ્રહ્મ એવું, શ્રુતિનું વેણ લ્યો ઝાલી;
શ્રુતિ સમૃતી કહે બ્રહ્મ વિના, અણુ જગો નહી ખાલી. આ. ૪

જો વેદશાસ્ત્ર સત્ય છે માટે, પુરણબ્રહ્મ કેહેવાશે,
ન્યારો કહોતો પુરણ ન કહીએ, વ્યાસ વિચારી તપાસે. આ. ૬

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાયો કરી તે જોતાં પરમેશ્વર ન્યારા છે એમ સંભવતું નથી. વળી વેદ વિગેરે પુસ્તકો વ્યાપક કેહેછે તેનાં પ્રમાણ જો.

શ્રુતી—सर्वंखल्विदंब्रह्म અર્થ—સઘળા વિશ્વને વિશે પરમેશ્વર પુર્ણ રીતે રહેલા છે. વળી

ભગવદ ગીતાના ૧૫ મા અધ્યાયનો ૧૫ મો શ્લોક.

सर्वस्यचाहंहृदिसंनिविष्टोमत्तःस्मृतिर्ज्ञानमपोहनं
च॥वेदैश्चसर्वैरहमेववेद्योवेदांतकृद्वेदविदेवचाहं॥

અર્થઃ હું સર્વના રદયમાં રહેલોછું વીગેરે મતલબ છે. વળી ભગવદગીતાના ૧૮ મા ધ્યાયનો ૬૧ મો શ્લોક.

ईश्वरसर्वभुतानांहृद्देशेर्जुनातिष्ठतिभ्राम
यन्सर्वभुतानियंत्रारूढानिमायथा ॥

અર્થ ઇશ્વર માયાએ કરીને સર્વ પ્રાણીને કાળ-

ચક્ર ઉપર ચઢેલા એવાને ભ્રમણ કરાવતા છતાં તેમના હૃદયમાં રહેલા છે.

હવે જો ભાઈ પરમેશ્વર સર્વને વિશે રહેલાછે તે આ પ્રમાણોથી સીધ થાયછે માટે પરમેશ્વરને ન્યારો કેહેવો સંભવતો નથી. હવે.

આતમા ચીન્યાનો દોહરો.

એક મત વાદી બોલીયો, આત્મા ચીને જેહ;
આપ આપને ઓળખો, પુરણ બ્રહ્મછે તેહ.

જો ભાઇ આ દોહરા પ્રમાણે જે પ્રાણી આત્મા ચીનવાનું કેહેછે, એટલે પોતે પોતાનો આતમા જુઓ એમ કેહેછે; તે વિશે શંકાયો થાયછે તે તને કહુંછું.

આતમાચીન્યા વિશે શંકા.

જુઓ જેહ આત્મા ચીન્યાનું કેહેછે,
તેની પણ ઘણી શંકા રેહેછે; જુઓ. ટેક.
કાહોછો કે આપે આપને ચીને, તે ધણી બ્રહ્મરૂપ થાયેં;
તો આપ કીયોને આપનો આત્મા, તે તે કીયો કેહેવાયે. જુ. ૧
પોતે એટલે છે તેજ થયો, તો પછી આત્મા કીયો;
કોણ કોને ચીને વચન વિચારો, તે પછી ઉત્તર દીયો. જુ. ૨

પોતે પોતાને ચીનો એવું, કેહેશો કદાપી કુદી
પોતે ચીને તો ચીનવાની કાંઈ, વસ્તુ જોઇએ જુદી. જુ. ૩
દ્રષ્ટાજનને દરશવાની, ચીજ જોઇએ બીજી;
આપ તો આપને જાણી રહ્યો છે, તો કોને દરશવું રીજી.જુ.૪
કો કહે હું મારા આત્માને ચીનું, કેહેતાં બેઉ વાક્ય જુદાં;
હું અને મ્હારૂં બે પદ થયાં, અર્થે ન એક સમુદાં. જુ. ૫
જુદાં ન કોહોને એક કહો તો, પછી કોને કોણ ચીને;
જુદુ કહ્યે આપે આપ થયો નહી, બોલો જ્ઞાનીને પુછીને.જુ.૬
વાણ તણુ જાણપણું હોએ તો, સોધીને ઉત્તર આપો;
આપે આપને શું ચીનવાનું. શંકા વલ્લભની કાપો. જુ. ૭

જો ભાઈ આ પદમાં જે જે શંકાઓ કરી તે શંકાઓ જોતાં પોતે પોતાને જે પ્રાણી ચીનવાનું કેહેછે તે સંભવતું નથી. કેમકે પોતે એટલે દેહમાં જે આત્મા સમજનાર બોલનાર સાંભળનાર રહ્યો છે તેજ છે. ને પોતાનો એટલે પોતાથી જે જુદો હોય તેને પોતાનો કેહેવાય. જેમકે પોતે એટલે કેહેનારો કેહેશે કે હું, અને પોતાનો એટલે મ્હારો. હવે જો બોધ કરનારો એમ કહે કે તું તારો આત્મા ચીન્ય. એટલે સાંભળનારો કેહેશે કે હું મ્હારા આત્માને ચીનું, ત્યારે જો

હું એટલે પોતે અને મ્હારા એટલે પોતાનાને, પોતાના એટલે મ્હારા. જો હવે માહારા અથવા પોતાના તે પોતાથી જુદા હોય તેને મ્હારા કે પોતાના કેહેવાય જેમ કે મ્હારા છોકરા (પોતાના છોકરા) મ્હારા હાથ (પોતાના હાથ) મ્હારા પગ (પોતાના પગ) એમ જે પોતાથી જુદાં હોય તેને મ્હારાં કે પોતાના કેહેવાય. ત્યારે જો ભાઇ પોતે તો જે આત્મા છે તેજ; ને પોતાનો આત્મા તે પોતાથી બીજો કીયો કે તેને ચીને ? જો બીજો કેહેશો તો પોતાથી કોઇ જુદો થયો. તો પછી પોતાને શું ચીનવાનું રહ્યું; એતો બીજાને ચીનવાનો થયો; હાવાં ઘણાં કારણો જોતાં તથા શબ્દનો તોલ કરતાં જે પ્રાણી પોતાના આત્માને ચીનવાનું કેહેછે તે સંભવતું નથી. તેમ કેહેનારા પુરૂશે કાંઇ વણ વિચારે કહ્યું હશે એમ માનવું તે પણ યોગ્ય નથી. હવે

સર્વે બ્રહ્મ છે તે વિશે છપો.

એક મતવાદી એમ, કહે બ્રહ્મ છે આ સરવે;
એકોહં બહુ સ્યામ, વદે અદ્વૈત મત ગરવે;
સકળ જગત છે બ્રહ્મ, અન્ય છું મુરખ માને;
મુળ કારણથી કાર્ય, થયેલું વિરલા જાણે;

કાર્ય તે ટળેછે એટલે, પાછું કારણ થાયછે;
ઉપાધી લેઇ જગતમાં, સૌ જુજવું જંખાયછે.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી કેહેછે, કે આ સઘળું દેખાયછે તે બ્રહ્મ છે. બ્રહ્મ વિના બીજી કાંઇજ વસ્તુ છે નહી. એવો અદ્વૈત મતવાળાનો અભિપ્રાય છે. હવે તે મત વિશે શંકા થાયછે તે તને કહુછું.

અદ્વૈત મતમાં શંકા. રાગ એજ.

સરવ બ્રહ્મ કેહેતાં તો શંકા થાયે,
આપો પ્રશ્નનો ઉત્તર ન્યાયે. સરવ. ટેક.
સર્વ છે બ્રહ્મ તો મુને શી કલ્પના, થઈ છે તે કહો કથી;
એકને સુખ દુખ થાય તો અન્યને, કહો કેમ થાતું નથી.સ. ૧
એક રડે ને એક હસેછે, એક ગાંડા એક ડાહ્યા;
એક વપુથી વિરક્ત થાયે તો, બીજી રાખે કોણ કાયા. સ.૨
એક જ્ઞાની ને એક અજ્ઞાની, એક શિષ્ય એક ગુરૂ;
ન થાય હું તું બ્રહ્મ હોયે તો, શું સારૂ ને શું બુરૂ. સ. ૩
કદી કેહેશો કે સુખ દુખ હું તું, શુભ અશુભ જે ગાયે;
મન બુદ્ધીની એછે ઉપાદી, અંતઃકરણની માંયે. સ. ૪
અંતઃકરણની ઉપાધી કોહો તો, જડરૂપ મન બુદ્ધ્ય આદી;

તે કરતાં ચૈતન્ય કહો તો, દ્વૈત જો અદ્વૈત વાદી. સ. ૫
તેમ છતાં કહો ઉપાધીથી, અન્ય પણુ માની લેછે;
તોપણ ઉપાધી શી બીજી વસ્તુ, વસ્તુ તો બીજુ કરેછે.સ.૬
જુદાપણુ માની લેનારો, તે કોણ બીજો જાગે;
કેહેશો કે એનો એ માની લેછે, તોપણ શંકા નં ભાગે. સ.૭
કદી એનો એ માની લેછે તો, હુઆ વિના કયાંથી માન્યું;
કેહેશે કે માન્યું પણ છે મિથ્યા,મિથ્યા તેહ્યે કેમ જાણ્યું.સ.૮
જાણ્યું તો બ્રહ્મે જ્ઞાનથી જાણ્યું, હુઆ વિના ન કેહેવાયે;
રજ્જુમાં સર્પ ભાસે તો સર્પ, હોયતો ભાશ્યજ થાયે. સ. ૯
રજ્જુ ઠેકાણે સર્પ નથી પણ, સર્પ હશે તેને ઠામે;
હ્હાય ત્યાં સર્પછે તો ત્યાં ભાશ્યો,નહીતો ન ધરાત નામે.સ.૧૦
કદી કેહેશો દરપણમાં જોતાં, બીજુ સ્વરૂપ દેખાએ;
પણ તે સ્વરૂપ એકનું એકજ,ઉપાધીમાં બે જણાએ.સ. ૧૧
તોપણ ઉપાધી હતી ત્યારે, દીઠુ ઉપાધીમાંથી;
મુળમાં ઉપાધી ન હોત વસ્તુ, ત્યારે બે દેખત કયાંથી.સ.૧૨
સૌ બ્રહ્મ કોહોછો ને ઉપાધી શાની, વેણ વદેલું વિચારો;
ઉપાધીને બ્રહ્મ બેઉ કહોતો, અદ્વૈત વાદ ન ધારો. સ. ૧૩
સૌ બ્રહ્મ કોહોતો નહી પાપ કે પુન્ય, સ્વરગ નરક પણશાનું;
મોક્ષ અમોક્ષ થઈ ગયો મિથ્યા, તો જ્ઞાનીને શીદ માનું.સ. ૧૪

ઘણા ઘણા કદી દાખલા દ્યો પણ, શંકા એની એ ઉઠેછે;
વળી વાંચી જો જો વિશેષ શંકા, વલ્લભ પ્રશ્ન પુછેછે. સ.૧૫

આ પદની શંકાને લેઇને વિશેષ શંકા.
હવે જો ભાઈ અદ્વૈત મતવાળા એમ કેહેછે.

શ્રુતી—सर्वं खल्विदंब्रंह्मः અર્થઃ—આ સઘળુ જગત છે તેજ બ્રહ્મ છે. હવે જો ભાઈ અદ્વૈત મતવાળા આ શ્રુતીનો અર્થ કર્યો છે, તેજ અર્થ કરીને સર્વ જગત બ્રહ્મ છે એમ કહે છે. તે સંભવતું નથી. એ શ્રુતિનો ભાવાર્થ કરે તો સંભવીત મતલબ નીકળે, પણ ભાવાર્થ કરતા નથી માટે અસંભવીત મતલબ નીકળે છે. ને અસંભવીત મતલબ નીકળવાથી શંકાઓ ઘણી થાયછે. જો કે અદ્વૈત મતવાળાનું કેહેવું કબુલ કરીએ તો શંકા નીકળે છે તે જો. બ્રહ્મ તો એકછે. એમ વેદમાં કહેલું છે જુઓ હવે બ્રહ્મ એકછે ત્યારે સર્વ જગત બ્રહ્મ કેમ કેહેવાય, સર્વ એટલે ઘણા હોય તેને સર્વ કેહેવાય માટે સર્વ બ્રહ્મ કેહેતાં તો ઘણા બ્રહ્મ થયા કદી એમ કહેશો કે સર્વ મળી એક બ્રહ્મછે, તોપણ શંકા થાયછે જો કે એક શ્રુતિનું કેહેવું એમછે કે, ब्रह्मविद्ब्रह्मैभवती.

અર્થ—બ્રહ્મને જાણનાર બ્રહ્મ થાયછે. હવે જો ભાઈ બ્રહ્મને જાણનાર બ્રહ્મ થાયછે ત્યારે તો બ્રહ્મ જુદો થયો ને બ્રહ્મને જાણનાર જુદો થયો, જો જગત બ્રહ્મ હોત તો બ્રહ્મને જાણનાર પણ જગતમાં છે, માટે તે પણ બ્રહ્મછે, પછી બ્રહ્મ થવાનો સંભવ રેહેતો નથી, તેમ બ્રહ્મ છે તેને બ્રહ્મ થવાનું સૃતિ કેહેછે તે સંભવતું નથી, બ્રહ્મ થવાનું સંભવતું નથી તો ब्रह्मविद्ब्रह्मैभवती આ શ્રુતી ખોટી થાય છે. જો ब्रह्मविद्ब्रह्मैभवती આ શ્રુતી ખરી કહીએ તો सर्वंखल्विदं ब्रह्म એટલે સર્વ જગત બ્રહ્મ છે, આ શ્રુતી ખોટી થાયછે, કેમકે બ્રહ્મને જાણનારો બ્રહ્મ થાયછે તો તે બ્રહ્મ નથી, તોજ તેને બ્રહ્મ થવાનું કહીએ તે સંભવેછે બાકી તો બ્રહ્મ થવાનું કેહેવું તે સંભવતુ નથી, જો સંભવે છે એમ કહીએ તો સર્વ જગત બ્રહ્મછે તેવું કેહેવું સંભવતું નથી; વળી સર્વ જગત બ્રહ્મછે તો શંકા થાયછે કે સર્વે બ્રહ્મ ત્યારે તો જ્ઞાની કે અજ્ઞાની કોઇને કેહેવા કે માનવા તે સંભવતું નથી, કેમકે વેદમાં બ્રહ્મને જ્ઞાનરૂપ કહેલા છે; તો સર્વ બ્રહ્મ છે ત્યારે કોઇ પ્રાણીને અજ્ઞાની કેહેવો સંભવતો નથી, વળી સરવ બ્રહ્મછે તો કોઇને બ્રહ્મનું જ્ઞાન લેવું અથવા થવું સંભવતું નથી, વળી બ્રહ્મવાદી (અદ્વૈતવાદી) વેદનું

કહેલું વાક્ય કેહેછે કે अहंब्रह्मास्मी એટલે હું બ્રહ્મ છું એમ કહેછે ને એમજ માની બીજાને तत्त्वमसी એટલે તે તુંછું એવો બોધ કરેછે, હવે એ તત્વમશી બોધના કરનારાને અમો પુછીએ છીએ કે, તમે બ્રહ્મછો ને સામાને પણ એમ કહોછો કે તું પણ બ્રહ્મ છે. ત્યારે વિચારો કે તમે બ્રહ્મછો ને જેને બોધ કરોછો તે પણ બ્રહ્મ છે; તો પછી એવો બોધ સામાને (બીજાને) શા માટે કરવો પડેછે, અને તે બોધ કોને કરોછો, કદી કહેશો કે સામો પ્રાણી બ્રહ્મછે પણ એને ઘણા કાળનું અજ્ઞાન થયુંછે, વાહ ! આ વાત સંભવતી નથી કેમકે બ્રહ્મ તો જ્ઞાનરૂપછે તેને અજ્ઞાન થયું સંભવેજ નહી, તેમ અજ્ઞાન થવાનું કાંઇજ કારણ જણાતું નથી, તેમ છતાં અજ્ઞાન થયું એમ માનવું એ યોગ્ય નથી, કદી માનીશું તોપણ શંકાછે, કે જેને ઉપદેશ કરોછો તે બ્રહ્મને ઘણા કાળનું અજ્ઞાન થયું હતું તેને જ્ઞાન કરોછો; પણ તમો જ્ઞાનના કરનારાને તો અજ્ઞાન નથી રહ્યું ને અહંબ્રહ્માસ્મી કહી બ્રહ્મરૂપ તથા જ્ઞાનરૂપ થયાછો માટે પુછીએ છીએ કે તમે બોધના કરનાર અને બોધનો સાંભળનાર કંઈ જુદા બ્રહ્મછો નહી, એકજછો; ત્યારે જે વેળા તમને જ્ઞાન થયું તે વેળા તેને પણ થવું જોઈતું હતું,

કદી કહેશો કે તેના અંતઃકર્ણની ઉપાદી જુદી છે; તો પુછીએ છીએ કે અંતઃકરણની ઉપાદી જુદી છે પણ તમે ને તેનું જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ તે તો તમે એકછો, માટે તમારા અંતઃકરણની ઉપાદી મટી એટલે તેની મટવીજ જોઇએ કારણ કે તમો ચૈતન્ય રૂપ તો એકછો કે જુદાછો જો જુદા કહેશો તો બે થયા ને એક કેહેશો તો તમે ઉપાદી રહીત થયા તે કીયા ને બીજાનું અજ્ઞાન ચૈતન્ય ઉપાદીમાં અજ્ઞાન રહ્યું તે ચૈતન્ય કીયું, કદી એમ દ્રષ્ટાન્ત આપશો કે ઘટાકાશ, મઠાકાશ, મહદાકાશ ઉપાધીઓથી જુદાં ભાસે છે પણ એક છે. તો પુછીએ છીએ કે મહદાકાશનું કાર્ય મઠાકાશથી થતું નથી ને મઠાકાશનું કાર્ય ઘટાકાશથી થતું નથી કેમકે મહદાકાશમાં જેટલું સમાય છે તેટલું મઠાકાશમાં સમાતું નથી ને મઠાકાશમાં સમાય છે તેટલું ઘટાકાશમાં સમાતું નથી. વળી કેહેશો કે ગમે તેમ છે પણ આકાશ તો એકનું એકછે. તો પુછીએ છીએ કે જો તે વખત આકાશ એકછે તો ઘટાકાશ મઠાકાશ મહદાકાશ એવાં જુદાં જુદાં નામ કેમ ધારણ કર્યાં કદી કહેશો કે કાર્યથી જુદુંછે, પણ કારણમાં તો એકછેજ; ને ઘટમઠ રૂપી કાર્ય

તે તો મિથ્યાછે. તો પુછીએ છીએ કે કાર્ય મિથ્યા થશે ત્યારે મિથ્યા છે પણ હાલ તો ખરૂં છેજ; તેમ છતાં હાલ મિથ્યા કેહેવું સંભવતું નથી.

વળી કારણમાં એકછે તો કારણ રૂપ થશે ત્યારે એક કેહેશો તે સંભવશે વળી કેહેશો કે ઘડો મ્રત્તીકાથી થયો તે ઘડો ને મ્રત્તીકા કાંઈ જુદાં નથી, તો કહીએ છીએ કે ઘડોછે તે વખતે તો ઘડોજ છે; એમ કેહેવાય છે વળી ઘણું ખેંચીને કેહેશો તો એટલું કેહેશો કે ઘડો મ્રત્તીકાનો છે, પણ ઘડો મ્રત્તીકાછે એમ કેહેવાશે નહી. કદી કહેશો કે અમે તો મ્રત્તીકાછે એમજ માનીએ છીએ, જો હાવું માનોછો તો બીજાનું ચતન્ય કારણમાં તો જ્ઞાનરૂપે છે તેમ છતાં તેને જ્ઞાનરૂપ કેમ માનતા નથી કદી કહેશો કે અમે તો બીજાના ચૈતન્યને પણ જ્ઞાનરૂપ માનીએ છીએ, તો પુછીએ છીએ કે બીજાના ચૈતન્યને જ્ઞાનરૂપ માનોછો તો પછી બોધ શાનો કરોછોને કોને કરોછો જુઓ કે જ્ઞાનરૂપને જ્ઞાનનો બોધ કરવો સંભવતો નથી કદી એમ કેહેશો કે ગમે તેમછે પણ અમે તો કાર્ય કારણ એક જાણીએ છીએ. તો શંકા થાયછે કે જુઓ ઘડાનું કામ મ્રત્તીકાથી

થતુ નથી ને મ્રત્તીકાનું કામ ઘડાથી થતું નથી કેમકે પીવા સારૂ જળ ભરી લાવવું હશે તો મ્રત્તીકામાં ભરી લવાશે નહી ને લીંપવું હશે તો ઘડાની મ્રત્તીકાથી લીંપાશે નહી. ત્યારે જુઓ કે ઘડો મ્રત્તીકાનો પણ મ્રત્તીકાનું કામ ઘડાથી નહી થાય ને ઘડાનું કામ મ્રત્તીકાથી નહી થાય માટે જે વેળાએ જુદાંછે તે વેળાએ જુદાં કહેવાં તથા માનવાં તેજ વ્યાજબી છે.

જુઓ હવે મ્રત્તીકાને ઠેકાણે બ્રહ્મ, ને ઘડાને ઠેકાણે સહુ પ્રાણીછે; હવે જે કહેનારો છે તે ઘડા રૂપછે મ્રત્તીકા રૂપ થયો નથી એટલે ઘડારૂપી જે દેહ તેમા મળીને રહેલો છે એટલે દેહ રૂપેછે ને હું મ્રત્તીકાછું એમ કહેવું એ કેવળ અસંભવીત છે વળી સર્વમાં જે ચૈતન્ય છે તે તો બ્રહ્મછે. દેહ બ્રહ્મ નહિ, અંતઃકરણ બ્રહ્મ નહી, પણ ચૈતન્ય છે તે તો બ્રહ્મછે એમ અદ્વૈત વાદીના કેહેવાથી કબુલ કરીએ છીએ તો, એવી શંકા થાયછે કે જે હું ચૈતન્ય સર્વ વાતને સમજુછું તથા જાણુંછું તેજ હું બ્રહ્મછું તો બ્રહ્મની સાથે મ્હારાં લક્ષણ મળતાં નથી જો મળતાં હોય તો બતાવો.

જેમ કે રામદાસ બાવાના પંચીકરણ નામના

પુસ્તકમાં બકરાનું ને સિંહનું દ્રષ્ટાન્ત આપ્યું છે તેમાં વનના સિંહે બકરાના ટોળા વાળા સિંહને પોતાની સાથે દેહનો આકાર મેળવી આપીને, સિંહછું એમ નિશ્ચે કરાવ્યું. તેમ બ્રહ્મના લક્ષણ સાથે અમારાં લક્ષણ મેળંવી આપો તો તે વાત માનવી યોગ્યછે.

પહેલું, બ્રહ્મછે તે સર્વજ્ઞ છે ને બીજા સહુ પ્રાણી અલ્પજ્ઞ છે, એમ વેદમાં કહ્યુંછે. તે સર્વજ્ઞપણુ તમારામાં કે અમારામાં બતાવો.

બીજુ, વેદમાં કહ્યું છે કે બ્રહ્મ સર્વને જાણનારછે; ને સહુ પ્રાણી સર્વને એટલે બીજાને જાણી શકતા નથી.

ત્રીજુ, વેદમાં બ્રહ્મને આણંદ રૂપ કહ્યાછે. અને સહુ પ્રાણીને તો ઘણા ઘણા પ્રકારની ચીંત્તાઓ છે, કોઇને વ્યવહારની, કોઇને વિદ્યાભ્યાસની, કોઇને મોક્ષની, કોઇને ઉપદેશ લેવાની. કોઇને ઉપદેશકરવાની.

ચોથું, વેદમાં બ્રહ્મને અજન્મ કહ્યા છે; ને તમે તો જનમોછો. કદી કહેશો કેઅમે તો જનમતાજ નથી તો આ દેહમાં કયાંથી આવ્યા ને માહારો જન્મ ફલાણી સાલમાં થયો એવું કેમ કહોછો.

પાચમું, વેદમાં બ્રહ્મને અમર કહ્યાછે; તેવા બી-

જા પ્રાણીઓ અથવા તમો અમરછો તો આ દેહમાંથી નિકળી જવું કેમ થાયછે, ને ફલાણો મરી ગયો એવું કેમ કહેવરાવો છો. કદી કહેશો કે જગત કહે છે; પણ અમો તો જનમતાએ નથી ને મરતા પણ નથી. તો જગત જનમવું ને મરવું કોને કહેછે કે કોઇ દેહમાં આવવું તેનું નામ જનમવું છે ને કોઇ દેહથી છુટવું તેનું નામ મરવું છે; માટે જનમોછો ને મરોછો. એ બ્રહ્મના લક્ષણથી તમારાં લક્ષણ જુદાંછે.

છઠું વેદમાં બ્રહ્મને અચળ કહ્યા છે ત્યારે જો બીજા પ્રાણીઓ તથા તમો બ્રહ્મ છો તો તમારૂં ચળીતપણું કેમ છે, ચળીત એટલે મુળ તમો તથા બીજા પ્રાણીઓ જ્ઞાનરૂપ બ્રહ્મ હતા તે આ દેહમાં આવ્યા એટલે જ્ઞાનથી ચળી અજ્ઞાનરૂપ થયા, પછી પાછા વિદ્યા ભણીને જ્ઞાનરૂપ થયા તે તમારૂ ચળીતપણું છે. જુઓ આવું તો તમારૂં ચળીતપણું છે ને બ્રહ્મ તો અચળીત છે તે પણ લક્ષણ મળતાં નથી.

હે અદ્વૈત વાદી સાંખ્ય શાસ્ત્રને આધારે તમો એમ કોહોછો કે ત્રણે અવસ્થાને એટલે જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુસુપ્તી, અવસ્થાને તથા સ્થુળ, સુક્ષ્મ ને કારણ દેહ-

નો તું જે જાણવાવાળો છે તેજ તું બ્રહ્મ છે તો કહીએ છીએ કે જે હું જાણવાવાળો છું તેજ બ્રહ્મ છું તો મને જાણવાવાળાનેજ બ્રહ્મના લક્ષણ મેળવી આપો.

હે બ્રહ્મવાદી તમે अहंब्रह्मास्मी એટલે હું બ્રહ્મ છું એમ કહોછો, ને બીજાને तत्वमशीः એટલે તે તું છું, એમ કોહોછો. જુઓ હવે તમે બ્રહ્મ છો ને તે પણ બ્રહ્મ છે, એટલે તમે કેહેનારા એક; અને જેને કોહોછો તે બીજો થયો. હે બ્રહ્મવાદી કદી તમે એમ કેહેશો કે હું કેહેનાર અને સાંભળનાર એ બન્ને એકજ છીએ પણ અધ્યારૂપ કરીએ છીએ, એટલે બીજો નથી ને બીજો કેહેવો પડે છે. તેજ અધ્યારૂપ કરવું પડે છે; તો અમે પુછીએ છીએ કે જ્યારે બીજો નથી ત્યારે બીજો કેહેવાની શી જરૂર છે. જે બીજું નથી ને બીજું છે; એવું ખોટું બોલવું તે તમને સત્યવક્તાને યોગ્ય નથી વળી કોહોછો કે બીજો નથી ત્યારે કોહોછો કોને ? કદી કહેશો કે પોતે પોતાને કહું છું. તો પુછીએ છીએ કે પોતે પોતાને કોહોછો, પણ અમને સંભળાવો છો અને અમારા પુછવાથી એમ કોહોછો કે પોતે પોતાને કહું છું. ત્યારે અમે પુછનારને તમો કહેનાર એ બન્ને જુદા થયા. વળી એક હોઇએ તો જે નિશ્ચે તમારો છે

તેજ અમારો હોવો જોઈએ. કદી કેહેશો કે અંતઃકરણ જુદાં છે, તો પુછીએ છીએ કે, सर्वखल्विदंब्रह्म नेहनानास्तिकींचनः એટલે સર્વ જગત બ્રહ્મ છે ને બીજું કાંઈ નથી. ત્યારે અંતઃકરણ કહેશો તો બ્રહ્મ અને અંતઃકરણ એ બે થયાં આ રીતે તમારા અદ્વૈત વાદીના મતમાં ઘણીજ શંકાયો છે. વળી અદ્વૈત વાદીઓ એમ કહેછે કે બ્રહ્મ તો સર્વેને વિષે સાક્ષી રહેલો છે. જો સાક્ષી કહેશો તો તે સાક્ષી અને જેને વિષે રહ્યો છે તે બે થયા. વળી અંતઃકરણ જડ છે તે બ્રહ્મ ચૈતન્યથી ચૈતન્ય થયું. બાકી જડ હતું ને એ અંતઃકરણનો બ્રહ્મ સાક્ષી છે. એમ ઘણા અદ્વૈત મતવાળા કહેછે. હવે એ જડ અંતઃકરણ ચૈતન્યથી ચૈતન્ય થઇને ધર્મ અધર્મનાં કાર્ય કરે છે તેનો ભોકતા કોણ? બ્રહ્મને તો સાક્ષી કહો છો ત્યારે તો ભોક્તા અંતઃકરણ થાય છે; જો અંતઃકરણને ભોક્તા કોહોછો તો પાપ કર્મથી નર્કવાસ અંતકરણ ભોગવે છે એમ થયું. જ્યારે અંતકરણ નર્ક ભોગવે છે તે વેળા તેની સાથે ચૈતન્ય બ્રહ્મ ખરૂં કે નહી? જો સાથે નહી એમ કહેશો તો અંતઃકરણ તો જડ છે ત્યારે તે અંતઃકરણને નર્ક ભોગવ્યાનું સુખ દુઃખ થવાનું નથી. અને ચૈતન્ય બ્રહ્મ સાથે રહે છે એમ કહે-

શો તો તે બ્રહ્મ નર્કનો ભોક્તા થયો ને તેનેજનર્કના સુ-ખ દુઃખનો અનુભવ થવાનો; કારણકે તે બ્રહ્મ ચૈતન્ય જ્ઞાનવાન છે માટે. જો કદી બ્રહ્મને નર્કના ભોક્તા કહેશો તો અયોગ્ય છે.

વળી બ્રહ્મવાદી અંતઃકરણ કહેછે તેજ ખોટું છે. કારણ કે અંતઃકરણ કાંઇ વસ્તુછે નહિ. નથી લોહું, લાકડું, કે હાડ કે માંશ કે ચામ્ર કાંઇ પદાર્થ નથી ને ૧મન, ૨બુધી, ૩ચિત્ત, ને ૪અહંકાર, આચારનું નામ અ-તઃકરણ કહેછે. પણ અમારો તો અભિપ્રાય એજછે કે અંતઃકરણ કાંઇ નથી જે આ દેહમાં સમજનારો છે તે-જછે, સમજનારને જીવ કહો કે આત્મા કહો ગમે તે કહો પણ સમજનાર જે જ્ઞાનછે તેજ છે. બીજુ કાંઇજ નથી. ને એ સમજનાર જે જે વખતે જેવાં જેવાં કામ કરેછે તે તે વખતે તેવું તેવું નામ આરોપણ થયું છે. જેમ ભવાયો મીયાનો સ્વાંગ ભજવે તે વેળા મીયા, કંસારાનો સ્વાંગ ભજવે તે વેળા કંસારો કહેવાય છે. પણ તે કંસારો કે મીંયા છે નહિ. તેમ દેહને વિશે જે સમજનાર જ્ઞાનછે તેણે જે વખત કાંઇ બાબતનું મનન કરવા માંડયું તે વેળા મન કહેવાયું ને ચૈતવન કરવા માંડયું તે વખત ચિત કહેવાયું ને નિશ્ચે કર્યું તે વેળા

બુદ્ધી કહેવાઈ ને કરૂં એમ અહંકાર ધર્યો તે વેળા અહં-કાર કહેવાયો, પણ જે સમજનાર છે તેનોતેજછે તે વિના મન, બુધી, ચિત્ત, અહંકાર એવું જે અંતઃકરણ કહે છે તે કાંઇજિ નથી. તો પછી અંતઃકરણ કહેવું તેજ મિથ્યા છે. વળી સહુ પ્રાણી વિચારો કે આપણા દે-હમાં એક આપણ સમજનાર છીએ તે વિના બીજુ કાંઇ દેહમાં ભાસેછે ? જો ભાસતું હોય તો તપાશીને કહો. કદીજ બીજુ ભાસવાનું નથી. શાથી કે બીજુ છે નહી માટે ભાસે પણ નહિ. ને જે સમજનાર છે તેજછે હવે અદ્વૈત વાદી તેજ સમજનારને બ્રહ્મ કહેછે. ને સ-મજનારથી પણ બ્રહ્મ શરિરમાં જુદો રહ્યોછે. એમ પણ કહેછે. પણ સમજનાર શિવાય બીજુ તો કાંઇ ભાસતું નથી માટે સમજનારથી જુદો ને સમજનારની સમીપે બ્રહ્મ શરિરમાં રહ્યોછે એ કહેવું મીથ્યા છે. અને સ-મજનારને બ્રહ્મ કહેછે તો તેના લક્ષ બ્રહ્મણની સાથે મ-ળતાં નથી માટે તેને જે અદ્વૈત વાદી બ્રહ્મ કહે છે તે તરછટ ખોટુંછે. વળી બ્રહ્મવાદી મોક્ષ અમોક્ષને મીથ્યાં માનેછે ને એમ કહેછે કે જે દેહમાં સમજનાર આત્મા તે તો મોક્ષ રૂપછેજ તેનો મોક્ષ થવો એજ ખોટું છે. આ મતવાદીનું કહેવું એમનેજ ફળવાનું છે. કેમકે આ

દેહમાં છે તેજ વખત મોક્ષ રૂપ છીએ એમ કહેછે. તેવોજ તેમનો સદાકાળ દેહો ધરીધરીને મનથી મોક્ષ માનવાનો છે. ને કહેછે કે મોક્ષ થવો એ મીથ્યા છે. તે પણ તેમનું બોલ્યું તેમનેજ ફળવાનું છે, કેમકે તે તો મોક્ષ મીથ્યા માનેછે તેથી તેમનો મોક્ષ કોઇ કાળે થવાનો નથી નથીને નથી.

હવે હે મોક્ષના ઇછનારા અદ્વૈત વાદી જે શ્રુતીથી સર્વ જગતને બ્રહ્મ કહેછે તે એ શ્રુતીનો ભાવાર્થ એ લોક સમજ્યા નથી એમ નિશ્ચે જાણવું, ને અદ્વૈત માં હજી તો ઘણી શંકાયો છે પણ ગ્રન્થ ઘણો લાંબો થઇ જવાના ભયથી વિશેશ વાત કરી નથી. વળી, આગળ શ્લોક કહ્યોછે કે

जन्मनाजायतेषुद्र शंस्काराद्दीजमुच्यते ।
वेदाभ्यासेभवेत्विप्रब्रह्मजानातीब्राह्मणः ॥

આ શ્લોકના ચોથા ચરણમાં એમ કહ્યુંછે કે બ્રહ્મનેં જાણે તે બ્રાહ્મણ છે. હવે જો ભાઈ બ્રહ્મને જાણવાનું કહ્યુ માટે બ્રહ્મ અને બ્રહ્મને જાણનાર બે થાયછે.

આ ઉપરથી તો જે પોતે બ્રહ્મ થાય છે ને સર્વં ખલ્વીદંબ્રહ્મ આસુતીનો ભાવાર્થ સમજ્યા વિના અદ્વૈત

મતને ગ્રહણ કરેછે તે તરછટ અજ્ઞાનતા દેખાય છે. હવે આગળ કહું તે સાંભળ.

જગતકર્તા વિશે છપો.

એક મતવાદી વેણ, વદેછે મતમાં રીજી;
મુળ તો અદ્વૈત બ્રહ્મ, નહોતી વસ્તુ બીજી;
તે બ્રહ્મે કર્યું જગત, કહે સઉ તેથી કરતા;
કર્યા વિના કેમ હોય, ઘાટ જુજવા નિસરતા;
પશુને પુંછ પાંખ પક્ષીને, મનુષ બે ભુજ થાયછે;
મતવાદી વદે વ્યાસજી, આમાં શી શંકાય છે.

જગતકર્તામાં શંકા રાગ એજ.

ભાઇ બ્રહ્મને જગત કરતા કેહેશો,
પુછુ સ્વાલ જવાબ શો દેશો. ભાઈ. ટેક.
પ્રથમ એકલા બ્રહ્મ કહો તો, શ્રષ્ટી થઇ શેમાંથી;
અનાદી બીજી વસ્તુ ન્હોતી, વિશ્વ બનાવ્યું ક્યાંથી. ભા.
પંચભુતોનું વિશ્વ થયું છે, તે ભુત નવ હોય આદી;
તો કારણ વણ કાર્ય ન બને, વિચારો વાત વિવાદી. ભા.

મુળમાં કારણ હોવુંજ જોઇએ, જોઈએ જુદા જુદા ગુણો;
એક ગુણી પંચભુત હોયે તો, શંકા પડે તેહ સુણો. ભા.
જળ તણો કદી ઘટ બને નહી, ઘટનું પટ ન થાયે;
પટની ધાતુ કે કાષ્ટ બને નહી, જુજવા ગુણ જો ત્યાંયે.ભા.
કુંભાર વાસણો કરવાં ધારે, તો મુળ મ્રત્તીકા જોઇએ;
ઘડવાનું રાચને જળ ઠકુંની, તે વણ શું કરે કોઈએ. ભા.
તે કરતાં કદી કરતા કહોતો, શુભ શંકા મન જાગે;
વેદ જોતાં ભારે ભેદ પડેછે, કરતાને પાતક લાગે. ભા.
વેદ વિષે ચાર દોશ કહ્યા છે, કરતા ધણીને માંથે;
તો પછી આ બધું વિશ્વ રચીને, શું પાપ લીધું નાથે.ભા.
તે ચાર દોશનાં નામ બતાવું, સુણી શ્રોતા જન રીજો;
નૈર્ઘૃણ્ય પેહેલો વૈષમ્ય બીજો, ક્રત નાશનો દોશ ત્રીજો ભા.
અકરતા અભ્યાગમ ચોથો, અર્થથી કરૂં ખુલાશો;
નર્ઘૃણ્ય એટલે નીરદયપણું, જીવોનો કર્યો કુવાસો; ભા.
સહુ પ્રાણીને સુષ્ટીમાં નાંખ્યા, મુકી તેને કામ ક્રીડા;
ક્ષુધા પીપાશા તાઢને તડકા, ભય નીંદ્રા રોગ પીડા. ભા.
આવા અતી દુઃખમાં જીવ નાંખ્યા, કોઈ તેથી નવ તાગે;
એવું નીરદયપણું કર્યું તે, કરતાને પાતક લાગે. ભા.
વૈષમ્ય દોશને બીજો ગણ્યો છે, તે શમવિષમ જાણો;
તેનો અર્થ છે ઓછા વત્તી, વિવેકે વિચાર આણો ભા.

એકને નિરબળ બીજાને બળવાન, કેમ કર્યા જગ રાયે;
સૌ સરખા સામર્થ્ કર્યા હોત, તો વાઘ શું અજા ખાયે. ભા.
બહુ જીવ ત્રાસેને વાઘથી નાસે, રહીયત રાજાથી ડરે;
જળમાં મ્હોટાં મચ્છ કર્યાં તે, નહાંનાંનું ભક્ષણ કરે. ભા
સર્વને સરખાં કર્યાં હોતે તો, નહાનાં વિના કોને ખાતે;
તે કરતાં જળમાં અનકે ઘાસ, કરી હોતે તો ન મ્હાતે. ભા.
મનુષ્યમાં કર્યા ગરીબ ગ્રહસ્થો, ત્રષ્ણા તે કોની ન મટે;
ગરીબ ગ્રહસ્થની કરે ગુલામી, કરતાને નવ ઘટે. ભા.
તેથી કરતા કહીએ બ્રહ્મને, તો દોશ વૈષમ્ય લાગે;
ત્રીજો અર્થ કરૂં કૃત નાશનો, કર્યાં કરમ કેમ ભાગે. ભા.
જેવારે આ વિશ્વ પ્રલ્લે થાયછે, તે વારે સહુ સંગ જાયે;
તે દન પાપી પુન્ની સહુ સાથે, પેહેલાએ વેઠી સીક્ષાયે. ભા.
વળી આ સુષ્ટીને કરેલી ભાગે, લાગે તેનો દોશ ત્રીજો;
અકરતા અભ્યાગમ ચોથો, તે સાંભળી સહુ રીજો. ભા.
ચોથાનો અર્થ કે કર્મ કર્યા વણ, કર્મો કયાંથી લાવી દીધાં;
પ્રથમ સુષ્ટી થયાં પેહેલાં પાપ, જીવોયે કહો કયાં કીધાં. ભા.
જનમ્યાન્હોતાનેન્હોતાં કર્યાં પાપ,ન્હોતાકોસુષ્ટીમાંઆંવ્યા
તેમ છતાં કોઈ કર્યાં મનુશો, કોઇને પશુ બનાવ્યા. ભા.
તે પશુમાં બળદો બોજ ખેંચે, ગરધવ ગુણા ધરે છે;
હય હસ્તીને ઉંટોના ઉપર, મનુષ્ય સ્વારી કરેછે. ભા.

તે મનુષ્યે ક્યાં પુન્ય કર્યાતાં, પશુએ ક્યાં પાપ કીધાં;
પ્રથમ સુષ્ટીમાં તે જીવોને, કેમ પશુ દેહ દીધા. ભા.
આ બધો અન્યા નથી ઘટારત, અંન્યા જોતાં ક્રોધ જાગે;
ચોથો અકરતા અભ્યાગમનો, દોશ કરતાને લાગે. ભા.
વેદમાં ચારે દોશ કહેછે, કરતા ધણીને શીશે;
તો શું તે દોશ માથે લેઇને, જગત કર્યું જગધીશે. ભા.
કરતાને દોશ ન હોય તો વેદમાં, કરતાને ન કહે દોશી;
વેદમાં બ્રહ્મને નીરદોશ કેહેછે, વિચારો વિદ્વાન હોંશી ભા.
બ્રહ્મ કદી દોશ લે નહી માંથે, તો જગત કોણે કર્યું છે;
પરમેશ્વરને કરતા કહોતો, કરતામાં પાપ ઠર્યું છે. ભા.
સુષ્ટીના કરતા બ્રહ્મ કહોતો, નીરદોશી બ્રહ્મ બતાવો;
અકરતા પરમેશ્વર કોહોતો, કરતાને સોધી લાવો. ભા.
કર્યા વિના કાંઇ ચીજ બને નહી, બને તો હાલ બનાવો;
નહીતો નક્કામો મુમતઝાલી, મીથ્યા શું માથું કુટાવો ભા.
આ બધી વાત ભીડાણે ભીડાઈ, જ્ઞાની તો વ્યર્થ ન ધારે;
આ પદ વ્યાસવલ્લભે વદું તે, કર્યું છે વેદ વિચારે. ભા.

જો ભાઇ આ પદમાં શંકાઓ કરી છે ને વેદના પ્રમાણથી ચાર દોશ બતાવ્યા છે. વળી વેદમાં તથા બીજા ગ્રંન્થોમાં તથા પંચરાત્ર શાસ્ત્રમાં પણ પરમેશ્વ-

રને અકરતા કહ્યા છે માટે તેમને કરતા માનવા એ સંભવતું નથી. તેમ કર્યાવિના આ મ્હા મ્હોટું કાર્ય થયું તે પણ સંભવતું નથી ને સંભવતુ માનીયે તો ઘણા ગ્રન્થોમાં તથા તેના તેજ પંચરાત્ર શાસ્ત્રમાં કરતા પણ કહ્યા છે. માટે પરમેશ્વરને અકરતા કેહેવા તે પણ સંભવતુ નથી. હવે જો ભાઇ આ બંન્ને પક્ષ ઉલટ સુલટ છે ત્યારે કરતા કોણ ને અકરતા કોણ તેનો કાંઇ નિશ્ચે થયો નહી. હવે

ઇચ્છાથી વિશ્વ થયું તે વિશે છપો.

કે'છે મતિયો એક, થયું વિશ્વ તે વિશે;
જગ્ત થવા ઇચ્છાય, કરી પોતે જગધીશે;
અથવા થઇ પ્રેરણાય, કર્યા વણ એને આપે;
બની ગયું તવ જગ્ત, રહ્યુંછે અચળ અદાપે;
સૃષ્ટી એમ ઉતપન થઇ, નિશ્ચે કર્યુંછે ન્યાયથી.
સહુથી સત્ય આ વાતછે, શંકા ન નિકળે માંયથી.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી માને છે તેનો અભીપ્રાય કહ્યો. હવે એ અભીપ્રાયમાં શંકાઓ થાયછે તે કહુંછું.

ઇચ્છાથી વિશ્વ થયા વિશે શંકા.

રાગ એજ.

ઇચ્છા થવાથી જગત થયેલું કૈ'યે,
તેની શંકા ઉઠે અતી હૈયે. ઇચ્છા. ટેક.
ઇચ્છા થઇને વિશ્વજ બનીયું, તે કેમ લાગે સાચુ;
વેદ પ્રમાણોથી સિદ્ધ ન થાયે, ત્યાં લગી તે કહ્યુ કાચુ. ઈ.
માનવા સરખાં પ્રતક્ષ અનુમાન, જુઓ એ બેઉ પ્રમાણો;
ઇચ્છાથી થતું પ્રતક્ષ બતાવો, તથા અનુમાને આણો. ઇ.
પ્રતક્ષ એટલે દ્રષ્ટીએ જોવું, વેદનો એ ભેદ સારો;
ગ્રહપર ધુમ્ર જોઈ અનુમાને, હોય વ્યહની એમ ધારો. ઇ.
વિશ્વ ઇચ્છાથી થયેલું કહોતો, પ્રત્યક્ષ થાતું દેખાડો;
તે કરતાં અનુમાન કરાવો, દ્રષ્ટાન્તે સિદ્ધાન્ત કાહાડો. ઈ.
ઇચ્છા કરેને થતું હોયે તો, મન ચીતવ્યું સહુ થાયે;
તો જગતમાં કો નગ્ન ના ફરે, ચરણે ચાલી કો ન જાયે. ઈ.
વળી ઇચ્છા થવાથી થયેલું, જોવામાં કૈં નથી આવ્યું;
કદી કહેશો સામર્થ હરીછે, માટે ઇચ્છાથી બનાવ્યું. ઇ.
જીવ ઇચ્છાથી કાંઇ બને નહી, ઇશ્વર ઇચ્છાથી થાયે;
એમ કહેશો તોપણ શંકા, ઉત્પન થઇ ઉરમાયે. ઇ.
કૃષ્ણને કામની વરવિ હતી તો, નાખ્યો નર્કાસુર મારી;

સોળ શસ્ત્ર અધર્મ કરીને, લાવ્યા તે નરની નારી. ૬.
ખોટું જણાવ્યું વિશ્વ વિશે વળી, કાળ કહેણી શિશઆવી;
ઇશ્વર ઇચ્છાએ થતું હતું તો કેમ ન નારી બનાવો. ૪.
અસુર મારવા ભક્ત ઉગારવા, દેહ હરીએ લીધા;
પોતાને સ્થાનક ઇચ્છા કરીને, કેમ ન કારજ કીધાં. ઇ.
ઇચ્છા કરીને વિશ્વ બન્યું તો, કરતા થયા અવિનાશી;
આપની ઇચ્છાથી તે આપેજ કિધું, વેદવદે દોશ ફાંશિ.ઇ.
માટે આ વારતા કેમ ભાસે સત્ય, સત્ય કહ્યે શંકાયો;
વલ્લભ વદેછે ન્યાય નિતિમાં સમજી શકે તે ડાહ્યો

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાયો કરી તે શંકાયો જોતાં, ઇચ્છા કરવાથી વિશ્વ નોહોતું પણ થયું. આ વાત પણ સંભવિત નથી.

જીવ ઇશ્વિર માયા અનાદી માનેછે તે વિશે.

છપો.

એક મતવાદી લોક, વેદ જોઇ લપટાયા;
ત્રૈણ અનાદિ સત્ય, જીવ ઇશ્વરને માયા;
તે ત્રણથિ થયું જગત ભક્ત મતવાદિ બોલે;
એકલાથિ કેમ હોય, કહે ઇચ્છાથિ અતોલે;
જીવ ઇશ્વર માયા થકી, સ્રૃષ્ટિ થઇ તે સત્યછે;

ત્રૈણ વિના બનિયું નથિ, એજ અમારો મતછે.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણિ જીવ ઈશ્વર ને માયા અનાદિના છેજ એમ માનનારાનો અભિપ્રાય કહ્યો. હવે આ મતમાં શંકા થાયછે તે કહુંછું.

ઉપરના મતમાં શંકા રાગ એજ.

ઉપરના મત તણી શંકા ઝાજી,
ન્યાય રીતે બોલુછું બાહાજી. ઉપરના. ટેક.
જીવ ઈશ્વરને માયા થકી આ, શ્રુષ્ટિ થઇ એમ કહીએ;
તો વેદથી વેણ ન્યારૂં નિકળ્યું, તે કેમ બેસે હૈએ. ઉ.
વેદનું વચન અદ્વૈત કેહેછે, તો દ્વૈત કયાંથી હોયે;
દ્વૈત કહો તો વચન વેદનું. બોલો શું સાચું ન્હોયે. ઉ.
જીવને માયા બેઊ અનાદી, કબુલ કરીએ કદાપી;
તો જીવ માયામાં લબ્ધ રહે પણ. કદિન કહેવાય પાપી. ઉ.
જીવ માયાથી જગત કે'વાયું, જ્યાં ત્યાં માયાને જીવો;
તેછે આદિતો કૈં થઇ શ્રષ્ટી, થઇ કહેતાં લ્યો ન્યાયદિવો. ઉ.
જીવ ઈશ્વરને માયા તે ત્રણે, સ્થાપન કરશો અનાદિ;
તો નવ સંભવે ઉત્પત્તિ કોની, વિચારી લ્યો મતવાદી. ઉ.
જો કદી ઉત્પત્તિ નવ્ય કહો તો. લય પણ કદી ન હોયે;

તે વાત ન્યાયથી વિરૂદ્ધ માટે, સત્ય ન માને કોયે. ઉ.
ત્રણ અનાદી તો શ્રષ્ટિ અનાદી, થઇ શ્રષ્ટિ ન કેહેવાયે;
થઇ કહોતો અનાદી નહીં એ, નિહાળી જુઓ ન્યાયે. ઉ.
જીવને માયાછે અનાદીનાં, કહેતાં ફરે ઘણી યુકિત;
જીવ અનાદી છેછે ને છેતો, તેની ન સંભવે મુકિત. ઉ.
મુકિત નહીં તો શીદ શેવે સહુ, પરમેશ્વરના પદને;
વ્યવહાર વ્હેપારથી મન વાળી, શાને રટે હરી વદને. ઉ.
જીવ માયા આદી તો જગત આદી, તે થયું સંભવે કયાંથી;
વલ્લભ વદે વિવેકે વિચારી, શંકા સોધી મતમાંથી. ઉ.

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાઓ કરી તે શંકાઓ જોતાં જીવ ઇશ્વરને માયા અનાદીના છેજ એમ માનવું સંભતું નથી. વળી શ્રુતિ ભાગ नेहनानास्तीकींचन આ શ્રુતિનો હેતુ તથા અર્થ કે બ્રહ્મવિના બીજુ કાંઇજ છે નહી. આ ઉપરથી જીવ ઈશ્વરને માયા અનાદીછે એ સંભવતું નથી. વળી શ્રુતિ एकोब्रह्मदीतियोनास्ती અર્થ એક બ્રહ્મ વિના બીજુ બધું નાશ વાન છે.

ત્યારે જો ભાઈ જીવ ઇશ્વર માયા તે નાશવાન છે તો તે અનાદી હોય, એમ કેહેવું સંભવતું નથી. હવે

મુરતીયો વિશે છપો.

એક મતવાદી પ્રેમ, કરીને એમ કહેછે;
મુરતિયોછે જેહ, તેહમાં બ્રહ્મ રહેછે;
પહેલી જડતે હોય, કોય પુંજવાને લાવે;
વિધી કરેછે વિપ્ર, એટલે ચૈતન્ય આવે;
પ્રાણ પ્રતિષ્ટા કરી કરે, ઇશ્વરપણુ એહમાં;
મતવાદી જને માનીયા, છે પરમેશ્વર તેહમાં.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી પ્રતમાઓને (મુરતિયોને) પરમેશ્વર માનેછે અથવા મુર્તિઓમાં પરમેશ્વર જે એમ જાણેછે તેનો અભિપ્રાય કહ્યો હવે મુરતિઓમાં પરમેશ્વર છે અથવા એજ પરમેશ્વર છે એમ માનનારાના મતમાં શંકાયો થાયછે તે કહુંછું.

મુરતીયોમાં શંકા રાજ એજ.

મુરતીમાં પરમેશ્વર કદી કહેશો,
કરૂં શંકા તો શું માની લેશો. મુરતી. ટેક.
મુરતીમાં પરમેશ્વર કોહોતો, મુરતી બહુ સ્થળેછે;
કૈકની મહતા કૈકની નુન્યતા, કૈ મુરતી રઝળેછે મુ. ૧
પ્રતમાના પ્રભુ જડ દીસેછે, ન હાલે ન ચાલે પોતે;

નથી ખાતાને નથી જળ પીતા, કેમ કહું પ્રભુ તો તે. મુ.
કદી કહેશો વાસના લેછે તો, ઘ્રાણમાં છીદ્ર તપાસો;
તે કરતા વાસના લેતાં કેમ, નથી જણાતા સ્વાસો. મુ.
કદી કહેશો ભકતવણ ન જણાયે, પારખું ન દે લગારે;
તો તમને તમારા ધર્મના સમ, તમે જોયું કેવારે. મુ.
વળી કહોછો પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા વિપ્રની, પાસે કરાવે જ્યારે;
એટલે પુરણ પરમેશ્વરનું, ચૈતન્ય આવેછે ત્યારે. મુ.
પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા કર્યા થકી જો, જડમાં ચૈતન્ય આવે;
તો વિપ્ર પોતાનો પુત્ર મરેછે, તેમાંજ ચૈતન્ય લાવે. મુ.
ઘણા ઘણા દ્રવ્ય વાવરનારા, પુત્ર માટે મરે મથી;
વિપ્ર તેના શબમાં લાવે ચતન્ય, તે કેમ લાવતા નથી. મુ.
વળી વેદમાં કોઇ ઠેકાણે, પ્રતીમા નથી પુજાઈ;
તેમ છતાં સરવે મત ઝાલ્યો, કળીમાં થઇ નવાઇ. મુ.
પ્રતીમા પુજવે મોક્ષ મળે તો, જ્ઞાન શાને લેવું પડે;
ન જાણશો કે નિંદા કરીછે, શંકા શોધે જ્ઞાન જડે. મુ.

જો ભાઈ આ પદમાં જે જે શંકા કરી તે શંકાયો જોતાં પ્રતીમા પરમેશ્વર છે અથવા પ્રતીમામાં પરમેશ્વર છે એમ સંભતું નથી. વળી, વેદ ઉપનીશદો પ્રતીમાને કે પ્રતીમામાં પરમેશ્વર કહેતા નથી તેના પ્રમા-

ણ જો કે યજુર્વેદના ૩૨ મા અધ્યાયમાં લખ્યું છે કે,

नतस्यप्रतिमाअस्तियस्यनाममहद्यशः

અર્થ પરમેશ્વરનો પ્રસિદ્ધ પણે યસ છે તે પરમેશ્વરની પ્રતીમા (મુરતી) નથી વળી.

यन्मनसानमनुतेयेनाहुर्म्मनोमतं ।

तदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदीदमुपासते ॥

અર્થ. જે મન વડે જાણી શકાતો નથી, પણ જે મનને જાણેછે તેને બ્રહ્મ એટલે પરમેશ્વર જાણો. હાલના લોકો જેની ઉપાસના કરેછે એટલે પ્રતીમાની ઉપાસના કરેછે તે પ્રતીમા પરમેશ્વર નથી, આવાં ઘણાં પ્રમાણો છે માટે મુરતી પરમેશ્વર છે કે મુર્તિમાં પરમેશ્વર છે એમ માનવું સંભવીત નથી.

મુરતીયોને જડ માનેછે તેના મતનો છપો.

એક મતવાદી લોક, કહે ઇશ્વર ચૈતનમાં;
જડમાં તે નવ હોય, હોય વાચાળું જનમાં;
ન્હાનું મ્હોટું થાય, હોય તેમાં તે સાચું;
મુરતીમાં ચૈતન્ય, કહે તે જ્ઞાનજ કાચું;

પાશાણુ ધાતુ કાષ્ટને, પરમેશ્વર જે જાણતા;
તેથી અધર્મી અન્ય નહી, મીથ્યા સુમત તાણતા.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી પ્રતિમા એટલે મુરતીયોને નથી માનતા તેનો અભિપ્રાય કહ્યો હવે એ નહી માનનારાના મતમાં શંકાઓ થાય છે તે કહુંછું.

મુરતી નહી માનનારામાં શંકા રાગ એજ.

નીંદે મુરતીને તેમાં શંકા કાહાડું;
મતવાદીને વાંધા દેખાડું. નીંદે. ટેક.
કાષ્ટ પાશાણુમાં નાહોય ચૈતન્ય, એવું તો કેમ કેહેવાએ;
મથન કરતાં પ્રગટેછે વ્હની, ચૈતન્ય જો સહુ માએ. નીં.
બોલતા ચાલતા ન્હાનેથી મ્હોટા, થતામાં ઇશ્વર હોએ;
તો દેવદાનવ માનવ પશુ, ઝાડ પાહાડ સહુ કોએ. નીં.
ન્હાનેથી મ્હોટા ઝાડ પાહાડ થાએ, વળી વિશેશે બતાવુ;
બોલતા ચાલતાને માનતાહો, તો દાનવ ગુણ ગાઉ. નીં.
મ્હોટા મ્હોટાએ મુરતી શેવી, શેવતા રૂશિને ધ્યાની;
અસલથી આપણા વ્રધોએ, મુરતીયો કેમ માની. નીં.
કદી કહેશો કે મુરખ વ્રધો, માટે તે મતમાં ભળીયા;

તો તમે મુર્ખના પરીવારો, ડાહ્યા ક્યાંથી નિકળીયા. નીં.
શ્રુષ્ટીનું સત્ય કેહેવત છેકે, જેના જેવા તેના તેવા,
તો મુરખોના પુત્ર થએલા, કેહેનારે મુરખ જેવા. નીં.
આંબાને વ્રક્ષે કોઠ ન થાએ, કોઠીએ કેરી ક્યાંથી;
મુરખનાં ફળ મુરખ જેવાં, ડાહ્યા થયા શેમાંથી. નીં.
મુરતી પુજા જેણે કર્યું તેને, ફળ મળ્યાંછે અતીશે;
તે નવ્ય માનો તો તપાશી જુઓ, અરાડ પુરાણ વિશે.નીં.
તો મુરતી ખોટી કેમ કહીએ, નિંદવેથી દોશ લાગે;
વલ્લભ વદેછે આ મતવાદી, મીથ્યા મહતા મુખ માગે. નીં.

જો ભાઇ આ પૈદમાં જે જે શંકાયો કરી તે શંકાયો જોતાં મુરતીયો ને નીંદવી કે નહી માનવી એ સંભવતું નથી. વળી. રામાયણ, માહાભારત, અને શ્રીમદભાગવત વીગેરે ઘણાં પુસ્તકોમાં ઘણા ઘણાએ પ્રતીમાયો પુંજી છે ને તે પુંજવાથી તેઓને ઉત્તમ ફળની પ્રાપ્તી થઈ છે. એમ લખેલું છે વળી શ્રીકૃષ્ણ શ્રી રામજી તેપણ મુરતીઓ પુંજતા ને મુરતીયોની સ્થાપના પણ કરતા જો કે શ્રી રામચંદ્રજીએ સ્વેતબીંદુરામેશ્વરનું મુરતી સ્થાપન કર્યું. એ વીગેરે બહુ પ્રમાણો છે હવે.

રામકૃષ્ણને પરમેશ્વર માનનારાનો છપો.

એમ મત વાદી વાણ, વદે પુરાણો જોઈ;
રામકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ, નહી બ્રહ્મ બીજો કોઇ;
પુરણ બ્રહ્મછે એજ, આપ અવતારો લીધા;
ભકતોની કરી સ્હાય, નાશ અધર્મી કીધા;
વળી લીલાકરી નાથજી, પરમાત્માતો એહછે;
અન્ય પરમેશ્વરછે નહી, નીશ્ચે અમારો તેહછે.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી રામકૃષ્ણાદીક અવતારોને પરમેશ્વર માને છે તેનો અભીપ્રાય કહ્યો. હવે એ અવતારીને પરમેશ્વર માનનારાના મતમાં શંકા થાયછે તે તને કહુછું.

અવતારી પરમેશ્વરછે તેમાં શંકા રાગ એજ.

શંકા અવતારીની અંતર ઉડી,
વેદ જાણે તે માને ન જુડી. શંકા. ટેક.
રામકૃષ્ણ પરમેશ્વર કોહોતો, જ્ઞાનગ્રહણ શાનું કરતા;
હસ્તકમળમાં માળા ગ્રહીને, ધ્યાન કહો કોનું ધરતા. શં.
વળી આ ભોમીમાં આપોઆપે, દેહ ધર્યો શા કામે
કદી કેહેશો ભક્તને લીલા ગાવા, વપુ ધર્યાં કૃષ્ણરામે. શં.

રામ થયા ત્યારે થઇ રામાયણ, કૃષ્ણજી થયા જ્યારે;
ભાગવત ભારતે લીલા ગવાઇ, બ્રહ્મે ધર્યો દેહ ત્યારે. શં.
એમ કહોતો પણ પડી શંકા, વિદ્વાન પોથી તપાસે;
ભાગવત શ્રીકૃષ્ણના થતાં પેહેલાં, કર્યુંતું વેદમવ્યાસે. શં
રામના પેહેલાં કરીતી રામાયણ, વાલમીકજીએ જાતે;
અવતારનું કાંઇ કારણ ન્હોતું, પુસ્તકોથી ગવાતે. શં.
કદી કેહેશોકે દુષ્ટ થયાતા, પૃથ્વીમાં પુરપાટે;
અવતાર ધર્યો છેક છકેલા, અસુર મારવા માટે. શં.
તો પણ શંકા થાય છે મ્હોટી, દાખલો તેનો દેવું;
પૃથ્વીના રાજ્યમાં કોઇ પ્રાણી, થાયછે જાસુર જેવું. શં.
તે કરે પાતકને પરપંચો, જાણી રીશે રાય થાયે;
તે મારવા ભુપદાસને કાહાડે, પણ પંડે નવ જાયે. શં.
ન્હાંના રાજા પણ શેવક રાખે, તે જાણોછો સહુ કોયે;
તો વિશ્વંભર વિશ્વપતીને, શું નહી શેવક હોયે. શં.
દાસની ખોટ નથી ધણીને કે, પંડેજ આવવું પડે;
તે કરતાં પોતાને સ્થાનક, બેઠા શું ઘાટ ન ઘડે. શં.
શું વિશ્વપતીના હાથમાં નહોતી, દુષ્ટની આયુષ દોરી;
તે દોરી ખેંચીને હણવા હુતા, કંસને રાવણ ઘોરી. શં.
તે કરતાં શીદને ઉપજાવ્યા, એવા અસુરોને આપે;
અંતરયામી શું ન્હોતા જાણતા, કે દુષ્ટ નહી રહે માપે. શં.

ખાલી પોતાને દોડવું પડયું, મતવાદી જુઓ મથી;
દેહવાળાને વેદને શાસ્ત્ર, પરમેશ્વર કેહેતા નથી. શં.
અવતારી સાકાર આપણ સાકાર, ફેર રહ્યો શો બેમાં;
આપણા જેવી તેનીપણ દેહો, તો શીદ ભમીયે તેમાં. શં,
કદી કોઈ કહે જીવ અજ્ઞાની, એતો જ્ઞાની એમ આણે;
પોતાને સ્થાનક બેઠા બેઠા એ, વિશ્વતણી વાતુ જાણે. શં.
તે જ્ઞાનથી પરમેશ્વર કોહોતો, શેદેવ એવાજ્ઞાની;
સંજે ને જ્ઞાન તેવુંજ હતું, તેણે લેવું કેમ માની. શં.
કદી કેહેશો સાકાર પ્રભુએ, સામર્થનો ખેલ કીધો;
જીવોથી જાદે જોર જણાવ્યું, ગોવરધન ધરી લીધો. શં.
તે ઉચકયે પરમેશ્વર કોહોતો, શંકા સોધીને લીધી;
શેશનાગે ઝાડને પહાડ સુદ્ધાં, ધરણ ધારણ કીધી. શં.
કદી કહેશો જીવને બે ભુજ, પરમેશ્વર ભુજ ચારે;
તે ચારથી જાદે કબુલ કરીએ, ત્હાયતો ભુજ હજારે. શં.
જો જાદે ભુજથી બ્રહ્મ કોહોતો, શંકા ઉઠી મુજ ઉરને;
શહસ્ત્રા અર્જુનને શહસ્ત્રજહુતા, બીજા હતા બાણાસુરને. શં.
તો શીરીતે રામકૃષ્ણને કહીએ, પુરણબ્રહ્મ હરીછે;
તે બ્રહ્મ હોયતો ભેદજ ભાગો, વલ્લભે શંકા કરીછે. શં.

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાયો કરી તે શં-

કાર્યો જોતાં રામકૃષ્ણ તથા બીજા અવતારો તે બધા પરમેશ્વર કેહેવા એ સંભવતું નથી. વળી વેદમાં પંચભુતોના દેહધારીને પરમેશ્વર કેહેતા નથી. માટે આ મત વેદ વિરૂદ્ધ છે હવે.

રામકૃષ્ણ મ્હોટા રાજા હતા, પરમેશ્વર નહી

એમ માનનારાના મતનો છપ્પા.

તર્ક શક્તીના જેહ, મુમત પકડે અતીશે;
કથન કરેછે તેહ, ઘણું રામકૃષ્ણને વિશે;
ન્હોતા એ ભગવાન, હતા બહુ બળીયા રાજા;
તેણે કર્યાં પ્રાક્રમ, પડી જગમાં તે માઝા;
માટે ઇશ્વર માનીને, અજ્ઞાની જન બાજીયા;
ન્હોતા ઇશ્વર આપએ, મતવાદી કહે રાજીયા.

જો ભાઇ આ છપા પ્રમાણે જે પ્રાણી રામકૃષ્ણાદીકને ઇશ્વર નહી માનતા રાજા માને છે તેનો અભીપ્રાય કહ્યો. હવે આ મત વિશે શંકા થાય છે તે તને કહુછું.

આ મતમાં શંકા. રાગ એજ.

ભાઇ ભારે શંકા થઇ તેહ ટાળો,

પુછુ પ્રશ્ન તે ઉત્તર વાળો; ભાઇ. ટેક.
રામકૃષ્ણ મ્હોટા રાજા હુતા, ઇશ્વર નોહોતા કહીએ;
તો પુછવાનાં નિકળે પ્રષ્નો, માટે ન બેસે હૈયે. ૧
બળીઆ હોયને રાજ્યવાળા હોય, તેથી જો પ્રભુ કેહેવાયે;
તો બહું બળીઓ ને રાજ્યવાળો, હતો દશાનન રાયે. ભા.
દેવતા માત્રને વશ કરેલા, ચંદ્ર રવી છડીદારો;
નવગ્રહો મંચકે બાંધેલા, તે રાજ્ય વાત વિચારો. ભા.
વા કરે વાશીદું વરૂણ ભરે જળ, લક્ષ્મીનો માહામાયો;
દશ શીષને વીષ ભુજાનો, કેમ પ્રભુ ન કેહેવાયો. ભા.
બીજો બળીયો હુતો ઝાળંદર, ગર્વે દેવોનો હણીયો;
બળ ઘણું ને રાજ્ય ઘણું પણ, કેમ હરી નહી ગણીઓ. ભા.
બે જનનીનો જાયો જરાસન, ભીમને હાથે હણાયો;
કૃષ્ણજીને નસાડયા હતા પણ, કેમ પ્રભુ ન ગણાયો. ભા.
કાળયવન બહું બળીઓ પોતે, શ્રીપતી સાંમો ધાયો;
નરહરીને નસાડયા તોહે, કેમ પ્રભુ ન ગવાયો ભા.
એવા એવા બહુ રાજા હુતા તે, કેમ હરી ન કેહેવાયા;
બળથી રાજ્યથી પ્રભુ ન મનાયે, વિચારીલ્યો જનડાહ્યા. ભા.
રામકૃષ્ણને ઇશ્વર ગાયા, હુઆ વિના કો ન ગાયે;
વલ્લભ વદે આ મતવાદી, મુમતી મુમત સ્હાયે. ભા.

જો ભાઈ આ પદમાં જે જે શંકાઓ કરી તે શંકાનો જોતાં રામકૃષ્ણ ઇશ્વર નોહોતા ને રાજા હતા એ કેહેનારનું કેહેવું સંભવતું નથી. વળી ઘણા ગ્રન્થો રામકૃષ્ણાદીકને ઇશ્વર કેહે છે તેનાં પ્રમાણ જો, કે રામાયણમાં રામને ઇશ્વર ગાયા છે ને શ્રીમદભાગવતમાં તથા ભારતમાં શ્રીકૃષ્ણને ઇશ્વર ગાયાછે ને તે ગાનારા મ્હોટા પુરૂશો છે કે જે વાલમીકજી તથા વ્યાસજી તેમનું કેહેવું કદી ખોટું હોય નહી. માટે રામકૃષ્ણ ઇશ્વર નહી એમ માનવું અસંભવીત છે.

ઇશ્વર આણંદ રૂપ વિશે દોહરો.

એક મતવાદી બોલીયો, ધારી વાત અનુપ;
પરમ સુખછે નાથજી, ઇશ્વર આનંદ રૂપ.

જો ભાઈ આ દોહરા પ્રમાણે જે પ્રાણી ઇશ્વરને આનંદ રૂપ માનેછે તેનો અભિપ્રાય કહ્યો. હવે આ મતમાં શંકા થાયછે તે કહુંછું.

આ મતની શંકા રાગ ચાલતો.

આનંદ રૂપ ઈશ્વર કેમ કેહેવાએ,
કેહેતાં શંકા ઘણી ઘણી થાએ, આનંદ. ટેક.

આનંદ રૂપ ઈશ્વર કહો તો, ચીંતા ધરી દ્રુપતિની;
અનંદ કોહોતો ચિંતા ધરીતી, દમયંતી સતિની. આ.
આનંદ કોહોતો શોક ધર્યો તો, શિતા સતિને સારૂં;
આનંદ કોહોતો શોક ધરીને, પ્રહ્લાદ દુખ નિવાર્યું. આ.
આનંદ કોહોતો ગજની પિડાએ, શોક ધરી ઓથ દિધી;
સુધનવાને શોકે શોક ધારી, ઉષ્ણ કઢા શિત કીધી. આ.
અનેક શેવક સારૂં એવો એવો, શોક ધર્યોછે હરીએ;
આપણ પ્રાણીપોતાની પ્રજાનો, કેવી રીતેશોક ધરીએ.આ
તોતે વિશ્વના નાથ થઈને, કેમ ન ચીંતા રાખે;
શેવકને દુખે દાઝે નહિ તો, શિદ સહુ નામ ભાંખે. આ.
માટે શ્રષ્ટીનો છે શોક ધરનાર, તો શું આનંદી કેહેવાએ;
મતવાદી મિથ્યા મત હાંકે, વલ્લભ પુછેછે ન્યાએ. આ.

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાયો કરી તે શંકાઓ જોતાં ઈશ્વર આનંદ રૂપ ભાસતા નથી, કેમકે ઘણા શેવકોને શોકે શોક ઈશ્વરે ધર્યોછે તેના પ્રમાણો પણ આ શંકાના પદમાં કહ્યાં માટે જે ઈશ્વરને આનંદ રૂપ માનેછે તે મતવાળાનું કેહેવું અસંભવીત છે. હવે.

પરમેષ્વર શોકાતુર વિશે દોહરો.

એક મતવાદી બોલીઓ, શોકાતુર મુળ બ્રહ્મ;
આનંદ રૂપ કહીએ કદી, તો ચીંતા ધરી કયમ.

જો ભાઇ જે પ્રાણી પરમેશ્વરને ચીંતાતુર કે શોકાતુર માનેછે તેનો આ દોહરમાં અભિપ્રાય કહ્યો, હવે આ મતમાં પણ શંકા થાયછે, તે કહુંછું.

આ મતની શંકા રાગ ચાલતો.

શોકાતુર પરમાનંદને કહીએ,
કેહેતા વેદથી વિરૂધ જઇએ, શોકાતુર. ટેક.
જો પરમેશ્વરને શોકાતુર, કહીએ તો મુશ્કલ મ્હોટું;
વેદમાં પરમાનંદ કહેછે, તે વેદ વચનશું ખોટું. શો.
બીજુ નામ કહે અખંડાનંદ,, તે તણો અર્થ વિચારો;
અખંડ એટલે જરા ન ખંડીત, તે અખંડાનંદ ધારો. શો.
પરમાંનંદ તે પરમ કહેતાં, સર્વ થકી શ્રેષ્ટ જાણો;
મોહોટો આનંદ તેથી પર્માનંદ, અર્થ ન્યાયમાં આણો. શો.
અતી આનંદી પરમેશ્વર તે, કેમ ચીંતાતુર માનું;
શોકાતુર માની લેઇએ તો, વેદે વદેલું સત્ય શાનું શો.

માટે શોકાતુરને ચીંતાતુર કેહેતાં પડેછે આડું;
વલ્લભ વદે ન્યાય નીતિની, શંકાઓ સોધી દેખાડું. શો.

જો ભાઈ આ પદમાં જે જે શંકાઓ કરી તે શંકાઓ જોતાં પરમેશ્વરને ચાતાતુર કે શોકાતુર કેહેવા કે માનવા તે સંભવતું નથી, તે વિશે વેદના પ્રમાણોનો મતલબ આ પદમાં કહ્યોછે માટે આ મતવાળાનું ધારવું તે અસંભવીત છે.

ઇશ્વર માયા રહીત, વિશે દોહરો.

એક મતવાદી બોલીઓ, ઇશ્વર માયા રહીત;
સ્પર્શ નહી માયાતણો, કહે મતિઓ ખચીત.

જો ભાઇ આ દોહરા પ્રમાણે જે પ્રાણી ઇશ્વરને માયા રહિત માનેછે તેનો અભીપ્રાય કહ્યો હવે આ મત વિશે શંકા થાયછે તે કહુંછું.

આ મતની શંકા રાગ એજ.

માનીએ માયા રહીત ઇશ્વરને જ્યારે,
ઘણી શંકા ઉઠેછે ત્યારે, માનીએ. ટેક.

માયા રહીત કહો ઇશ્વરને, તો માયા કેઈ કાઢી નાખી;
છે રૂપ માયાતણું લક્ષમીજી, તે હરીએ કેમ રાખી. મા.
મોરમુગટ પીતાંબર કુંડળ, હીરા મોતીના હારો;
વેઢવિંટી બેરખાને બજોડા, તે સહુ માયાના ધારો. મા.
માયા રહીત કહો તો શ્રીનાથે ધર્યાં આભુષણ અંગે;
કાયા તે માયા વિશ્વને વળગી, વિચારો વાત ઉમંગે. મા.
માયાથી જુદો કહો તો વદે વેદ, સકળ સ્થળેછે સ્વામી;
સઘળે કહ્યો તે છે માયામાં, વલ્લભે ખોળેલી ખામી. મા.

જો ભાઇ આ પદમાં જે જે શંકાઓ કરી તે શંકાઓ જોતાં ઇશ્વર માયા રહિત છે એમ માનનારાનું માનવું સંભવતું નથી, વળી તેનું પ્રમાણ પણ આ પદમાં આપેલું છે માટે ઇશ્વરને માયા રહિત કહેવા તે અસંભવીત છે હવે.

પરમેશ્વર માયામીશ્રીત વિશે દોહરો.

એક મતવાદી બોલીયો, પરમેશ્વર છે જેહ;
માયામાં લીલા કરે, માયા મીશ્રીત તેહ.

જો ભાઇ આ દોહરા પ્રમાણે પરમેશ્વરને જે પ્રા-

ણી માયા સહીત માનેછે તેનો અભીપ્રાય કહ્યો. હવે આ મતમાં શંકા થાયછે તે કહુંછું.

માયા સહીતમાં શંકા રાગ એજ.

માનો માયા મીશ્રીત જો આવી નાશી,
તોતો પડે વેદ વાતથી રાશી, માનો. ટેક.
માયા મીશ્રીત માનો અવિનાશી, તો નાશ માયાનો થાયે;
તો તેના ભેળા તે પણ નાશ પામે, માટે ન વાત મનાયે. મા.
પ્રકાશ તીમ્રને કદી બને નહી, ન બને પુન્નીને પાપી;
અજ્ઞાન માયા બ્રહ્મજ્ઞાન છે, સંભવે ન ભેળું કદાપી.. મા.
વળી વેદને શ્રુતી સમૃતી, નીરંજન બ્રહ્મ કે'છે;
નીરંજન એટલે માયાનું, નહી અંજન વદેછે. મા.
માયામાં હોય તો નામ માયાતીત, વેદ વદે ન લગારે;
અંજન હોય તો નીરંજન કહી, વેદ કદી ન પોકારે. મા.
માટે માયા મીશ્રીત કેમ કહીયે, કહેવામાં બાધ જણાયે;
વિવેક વાત વદેછે વલ્લભ, કેમ માયામાં ગણાયે. મા.

જો ભાઇ આ પદમાં જેજે શંકાઓ કરી તે શં-

કાઓ જોતાં પરમેશ્વર માયા મીશ્રીત સંભવતા નથી. વળી તે વીશે પ્રમાણો પણ આ પદમાંજ કહ્યાંછે. માટે પરમેશ્વરને માયા મીશ્રીત માનવા તે અસંભવીત છે.

હવે જો ભાઈ વ્યાસજીના કરેલાં પુરાણો તેમાં શંકા ઘણાંને થાયછે પણ તે સિદ્ધ કરવાને અર્થે પુરાણોનું આ પદ કહુંછું.

પુરાણો વિશે પદ રાગ એજ.

પુરાણોનાં પ્રશ્ન પુછુંરે પુરાણી,
ભેદ ભાગો ઉલટ મન આણી, પુરાણો. ટેક.
શીવપુરાણમાં શીવનો મહિમા,
શ્રૃષ્ટિ સરજતા કહેછે;
લય સ્થિતીને મોક્ષ એનાથી,
શીવને આદ્ય વદેછે. પુરાણો૦ ૧
વિષ્ણુ પુરાણમાં આદયછે વિષ્નુ,
વિષ્ણુ એ શ્રુષ્ટી કીધી;
સ્થીતી લયને મોક્ષ કરે એ,
વિષ્ણુ વિના નહી સિદ્ધી. પુરાણો૦ ૨
શક્તિ પુરાણમાં આદ્ય શક્તિ કહી,
સર્જનહારછે શક્તિ;

મોક્ષ સ્થિતી લય અંબિકાથી,
તે સુણી સહુ કરે ભક્તિ. પુરાણો૦ ૩
ગણપતિના પુરાણમાં કહેછે,
આદ્ય ગણો ગણપતિ;
ઉત્પત્તિ સ્થિતી લય કરતા એ,
મોક્ષ તેના વણ નથી. પુરાણો૦ ૪
આદિત પુરાણમાં આદ્ય આદીત,
સુર્ય થકી થઇ શ્રષ્ટી;
એનાથી લય સ્થિતી ઉત્પત્તિ,
વહની વાયુ ને વ્રષ્ટી. પુરાણો૦ ૫
વ્યાસે કર્યાં અષ્ટાદસ પુરાણ,
તે સહુ માનવાં મ્હોટાં;
જેનું પુરાણ તેમાં તેનો મહિમા,
કીયાં કહું ખરાં ખોટાં. પુરાણો૦ ૬
કૈંક કહે કે પેહેલું અમારૂં,
પાછળ તમારૂં ગાવો;
તો પેહેલું પાછળના કેહેનારા,
સાલ દિવશ બતાવો. પુરાણો૦ ૭
એક ધણીએ કરેલાં પુરાણો,

રચેલાં ઉલટ આણી;
સંદે પડ્યો તે સમજેછે જ્ઞાની,
નહી જુઠ વ્યાસની વાણી. પુરાણો૦ ૮
આ ભેદ ભાગે તે જન જ્ઞાની,
જગંત જુઠું નવ માને;
જેમાં જુઓ તેમાં તે દેવ મ્હોટા,
વલ્લભે શાંભળ્યું કાને. પુરાણો૦ ૯

જો ભાઇ આ પદ પ્રમાણે ઘણા પ્રાણીઓ વઢી મરેછે. કોઇ કહેછે કે ભગવતી ભાગવત પેહેલું, કોઇ કહેછે શ્રીમદભાગવત પેહેલું એ રીતે સઘળા પુરાણો વાળા અન્યોઅન્ય વઢેછે તે પણ નિરૂપણ કરવા યોગ્ય છે. માટે આ ગ્રન્થમાં દાખલ કર્યુંછે.

હવે હે મોક્ષના ઇચ્છનારા મોક્ષેચ્છું, જો ભાઇ, ઘણા ઘણા ધર્મના મતો કહ્યા; ને તે મતોમાં શંકાઓ કરી તે શંકાઓ જોતાં એકે મત સત્ય દેખાતો નથી. કારણ કે શંકાઓ નીકળી માટે તે સત્ય હોય નહીં; કેમકે સાચા સોનાને શામતા અડતી નથી. તેમ તે મતો આખે ભાગે સાચાને ભેળ વિનાના હોય તો તેમાં શામતા રૂપી શંકાઓ લાગેજ નહી. પણ હાલના ધ-

માચાર્યોએ જુદા વાડા બાંધવાને અર્થે તથા નહી સમજવામાં આવ્યાને લીધે ભેળ કર્યા છે, માટે તેમાં શંકાઓ થાયછે. વળી જે અજ્ઞાની ધર્માચાર્યોછે તે અન્યોઅન્ય વઢેછે ને સેવકોને પણ વઢાઢેછે. આ રીતે આખા જગતમાં પરમેશ્વરના સ્વરૂપ સબંધી બહુ રાઢો ચાલે છે તે રાઢ મટાડવાને અર્થે; અને જીવોના કલ્યાણાર્થે પ્રેરકની પ્રેરણાથી સર્વ મતનું આ ગ્રંથમા નિરૂપણ કર્યુંછે તે વિશે.

મનહરછંદ.

વેદ શાસ્ત્રને પુરાણ, સરવનું લૈ પ્રમાંણ,
જીવોને થવાને જાણ, ગ્રંથ રૂડો રચ્યો છે;
મતો મતે ધર્મ જુદો, ફેરવ્યો મુળનો મુદ્દો,
વાકયોને સમજ્યા વણ, ગેબી ગોળો ગચ્યો છે;
નહી સમજ્યા ભાવાર્થ, કાઢી ખરી વાત વ્યર્થ,
જેમ જેણે મત ઝાલ્યો, તેમ તેને પચ્યો છે;
વ્યાસ વદે વિપ્ર સાધુ, બાજ્યા કરે જગ બાધુ,
ન સમજે ઘેરેઘેર, ઝઘડો એ મચ્યો છે.

જો ભાઇ આ છંદનો મતલબ એવો છે કે ધર્મે ધર્મના મતોવાળાએ ધર્મ તો વેદાધારે પ્રગટ કરેલા પણ

વેદ શાસ્ત્રો તથા પુરાણોના ભાવાર્થ સમજીને પ્રગટ કર્યા હોય એમ ભાસતું નથી, જો ભાવાર્થ સમજીને પ્રગટ કર્યા હોત તો પોતાને યા બીજાઓને વઢવાડ થાત નહી. ને ખરીજ વાત માલુમ પડત ને ખરૂં જ્ઞાન થાત.

હવે જગતના જીવોના કલ્યાણાર્થે પ્રેરકની પ્રેરણાથી વેદ, શાસ્ત્રો, પુરાણો તથા મ્હોટા પુરૂષોના વચનોના ભાવાર્થ સમજી અર્થ કરીને આ ગ્રંથમાં જ્ઞાન કથન કરીએ તેમાં મોક્ષની ઇચ્છા રાખનારાએ ઝીણી બુદ્ધી રાખી જોવું તેથી યથાર્થ જ્ઞાન મોક્ષદાતા એટલે મોક્ષને આપે તેવું થશે.

હવે હું તુને પ્રથમ પન્નાળીકા સમજાવું તે તું સમજ એટલે તારાથી જે જે શંકાઓનાં નિરૂપણ કર્યાછે તે સારી રીતે સમજાશે. જો કે હાલના કોઇ પ્રાણી વૈકુંઠવાશીને પરમેશ્વર જાણેછે. ને કોઈ અક્ષરૂ ધામના નારાયણને પરમેશ્વર જાણે છે. એ રીતે જેણે જેણે જે જે સ્વરૂપ જાણ્યું છે તેણે તેણે તે તે સ્વરૂપને પરમેશ્વર જાણ્યા છે. વળી જેણે જેણે જે જે સ્વરૂપ જાણ્યું છે તે તે સ્વરૂપમાં સઘળાં નામને માનેછે. જેમકે ઇશ્વર તોપણ એજ, વિશ્વેશ્વર તો પણ એજ, પરમેશ્વર તોપણ એજ, પુરણબ્રહ્મ તોપણ એજ, પરબ્રહ્મ તોપણ

એજ, બ્રહ્મ તોપણ એજ, વળી પરમાનંદ તોપણ એ-જ, વિશ્વાનંદ તોપણ એજ, મુખાનંદ તોપણ એજ, એ રીતે ઘણાક પ્રાણીઓ સમજે છે. પણ તે નામોનો તોલ કરતા નથી કે તે સઘળાં નામો એક સ્વરૂપનાજ હોય તો ઘણો તફાવત પડે તેવાં જુદાં જુદાં નામ કેમ હોય. વળી તે નામોના અર્થથી પણ નાહાના મોહોટી મહિમા માલમ પડેછે. જેમકે, ઇશ્વર, એટલે જે દેવ માત્ર છે તે જગતના ઇશ છે ને તે ઈશીના સ્વામી તે વર. જો હવે ઇશ અને વર આ બે શબ્દ ભેગા થવાથી ઇશ્વર નામ થયું છે તે ઇશ્વર વૈકુંઠાધીશ વિશ્નુ છે. વિશ્વેશ્વર એટલે વૈકુંઠ ધરાધરી પણ વિશ્વમાં ગણાયછે તે સઘળા વિશ્વનો સ્વામી (વર) તે વિશ્વેશ્વર છે. એ-ટલે જે ઇશ્વર કહ્યા તે પણ વિશ્વમાં છે તે ઇશ્વરના પણ ઇશ્વર તે વિષ્વેશ્વરછે.

હવે પરમેશ્વર તે પરમ કેહેતાં સર્વ થકી શ્રેષ્ઠ તે પરમ, અને ઇશ્વર, આ બે શબ્દ ભેગા થવાથી પરમે-શ્વર નામ થાયછે એટલે પરમ ઇશ્વર તે સહુથકી મોં-હોટા મહિમાવાળા તે પરમેશ્વર છે. એ રીતે ઇશ્વર, વિશ્વેશ્વર, ને પરમેશ્વર છે, તેમ છતાં ઘણાંક પ્રાણીઓ સઘળા નામને સરખાં જાણેછે તેથી તેમના જાણવામાં

મુળ સ્વરૂપ આવતું નથી જેમકે મોતી આ નામ એક છે પણ તેમાં ઘણો તફાવત છે તેમ તેનો કીમત તેમ તેનો મહિમા ઘણો ફેરછે જો કે મીણીયું મોતી, છીંપીયું મોતી, ને ખરૂં મોતી.

આ ત્રણ પ્રકારના મોતી છે ને નામ તો એકજ પ્રકારનું છે. પણ જે જે મોતીનો જે જે કીમત ને જે જે કીમતનું જે જે સુખ તે નુન્યાધીક છે. જોકે મીણીયાની કીમત થોડી ને તે થોડી કીમતથી સુખ પણ થોડું. વળી છીંપીયાની કીમત મીણીયાથી વિશેશ ને તે વિશેશ કીમતથી સુખ પણ વિશેશ વળી ખરા મોતીની કીમત મીણીયા છીંપીયા કરતાં વિશેશ ને તે વિશેશ કીમતથી સુખ પણ વિશેશ છે. આ રીતે ઇશ્વર વિષ્વેશ્વર ને પરમેશ્વર તેના મહીમામાં ને તેના સુખમાં ઘણોજ તફાવત છે. તેમ છતાં મીણીયા મોતીના ગ્રાહક થઈ ખરાનું સુખ લેવા જે પ્રાણી ચાહ્યછે એટલે ખરા મોતીરૂપી જે મુળ પરમેશ્વર તેના પદનું સુખ લેવા ચાહ્યછે, તેને તે સુખ કોઇ કાળે પ્રાપ્ત થવાનું નથી નથીને નથી.

માટે હે મોક્ષના ઇચ્છનારા હવે હું તને ઇશ્વર વિશ્વેશ્વરને પરમેશ્વર તે સ્વરૂપો સમજાવવા આ સાથે

ચીત્રો બતાવુંછું તેણે કરી તારાથી સઘળા સ્વરૂપ અને તે સ્વરૂપોના હોદ્દા ને તેનો મહીમા ને તેની અધિકતા ન્યુન્યતા, સમજાશે. માટે આ ચિત્રજો.

જો ભાઇ તેં આ જે જે ચિત્રો જોયાં તેં ધ્યાનમાં રાખીને હવે જેજે શંકાઓ કરીછે તેતે શંકાનું નિરૂપણ કરૂછું તે સાંભળ. જોકે પ્રથમ શંકા નિરાકાર સાકારની છે. તે શંકાઓ જોતાં નિરાકાર કે સાકાર બેમાંથી એકે પ્રકારે પરમેશ્વર સંભવ્યા નહી. પણ હવે વેદ નીરાકાર કેહેછે તે શા હેતુથી, ને સાકાર કહેછે તે શા હેતુથી, એ સઘળું આ નિરૂપણથી સમજાશે.

નીરાકાર સાકારનું નિરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

આદ્ય અખંડા નંદને, નમી નમીને લાગું પાય;
પ્રકર્તિ પુરૂષને નમું, જે નારાયણ કેહેવાય;
નારાયણ જેને ગાય વેદ, પાબ્મર તે તણો પામે ન ભેદ;
અનુમાને ભેદ પામે જીવ, તે જીવ ટળીને થાય શીવ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧
બે પક્ષ ચાલે જગ્તમાં, નિરાકાર ને સાકાર;

એકકે સિદ્ધ થયો નહી, નિકળે શંકા અપાર;
અપાર શંકા બેઉમાં થાય, તેથી સાચું કેમ મનાય;
ન જોયા તે કહે નિરાકાર, જન્મ જોયા તે કહે સાકાર;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨
નિરાકાર સાકારનો, ભાઈ ભાગી નાખું ભેદ;
સ્હંવિતા સાકારને ભણે, નિરાકાર ભણેછે વેદ;
વેદ વદે તે નહોય વ્યર્થ, પણ તેનો જુદો ભાવાર્થ;
નિરાકાર શાણે કહ્યા સહી, પંચભુતોનો આકાર નહી;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૩
ભૌતીક આકાર નહી ધણી, જ્ઞાનાકાર વિશ્વાધાર;
અવયવ ઇંદ્રીઓ અંગ તે, સહુ જ્ઞાન તણો આકાર;
જેવી ખાંડની પુતળી હોય, ખાંડ તણા અવયવ સૌ કોય;
અંગ હાથ મુસ્તકને ચર્ણ, સઘળું ખાંડ તણું હોય વર્ણ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૪
તેવું અંગ સહુ જ્ઞાનનું, પરમેશ્વર કેરૂં હોય;
તેનો બીજો દેઊ દાખલો, શંકા ધરશો માં કોય;
શંકા કો જન ધરશો નહી, જેમ સ્વપનમાં ઉડીએ સહિ;
જેવું આપણને સ્વપન થાય, સ્વરૂપે જૈએ બજાર માંય;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૫

પથારીમાં પડ્યું રહે, અંગ મુખ નેત્રને કાન;
હસ્ત ચર્ણુ ને નાશિકા, રહેને વહેછે જ્ઞાન;
તે જ્ઞાનનું રૂપ બજાર જાય, ચર્ણ નથી તો કેમ ચલાય;
નેત્ર વિના શું બજાર દેખાય, વદન વિના ત્યાં કેમ બોલાય;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૬
વળી સાંભળીએ કાનથી, લેવું દેવું કરેછે હાથ;
ખોળિયું તો સંગ છે નહિ, વિચાર કરો મન સાથ;
નથીને કરે સૌ વ્હેવાર, એ અવિદ્યા જ્ઞાન આકાર;
અવિદ્યાનું આપણું જ્ઞાન, બીજા દાખલામાં દો ધ્યાન;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૭
જેમ આપણમાં જીવ છે, તેને નેત્ર નાકને કાન;
કેહેશો કે છે શરીરને, પણ સાંભળજો વિદ્વાન;
સાંભળી લેજો સહુ વિદ્વાન, જો સાંભળે શરીરનો કાન;
આંખ શરીરની દેખતી હોય, તો ખોળીયું બાળે નહિ કોય;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૮
શરીર કોઇ બાળે નહી, એને સહુ અવ્યવો હોય;
હસ્ત ચરણ મુખ નાકને, કાન જીવ્હા ચક્ષુ સૌ કોય;
કાર્ય તે અવ્યવોથી થાય, તો તેને મુઓ ન કેહેવાય;
હોય કાન કેમ સુણે નહી, ચર્ણ છતાં કેમ પડ્યો રે' મહી;

જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૯
છતે મોઢે બોલે નહી, જુઓ શરીરનો સંદેહ;
સુણનાર કે બોલનાર છે, જે આત્મા રહ્યો છે તેહ;
આત્મા જે રહ્યો છે એહ, કાનને દ્વારે સાંભળે તેહ;
ઘરમાં બેશી સુણીએ જેમ, બારણાએ સાંભળ્યું કહુ કેમ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧૦
નિરખી નેત્ર કહી ન શકે, લીલો પીળો કાળો રંગ;
પણ દેખનારો આતમા, કહી શકે જુદા જુદા ભંગ;
તે આતમા કરે સહુ વ્હેવાર, ઈંદ્રીયો છે તેનાં દ્વાર;
આત્માની ઇચ્છા વણ ભરે ચર્ણ, તો કબુલે મારૂં અંતઃકર્ણ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧૧
આત્માની ઇચ્છા થયા વિના, વપુથી કાંઇ ન થાય;
જેમ જોડા હોય ચર્ણમાં, તે ચર્ણ વડે ચાલી જાય;
કહો ચાલે ચરણ કે ઉપાન, ઉપાન જેવું વપુ નિધાન;
આત્માને ચાલ્યે ચાલ્યું જાય, આકાર કો' કેમ નવ્ય કેવાય;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧૨
ભુંગળ વગાડે ભુંગળીયો, થાય ભુંગળમાંથી અવાજ;
પણ તે ભુંગળ બોલતી નથી, જુદો છે કરનારો કાજ;
અવાજનું કાજ કરનાર જેહ, ભુંગળથી જુદો છે તેહ;
ભુંગળરૂપી મુખનું દ્વાર, આત્મા તેમાં કરે ઉચ્ચાર;

જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧૩
જો બોલી જાણે મુખડું, તો મરે ત્યારે મુખ હોય;
પણ બોલી શકતું નથી, તેનો તોલ કરો સહુ કોય;
દેહનું મુખ તે ભુંગળ તુલ્ય, જીવ વિના ભુંગળમાં ભુલ્ય;
જો બોલનારો કીયો થયો, સુણનારો પણ કીયો રહ્યો;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧૪
આ વાતથી સીદ્ધ થાયછે, આત્માનો છે આકાર;
વસ્ત્ર રૂપી વપુ જાણવું, કરો વિવેકથી વિચાર;
વપુ વહે તેમ વસ્ત્રો જાય, વસ્ત્ર વહ્યાં કદી નવ્ય કેવાય;
વસ્ત્ર ઉતારી મુકીએ જેમ, આત્મા વપુને ઉતારે તેમ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧૫
જેવો આકાર આત્મા તણો, તેવો પર્માત્માનો જાણ;
આપ સ્વમનું રૂપ તે, અવિદ્યાનું પ્રમાણ;
અવિદ્યા જ્ઞાનનું આપણું રૂપ, સત્ય જ્ઞાનના મુળ અનુપ;
જેમ શશીનું પ્રતીબીંબ થાય, સુદ્ધ શશી તે કેમ ગણાય;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧૬
જેટલી સત્તા ચંદ્રની, તેટલી પ્રતીબીંબની ન્હોય;
તેમ પર્માત્માનું બીંબ તે, આત્મા જાણો સહુ કોય;
જેવો પ્રતીબીંબનો આકાર, તેવોછે શશીનો સાર;
શશીનો જેવોતેવો બીંબ ભાશ, જેવાઆત્માતેવાઅવિનાશ;

જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧૭

પણ આત્મા મલીયંત છે, નિર્મળછે પુરણ બ્રહ્મ;
સાથી નિરમળ મળ જુજવા, પાડું તે તણી ગમ;
પાત્રને જળમાં બીંબાભાશ, તે પાત્રને જળમળ તપાશ;
કાયા માયાની મળરૂપ, ભુતો વિના આદ્ય ધણી અનુપ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૧૮

જો આત્મા મળવંતછે, નિર્મળ છે તે મુળ નાથ;
પરમેશ્વર સાકારછે, નીશ્ચે થઇ આ વાત;
સાકાર નિસ્ચે જો શુભ મતી, નિરાકારછે તેની ગતી;
જેમ રવી તેજ નિરાકાર, સૂર્ય તણું શુદ્ધ સ્વરૂપ સાર;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ, ૧૯

નિરાકાર ગતીને કહો, તેહ વારતા કબુલ થાય;
નિરાકાર સાક્ષાતને, કહો તે વાર્તા ન મનાય;
સાકાર સ્વામી સત્યછે સહી, છ વિકારો કેહેશો અહીં;
પણ વિકારો કોના ભાઇ, સમજાવું સમજો સંગ સાહીં;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૦

ભાૈતિકના આકારને, ખટ વિકાર સંભવે સાર;
આત્મા અખંડછે તેહને, મર્ણ સંભવે નહી લગાર;
ન્હાનો મ્હોટો વ્રદ્ધ ન થાય, વ્રદ્ધ થયો જીવ નવો કે'વાય;

વૃદ્ધ બને કહીએ તો ક્યાંશ, વૃદ્ધ થયો તો પામે નાશ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૧

કેહેવત જુઓ જગતનું, વૃદ્ધ વપુનો જન કોય;
કહે વપુનો વૃદ્ધછે, પણ જીવ નહિ વૃદ્ધ હોય;
આત્મા કદી બાળ વૃદ્ધ ન થાય, તો ખટ દોશ ન લાગે ત્યાંય
ખટ વિકારો ભૌતીક મહીં, આત્મા અખંડમે લાગે તે નહી;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૨

ભૌતીકના આકારને, વેદે વધ્યા ખટ દોશ;
આત્માને તે વળગે નહી, સત્ય સાંભળી થા સંતોષ;
જોલાગે ભૌતીક દે'નેવિકાર,ન્હાનોમ્હોટોવૃદ્ધ થાયછે સાર;
સદા ચૈતન્યમાં તે નહી બાધ, શંકા રેહે તો કર્જો સંવાદ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૩

સાકાર કેહેછે જે ઘણી, સમજી પંચભુતાકાર;
તે આકાર અન્ય સર્વનો, શીવશક્તિ વિષ્ણુ નિર્ધાર;
બ્રહ્માજી પણ ભુતના સાર, પણ તે મધ્ય માયાનો આકાર;
પરબ્રહ્મ સુધિ ભૌતીક દેહ, વિદ્યા માયા ભુતના તેહ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૪

જેમ ભવાયો ભવૈ કરે, અને ધરે મીયાનો વેશ;
પણ તે મીંયા રહે નહી, વટલાય ન વેશે લેશ;

વેશ ધરે પણ નાવે બાધ, ન મુંકે તેને કો અપવાદ;
કહ્યા તે ઇશ્વરો ધરે દેહ, પણ જીવ દશા ન પામે તેહ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૫

તેવા નિર્વિકારીયો, પરબ્રહ્મને બ્રહ્મ દેવ;
માયા મીશ્રીત અંગછે, પણ મુળ ધણીની શેવ;
મુળ ધણીપર તેમનું લક્ષ, વિશ્વપતી થઇ રહે સમક્ષ;
વિશ્વ તણુ એ રક્ષણ કરે, જીવોના કર્મ ફળે દેહ ધરે;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૬

સગુણ બ્રહ્મ લગી સહુ, પંચભુત તણો આકાર;
પુર્ણ બ્રહ્મને ભુતના, કહેવાય નહી લગાર;
જ્ઞાનાકાર છે મુળ સ્વરૂપ, અખંડ અખુટ જ્ઞાનનો કુપં;
અક્ષરાતીત તે સર્વના ભુપ, જ્ઞાનનું અવ્યવ અંગ અનુપ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૭

કેહેશો કદી મુળ નાથનો, હોય આકર તો દેખાય;
પણ તે દેખાતો નથી, ત્યારે શું સત્ય મનાય;
પણ તે સત્યનો દાખલો કહું, ધ્યાન દેઇને સાંભળો સહુ;
છે પર્માત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ, તેવા જ્ઞાની થાઓ અનુપ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૮

જ્ઞાન રૂપ થાઓ એટલે, જ્ઞાનાકાર રૂપ જણાય;

માયામાં રહિને જોઇએ, તેણે માયાનું રૂપ દેખાય;
જો કમળા વાળી આંખ હોય, તેણે પીળું ભાસે સહુ કોય;
ફેર ચડયાને ફરતું જણાય, માયા મોહીતને થાયા દેખાય;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૨૯

સૂર્ય દેખાડે સૂર્યને, જેમ હીરે હીરો કરે શાર;
લીલા કાચમાં જોઇએ, તેણે લીલો ભાસે સંસાર;
કાળા કાચની કોટડી હોય, તેમાં પેશી નિરખે કોય;
કાળાથી જોયે કાળું જણાય, માયાથી જોયે માયા દેખાય;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૩૦

ચીબડી જુએ ચક્ષથી, પણ રવિ ન થાયે ભાશ;
તેમ અવિદ્યા જીવને, દરસાય નહી અવિનાશ;
જેમ ઘુઅડ ન દેખે આદીત, ઉઘાડી આંખે આંધળો ભીંત;
તેવિ માયાની આંખથી અંધ, જ્ઞાન દ્રષ્ટીએ થાય સબંધ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૩૧

વળી માયામાં રહ્યા થકા, માયા તિત જોવા જાય;
તે કદી કાળ ભાસે નહી, ભાસે જ્ઞાન રૂપજો થાય;
આત્મારૂપે પરમાત્મા પ્રખાય, જ્ઞાનદ્રષ્ટી જુઓ સર્વજણાય;
થાઓ આત્મારૂપ જ્ઞાનાકાર, તો નહી લાગે દર્શતાં વાર;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૩૨

સાકારની શંકા કરી, તેનો પણ ભાગ્યો ભેદ;
સંહીતા પણ વેદની, તેહ વાત ન હોયે ખેદ;
અન્ય સ્વરૂપોના આકાર કહે, મધ્યસ્ત માયાના ભુતનાલહે;
ભૌતીક દેહનો જાણવો નાશ, મુળ ન ભૌતીક જ્ઞાનપ્રકાશ
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૩૩
મુળ ધણીની વાતનો, નિવેડો આવ્યો એહ;
દેહ નહી પંચભુતનો, ભુતથી નીરાકાર તેહ;
ભુતાકારથી નીરાકાર, જ્ઞાન સ્વરૂપે છે સાકાર;
ભાવાર્થથી બેઉ સત્ય થયા, વેદ સંહીતાએ સમજી કહ્યા;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૩૪
નીરાકાર રહ્યુ વેદમાં, પંચભુતોથી નીરાકાર;
યજુર સાકાર વર્ણવે, કરી જ્ઞાનરૂપ વિચાર;
જ્ઞાનરૂપે ગણ્યા સાકાર, જીવોના સમજ્યામાં ફેરફાર;
ભાગી નાંખ્યો બેઉ પક્ષનો ભેદ, વલ્લભે કર્યો શંકાનો ખેદ;
જે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ. ૩૫

હવે જો ભાઇ વેદ વિગેરે ઘણાં પ્રમાણો પરમેશ્વરને નિરાકાર કહેછે તેમ સાકાર પણ કહેછે, તેમાં નિરાકાર એવા હેતુથી કહેછે કે પંચભુતનો આકાર કોઈ પ્રાણી જાણતા હોતો, નીરાકાર છે; એટલે પંચભુતના

આકારે નીરાકાર; નીરાકાર એટલે નહી આકાર એમ જે વેદનું કહેવું છે તે પંચભુતોના આકાર ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને નીરાકાર કહેછે. કે પંચભુતનો આકાર નહી. જો પંચભુતના આકારે સાકાર માને તો તે આકાર નાશવાન છે ત્યારે અવીનાશી કહેવાય નહી આમ સમજીને પંચભુતોથી નીરાકાર કહ્યા છે તે વેદનું કહેવું ખરૂં છે. આ ભાવાર્થથી જે નીરાકાર કહે તે ખરૂં છે.

વળી વેદ વિગેરે જે સાકાર કહેછે તે જ્ઞાનસ્વરૂપ સમજીને સાકાર કહેછે, અને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ હોય એમ આ નીરૂપણમાં સીદ્ધ કરેલું છે. તેમ છતાં, પંચભુતથી નીરાકાર છે ને જ્ઞાનસ્વરૂપે સાકાર છે એમ સિદ્ધ થવાને સારૂં આ પ્રમાણ જો.

अपाणिपादोजवनोग्रहीता
पश्यत्यचक्षुःसश्रृणोत्यकर्णः ॥
सवेत्तिवेद्यंनचतस्यवेत्ता
तमाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणम् ॥

અર્થ. પરમેશ્વર કેવા છે કે પગ નથી ને પગે કરીને ચાલેછે, હાથ નથી ને હાથે કરીને ગ્રહણ કરી

શકેછે, આંખ નથી ને આંખ વડે જુએછે, કાન નથી ને કાનવડે સાંભળેછે, વળી તે સર્વને જાણેછે, તેને સર્વ જાણી શકતા નથી, અને તે માયા પર છે એટલે અજ્ઞાનથી પર છે ને તે પુરાણ છે એટલે અનાદી છે. આ અર્થ થયો. હવે ભાવાર્થ સમજ. જો ભાઈ પગ નથી ને પગવડે ચાલેછે તો જોકે પગ નથી એમ કહીને પાછુ એમ કહેછે કે પગે કરીને ચાલેછે. હવે આ કહેનારનો એવો ભાવાર્થ છે કે પંચભુતની માયાનો જેવો આપણો ચરણ છે તેવો તેમનો નથી, ને જ્ઞાનનો ચરણ છે તે વડે ચાલેછે, માયાનો થયેલો હાથ નથી ને જ્ઞાનનો હાથ છે તે વડે ગ્રહણ કરેછે, માયાનાં ચક્ષુ નથી ને જ્ઞાન ચક્ષુ વડે જુએ છે. એ વીગેરે સર્વ અવયવ ઈંદ્રીયો માયાનાં એટલે ભૌતીક નહી ને જ્ઞાનનાં છે તેવડે સર્વ કાર્ય કરી શકેછે. વળી જોકે હાથ પગ વીગેરે નથી ને છે એમ કહેછે તેનો એજ હેતુ છે કે માઇક (ભૌતીક) ના અવયવ ઈંદ્રીયો નથી એમ સમજીને નથી એમ કહેછે, વળી છે તે જ્ઞાનના છે એમ સમજીને હાથ પગ ઈંદ્રીયો વિગેરેથી કાર્ય કરેછે એવું કહેછે.

આ ઉપરથી આ નિરૂપણ કરેલું સત્ય જાણજે કે પરમેશ્વર જ્ઞાનાકાર છે.

હવે જે પુરૂષ શુકતમાં,

सहस्त्रशीर्षापुरुषाः सहस्त्राक्षःसहस्त्रपात् ।
सभूमिर्ड्डुंसर्वतस्प्टलात्यातिष्टद्दशांगुलंम् ॥

એટલે હજારો પગ હજારો હાથ હજારો મુસ્તક હજારો નેત્ર આ રીતે જે વર્ણન કર્યુંછે તે સગુણ બ્રહ્મ જે વિશ્વેશ્વર જેને પરિબ્રહ્મ કહ્યાછે. જેને ચિત્રના કાગળમાં અક્ષર કહ્યાછે તે સ્વરૂપમાં દ્રષ્ટી રાખીને આ પુરૂશ શુકતમાં સ્તવન કર્યુંછે, તે પણ ખરૂં છે, કેમકે એ સ્વરૂપ સગુણ છે તે માયાના ત્રણ ગુણે સગુણ છે તેથી તે સાકાર સ્વરૂપ માયાને લેઈને છે માટે તેને સગુણ કેહે છે તે સ્વરૂઇને હજારો હાથ પગ વિગેરે હોય તે સંભવે છે માટે આ કહેલું તે પણ ખરૂં છે. વળી ઘણાક પ્રાણી એમ કેહેછે કે મારે માથે હજાર હાથનો ધણી બેઠો છે, તે આ સગુણ બ્રહ્મ ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને કેહેછે.

આ ઉપર કહ્યું એ રીતે જે સર્વ વાતનું બધું જાણપણું તેજ યથાર્થ જ્ઞાનછે, ને તેજ મોક્ષનો હેતુછે. હવે.

નીરગુણ સગુણનું નીરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

પ્રથમ પુરણ બ્રહ્મને, કરૂં પ્રેમ થકી પ્રણામ;
પછી નમુ પરબ્રહ્મને, આપો આપ જે અક્ષર ધામ;
આપો આપ એ અક્ષર ધામ, પછી રટું ઇશ્વરનું નામ;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ શક્તિ મહેશ, તે પણ સ્હાય કરે હંમેશ;
જે જે કલ્યાણ કારી. ૧
વિશ્વ વિશે બે પંથછે, નિરગુણ ને સગુણ શામ;
અજ્ઞાની પ્રાણિ વઢી મરે, કોઈ ઠરી ન બેસે ઠામ;
એક કહે નિર્ગુણ છે નાથ, બીજો કહે સગુણ સાક્ષાત;
એવી રીતે લોક લઢી મરે, આ બેમાં શું સત્યજ ઠરે;
જે જે કલ્યાણ કારી. ૨
બેમાં નથી કોઈ જુઠડો, વાત કરેછે વેદ આધાર;
નિર્ગુણ સગુણ લોકના, સમજ્યામાં છે ફેરફાર;
તે ફેરફાર નિરૂપણ કરૂ, જ્ઞાન લેવાનું મુમુક્ષુને ખરૂં;
કેહેછે જે ધણી નિર્ગુણ નાથ, તેના ભાવાર્થની સાંભળોવાત;
જે જે કલ્યાણ કારી. ૩
સતો રજો તમો ત્રીગુણે, રહીત છે મુળના નાથ;
તે ગુણ મુળ બ્રહ્મમાં નહી, વેદ વદેછે સાચી વાત;

ત્રીગુણ વિનાછે કહે એમ, તો કોઇને પડે નહિ વ્હેમ;
ત્રીગુણેછે નિર્ગુણી શામ, ત્રછટ નિર્ગુણ ખોટું એ નામ;
જે જે કલ્યાણ કારી. ૪
અર્થ નિર્ગુણનોછે ગુણ વિના, તે જીભ્યાએ કેમ કહેવાય;
નિર્મળ ગુણ કહો નાથનો, મળ વિનાના જગરાય;
મળ વિનાનોછે જ્ઞાન ગુણ, કલ્યાણકરી અતિ શુભગુણ;
મળના બે અક્ષર કાઢીયા, તેથી જગતે વાંધા પાડીઆ;
જે જે કલ્યાણ કારી. ૫
નિર્ગુણ શબ્દજ બોલતાં, ગુણ વિનાના નાથ થાય;
મળ શબ્દ વચ્ચે નાખતાં, નિર્મળ નાથ કહી સૌ ગાય;
નિર્મળ નાથ કહી જે ગાય, લક્ષ ચોરાશી તે તણી જાય;
જુઓ સગુણ થયા અહીં, પણ ત્રીગુણના તેં નાથ નહી;
જે જે કલ્યાણ કારી. ૬
સગુણ કહે ઘણા ઘણા, ત્રૈણ ગુણ સહી તે જેહ;
ઇશ્વર વિશ્વેશ્વરમાં, ત્રીગુણ સંભવે તેહ;
તે ગુણ મુળમાં સંભવે નહી, આ ત્રૈણ નામની શંકા રહી;
ઇશ્વરને વિશ્વેશ્વર કહ્યા, પરમેશ્વર તે ત્રીજા થયા;
જે જે કલ્યાણ કારી. ૭
તે ત્રૈણે સ્વરૂપ જુજવાં, ક્ષર અક્ષર અક્ષરાતિત;
ખુલાસો કરૂં તે શબ્દનો, રાખજો મુમુક્ષુ ચિત્ત;

ક્ષરછે સઘળું વિશ્વજ સહી, લય તે પામે અક્ષર મહીં;
અક્ષરછે તે સગુણ બ્રહ્મ, ચિત્ર જોવાથી પડશે ગમ;
જે જે કલ્યાણ કારી. ૮
અક્ષરાતિત જેને કહે, અક્ષરથી જુદુ જાણ;
પર્માત્મા નાંમ તેહનું, વળી પરમેશ્વર પ્રમાણ;
તેનામાં. તે ત્રીગુણ નહી, ત્રીગુણા તિત કહે વેદ મહી;
મુળ નિર્ગુણ કેહેછે જે ધણી, માયાના ગુણથી નિર્ગુણ ગણી
જે જે કલ્યાણ કારી. ૯
ત્રેણ ગુણે નિર્ગુણછે, નિર્મળ ગુણે સગુણ;
ભાવાર્થે સત્ય વેણ બેઉનું, સમજે તેણે નથી દુણ;
નિર્ગુણ સગુણ સમજો આમ, મતનો મુમત મુકો તમામ;
ભાવાર્થે બે મતનું સત્ય થયું, વ્યાસે નિરૂપણ ન્યાયથીકહ્યું;
જે જે કલ્યાણ કારી. ૧૦

હવે જો ભાઇ વેદ તથા બીજાં પુસ્તકો પરમેશ્વરને નીર્ગુણ કહેછે, તે એવા હેતુથી (ભાવથી) કે સાત્વીક, રાજસ, ને તામસ, આ ત્રણ ગુણ માયાનાછે માટે તે માયાના સ્વરૂપમાં સંભવે, પણ જે પરમાત્મા માયાતીત છે તેમાં તે માયાના ત્રીગુણ સંભવે નહી, તેમ હોય પણ નહી કેમકે શ્રુતી सत्यज्ञानंतंब्रह्म સત્યને જ્ઞાન

રૂપ પરમાત્મા છે, અને અસત્યને અજ્ઞાનરૂપ નાશવાન જે માયા તેના જે ત્રણ ગુણ તે પરમાત્મામાં સંભવે નહી. માટે માયાના ત્રીગુણ ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને પરમાત્માને નીર્ગુણ, એટલે માયાના ત્રણ ગુણથી નીર્ગુણ કહ્યા છે તે ખરૂ છે તેમ વેદમાં તથા બીજાં પુસ્તકોમાં જે સગુણ કહ્યા છે તે એવા હેતુથી (ભાવથી) કે, પરમાત્મામાં જ્ઞાનગુણ મોક્ષગુણ વિગેરે બીજા નિર્મળ એટલે મળ વિનાના જે ગુણો છે તેવા અનંતગુણે સગુણ છે. કેમકે જે માયાના ત્રણ ગુણ છે તે મળવંત છે તે ત્રણ ગુણથી જે જે જુદા પ્રકારના ગુણો તે નિર્મળ છે. તે નિર્મળ ગુણે સગુણ પરમાત્મા છે. એમ વેદે નિર્મળ ગુણો ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને સગુણ કહ્યા છે. તે પણ ખરૂં છે.

વળી જે પ્રાણીને પરમબ્રહ્મ સુધીનું જ્ઞાન (જાણપણું) નથી ને સગુણ કહેછે, તે બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મનાં સ્વરૂપને સગુણ કહેછે. તે પણ ખરૂ છે. કેમકે બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ તેતો માયા મિશ્રીત છે એટલે તે માયાનાં ત્રણ ગુણ તે માયા મિશ્રીત સ્વરૂપમાં હોયજ. માટે તે સ્વરૂપોને સગુણ કહે તે સંભવેછે તેથી તેમનું કહેવું તે પણ ખરૂં છે.

પણ પરમેશ્વરને તો આ પેહેલા પારેગ્રાફમાં કહ્યા પ્રમાણે નિર્ગુણ જાણવાને બીજા પારેગ્રાફમાં કહ્યા પ્રમાણે સગુણ જાણવા. ને બ્રહ્મ પરબ્રહ્મને તો સગુણજ જાણવા. આ બધું જાણપણું તે યથાર્થ જ્ઞાનછે ને તે જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુછે. હવે.

વ્યાપક ન્યારાનું નીરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

પ્રથમ અખંડાનંદને, પાયે પડું વારંમવાર;
પછી વિશ્વાનંદને, સુખાનંદને નમસ્કાર;
પછી પડું સહુ દેવને પાય, જેનાથી જગમાં જય થાય;
પરમેશ્વર ન્યારો કે વ્યાપક, વિશ્વમાં ચાલે તે ગેઉ જક;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧
રૂપે વ્યાપક કહ્યા થકી, ઉરમાં અતિ શંકા થાય;
ન્યારો કહે તો અપુર્ણ તે, વળી સર્વજ્ઞ ન કેહેવાય;
વ્યાપકને ન્યારાનો પક્ષ, તે નિશ્ચે વણ લાગે ન લક્ષ;
જગતમાં ભકત વઢીને મરે, વિવેકથી કોઇ કયાસ ન કરે;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૨
ન્યાયે જુએ બેઉ પક્ષને, અનુમાને કરે વિચાર;
વિવેક દ્રષ્ટીએ સોધતાં, આવે સમજ્યામાં સુધો સાર;

સાર આવે તે સત્યગણાય, વાત યથાર્થ તર્ત જણાય;
જણાય તે સાર ગ્રહણ કરે, લક્ષચોરાશી તેની નિસ્તરે;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૩
પ્રેરકની પ્રેરણા થકી, બેઉ પક્ષ નિરૂપણ થાય;
કુવાશી ગોળી મુકે નહી, સુવાશી સુગંધ સાહાય;
સમજનારા સમજી જજો, છે યથાર્થ જાણ્યાની મજો;
વિવેકી જ્ઞાની કરે કબુલ, અવિવેકી ખાશે ભુલ;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૪
પરમાત્મા ન્યારો સર્વથી, એની ગતી વ્યાપક જાણ;
ન માને તો લે સુર્યનું, અને પવનનું પરમાણ;
જેવો એક સ્થળે છે ભાણ, તેને છે શ્રૃષ્ટીનું જાણ;
છે સ્વપ્રકાશી સહુ દેખાય, એમ પરમાત્માથી સર્વજણાય;
જે વ્યાપક ગતી વાન. ૫
સુર્યનો સહુમાં પ્રકાશ છે, એની ગતી જાણવી તેજ;
પોતે જાણે સ્વપ્રકાશને, જુઓ વ્યાપક થયો એજ;
વ્યાપક રહ્યો છે સઘળે આપ, શ્રૃષ્ટીનાં જાણે પુન્યને પાપ;
કદી કહેશો હોઇએ વર મહી, તો વાર્તા તે જાણે નહી;
જે વ્યાપક ગતી વાન. ૬
ઘર મધે તડકો નહી, પણ પ્રકાશ સઘળે હોય;

સુર્ય વસ્યો વળી નેત્રમાં, તેથી દરસે સહુ કોય;
નેત્રમાં સૂર્ય પ્રકાશ ન હોય, તો છતી આંખે કોઇ ન જોય;
દિન મણિ રાતે હોય નહી, તો આંખ કહો દેખેછે કંઈ;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૭
આ તોલ કરી લ્યો વિરલા, દેખનારો આદિત કે આખ;
રવિ પ્રકાશ છે નેત્રમાં, તેથી વ્યાપક ભાણું ભાંખ;
વ્યાપક માટે જાણે તે વાત, ચાહ્ય તો પેસે પાતાળ સાત;
વળી વાયુનો દાખલો કહુ, ધ્યાન રાખીને સાંભળો સહુ;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૮
વાયુ વિશ્વમાં એકછે, કદી કહો ઓગણ પચાસ;
અનેક પ્રાણીને તે અડે, તેનો કરી લેજો કયાસ;
ઓગણ પચાસ વાયુ કેહેવાય, ઓગણપચાને સ્પર્ષજથાય;
બીજા જીવોને કયાંથી વ્હાય, નવ્હાય તો પછી દેહ છુટાય;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૯
પોતે ન પ્હોચે વિશ્વને, એની ગતી વિશ્વમાં વ્હાય;
તેનું અજાણ્યું શું રહે, સહુ તોલ કરો મનમાંય;
ગતીં વ્યાપક સૌ દેશી થયો, સ્વરૂપે ન્યારો અલગ રહ્યો;
તેવો ન્યારો જે મુળ નાથ, ગતી અતી વ્યાપક વિક્ષાત;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૦
શીતળ ગતી એ વાયુની, અને સૂર્યની ગતી પ્રકાશ;

તે ગતીમાં કર્મો કરે, જીવ શુભાશુભ વિલાસ;
તેમાં શું સૂર્ય વાયુને બાધ, સમજીને પછી કરો વિવાદ;
વળી ત્રીજો દાખલો દેઉ, સમજાય વ્યાપક ન્યારો બેઉ;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૧
જેમ શરીરમાં આતમા, દેહની તેહ જાણે વાત;
વ્યાપક રહ્યો રૂંએ રૂંએ, વળી ન્યારો પણ સાક્ષાત;
રહ્યો સ્વરૂપે કટીથી શીશ, હાથે પગે એને ન માનીશ;
પાદ પાણીમાં ગતી વ્યાપક, વાગે લાગે જાણે તે તક;;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૨
હાથ પગે ગતી એહની, પણ સ્વરૂપે નહી લગાર;
નેત્ર નાકે કરણે ગતી, વ્યાપી રહીછે નિર્ધાર;
પોતાની ગતીમાં વિઘન થાય, આપ જાણેજો કાન કપાય;
તો કેમ અત્મા ન નીકળી જાય, તેવી ગતીછે પગભુજમાંય
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૩
ચરણ કે ભુજ કો સમે, હાડ મઉંસ સહીત છેદાય;
પણ તેમાં રહીછે ગતી, માટે જીવ ચાલ્યો ન જાય;
કટી શીશ છેદે કોઈ વળી, તો આત્મા જાયછે નીકળી,
એટલી દેહમાં આપે થયો. હાથ પગોમાં વ્યાપક રહ્યો;
જે જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૪
હાથ પગો અવયવથી, આત્માને ન્યારો જાણ;

તેમ આ સકળ વિશ્વથી, પરમાત્મા ન્યારો માન,
પોતે ન્યારો વ્યાપક ગતી. તે વાતમાં કાંઇ સંશય નથી,
પરમેશ્વરની ગતીછે જ્ઞાન, જ્ઞાન બધે વ્યાપ્યુ નીધાન
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૫
વિશ્વમાં જ્ઞાન વ્યાપી રહ્યુ, નહી અણુ જગોએ ખાલી;
તે જ્ઞાનથી સહુ પ્રાણીઓ, બોલે સમજે ને જાય ચાલી,
લેવુ દેવું સહુ જ્ઞાનથી થાય, જ્ઞાન તે વ્યાપ્યું ગટોગટ માંય,
તે જ્ઞાનનાછે બેઉ પ્રકાર, તેનો પણ સમજાવુંસાર,
જે જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૬
વિશેશ ને સામાન્ય છે, રહ્યું બેઉ પ્રકારે જ્ઞાન,
મીશ્રીત દે'માં વિશેશછે, બાકી સઘળે સામાન્ય,
ચોવીસ તત્વની જે જે દેહ, તેમાં વિશેશ રૂપે તેહ,
જેમ રહ્યો ચંદ્ર આકાશ, તેજ એનું વિશ્વમાં પ્રકાશ;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૭
સઘળી જગોએ તેજછે, સામાન્ય તેને કેહેવાય,
કુંડામાં જળ ભરી મુકીએ, પ્રતીબીંબ તેમાં બંધાય;
થાયં પ્રતીબીંબ ચંદ્રને તુલ્ય, તેને વિશેશ માનો અમુલ્ય,
તેજ જાદે વળી ચંદ્રાકાર, તેછે વિશેશ કરો વિચાર,
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૮
તેમ આ પંચે ભુતનાં, વપુમાં વિશેષ હોય,

બોલે ચાલે સમજી શકે, વિશેશ થકી સહુ કોય,
જ્ઞાનગતિ સહુ પ્રાણી મહિ, પણ જ્ઞાન પરમાત્મા જેવું નહી,
જો પરમાત્મા જેવું થાય, તો લક્ષચોરાશી જન્મ પળાય.
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૧૯
જેમ પ્રતીબીંબ ચંદ્રનું, પણ ચંદ્ર તે નવ્ય કેહેવાય,
ચંદ્ર નહી ચંદ્ર સરીખું, તેવું આત્માનું જ્ઞાન ગણાય;
નહી જ્ઞાન આત્માનું પરમાત્મા તોલ,ધણીથી ઓછું આત્માનું બોલ;
જો ચંદ્રનું બીંબને પરકાશ, તે વ્યાપકને આપ આકાશ;
જે વ્યાપક ગતી વાન. ૨૦
એમછે વ્યાપક વિશ્વમાં, પરમાત્મા પુરણ બ્રહ્મ;
ન્યારોછે એ સર્વથી, જો વ્યાપક ન્યારાની ગમ;
જો ગતી વ્યાપક સ્વરૂપે ન્યારો,બેની લડાઇનો આવ્યોઆરો;
ગતીથી રતી નહી ઠાલો ઠામ, સ્વરૂપે ન્યારો છે મુળ શામ;
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૨૧
વ્યાપકને ન્યારાતણી, બેઉ શંકાયો થઇ દુર;
થોડામાં ઘણું જાણી જજો, નહી જાણીશકે અસુર;
ન સમજે તે સમાગમ કરે, તો શંકા તેની નિસરે;
નીશ્ચે થાય મળે મોક્ષ ધામ, કર્યું નિરૂપણ વલ્લભ રામ.
જે વ્યાપક ગતીવાન. ૨૨

હવે જો ભાઇ વેદ વિગેરે ઘણાં પ્રમાણો પરમેશ્વરને વ્યાપક કેહેછે. તેમ ન્યારા પણ કેહેછે, તેમાં વ્યાપક એવા હેતુથી કેહેછે કે પરમેશ્વરની જ્ઞાનગતી વિશ્વમાં વ્યાપક છે જો સ્વરૂપે વ્યાપક તેહેવાનો હેતું હોય તો સંભવતું નથી કેમકે પરમેશ્વર તો એકછે તે સર્વ ઠેકાણે પુર્ણ સ્વરૂપે વ્યાપક છે એમ સંભવે નહી કદી સઘળે સ્થળે સ્વરૂપે વ્યાપક કહીએ તો પરમેશ્વ ઘણા થાયછે ને એક કહીએ ને પુરણ સ્વરૂપે વ્યાપક કહીએ તે સંભવે નહિ ને થોડે થોડે ભાગે સર્વમાં રહ્યા છે એમ, કહીએ તો પુર્ણ કેહેવા તે સંભવે નહિ. માટે એ પરમેશ્વર પોતાને સ્વરૂપે સર્વમાં વ્યાપક છે એમ જે કહેતા હોય તેનું કેહેવું ખોટું છે. ને પરમેશ્વરની જ્ઞાનગતી વીશ્વમાં વ્યાપી રહીછે એમ જે કેહેછે તે ખરૂં છે. કદી કોઇ કેહેશેકે ગતીવ્યાપક નહિ. જો ગતીવ્યાપક નહિ. એમ કહીએ તો પરમેશ્વરને વેદમાં સર્વજ્ઞ કહેજ નહિ. ને સર્વના અંતર્યામી પણ કહે નહિ. માટે ગતીવ્યાંપક છે એવા હેતુથી (ભાવથી) વેદવ્યાપક કેહેછે. તેમ પરમેશ્વર પોતે પોતાને સ્વરૂપે ન્યારો છે. એ પણ કેહેછે તે ખરૂછે. આ રીતે પરમેશ્વરને વ્યાપક ને ન્યારા સમજે તેજ યથાર્થ જ્ઞાનછે ને તે જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુછે. હવે.

આતમા ચીન્યાનું નીરૂપણ.

પડુછું પાવલે પ્રેમથી, પરમાત્મા આદ્ય અખંડ;
વિશ્વ વિશે મ્હા મચી રહ્યું, વાદ વિવાદનું બહુ બંડ;
બંડ ઉઠેછે પંથો તણાં, મનુશનાં મન ભ્રમીત ઘણાં ;
આંધળે હાથી જોયો જેમ, અકેક અંગે બાજ્યા સહુ તેમ;
જેજે જેપરમાતમા. ૧
અંધે જોયો ભાગ હાથીનો, તે ખોટો નહિ લગાર;
પણ આખો દીઠો નથી, માટે મુમત કરે અપાર;
અપાર મુમત આંધળો કરે, જાંણ્યો જેવો તેવો આચરે;
આખો હાથી જોયો હોય, તો જુજવું નવ બોલે કોય;
જેજે જેપરમાતમા. ૨
નથી જોયો એમ કેમ કહું, વળી જોયો છે કહુ કેમ;
જોયાવિના ગજ સુંઢને, કહીશકે ન સાંબેલું જેમ;
સાંબેલા સરખો કહી નવશાકે, જેટલું દીઠું તેટલું બકે;
કહે હાથી સાંબેલાકાર, દેખતો એમ ન કહે લગાર;
જેજે જેપરમાતમા. ૩
સાંબેલાકાર ગજ છે નહી, માટે દીઠેલો કેમ કેહેવાય;
જોયોછે ને દીઠો નથી, જથારથ વણ ઝઘડો થાય;
ખરૂં જાણ્યા વણ ઝઘડો મચ્યો, જેણે જે મત ઝાલ્યો તે પચ્યો;
પણ યથાર્થ જણાવવા કાજ, કરૂ નિરૂપણ સર્વનું આજ;

જેજે જેપરમાતમા. ૪
એક મતવાદી એવું કહે, ચીને પોતાનો આત્મા જેહ;
પોતે પોતાનો આતમા, સોધી લ્યો પરમેશ્વર તેહ;
આ વેણ કેહેનારે સવળું કહ્યું, ભાવાર્થ વણ લોકે અવળું ગ્રહ્યું;
જાણ્યું ઇશ્વર પોતાની મહી, જોઇએ તપાશી કાયામાં સહી;
જેજે જેપરમાતમા. ૫
એમ ઉંધુ સમજી સહુ, સોધે પોતાના પીન્ડ માંય;
રૂધીર માઉંશ પરૂ ભર્યું, નાડી ને હાડ ત્વચાય;
મળ મુત્ર ને વ્યાધી ઘણી, તેમાં શું બેઠો વિશ્વનો ધણી;
વચન તણી ગમ જેને નથી, તે મતીયો મતમાં મરે મથી;
જેજે જેપરમાતમા. ૬
કેહેનારાયે સમજી કહ્યું, તારા આત્માને તું ચીન;
તું ને તારો તે બે વાકયને, સમજાવું કરી ભીન ભીન;
કેહેનારો તુંને તારો કહે, સુણનાર હુંને મ્હારો લહે,
હું મ્હારો આત્મા ચીનું સહી, આ વેણને જુદું લ્યો ગ્રહી;
જેજે જેપરમાત્મા. ૭
હું એટલે પોતે થયો, જેહ દેહમાં સમજનાર;
તેને કો' જીવ કે આતમા, અને મ્હારો તે જુદો ધાર્ય;
મ્હારો કે મ્હારૂં કહે જન કોય, જો જે પોતાથી જુદું હોય;
તેને મ્હારૂં કે મ્હારો કેહેવાય, એક તે હોય તો હુંજ બોલાય;

જેજે જેપરમાત્મા. ૮
અન્ય વસ્તુને મ્હારૂં કહે, કહે મ્હારૂં વસ્ત્ર કે બેશ;
જુઓ તે જુદું હોયછે, હાથ પગને મ્હારા કેશ;
મ્હારા કાકાને મ્હારો પુત્ર, મ્હારા પિતા મ્હારૂં ઘરસુત્ર;
પોતાથી અન્ય તે મ્હારૂં કહે, તુંને ત્હારૂં એમ જુદું લહે;
જેજે જેપરમાત્મા. ૯
હું ને મ્હારૂં બે વાકયનો, જુઓ જુદો પડિયો અર્થ;
તાહારો તે જુદો તુજથી, જોઇને મુક મુમત વ્યર્થ;
ત્હારા આત્માથી તું જુદો થયો, ત્હારો અને તું જુદો રહ્યો;
તારો આત્મા પરમાત્માને જાણ,બે અર્થની બતાવું એકવાણ;
જેજે જેપરમાતમા. ૧૦
સર્પ સર્પને ખાયછે, કરો આ વેણનો વિચાર;
શું આપે આપને ખાયછે, ખાય તો કીયું મ્હો ખાનાર;
એક સર્પ બીજાને ખાય, સર્પ સર્પને ખાય બોલાય;
એમજ પોતે પોતાનો કહ્યો, અર્થ જાણી ભાવાર્થને ગ્રહ્યો;
જેજે જેપરમાતમા. ૧૧
વેણનો હેતુ સમજ્યા વિના, આપે આપમાં શોધવા જાય;
તેમાં કાંઈ વળે નહી, ખરૂં ખોળવાનું ખોવાય;
આપમાં ખોળી ખુએ વાત ખરી, જેમ અનર્થીએ દુકાન કરી;
ખાધી ખોટને ન વળી શાન્ત, વાંચજો વણીકનુ દ્રષ્ટાંત;

જેજે જેપરમાતમા. ૧૨
એવા એ દ્રષ્ટાંતથી, માનશે મુમુક્ષુ શીખ;
નહી માને તે પ્રાણીયો, ભરમાઇને માગશે ભીખ;
ભરમાઇને ભીખ માગે તેહ, ભજન રૂપી રળવાનું જેહ;
ખોશે ને ખોટ ખાશે એહ, માટે ન સોધો માટીનો દેહ;
જેજે જેપરમાતમા. ૧૩
કેહેનારે કહ્યું તું તાહ્યરો, આત્મા ચીની લે ભાઈ;
તે અને તેનો આતમા, જોઇ લ્યો જુદો થયો હાંઈ;
જુદા આત્માને ચીનવો થયો, ચીનવો એટલે જાણવો કહ્યો;
પોતે પોતાને જો જાણવું કહે, તો શું પોતાને જાણવું રહે;
જેજે જેપરમાતમા. ૧૪
જાણેછે સહુ આપ આપને, હું છઉં આવો કે આવો;
બાકી રહ્યો કીયો જાણવો, આપમાં કોઇ બીજો બતાવો;
આપે આપજ જાણેછે સહી, પોતામાં જાણવાનું બીજું નહી;
પોતે પોતાનાને જાણવો, સાર, પોતાથી પોતાનો જુદો ધાર;
જેજે જેપરમાતમા. ૧૫
જુદા અત્માને ચીનવો, જુદા છે પ્રાણીયો જેહ;
તેહને સમજશો નહી, તેને જાણ્યે કરે શું તેહ;
મનુષ કે પ્રાણી સહુ કોય, તેને જાણે શો લાભજ હોય;
સહુથી આત્મા શ્રેષ્ટજ જેહ, શ્રેષ્ટનો અરથ પરમ તેહ;

જેજે જેપરમાતમા. ૧૬

પરમ ને વળી આતમા, બેઉ વાયક ભેગાં થાય;
તે ભેળાં કરીને બોલતાં, પરમાત્મા શબ્દ બોલાય;
તે પરમાત્માને જાણવો સહી, કેહેનાર એમ સમજી ગયો કહી;
કે તું તહારો ચીન આત્માય, આ બોલનો તોલ લ્યો ઘટમાંય;
જેજે જેપરમાતમા. ૧૭

આનું તારણ બધું નિકળ્યું, પરમાત્માને ચીનવો સાર;
ચીનવો એટલે જાણવો, એનો કેવો છે આકાર;
સાકાર કે નિરાકાર ધણી, એ યુક્તિ જોવાની ઘણી;
સગુણ કે નિર્ગુણ છે નાથ, વ્યાપક કે ન્યારો સાક્ષાત;
જેજે જેપરમાતમા. ૧૮

તે જાણવાની જરૂર છે, એહ જાણ્યું તે જ્ઞાન ગણાય;
ઉપમાન ને અનુમાનથી, ધણીનું કળેવર કળાય;
ઘણાં પ્રમાણે નિશ્ચે કરી ભજે, કાયાનું ખોળીયું ખોળવું તજે;
જ્ઞાનીના જ્ઞાનથી લગાડે લક્ષ, લક્ષ લગાડે તો મળે પ્રતક્ષ;
જેજે જેપરમાતમા. ૧૯

પરતક્ષ પરમાત્મા જુએ, ત્યારે દેહનું બંધન જાય;
પોતે પોતાનો આતમા, જે ચીનો એવું કેહેવાય;
એમ કહે પણ અર્થ છે આમ, શીદ ખુઓ રળવાના રામ;
આત્મા તું પરમાત્માને જાણ, તો તારૂ થાશે કલ્યાણ;

જેજે જેપરમાતમા. ૨૦
કલ્યાણ થાશે જીવડા, તારૂં છુટશે બંધન દેહ;
આત્મા ચીનવાનું કહે, તેનો ભાવાર્થ જાણવો એહ;
આ ભાવાર્થ જાણો સહુ જન, કેહેનારનુ સવળું છે વચન;
સવળો અર્થ આ સાચો જાણ, કર્યું નિરૂપણ વલ્લભ વાણ;
જેજે જેપરમાતમા. ૨૧

હવે જો ભાઇ જે પ્રાણી કેહેનારાનો હેતુ સમજ્યાવીના પોતાનો આત્મા ચીનવાનું (જાણવાનું) કહેછે અથવા ચીનું એમ જાણેછે તેનું સમજવું તરછટ ખોટું છે. કેમકે પોતે જે દેહમાં સમજનાર છે તેજ છે તેવાતે પોતે પોતાને શું જાણે, ને તેને જાણવાનું પોતાની દેહમાં બીજું શું પદારથ છે કે તેને જાણે, પણ કહેનારનો તો એવો હેતુ છે કે પોત પોતાના આત્માને ચીનો, એટલે પોતે જે આત્મા છે તે અને તે આત્માનો આત્મા તે પરમાત્મા છે તેને ચીનવો; એમ કેહેનારાનો હેતુ છે. વળી ઘણાક એમ કેહેછે કે નરસી મેહેતાએ પોતાનાં કરેલાં પ્રભાતીઆમાં એમ કહ્યુંછે કેઃ પ્રભાતના રાગેઃ

જ્યાં લગી આતમા તત્વ ચીન્યો નહી,
ત્યાં લગી સાધના સર્વ જુઠીઃ

જો આ નરસીહ મેહેતાના વચનથી ઘણાક પ્રાણી એમ સમજે છે કે આતમા ચીનવાનું કહ્યુછે. પણ નરસીહ મેહેતાને કહેવાનો એવો હેતુછે કે તત્વ આતમા ચીનો, હવે આત્મા શબ્દ પેહેલો નાંખ્યો હોય તો અજ્ઞાની પ્રાણી એમ સમજત કે આપણો તે આત્માને તત્વ આત્મા તે મોહોટા મહીમાવાળો જે પરમાત્મા તેને ચીનવાનું કહ્યું. અને જ્ઞાની પ્રાણી તો નરસીહ મેહેતાનું કહેલું ભાવાર્થ સાથે સવળું સમજેછે, કે તત્વ શબ્દ પહેલો નાંખીને આતમા શબ્દ પછી નાંખે તો તે રાગના તાળમાંથી તુટેછે માટે આગળ પાછળ શબ્દ કવેશ્વરો નાંખેછેજ, એમ સમજીને જ્ઞાનીજન તત્વ આત્મા એટલે આતમાનું તત્વ તે પરમાત્માને જાણેછે ને તેને ચીનવા (જાણવા) યત્ન કરેછે. અને અજ્ઞાની પ્રાણી પોતાનો આત્મા ચીનીએ એમ સમજી પોતાના પીન્ડમાં ફાંફાં મારીને એટલે પોતે પોતાની સાથે વ્હેપાર કરીને ખરૂં રળવાનું ખુએછે જેમકેઃ

દ્રષ્ટાંત.

એક ધનાઢ્યની પાસે એક ગરીબ રેહેતો હતો તેણે પેલા ધનાઢ્યને પુછયું કે ભાઈ એવું હું શું કરૂં કે તમારા જેવો હું ધનાઢ્ય થાઉં. એટલે પ્રમાણીકપણે પેલા ધનાઢયે કહ્યું કે ઘરના પૈશાથી પોતાને પન્ડેજ વ્હેપાર કરે તો તું ધનાઢ્ય થાય. આવાં

ધનાઢ્યનાં વચન સાંભળી પેલા ગરીબે પોતાનું ઘર વેચી ઘરના પૈસા કર્યા પછી એક દુકાન ભાડે રાખી તેમાં નાણા લેઈ બેઠો ને વિચાર કર્યો કે ધનાઢ્યે મને ઘરના પૈસાથી ને પંડેજ વ્હેપાર કરવાનું કહ્યુંછે, તે ઘરના પૈસા તો મેં કર્યા ને પૈસાથી વ્હેપાર કરવાનું કહ્યું છે માટે કાપડ સોનું કે કાંઈ પદારથ લાવીને વ્હેપાર કરવો નહી આ પૈસાથીજ કરવો વળી પંડેજ વહેપાર કરવો એમ કહ્યુંછે માટે કોઇને ધીરધાર કરવી નહી એમ સમજી પોતાની દુકાનમાં પોતાની પાસે જે ઘરનાં નાણાં થયાં હતાં તે એક ખુણામાંથી ગણી ગણીને બીજા ખુણામાં મુકે ને ચોપડામાં બીજા ખુણાને નામે ઉધારે વળી બીજાથી ત્રીજા ખુણામા મુકે ને ત્રીજાથી પેહેલાં ખુણામાં મુ કે ને જમે કરે એવી રીતે બાર મહીના કર્યા કર્યું ને તે કરવાથી જે જે ખુણાને નામે નાણાં ઉધારેલાં તે ખુણાને નામે વ્યાજ કાઢયું તે વ્યાજની પણ અમુક રકમ થઈ પછી તે વ્યાજની રકમ એને કોની પાસેથી લેવી, તે વ્યાજ નહી મળ્યું ને કાંઇપણ ઉપજ આવી નહી,ત્યારે રીસનો ભર્યો ગરીબ પેલા ગ્રહસ્થ કને ગયો ને ત્યાં જઇ કહ્યું કે હે ધનાઢ્ય દુશમન તમે મને બતાવ્યું તે પ્રમાણે વ્હેપાર કરવામાં, મને એક પૈશો પણ મળ્યો નહી. એટલે ધનાઢ્ય બોલ્યો, બોલ ભાઇ તેં શી રીતે વહેપાર કર્યો એટલે ગરીબ બોલ્યો કે મેં માહારૂં ઘર વેચી ઘરના પૈસા કર્યા ને તમારા કેહેવા પ્રમાણે પૈસેથીજ એટલે તે પૈસાનું કાપડ સોનું કે કાંઈ બીજુ પદારથ નહી લાવ્યો ને ફક્ત પૈસાથીજ વ્હેપાર કર્યો વળી પંડેજ કરજે એમ કહ્યું હતું માટે કોઇની સાથે ધીરધાર પણ કરી નહી, એમ તમારા કહ્યા પ્રમાણે કરવાથી ઉલટો હું માહારી કમાણી ચુકયો. હાવાં ગરીબનાં વચન સાંભળી પેલા ધનાઢયે કહ્યું અલ્યા મ્હારો કેહેવાનો જે હેતુ હતો તે તું નહી સ-

મજયો મેહેતો તને એવા હેતુથી કહ્યું હતું કે ઘરના પૈસાથી એટલે કોઇને ત્યાંથી વ્યાજે પૈસા નહી લાવવા તે ઘરના પૈસાથી ને પંડેજ વ્હેપાર કરવો એટલે ગુમાસ્તા રાખવા નહી ને વેહેપાર કરવો એમ માહારો કેહેવાનો હેતુ હતો તે માહારાં વચનોનો તું ભાવાર્થ નહી સમજયો ને વચનના અર્થને ઝાલી રહી વ્હેપાર પંડેજ કર્યો તેમાં તે તું શું રળે, કાંઇજ રળે નહી; એમ મુરખમાં ગણી, કાહાડી મુકયો.

સિદ્ધાન્તઃ

આ ગરીબની પેઠે જે પ્રાણી પોતાના પીંડમાં પીન્ડની સાથે વ્હેપાર કરેછે તે ખરૂં રળવાનું ખુએ છે, કેમકે બીજાની સાથે વ્હેપાર કર્યાવિના લાભ લેવો કયાંથી; ને કોની પાસેથી લેવો, કાંઇજ લાભ લેવાય નહિ ને મળે પણ નહિ. માટે હે મોક્ષેચ્છુ કેહેનાર પુરૂશે તો આત્મા ચીનવાનું કહ્યુંછે તે આત્માનો આત્મા જે પરમાત્મા છે તેને ચીનવાનું (જાણવાનું) કહ્યુંછે તે કેહેનારાનો કેહેવાનો હેતુ નહિ સમજતાં પોતાના દેહમાં દેહની સાથે વ્હેપાર કરેછે તે આ ગરીબની પેઠે ખરૂં રળવારૂપી જ્ઞાન તથા ભજન કરવાનું ખુએ છે. હવે આતમા ચીનવા વિશે કેહેનારનો એજ ભાવાર્થ છે કે આત્માનો આત્મા જે પરમાત્મા તેને ચીનવો (જાણવો)આ રીતે જે સમજે તે ભાવાર્થ સમજયો એમ જાણવું, ને આ ભાર્થ તે જ્ઞાનનો હેતુ છે, ને તે જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુછે.

સર્વ બ્રહ્મનું નિરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

પેહેલ વ્હેલો પાયે પડું, પરમાત્મા પુરણ બ્રહ્મ;
પ્રેરક પરબ્રહ્મને નમું, જેણે પાડી અગમની ગમ;
પછી નમું ઇશ્વરને આપ, જપું સર્વ ઇશોનો જાપ;
વિવેકે ટાળું વિશ્વનો વ્હેમ, પંથ ઝાલ્યો જેને ફાવ્યો જેમ;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૧
જેમ ફાવ્યો તેમ ઝાલીયો, જેમ આંધળે જોયા હાથી;
જક ઝાલીને વઢી મુઆ, પણ તોલ ન કર્યો તેમાથી;
તોલ કર્યા વણ મુઆ વઢી, જેમ મુરખ કર મંજાર ચઢી;
તે મંજારીને માની નાથ, વચન વિચાર્યું નહી દલ સાથ;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૨

દ્રષ્ટાંત.

એક ડાહ્યાભાઇ ને એક ચકોર ભાઇ નામના બે ભાઈઓ હતા તેમને પરમેશ્વર જોવાની ઇચ્છા થવાથી એક મ્હાત્મા પુરૂશ પાસે જઇ ત્યાં અભીવંદન કરી કહ્યું હે માહારાજ અમને પરમેશ્વર બતાવો તો અમો તેનું શેવન કરીએ, એવાં વચન સાંભળી મ્હાત્મા બોલ્યા, જાઓ ભાઇ જે તમને જબરૂં ભાસે તેને પરમેશ્વર જાણી તેની શેવા કરજો. આવું મ્હાત્માનું વચન સાંભળી બંને ભાઈ ઘેર જતા હતા એટલામાં એક ખીશકોલીને મારવા સારૂં બે બી-

લાડીઓ તલપી, તે જોઇ પેલા બેઉ ભાઇ બીલાડીઓને ઝાલી ઘેર લાવી પરમેશ્વરની તુલ્ય માની ખાનપાન વિગેરે ઘણી શેવા કરવા માંડી. તે જોઈ ઘણાએક લોકોએ બંને ભાઇને કહ્યું અલ્યા મુરખો બીલાડી તો પરમેશ્વર હોય નહી, તે સાંભળી ચકોરભાઇ વિચારમાં પડયા ને ડાહ્યાભાઇ ઘણા ડાહ્યા તે શીખામણ દેનારા લોકોની સાથે વઢવા લાગ્યા. એમ કરતાં એક દાહાડો બંને બીલાડીઓને મારવાને કુતરાં ધસ્યાં, એટલે ચકોરભાઇએ વિચાર કર્યો કે મ્હારા મ્હાત્માના વચન પ્રમાણે તો જબરાને પરમેશ્વર માનવાનું કહ્યું છે માટે આ બીલાડી કરતાં તો કુતરૂં જબરૂં છે માટે બીલાડી પરમેશ્વર નહી ને આ કુતરૂં પરમેશ્વર ખરૂં એમ જાણી બીલાડીને કાહાડી મુકીને કુતરૂં ઘરમાં રાખી કુતરાની શેવા કરવા માંડી. એવામાં એક વખત ચકોરભાઇની સ્ત્રીએ સ્વભાવીક કુતરાને લાત મારી, તે જોઇ ચકોરભાઇએ જાણ્યું કે આ કુતરા કરતાં તો મ્હારી સ્ત્રી જબરી છે માટે તેજ પરમેશ્વર એમ જાણી કુતરાને કાહાઢી મુકયું ને પોતાની સ્ત્રીને પરમેશ્વર માનીને તેની શેવા કરવા માંડી એવામાં એક દીવશ તે સ્ત્રીને હાથે ઘ્રત ઢળવાથી ને પોતાની સુદ્ધી ચુકી જવાથી પોતે સ્ત્રીને લાત મારી, પછી વીચાર્યું કે ઓહો મ્હારી સ્ત્રી કરતાં તો હું જબરોછું માટે હુંજ પરમેશ્વરછું એમ નીશ્ચે થયા પછી પાછો વિચાર આવ્યો માહારા કરતાં તો રાજા જબરો છે કે તે મને પણ મારી શકે એમ જાણી તે ચકોરભાઇએ રાજા પાસે જઇ રાજાને કહ્યુ કે તમે માહારાથી જબરાછો માટે તમે પરશ્વેશ્વરછો તેથી મને નીત્યાન તમારી શેવા કરવા દો કારણ કે મને મારા ગુરૂએ એમ કહ્યુ છે કે જે જબરૂં હોય તેને તું પરમેશ્વર માનજે. આવાં ચકોર ભાઈના વચન સાંભળી રાજા બોલ્યો કે બો ભાઇ મ્હારાથી

તો જબરા પરમેશ્વર છે તેની તું શેવા કર અને તે પરમેશ્વર તેજ મ્હાત્મા બતાવશે. એટલે રાજાના કેહેવાથી તે ચકોરભાઇ પેલા મ્હાત્મા પાસે ગયા. ત્યાં જઈ પોતે જે જે રીતે અનુભવ કરતો આવેલો તે હકીકત કહી ને કહ્યું કે હે માહારાજ હવે મને પરમેશ્વર તમો બતાવો. તે સાંભળી મ્હાત્માએ જાણ્યું કે હવે એને પરમેશ્વર આ સર્વથી જુદા ને ઘણા સામર્થ છે એવી સમજણ પડી. એ રીતે મ્હાત્માયે વિચાર કરી કહ્યું કે સાબાશ માહારા વચન પ્રમાણે તું યથાર્થ સમજ્યો એમ કહી માહાત્માએ તેને પરમેશ્વર સબંધી જ્ઞાન કર્યું. અને જે પેલા ડાહ્યાભાઇ તે તો બીલાડીનેજ પરમેશ્વર માની શેવા કરે જાયછે. જો કોઇ એની બીલાડીની નીંદા કરે તો તેની સાથે મ્હોટો ટંટો કરે ને કોઇ શીખામણ દે તો એમ કહે કે અમે તો ગુરૂના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી આ બીલાડીને શેવીએ છીએ. ને તે મ્હાત્મા જે મ્હોટા પુરૂષ છે તેમનાં વચનોને માન્ય કરીએ છીએ. તમે અમારા આકીનમાં અમને શીખામણ રૂપી અમે જે માનેલા પરમેશ્વર તેની નીંદા કરોછો તેથી તે અમારી સ્રદ્ધા ભંગ કરવા જેવું કરોછો માટે અમારે તમારી વાત પણ સાંભળવી યોગ્ય નથી. ને તમે શીખામણના દેનારા કરતાં શું મ્હાત્મા પુરૂષ જેવા તેવાછે. એમ કહી લોકોને તીરસ્છકાર કરે. વળી તે બીલાડીને કુતરૂં મારવા આવે તો તે કુતરાને ચકોરભાઇ મારવા દોડે પણ ગુરૂના વચનનો તોલ કરે નહીં, કે ગુરૂએ તો જબરાને પરમેશ્વર માનવાનું કહ્યુંછે. માટે બીલાડા કરતાં તો કુતરૂં જબરૂં છે. એ તોલ નહી કરવાથી ને ગુરૂના વચનોનો ભાવાર્થ નહી સમજવાથી ને ઘણાં કારણો બતાવી શીખામણ દેનારા લોકોની શીખામણથી, પણ પોતે ગ્રહણ કરેલો મુંમત નહી મુકયો તેથી તેને સદાકાળ બીલાડુંને બીલાડું રહ્યું.

સિદ્ધાંત.

આ ડાહ્યાભાઇની પેઠે અજ્ઞાની વિદ્વાનો તથા અજ્ઞાની પ્રાણીયો, વેદ શાસ્ત્ર કે મ્હોટા પુરૂશોનાં વચનોનો તોલ કર્યાવિના એકલાં એક તરફી વચનને તથા એક ધર્મના મતને બાહાજી રેહેછે તેને કોઈ કાળે મોક્ષદાતા જ્ઞાન થતું નથી. તેમ એક તરફી વચનને તથા એક મતને બાહાજી રેહેનારાનેકોઇ જ્ઞાની પુરૂષ પરોપકાર સમજી જ્ઞાન કરે ત્યારે તે ડાહ્યાભાઇ જેવાં જેવાં વચન બોલ્યા છે તેવાં વચન બોલીને વઢવા ધાયછે, અને જે વેદ શાસ્ત્રો કે મ્હોટા પુરૂશોના વચનોનો તોલ કરી ભાવાર્થ સમજે છે ને ચકોર ભાઇની પેઠે પાછળનું મુકી મુકી આગળ ચઢતા જાયછે તેને મોક્ષદાતા જ્ઞાનની પ્રાપ્તી થાયછે.

હવે, નીરૂપણ ચાલેછે તે વાંચ.

અદ્વૈત મત એવો ચાલીયો, છે વિશ્વ આ સઘળુ બ્રહ્મ;
બ્રહ્મવિના બીજું છે નહી, એમ માની મટાડયો શ્રમ;
સ્રમ ન લેવો પડે ભજવાનો, બાધ ન બેસે કાંઈ તજવાનો;
સૌ બ્રહ્મ તે બ્રહ્મે બ્રહ્મ રમે, કરે કુડાં કૃત જેવાં ગમે;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૩

ઠીક ફાવ્યું બ્રહ્મવાદીને, કરે નિતી અનિતી સર્વ;
સમજ્યા વણ વિદ્યા ભણી, કરે વેદ શાસ્ત્રથી ગર્વ;
ગર્વ કરે વેદ વિદ્યાભણી, સાન ન સમજ્યા સબ્દો તણી;
બ્રહ્મવાદી વદે સૌ બ્રહ્મ ભાળ, નહી બ્રહ્મજ્ઞાની એ બ્રહ્મકોદાળ;
જે જે અલગ બ્રહ્મ.
બ્રહ્મ કોદાળો લૈ હાથમાં, બ્રહ્મજ્ઞાનને ભાગે કુટી;
આપ બ્રહ્મછું માનવે, બ્રહ્મ ભજ્યાની મ્હેનત છુટી;
સર્વ બ્રહ્મ જે વેદે કહ્યા, તેના કહ્યાના ભેદ ન લહ્યા;
વેદે બ્રહ્મછે સમજી કહ્યું, તે વાતનું કોઇ જ્ઞાન ન ગ્રહ્યું;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૫
સાનછે શાસ્ત્રને વેદની, જેવું શીખરનું દ્રષ્ટાન્ત;
વિદ્વાનોએ વાંચ્યું હશે, તોહ્યે ભુલી ગયાછે ભ્રાન્ત;
ભ્રાન્ત ભુલી બેઠા બ્રહ્મ થઈ, બ્રહ્મ હોતો મ્હારી વાતદોકહી;
બ્રહ્મ હતા શું છોડયાં ઘર ગામ, સૌ બ્રહ્મ બોધ કરો શું કામ;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૬
વિશ્વ સહુ બ્રહ્મછે નહી, ઝાલ્યો વાકયનો મુમત વ્યર્થ;
વેદનું કેહેવું સત્યછે, તેનો ન સમજ્યા ભાવાર્થ;
વેદે કહ્યાછે સરવ બ્રહ્મ, જુઓ તે વેણની પાહુ ગમ;
સૌ આત્મા બ્રહ્મનો બીંબ ભાશ, સકળ બ્રહ્મ તે ગતી તપાશ;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૭

જેમ ભીક્ષુક જનમાગવા, કોઇ કંગાલને ઘેર જાય;
રાજાધીરાજા તેને કહે, શું ગરીબ વિશ્વનો રાય;
દે ઉપમા કહી રાજધિરાજ, નિર્મળ નમંતાનો અવાજ;
વેદે સ્તુતી નમંતાથી કરી, સર્વમાં બ્રહ્મછો વ્યાપક હરી;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૮

સકળ વિશ્વમાં બ્રહ્મછો, અન્ય વસ્તુ નથી કોઇ સત્ય;
વેદનું કેહેવું એમછે, બ્રહ્મ વિનાનું સહુ ગત;
માયાના સ્વરૂપ ગત તપાસ, અખંડ બ્રહ્મ તે છે અવિનાશ;
નહી સત્ય બીજું તેથી નવ્ય કહ્યું, એકલું બ્રહ્મ તે સત્યજલહ્યું;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૯

તે બ્રહ્મની ગતી વિંશ્વમાં, એના વિના ન ઠાલો ઠામ; ;
બ્રહ્મની ગતી બ્રહ્મછે, જેમ પીમ્મળે પુષ્પનું નામ;
જેમ ગુલાબનું પુષ્પજ હોય, વણ દીઠે વાસના લે કોય;
વાસનાથી અન્યને દે જવાબ, જો આટલામાંબધેછે ગુલાબ;
જે જે અલક બ્રહ્મ. ૧૦

જો બધે ગુલાબ મઘમઘે, પણ ગુલાબ નહી સૌ ઠામ;
ગંધે ગુલાબ બોલાય છે, એવું સરવ બ્રહ્મનું નામ;
બ્રહ્મની ગતી તેથી બ્રહ્મ કહે, વ્યાપક બ્રહ્મ તેથી બ્રહ્મ લહે;
આટલું કહ્યે ન ભાગે ભ્રાંત, તો આપુ બીજું દ્રષ્ટાંત;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૧૧

શાહસ્ત્ર કુંડાં જેમ જળ તણાં, તેમાં ચંદ્રનો બીંબાભાસ;
પછી પુછો કો ત્રાહીતને, કહીએ કે કુંડાં તપાશ;
જો આ કુંડાંમાં શુંછે ભઇ, હોય કુંડામાં તે મુને દે કહી;
જોનાર જોશે સૌમાં ધશી, જોઇને કેહેશે સર્વમાં શશી;
જ જે અલગ બ્રહ્મ. ૧૨
એમ કેહેનારો કહી શકે, પણ શશીછે બીંબથી જુદો;
બીંબાભાસે શશી કહ્યો, એમ કહ્યો બ્રહ્મ સમુદો,
સર્વ ખલ્વીદં બ્રહ્મ કહ્યો, વાયુ ગતિને કહે વાયુ વહ્યો,
વેદે કહ્યુછે એવે વિચાર, સૌમાં બ્રહ્મ પણ બીંબાકાર,
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૧૩
એમ સર્વ બ્રહ્મ જાણવો, બ્રહ્મ વાદી તું નહી, બ્રહ્મ,
બ્રહ્મ નહી બ્રહ્મ તુલ્યછે, સમજી લેજો સત્ય ગમ;
બ્રહ્મ નહીને બ્રહ્મની તુલ્ય, ભજન કરતાં ન ખા ભુલ્ય;
સૌ પ્રાણી બ્રહ્મનો બીંબા ભાશ, બ્રહ્મ થવા ભજીલ્યો અવિનાશ;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૧૪
સ્થુળ સુક્ષમ બેઉ દેહથી, તારી વાસના તુટી જાય;
માયા અપેક્ષા રે' નહી, ત્યારે તો બ્રહ્મ રૂપ થાય;
તદાકાર તું થાય તેવાર, નહી ફરી મત્યુ અવતાર;
સાયુજ્ય મુકતી મોક્ષછે સહી, અન્ય મુકતી પણ મોક્ષજ નહી;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૧૫

સા લોકયને, સામીપછે, વળી સારૂપ્ય મુકતી ત્રીજી;
તે ત્રણથી લથડી પડે, માટે સાયુજ્ય તુલ્ય નહી બીજી;
સાયુજ્ય મુકતી બ્રહ્મને ભજ્યે, જ્ઞાન થકી ભજીને જો મજે;
જ્ઞાન ગ્રહી ભજીજો બ્રહ્મ, સાક્ષાત સ્વરૂપની પડે ગમ;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૧૬
માટે ભજો ભાઇ બ્રહ્મને, તજો આપ બ્રહ્મનો. મત; -
દેહો રૂપી કુંડુ ભાગવે, પ્રતિબીંબ થવાનું સત્ય;
પ્રતીબીંબ ટળી સત્ય થાય, જેમ શશીબીંબ શશીમા જાય;
તેમ આત્મા પરમાત્મા હશો, લક્ષ ચોરાશીથી મુક્તજથશો;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૧૭
આપો આપ બ્રહ્મ માંનીલે, પણ બ્રહ્મ કદી નવ હોય;
માને આપો આપ રાજીયો, તેણે રાજા કહે નહી કોય;
હું ધનવાન માને મન માંય, તેથી ધન રળવાનું જાય;
રળવા રૂપી બ્રહ્મ સ્તવન, વદે વલ્લભ જો વિવેકી જન;
જે જે અલગ બ્રહ્મ. ૧૮. ———

જો ભાઇ આ બ્રહ્મવાદી એટલે બ્રહ્મનો વાદ લે- નારા. બ્રહ્મનો વાદ લેનારા એટલે અમે પણ બ્રહ્મ છીએ એમ પોતે બ્રહ્મની પદવી વાળા થનારા. તે વાતે

सर्वंखल्विदंब्रह्म આ શ્રુતીથી સર્વ જગત બ્રહ્મ ઠરાવે છે. પણ,

सर्वंखल्विदंब्रह्म नेहनानास्तिकींचन.

આ શ્રુતીનો ભાવાર્થ એવો છે કે સર્વ જગતમાં બ્રહ્મ છે, એટલે જેમ સર્વ જગતમાં સૂર્ય છે તેમ બ્રહ્મછે. એટલે સૂર્ય અળગો છે ને સૂર્યની ગતી સર્વ જગતમાં છે તેથી સર્વ જગતમાં સૂર્યછે એમ કેહેવાય છે તેમ બ્રહ્મની જ્ઞાનગતી સર્વ જગતમાં છે તેથી સર્વ જગતમાં બ્રહ્મ છે એમ કહ્યું છે, પણ સૂર્ય સ્વરૂપે જેમ જગતથી અળગો છે તેમ બ્રહ્મ પણ જગતથી અળગો છે. વળી નેહ નાનાસ્તી કીંચન એટલે બ્રહ્મના જેવું બીજું સકળ વીશ્વમાં વ્યાપીને રહે તેવું કાંઇજ નથી.

કદી કોઇ એમ કેહેશે કે, सर्वखल्विदंब्रह्म આ શ્રુતીનો અર્થ સર્વ જગતમાં બ્રહ્મ છે એમ નથી; ને સર્વ જગત બ્રહ્મ છે એમ થાય છે. વારૂ એમ અર્થછે તોપણ તેનો ભાવાર્થ એવોછે કે જેમ કુંડાંઓમાં ચંદ્રનું પ્રતીબીંબ પડવાથી બાળકને પુછીએ કે આ બધાં કુંડાંમાં શું છે? તો તે બાળક એમજ કેહેશે કે સર્વ ચંદ્ર છે. પણ જો તે સર્વ ચંદ્ર નથી; તેમછતાં અજ્ઞાનતાથી ચંદ્ર છે એમ કેહેછે. એજ રીતે જે અદ્વૈતવાદી સર્વ જગત બ્રહ્મ છે એમ કેહેછે. તે નાહાનાં બાળની પેઠે અજ્ઞાનતાથીજ કેહે

છે. જેમ કુંડાંનાં પ્રતીબીંબને બાળક ચંદ્ર કેહેછે પણ તે પ્રતીબીંબ ચંદ્ર નથી ને ચંદ્રછે એમ કેહેછે તેમ તે પણ કેહેછે. અને ચંદ્ર તો પ્રતીબીંબથી જુદોજ છે. વળી એકલું બ્રહ્મ છે; તો આ સર્વ જગત બ્રહ્મ છે એમ કેમ કહ્યું. જો જગત નથી ને એકલું બ્રહ્મછે તો જગત નામ કેમ ધરાયું.

વળી एकोहंबहुस्याः આ શ્રુતીનો અર્થ અદ્વૈત વાદી એવો કરેછે કે એક રૂપેછું તે બહુ રૂપે થાઉ. એમ બ્રહ્મે ઇચ્છા કરીને પોતે એક રૂપે હતા તે બહુ રૂપે થયા છે. પણ આ શ્રુતીનો ભાવાર્થ એવો છે કે. જે સગુણ બ્રહ્મ જે ચીત્રને વિશે બીજુ સ્વરૂપ છે તે વિશ્વ બીજ, જે વિશ્વેશ્વર તેમણે આ શ્રુતી પ્રમાણે ઇચ્છા કરી, કેમકે; એક રૂપે વિશ્વને લેઇને હતા તે વેળા વિશ્વ હતું તેવું થવાની ઇચ્છા થવાથી આ શ્રુતી ઉચ્ચાર થયો તેણે કરી બહુરૂપ જે વિશ્વ તે થયું.

વળી, अहंब्रह्मास्मी આ શ્રુતીનો અર્થ કરી અદ્વૈત વાદી પોતેજ બ્રહ્મ થાયછે. પણ આ શ્રુતીનો ભાવાર્થ એવો છે કે, જે સગુણ બ્રહ્મ, વિશ્વબીજ, વિશ્વેશ્વર, જે વેદ નારાયન જે સમે પ્રગટ થયા તે વેળા તેમની નાભી કમળથી બ્રહ્મા પ્રગટ્યા તે વેળા તે બ્રહ્માયે વેદ નારાય-

ણનું સ્વરૂપ દીઠું તેથી તે ઘણા ભ્રમીત થઇ વિચારમાં પડ્યા, કે આ સ્વરૂપ કોણ; એમ બ્રહ્માને શંશય થવાથી વેદ નારાયણે अहंब्रह्मास्मी એટલે હું બ્રહ્મછું એમ કહી પોતાના સ્વરૂપનું બ્રહ્માને જ્ઞાન કર્યું છે.

હવે હે મોક્ષના ઇચ્છનારા જો ભાઇ જે વેદ નારાયણે હું બ્રહ્મછું એમ કહ્યું તેતો પોતે બ્રહ્મછે માટે બ્રહ્મછું એમ કહ્યું ને તે પોતે પરબ્રહ્મ છે માટે તેમને તો હું બ્રહ્મ કેહેવાનો અધીકાર છે માટે તેતો કહે. પણ જે બીજા પ્રાણી અહંબ્રહ્માસ્મી કેહેછે તે પાપના અધીકારી થાય છે. કેમકે તે પ્રાણી પરબ્રહ્મ નથી. શાથી કે તે પરબ્રહ્મ હોય તો તેમનાં પરબ્રહ્મની સાથે લક્ષણ મળવાં જોઇએ. ને મળતાં નથી માટે તે પરબ્રહ્મ નથી ને અહંબ્રહ્માસ્મી કેહેવું તે કેવું થાયછે. જેમકે કોઇ પીતા પુત્રને એમ કહે કે હું તાહારો પીતાછું; એટલે પુત્ર પીતાનું કહેલું પીતાના સામુ એમ કહેકે હું તારો પીતાછું. આ રીતે કેહેનારો પુત્ર ઘણા પાપનો અધીકારી થાય છે. કેમકે પીતાજીને તો હું તારો પીતાછું એમ કેહેવાનો અધીકારછે, પણ પુત્રને કેહેવાનો અધીકાર નથી. તેમ છતાં કેહેછે માટે તે પાપનો અધીકારી થાય છે. એ રીતે અહંબ્રહ્માસ્મી કેહેનારા પાપના અધીકારીછે. અને થાયછે.

વળી અહંબ્રહ્માસ્મી કહી પોતે બ્રહ્મ થનારાને આગળ ઉપર મોઢું સંતાડવું પડશે. જેમકે અણસમજુ છોકરાં જ્યારે રમેછે ત્યારે એક છોકરો જુઠેજુઠો મેહેતાજી થાયછે ને બીજાં છોકરાં ને નિશાળીઆ કરી, એમ કેહેછે કે હું મેહેતાજીછું એટલામાં ખરા મેહેતાજીને દેખેછે તો તરત નાશીને ઘરમાં જતા રહી મોઢું સંતાડવું પડેછે. તેમ જે પ્રાણી પોતે બ્રહ્મછું એમ કેહેછે તેને ખરા બ્રહ્મની આગળથી મોઢું સંતાડી નાશી જવું પડશેજ. માટે મોક્ષના ઇચ્છનારાએ હું બ્રહ્મછું એમ કદી કેહેવું કે માનવું યોગ્ય નથી.

વળી અદ્વૈતવાદી એમ તો કબુલ કરેછે કે અહં બ્રહ્માસ્મી એ વેદનું વચન છે એટલે વેદે કહેલુંછે. તો તે વેદે કહ્યુંછે તે વેદ તો બ્રહ્મ રૂપછે તેથી તે તો કહેજ પણ તેવું કેહેવાનો અધિકાર બીજાનો નથી. વળી ઉઘાડુ સમજાયછે કે અહં બ્રહ્માસ્મી વેદે કહ્યુંછે. તેમ છતાં પોતે લેઇ પડેછે તેજ પાપનું મુળછે.

વળી, તત્વમષી એટલે તે તું છું. આ શ્રુતિનો ભાવાર્થ એવોછે કે, વેદનારાયણ જે પરબ્રહ્મ તેમણે અહં બ્રહ્માસ્મી કહી બ્રહ્માને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કર્યું તે

પછી તત્વમશી કહ્યું કે તું પણ તેવોછું. એટલે તું પણ મ્હારા જેવોછું પણ હુંછું તેજ તુછું એમ કહ્યું નથી. જો એમ કેહેવાનો હેતુ એમનો હોય તો પોતે જાણેછે કે હું બ્રહ્મછું ને તે પણ બ્રહ્મછે, તો પછી પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાનં બ્રહ્માને કર્યું તે કરવું પડત નહી. કેમકે તેપણ બ્રહ્મ હોય તો પછી હું બ્રહ્મછું એમ કેહેવું પડત નહી કારણ કે તે પણ પોતાની મેળેજ જાણત કે હું પણ બ્રહ્મ છુ. આ ઉપરથી તત્વમશી વાકયનો ભાવાર્થ એછે કે તેવો તુંછું. જેમ કે ચંદ્રને ચંદ્રનું પ્રતીબીંબ તે પ્રતીબીંબ ચંદ્ર જેવું પણ ચંદ્ર નહી, તેમ તે બ્રહ્મા બ્રહ્મ જેવા પણ બ્રહ્મ નહી.

વળી, एकोब्रह्मद्वीतियोनास्ती એટલે એક બ્રહ્મ વિના બીજું નાશવાન છે. આ શ્રુતીનો ભાવાર્થ એવો છે કે એક બ્રહ્મ સત્ય ને બીજુ નાશવાન, જો બીજુ કહ્યું તે બીજુ માયાના જગતને કહ્યું, ને તે જગતને નાશવાન કહ્યું. હવે જો બીજુ હોત નહી તો બીજુ નાંશવાન કહેતજ નહી. માંટે જગત, બ્રહ્મ શીવાય બીજુંછે માટે આ જગતના જીવ બ્રહ્મ વિના બીજાછે. એમ સિદ્ધ થયું. માટે અહંબ્રહ્માસ્મી કેહેનારા બીજાછે ને પોતે બ્રહ્મ થાય છે એ અઘટીત છે.

વળી બ્રહ્મને અદ્વૈત કેહેછે તેનો એવો ભાવાર્થ છે કે અ, કેહેતાં નહી ને દ્વૈત, કેહેતાં બે, અને બ્રહ્મ કહેતાં પરમેશ્વર, એટલે બે પરમેશ્વર નહી જે મુળ પુરૂષ પરમાત્મા છે તેવો બીજો નથી, એકજ છે. આ હેતુથી અદ્વૈત બ્રહ્મ કેહેછે. આ રીતે ઉઘાડા ભાવાર્થ શ્રુતિઓના છે તેમ છતાં ભાવાર્થ સમજતા નથી એજ છતી વિદ્યાએ અજ્ઞાન છે. અને વેદશાસ્ત્રો તથા મ્હોટા પુરૂષોનાં વચનોનો ભાવાર્થ સમજવો તેજ જ્ઞાન છે. ને તેજ જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુછે. વળી જેને બ્રહ્મનું જ્ઞાન (જાણપણુ) હોય તેને બ્રહ્મજ્ઞાની કેહેવાય. પણ આ મતવાળાને તો બ્રહ્મનું જ્ઞાન નથી. માટે પોતે બ્રહ્મ થાયછે.

વળી કોઇ પ્રાણી આંધળો, કાને બેહેરો, ને તેની ત્વચા જુઠી પડી ગએલી હોય તેના જાણવામાં કાંઇ બીજુછે એમ આવતું નથી. કેમકે કાંતો નેત્રના જોવાથી કે કાનના સાંભળવાથી કે ત્વચાને સ્પર્શ થવાથી કે અનુમાનીક જ્ઞાનથી સહુ પ્રાણી બીજાને જાણેછે. ને બીજાને ન જાણી શકે ત્યારે જાણવું કે તે આંધળો છે, બેહેરો છે, અને ત્વચા તેની જુઠી પડેલી છે તેમ તેનાથી અનુમાન પણ થતો નથી માટે અજ્ઞાની છે. કેમકે તરછટ એમ હુઆ વિના પોતાનો કોઈ પ્રકારનો

કોઇ માલેક છે એમ ભાસ્યા વિના રહેજ નહી. આ થોડામાં ઘણું સમજવા યોગ્ય છે.

વળી આગળ ઉપર પ્રેરકની પ્રેરણા હશે ને આ યુશ બળ હશે તો આમત ખંડણ વીશે એક ગ્રન્થ થશે. માટે જો ભાઇ મોક્ષના ઇચ્છનારાએ પોતાથી જુદો પરમેશ્વર જાણી તેની ઉપાસના કરવી તે કરવાથી તે પદની પ્રાપ્તી થાય છે. આ રીતે જે સમજાય તેનું નામ જ્ઞાનછે ને તે જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુછે. હવે.

વિશ્વ ઉતપત્તીનું નીરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

પ્રથમ તો અવિનાશને, નમી નમીને લાગું પાય;
અખંડ આણંદને નમું, જેના ચાર વેદ ગુણ ગાય;
તે ગુણ ગાયા શાસ્ત્રજ ખટે, શ્રુતિ સમૃતિ તેહને રટે;
ઉપનીશદ પુરાણ અઢાર, તે સહુમાં એક તત્તવ સાર;
જેજે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૧
પય દધી તત્વ ગ્રતછે, રહ્યું ગુપ્ત તેવું વેદમાંય;
તે જગતમાં દરસાવવા, કરી હું દાસને પ્રેરણાય;
તે પ્રેરણા કરી પરીબ્રહ્મ, પાડી તફાવત તણી ગમ;

સોત્રણ દસ પંદરનો ભાવ, લેવાને પચીસનો લ્હાવ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨
ઉંચું નિચું સોત્રણછે, કરતો નથી નીંદાય;
યથાર્થ વાત જણાવતાં, કરે નીંદા તે નર્ક પળાય;
મારખાશે યમના હાથનો, થશે વ્હેરી તે મુળ નાથનો;
ન્યાય નિતીથી જોશે જેહ, નિરશંશય થાશે જીવ તેહ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩
ભાવાર્થે સઉ મત સત્યછે, નથી થતો કો પંથનો નાશ;
સાચા જુઠા થાયે નહિ, સહુ રાખો દ્રઢ વિશ્વાસ;
વિશ્વાસ રાખીને શ્રવણ કરો, હાથ હિરો આવ્યોછે ખરો;
નહિ ચિત દેતો જાય ખોવાઇ, પુંઠળથી પસ્તાશો ભાઇ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪
સર્વ મતાન્ત વેદાન્તથી, મુળ આધાર સાથે કીધા;
લખ્યું વાંચી અર્થ જાણીયા, પણ ભાવાર્થ જાણ્યા સિધા;
ભાવાર્થ સીધા સમજ્યા નહિ, વ્યાકરણ કોશે રહ્યા વાકયમહિ;
પણ વેદ વાકયનો ભાવાર્થ જ્ઞાન, શિખર દ્રષ્ટાન્ત લેજોધ્યાન;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૫
એ દ્રષ્ટાન્તથી જાણજો, વેદ વાકયનો જુદો ભાવ;
વિશ્વ બન્યું કેઇ પેરથી, છે સાંભળવાનો દાવ;
કોણ ઉંચુ નિચુ ઉતપતિ, સમજાશે સઘળું સુમતિ;

ચાર મતાન્તની જે શંકાય, કરી નિરૂપણ આ પદમાંય;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૬
જુઓ ભાઇ શંકા કરી, કર્તા અકર્તા વિશે;
પછી શંકા કરી મતમહિ, કર્યું ઇચ્છાથી જગધિશે;
એક મત ત્રૈણ અનાદી ગણે, જીવ ઇશ્વર માયાને ભણે;
તે સહુ શંકાની વઢવાઢ, જ્યાંને ત્યાં મચી રહી રાઢ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૭
તે રાઢ વિશ્વની ભાગવા, કરૂં સંક્ષેપે વર્ણન;
પ્રલય ઉતપત્તિ કહું, ત્યારે સમજશો સહુ જન;
પ્રલય કહુ ચિત્ત દેજો માંય ખટ પ્રકારનો પ્રલય થાય;
નિત્ય નિમિત એ બે પ્રલે, મ્હા નિમિંત પણ તેને મળે;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૮
ત્રીજુછે પૃથિવ પ્રલે, જાય સ્વર્ગ મ્રત્યુ પાતાળ;
મ્હા પ્રલય થાય એટલે, જાય ચઉદ લોક વિશાળ;
શિવ શક્તિ વિષ્ણુ પણ નાશ, સગુણ બ્રહ્મમાં થાય સમાસ;
સઘળુ સગુણમાં લય થાય, કાળે કરી પછી સગુણ જાય;
જેં જે ચતન્ય બ્રહ્મ. ૯
સગુણ બ્રહ્મ લય થાય તે, અત્યંતિક પ્રલય હોય;
પ્રલયની પેર્યો કહું શંશય ધરે નહિ કોય;
નિત્ય પ્રલય કોને કેહેવાય, શુશુપ્તી ઉદભુત જીવને થાય;

આયુષ ટુટેછે એટલે, કેહેવાયછે તે નિમીત પ્રલે;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૧૦
મ્હા નિમીત પ્રલે કહુ, તેનો સાંભળી લેજો સાર;
સત્યને ત્રેતા યુગછે, દ્વાપર કળી તે ચાર;
તે યુગના આયુશ કહુ, સત્ય યુગ કેરો આયુશ બહુ;
સત્તર લાખ અઠાવિ હજાર, એટલાં વર્ષ રહે.સત્ય સાર;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૧૧
તેથી ત્રેતા યુગ ઉતરે, બાર લાખ છનું હજાર;
એ આયુષ ત્રેતા તણો, પછી દ્વાપરનો સંસાર;
આઠ લાખ ચોવિસ હજાર, ભોગવે રાજ્ય તણો કારભાર
તેનો વારો ઉતરે વંળી, એટલે બેસેછે યુગ કળી;
જે જે ચૈતન બ્રહ્મ. ૧૨
તે રાજ્ય ભોગવે આપનું, ચાર લાખ બત્રીસ હજાર;
તેવા ચારે જુગ જાયછે, તેને એક ચોકડી ધાર;
તેવી હજાર ચોકડી જાય, બ્રહ્માનો દીન પુરો થાય;
દીન પુરો થઈ નીશા પડે, સૌ પ્રાણીને ધારણ ચડે;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૧૩
પૃથ્વીના પ્રાણી સહુ, પડ્યા રહે થઈ અઘોર;
બ્રહ્માની વિતે રૂજની, તવ બ્રહ્મા જાગે તે ઠોર;
જાગી જીવોને ઉદભુત કરે, ત્રી લોક એમ જીવેને મરે;

. તે એક દીન બ્રહ્માનો પ્રમાણ, તે બ્રહ્માનીમીત પ્રલય જાણ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૧૪
ત્રણસેં સાઠ તેવા તેવા, બ્રહ્માના દિવશ જાય;
એક વરસ તેને ગણે, તેવાં તેવાં વરસ સો થાય;
તે સો વર્શે બ્રહ્માનો લય. સ્વર્ગ મ્રત્યું પાતાળનો ક્ષય;
તેને પૃથ્વી પ્રલય કહે, ત્રીલોક સૌ અનુદભુત રહે;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૧૫
બ્રહ્માનાં સો થાય એટલે, લય પામેછે બ્રહ્માય;
બ્રહ્માજીનાં સો થયે, પુરૂશોતમનો પોહોર થાય;
તેવા આઠ પોહોરે એક દન, વિષ્ણુતણો ગણજો સૌ જન;
તેવા દિવસ ત્રણસે સાઠ, તે એક વર્શ ગણો પુરપાટ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૧૬
તેવાં સો વર્શ વિષ્ણુ તણાં, વહીને પુરાં થઇ જાય;
વિષ્ણુ પામે લય એટલે, શીવજીની ઘડી એક થાય;
તે સાઠ ઘડીનું શીવ દીન માન; ત્રણસે સાઠે વરસ જાણ;
તેવાં શીવજીનાં સત પળે, લય પામે શીવજી એટલે;
જેં જે ચૈતન બ્રહ્મ. ૧૭
વરસ સો જાય શીવનાં, ત્યારે શક્તીની પળ એક;
તેવી સાઠ પળે ગણો, શક્તીની ઘડી વિવેક;
તેવી સાઠ ઘડીએ દીશ, તેને હીસાબે માસ ગણીશ;

તેવા દ્વાદસ માસે વર્શ, તેવાં સો વર્શે પુરણ હર્શ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૧૮
હર્શ પુરો પડે શકતીનો, એટલે લય પામે એહ;
તેની સાથે સહુ શ્રષ્ટીનો, લય થાયછે નહી સંદેહ;
તે સહુ સગુણમાં સમાય, તેને મ્હાપ્રલય કેહેવાય;
સકતીનાં સો વરસ જાય, સગુણની એક વિપળ થાય;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૧૯
સાઠ વિપળ જાય એટલે, એક મીનીટ ગણો વિવેક;
સાઠ મીનીટે કલાક છે, ચોવી કલાકે દીવશ એક;
તેવા ત્રણસેને સાઠ દન, વરસ એક તેવાં સો પાવન;
તે સો વર્શે સગુણ જાય, તે આત્યંતિક પ્રલ્લે કેવાય;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૦
આ રીતે લય થાયછે, આપી યુગતણી ગણનાય;
વળી બે મત જુદુ ગણે, તે પણ ગણના કેહેવાય;
કોઇ ગણના જુદી ગણે, ગણીને પણ પ્રલય ભણે;
આ શક્તી કલ્પનો લય પ્રકાર, સમજજો મુદ્દાનો સાર;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૧
જાય સસણ મુળ બ્રહ્મમાં, રહે બ્રહ્મ રૂપે થઇ તેહ;
આપુ દ્રષ્ટાન્ત આપણું, ટળી જાય સહુ સંદેહ;
સંશય ટાળવા સમજાવું સહી, જેમ નિંદ્રા સરવેમાં રહી;

નીંદ્રા જાએ નહી ખોળીઆ બહાર, જાગ્રત રૂપ થઈ રહેસાર;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૨
તે વેળા નિંદ્રા કહે નહી, જાગ્રત રૂપને કોઇ જન;
તેમ માયા સગુણ જે, થઈ જ્ઞાન રૂપે તે દન;
માયા સગુણ જાગ્રત થઇ, મુળ રૂપમાં મુળ રૂપે રહી;
જેમ જાગ્રતે જાગ્રત નીંદ્રાય, તેમ રહી માયા બ્રહ્મમાંય;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૩
માયા રૂપે માયા રહે, ત્યારે તો દ્વૈત ગણાય;
પણ બ્રહ્મ રૂપે થઇ રહી, માટે દ્વૈત ન કેવાય;
માયાને રૂપે માયા નહી, માટે અદ્વૈત કેહેજો અહીં;
પેહેલું અદ્વૈત હતું જે કહે, વિશ્વ ગયા પછી અદ્વૈત રહે;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૪
તે વેળા અદ્વૈત સંભવે, વળી દ્વૈત ગણો તો ગણાય;
મુળ માયા અક્ષરછે, અને અક્ષરાતીત બે થાય;
માયાને માયા તિત બેઉ, દ્વૈત પદો પણ માની લેઉ;
માયા તે જાણો અજ્ઞાન, માયાતિત તે જ્ઞાન પ્રમાણ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૫
અજ્ઞાન જ્ઞાન રૂપે બને, એતો અનાદીનો રેંટ;
હવે ઉત્પત્તી વિશ્વની, ઉકેલુ વિંટાએલો વેંટ;
વેંટ ઉકેલુ વિશ્વજ તણો, સમજવાનો દુર્લભ ઘણો;

બ્રહ્મ રૂપે રહી માયા ખરી, આપ રૂપે થઇ કાળે કરી;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૬

માયા બીજછે વિશ્વનું, જેમ વડ તણું બીજ હોય;
વડ વ્રક્ષ ઉગી નિકળે, એને કરનારૂં નહિ કોય;
ન ધાર્યે નીદ્રા થાય તેમ થઇ, અજ્ઞાન માયા જુદી પડી જઈ;
મુળ રૂપમાંથી ગતિમાં ગયું, અજ્ઞાનને જ્ઞાન ભેળું થયું;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૭

જેમ જળ કુંડુ ભાગી ગયે, પ્રતિબીંબ રવિમાં જાય;
કુંડુને જળ બનવા થકી, પાછું પ્રતિબીંબ બંધાય;
માયા કુંડુ ત્રીગુણ જળ જાણ, થાય ભાણુબીંબ તેમાં પ્રમાણ;
તેમ બ્રહ્મની ગતિમાં સ્વરૂપ, થયા માયાના સગુણ ભુપ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૮

ત્રીગુણી માયા જેહછે, તેહ અજ્ઞાનનું સ્વરૂપ;
તેમાં જ્ઞાન ગતીતણું, થયું પ્રતિબીંબ અનુપ;
જ્ઞાન ગતિથી જ્ઞાની થયું, સગુણ સ્વરૂપ તેને કહ્યું;
થાય તેનું આપુ દ્રષ્ટાન્ત, ત્યારે તે લાગે સત્ય સિદ્ધાન્તં;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૨૯

જો જેમ ચમક પહાણથી, લોહ સોય સજીવન થાય;
ઉંચી નિચી આડી કુદે, તેહ ચમકની સત્તાય;

ચમક સત્તાએ ચાલે તેહ, સોય જેવી માયા જડ જેહ;
તે બ્રહ્મ સત્તાયે સજીવન, થાય તેમાં નહિ સંશય મન;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩૦
વળી જો જાગ્રત હોઇએ, તેમાં નીંદ્રા ઉદે થાય;
પહેલાં બે ભેળાં થતાં, બેઉની સંધી ગણાય;
જાગ્રત નીંદ્રાની સંધી થાય, સ્વપ્ન અવસ્થા તે કેવાય;
જાગ્રત નીંદ્રાથી જુદો વેશ, બેમાં એકે આખું નહી લેશ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩૧
જાગ્રત જો આખું હોયતો, મીથ્યા સ્વપનું નવ થાય;
નીંદ્રા આખી હોયતો, સ્વપનાનું નવ દેખાય;
સ્વપનનુ કાંઇ ન દેખાય, દેખાયતો નીંદ્રા ન કેવાય;
જાગીને સ્વપનની કરે વાત, તો અર્ધું જાગ્રત સાક્ષાત;
જે જે ચૈતન બ્રહ્મ. ૩૨
જાગ્રત કે નીંદ્રા નહી, તેહ સ્વપ્ન વદો વિશાળ;
નહી દિવશ કે રૂજની, તેને કેહેવાય સંધ્યાકાળ,
ઘોડો નહીને ઘોડા જેવું, ગર્ધવ નહિ ને ગર્ધવ તેવું;
ત્યારે તે ખચ્ચર થયું ભાઈ, તોલ કરી લેજો મનમાંઈ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩૩
તેમ અજ્ઞાન ઠર્યું નહિ, તેમ જ્ઞાન ઠર્યું નહિ સુધ;
બે ભળવે ત્રીજું થયું, નિસ્ચે કરી લેજો બુધ;

બુદ્ધીથી નિશ્ચે કરજો સહુ, બે મળી થયું તે સગુણ કહુ;
સગુણી માયામાં બ્રહ્મનો ભાસ, પ્રકર્તિ પુરૂષ નામ તપાશ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩૪.
ગયા કલ્પમાં જીવનાં, છેવટ હતાં જે કર્મ;
તેના કર્યા ફળ આપવા, થયો સગુણ દેહ સુધર્મ,
તે સગુણની ઇચ્છા થઇ, ગએલા કલ્પની શ્રષ્ટિની મંહી;
ઇચ્છા થતામાં હતું તે થયું, વિશ્વ હતું એમ બની ગયું;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩૫
જુઓ કોઇએ કર્યું નહી, કરતા કર્યા નહિ એમ;
કેહેશો ઇચ્છા કરી તો થયું, એમ ઇચ્છા કર્યાનો વ્હેમ;
ઇચ્છા કર્યે થાય તો નવું કરે, તો ખરા કરતા ને ચો દોશ કરે;
હતું તે ઇચ્છાએ ભાશ્યું સહિ, નહી કરતાને ઇચ્છાથીએ નહી
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩૬
જેમ આપણા સ્વપ્નમાં, દીઠું હોય તે દેખાય;
કે કાને હોય સાંભળ્યું, તો સ્વપને ભાસ્ય થાય;
તો વિશ્વ તેનું દીઠેલું હતું, એનું અજાણ્યું કાંઇ નતું;
દીઠેલું તેવું ભાસ્યું સહી, કર્તા કે ઇચ્છાનો દોશ કો' કઇ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩૭
ન થયું ઇચ્છા થકી, અને થયું એમ કેવાય;

ઇચ્છા કરી કરતા કર્યા, તેથી કરતા પણ ગણાય;
કરતા અકર્તા બેઉ કર્યા, ઇચ્છાએ ભારયુંને દોશ ન ભર્યા;
ઇચ્છા કરીને હતું તે થયું, સૌ પંથનું વેણ સાચું રહ્યું;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩૮
ચોથા મતાન્તમાં ત્રૈણને, ગણેછે અનાદી જેહ;
તે પણ ખોટું છે નહી, જીવ ઇશ્વર માયા તેહ;
ઈશ્વર ચૈતન્ય બીંબા ભાસ, બીજી માયા જડ તપાશ;
જડ ચૈતન્યની સંધી થાય, તેને ત્રીજો જીવ કેવાય;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૩૯
તે ત્રૈણેછે મુળનાં, તેમાં તો નથી કાંઇ ભુલ;
કાષ્ટ પત્ર જેમ બીજમાં, તેમ અનાદીનું અમુલ;
એ ચોથો મત સાચો કર્યો, સ્રષ્ટીનો સંશે દુર કર્યો;
ચારે મત થયા સિદ્ધ અહીં, આગળ સુણો શંકા રે' નહી;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪૦
એમ શ્રષ્ટી હતી તે થઇ, કર્યો સગુણે વિચાર;
સહુંને નિયમમાં રાખવા, દેવા કર્મ તણાં ફળ સાર;
કર્મ તણાં ફળ દેવા કાજ, નિયમમાં રાખવા માહારાજ;
ઇચ્છા થઇ ચલાવવા નેક, જગતપતી જોઇએ વિવેક;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪૧

ઇચ્છામાં ઇચ્છા કરી, તવ પ્રગટયા ઇશ્વર દેવ;
અધિપતિ તે વિશ્વના, જેની સૌ જન કરે શેવ;
ચીત્રમાં જે જે ઇશ્વરો કહ્યા, તે પણ સગુણમાંથી થયા;
થયા તે કરે વિશ્વનું રાજ, કૃત્ય ફળ જીવનાં દેવા કાજ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪૨

ઇશ્વરો મધ્ય માયા તણા, ટાળુ માયા તણો સંદેહ;
માયા ત્રૈણ પ્રકારની, ત્રૈણ ગુણી ત્રી રૂપ તેહ;
વિદ્યા માયા પેહેલી ગણો, મધ્યસ્થ માયા બીજી ભાંણો;
અવિદ્યા ત્રીજીને જાણ, માયાના ત્રણ રૂપ પ્રમાણ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ.. ૪૩

વિધ્યાના વિશ્વેશ્વર છે, અને મધ્યસ્થી ઇશ્વરે રાચ્ય;
અવિદ્યાના સહુ જીવછે, તેથી જુદો માયા તીત વાંચ્ય;
જુઓ આ ત્રૈણ રૂપેછે જગત, નિશ્ચે કરી લેજો સૌ ભક્ત;
તે ત્રણ મતની ચાલી રાઢ, પણ તેની ટાળી વઢવાઢ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪૪

વળી સગુણ રૂપની, શંકા રહે કોને મન;
એ રૂપ નર કે નારનું, કોઇ પ્રષ્ણ પુછે પાવન;
પાવન પ્રષ્ણ પુછે કોય, તેનું સ્વરૂપ નિરૂપણ હોય;
માયા નારી પ્રતીબીંબ નર, પાડું સમજણ શાન્તી ધર;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪૫

જેમ આત્મા પુરૂષ છે, પણ કાયા નારીનું રૂપ;
સ્થાનાકાર છે દેહને, દેહમાં આત્મા અનુપ;
જીવ પ્રાણ કે આત્મા કહો, નર જાતીમાં તેને લહો;
આત્મા નરને કાયા નાર, કાયા માયાની મનધાર;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪૬
કાં ગણો પુરૂષ કે પ્રેમદા, જેનું પ્રકર્તી પુરૂષ નામ;
પ્રાણ પ્રકર્તી તે બેઉછે, બેઉ વિના બતાવો ઠામ;
પ્રાણ પ્રકર્તી વિશ્વમાં રહી, મુળ સ્વરૂપમાં માયા નહી;
મુળ પુરણ બ્રહ્મ પુર્ણાકાર, તેમાં સંશય નહી લગાર;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪૭
વળી ધરે દેહ ભોમીમાં, હણવા ભોમીનો ભાર;
તે સગુણ બ્રહ્મ માહીથી, થાય ઇશ્વર દ્વારાએ સાર;
તે તો વિચારીક સ્વરૂપ થાય, અવિદ્યા મધ્યસ્થે દેહ બંધાય;
દેહ ધરી કરે દાસોના કામ, હંશાત્મા કહીએ અમે નામ;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪૮
ચોવિસ અવતાર જે થયા, વળી આદ્યશક્તી કે શીવ;
તે સઘળા અંશ આતમા, તેહ થકી નિચા જીવ;
અવાચા જીવ જડાત્મક, બોલતો જીવાત્મા બેશક;
જીવાત્મા જીવ દશા જેહ, આત્મ દશા જે આત્મા તેહ;

જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૪૯
આત્માથી અંશાત્માં વધે, અંશ આત્માથી સગુણ જેહ;
કહ્યા તે સર્વથી પર્મછે, કહીએ પરમાત્મા તેહ;
પરાત્માથી પર્માત્મા વધે, જ્ઞાન ગતિ જેની વ્યાપી બધે;
એને જ્ઞાને સર્વને જ્ઞાન, જગત માયા થઇછે જ્ઞાનવાન;
જે જે ચૈતન્ય બ્રહ્મ. ૫૦
એ રીતે વિશ્વનો ઉત્પત્તિ, અને આ રીતે ફેરફાર;
ચતુર નર ચેતી જજો, નથી કરતો બહુ વિસ્તાર;
બહુ વિસ્તારે લાંબુ થાય, માટે ટુંકુ વલ્લભ ગાય;
શંકા રહે તો પુછવી ખરી, સમાગમથી થાશે પરી;
જે જે ચૈતય બ્રહ્મ. ૫૧

હવે જો ભાઇ આ નિરૂપણ કર્યું તેમાં કરતા. અ-કરતા, ઇચ્છા કરવાથી વિશ્વ થયું, જીવ ઇશ્વરને માયા અનાદી છે, આ ચારે મત કહ્યા તે મતોને આ નિરૂપણ માં સીદ્ધ કહ્યા, તે પ્રમાણે સીધછે.

કદી કોઇ કેહેશે કે વિશ્વ લય પામતું નથી. તો પ્રમાણ; શ્રુતી, घटवत् स्वर्गादीर्विनस्याति અર્થઃ ઘડાની પેઠે પીન્ડ બ્રહ્માડને સ્વર્ગાદીક સર્વ નાશ પામેછે.

હવે જો, નાશ પામેછે તે કેવી રીતે કે જેમ બી-

જમાં વ્રક્ષના અવયવો યા અંકુરો રહીને વ્રક્ષ નાશ પામે છે તેમ વિશ્વ પામેછે જો તેમ ન હોય તો ફરી થવું સંભવે નહી. ને થાયછે તથા જાયછે તેનું પ્રમાણ.

यतोवाइमानिभूतानिजायंते येनजातानि । जीवंति यत् प्रयं त्यभिसंविशंति ॥

અર્થ જેનાથી થાયછે જેમાં જાય છે ને જેનાથી સહુ જીવેછે. હવે જો ભાઈ મુળ સ્વરૂપની સત્તા વડે આ બધું વિશ્વ થાય છે તેમ તે મુળ સ્વરૂપમાં જાયછે તેમ તેની સત્તા વડે જીવેછે એમ વેદ વિગેરે કેહે છે માટે વિશ્વ થાયછે ને જાયછે તે પણ ખરૂ છે. અને જે વેળા જાય છે તે વેળા એકલું મુળ સ્વરૂપ પરમેશ્વર રેહે છે ને માયા પણ તેના રૂપે રૂપ થાયછે એટલે એક વિના બીજુ તે વખત રેહેતું નથી તેનું પ્રમાણ.

सदेवसौम्येदमग्रआसीत् एकमेवाअद्वितीयंब्रह्म

મતલબ સાથે અર્થ.જે વેળા શ્રષ્ટી લય પામેછે તેવેળા કેવળ બ્રહ્મ રૂપ હતું તે રહેછે ને બીજુ કાંઇ હોતું નથી.

જો ભાઇ આ શ્રુતીઓ વિગેરેના ઘણાં પ્રમાણો છે માટે આ શ્રુતીઓનો મતલબ ને હેતુ આ નીરૂપણ માં જયાં જયાં ઘટે ત્યાં ત્યાં સમજવો.

વળી. શ્રુતી एकोहंबहुस्याम् એટલે એક રૂપેછું તે બહુ રૂપે થાઉં. આ શ્રુતી તથા सऐक्षत, એટલે જોતા હવા, આ શ્રુતી વિગેરે એવાજ આભાશવાળી શ્રતીયો સગુણ સ્વરૂપ ઉપર સમજવી.

વળી ઇશ્વર વિશ્વેશ્વર ને પરમેશ્વર તે પણ તારા સમજવામાં આવ્યું હશે કેમકે તેમના મહીમા ને અધીકારો તે પણ જુદાછે. જેમકે રાજા,ને રાજાનો પ્રધાન, અને કામદારો. તેમના મહીમા ને તેમના અધીકારમાં જેમ તફાવત છે તેમ આએ પણ છે. હવે.

મુરતીયોનું નીરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

પ્રમથ પુરણ બ્રહ્મને, દંડવત કરૂં પ્રણામ;
નીર શંશય જ્ઞાન ઓચરૂં, જગતના કલ્યાણને કામ;
જગત તણા કલ્યાણને કહું, પરમેશ્વર પ્રેરણાથી સહુ;
સાંભળીને સત્ય સમજે જેહ, મોક્ષ મુમુક્ષુ પામે તેહ;
જે જે અનાથના નાથ. ૧

અનેક જાતના પંથછે, તેને સમજ્યામાં ફેરફાર;
સાચુંછે કેહેવું સર્વનું, તેનો સોધી બતાવું સાર;

સાર બતાવું સોધીને સર્વ, કૈંકજણા કરે મીથ્યા ગર્વ;
સત્ય વસ્તુ નથી જાણી માટ, સર્વ મતોમાં જુદો ઘાટ;
જેજે અનાથના નાથ. ૨
એક કહે સત્ય મુરતી, અને એક કહે નખેદ;
એમ વઢેછે ઘણા ઘણા, તેનો ભાગી નાખું ભેદ;
ભેદજ ભાગું વેદ આધારે, ન્યાય વાળો નર વાત વચારે;
પ્રતીમામાં પરમેશ્વર નથી, તે પણ સાચું કેહેછે કથી;
જે જે અનાથના નાથ. ૩
કૈંક કહેછે મુરતી, સાક્ષાત હરીનું રૂપ;
તેનું પણ જુઠું નથી, બેઉ વાતો છે અનુપ;
અનુપ વાતો બેઉની સહી, છે સત્યને પરમેશ્વર નહી;
નહી સત્યને હરીનું નામ સત્ય, સ્થાપનછે એ બેઉના મત;
જે જે અનાથના નાથ. ૪
જેમ છબી હોય આપણી, તેવી છબી હરીની એહ;
ઇશ્વર એમાં છે નહી, પણ ઇશ્વર સમાન્ય તેહ;
તે પ્રતિમાઓ ઇશ્વર તણી, માટે મહતા માનવી ઘણી;
માને નહીને કરે તીછકાર, તે પર ઇશ્વિર કોપે અપાર;
જે જે અનાથના નાથ. ૫
આપણા ફોટોગ્રાફને, ટુંકારો કરે નર કોઇ;
ગાળ ભાંડે છબીને છકી, ન૦ય રહીએ આપણ જોઇ;

સુણી ન રેહેવાય ને ચઢે રીસ, તેવી રીતે કોપે જગદીશ;
મુરતીને નીંદે જન જેહ, ઇશ્વરનો વૈરી થાય તેહ;
જે જે અનાથના નાથ. ૬
માટે મુરતીછે છબી, પરમેશ્વર નહી સાક્ષાત;
મુર્તી શેવા કાઢી જ્ઞાનિએ, અજ્ઞાની જીવોને માંટ;
વળી મુર્તિ વેદથી થઇ, કૈંક કહેછે કે વેદમાં નહી;
પણ યજ્ઞ થતા વેદ આધાર, આગળના યુગોમાં અપાર;
જે જે અનાથના નાથ. ૭
તે યજ્ઞોમાં વેદથી, રૂદ્ર દેવ જોઇએ ત્યાંય;
કળસ સ્થાપન તે જગે, કર્તા સહુ રૂશિરાય;
કર્તા સહુ રૂશિ સ્થાપન, તેજ મુર્તી વિચારો મન;
માટે મુળથી મુર્તી સહિ, વેદથી યજ્ઞનો દાખલો અહિં;
જે જે અનાથના નાથ. ૮
કૈં કહે અસત્ય મુરતિ, તેનું કારણછે અમુલ્ય;
જ્ઞાની જોતા જ્ઞાનથી, મુળ સ્વરૂપમાં નહિ ભુલ્ય;
ભુલ્ય ન રેહેતી ધ્યાને લગાર, સ્વરૂપમાં થતા તદાકાર;
તો સ્વરૂપ દર્સાતું દ્રષ્ટ, તેને તો મુરતિ નહિ સ્પષ્ટ;
જે જે અનાથના નાથ. ૯
જ્ઞાની જનના વાદથી, કોઇ કરે જ્ઞાન વણ એમ;
તો ઇશ્વર મળે નહી, માટે પુરણ રાખો પ્રેમ;

પ્રેમ રાખીને પ્રતિમા પુંજ, તેથી આગળ પડશે સુજ;
સુજ પડ્યા વણ ત્યાગજ કરે, તે જીવનું કદી કાર્ય ન સરે;
જે જે અનાથના નાથ. ૧૦
જ્ઞાન થયા પછી ધ્યાનમાં, સત્ય શુદ્ધ સ્વરૂપ દેખાય;
એટલે બાજવું એહને, આ એક જનમની માંય;
એક જનમમાં વળગી જાવું, વળગીને તદાકાર થાવું;
મુળ સ્વરૂપ ન રહે પરોક્ષ, એટલે મુમુક્ષુ પામે મોક્ષ;
જે જે અનાથના નાથ. ૧૧
સદા મુર્તિને બાજી રહ્યે, રહે આવા ગમન ઉચાટ;
માટે જ્ઞાને ચઢો જીવડા, ફરી નહિ આવે આ ઘાટ;
આ ઘાટ ફરી આવશે નહિ, મનુષ્યની દેહ ઉત્તમ કહી;
છેલું પગથીયું મનુશ દેહ, વ્યાસ વદે બેનું સાચુ એહ;
જે જે અનાથના નાથ. ૧૨

હવે જો ભાઇ પ્રતિમા વિશે આ નિરૂપણ કર્યું તે નિરૂપણથી જ્યાં સુધી જે પ્રાણીને જ્ઞાનમાં ગમ પડતી નથી ત્યાં સુધી તેને પ્રતિમા સત્ય છે, ને જ્ઞાનીને અસત્ય છે પણ અસત્ય કોઈ અજ્ઞાનીની આગળ કેહેવી યોગ્ય નથી કેમકે તે અજ્ઞાનીને જ્ઞાન તો છે નહી ને

મુરતી અસત્ય છે એમ સમજાવીએ તો તે સમુળુ હરા ઉપાસન છોડીદે માટે તેવાની આગળ તો જ્ઞાની પુરૂષ અસત્ય કેહેતા નથી. પણ જ્ઞાન થઇ શકે એવો કોઇ પ્રાણી હોય તેને તો જ્ઞાની સત્ય વસ્તુ સમજાવવાને અરથે અને અસત્ય એટલે જે માયાના પદાર્થની પ્રતિમા અસત્યછે તેને અસત્ય કહી માયામાંથી ખશેડવાને અર્થે પ્રતિમાને ખોટી કેહેછે તે ખોટું નથી.અને જ્ઞાનીજન માયાનાં અસત્ય પદાર્થની જે પ્રતિમાયો તે ન પુજે તેથી તે નાસ્તિક નથી ને કોઈ જ્ઞાની પ્રતમા પુંજે છે,તે એવા હેતુથી કે, કોઈ અજ્ઞાની બાળક જેવાને દેખાદેખી શિખવાડવા, ને અર્થે, ને તે રસ્તે ચઢાવવા સારૂ પુંજેછે. પણ જ્ઞાનિના મનને સત્ય વસ્તુ પરમાત્મા તે પ્રતમાઓ નથી. પણ અજ્ઞાનીને માટે પ્રતમાયો સત્યછે તેથી જ્ઞાની જન તેનું ઉછેદન કરતા નથી. જે પુંજેછે તે છબી જાણીને પુજેછે. પણ પ્રતમાયોમાં પરમેશ્વર છે અથવા તેજ પરમેશ્વર છે એમ જા ણીને પુંજે છે તે ખોટુ છે કેમકે તે પરમેશ્વર નથીજ. તેનું પ્રમાણ.

यद्वाचा नभ्युदितंयेनवागभ्युद्यते ।
तेदेवब्रह्मत्वांविद्धिनेदंयदिदमुपासते ॥

અર્થ. જે વાણી વડે પ્રકાશીત થતો નથી, જેના વડે વાણી પ્રકાશીત થાયછે તેને તમે બ્રહ્મ(પરમેશ્વર) જાણો લોકો હાલ જેની એટલે પ્રતીમાયોની ઉપાસના કરે છે તે પ્રતમાયો બ્રહ્મ નથી. આવાં ઘણાં પ્રમાણોછે તે પ્રમાણોથી જ્ઞાનીજન પ્રતમાઓ પુંજતા નથી. હવે.

રામકૃષ્ણાદીકનું નીરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

પ્રમથ મુળ રૂપ નાથને, કરૂં નમીને નમસ્કાર;
પરમાત્મા પરીબ્રહ્મ છે, જડ ચૈતન્યના આધાર;
આધાર જડચૈતન્યના જેહ, ચાર વેદે ગુણ ગાયા તેહ;
ખટ શાસ્ત્ર ઉપનીશદ સાર, શ્રુતિ સમૃતિ કરે પોકાર,
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧
બીજો નમસ્કાર બેઉ કરે, કરૂં શ્રી વૈકુંઠરાય,
સુર બ્રહ્મા શિવ શકિતને, લાગું વારંવાર પાય,
પાયં પડુ પ્રેરણા કરનાર, સર્વ તણો સમજાયો સાર,
ગટમાં જ્ઞાન પ્રકાસ્યું ઇશ, ગોવીંદ ગુરૂ થયા જગધીશ;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨
અમુલ્ય વસ્તુ અખંડ તે, મુને આપી વિશ્વાધાર,

શ્રીકૃષ્ણે ઉદ્ધવને' સમજાવ્યો હતો જે સાર;
તે સાર હું કંગાલને દીધો, પાશાણ જાતને હીરો કીધો;
પારસ મણિનો સ્પર્શજ થાય, લોહ વજ્ર સોવ્રણ થઈ જાય;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૩
હીરો થયેલો પારખે, ઝવેરી સાચો કોય;
ચળકાટથી કહે કાચછે, નીચ બુદ્ધીનો જે હોય.
તે નીચ બુદ્ધીએ જોએલું ક્યારે, જોયા વિના ક્યાંથી હીરો ધારે,
નથી દીઠેલું તે કહે કાચ, પારખું કરે તે માને સાચ,
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૪
સાચ માનીને સુણવું, તેથી થાશે શુભ જ્ઞાન,
ખરી વસ્તુ હાથ આવશે, વિચારી લ્યો વિદ્વાન,
વિદ્વાન જ્ઞાનિએ વિચારી લેવું, સાચી વસ્તુ શોધીને દેવું,
જે રહે પોતાને મત લપટાઇ, ખરી વસ્તુ તે ખોશે ભાઇ,
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૫
ખરી વસ્તુ આ વિશ્વમાં, ગુપ્ત રહી ગઈછે છેક,
વિશાઇ ગુરૂએ જુજવા, કાહાડ્યા છે પંથ અનેક,
અનેક પંથથી ભરમાયા જીવ, તે જીવ ટળીને શું થાય શીવ
શીવ થવાનું બતાવું ઘો ચિત્ત, ગુરૂ તણી પણ દર્સાવું રીત
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૬

આજના ગુરૂ જગતમાં, શીખવેછે સુન અનેક,
એકડો તો શિખવે નહી, તેથી નાવે ભણ્યાનો છેક,
છેક ન આવે ભણતર કેરો, એમાંને એમાં મરાવેછે ફેરો,
તે મીડલાં સદા સહુ ઘુંટે, એમ કરંતાં આયુશ ખુટે.
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૭
આયુશ ખુટે એટલે, ધરે બીજી વેળા અવતાર,
પાછાં ઘુંટાવે મીડલાં, એમ કદી ન આવે પાર,
પારદેવા એકડો દે ગુરૂ, તો તે ભણતર ભણે પુરૂ,
પછી ગુરૂની શી ઓશીઆળ, એમ જાણી કુટાવે કપાળ,
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૮
એવા ગુરૂ ઘણા સ્વારથી, વિદ્યારથીને અથડાવે,
પણ ગુરૂ વણ સ્વારથી, તેહ ભણતરમાં ચઢાવે,
ચઢાવવાને જે ગુરૂ ન્હાય, તેની પાસે કો નહી જાય,
તે કળીયુગની જાણવી રીત મીંડામાં રહે સદા સહુ સ્થીત
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૯
સુન શિખી એકડે ચઢે, ત્યારે જાણવું ઉઘડ્યું કર્મ,
અતિ ભણ્યો ભાગ્યવાનછે. એમ કેહેછે સૌ શુભ ધર્મ.
ધર્મ રાખીને કબુલ કરેછે, પણ પોતે મીડલામાં મરેછે;
કેહેછે પણ નથી પડતી સુજ, નથી જીણી જડતી જ્ઞાનગુંજ;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૦

થોડાકમાં જ્ઞાન ગાઇને, સમજાવું સૌ વિવેક;
તે સુણી ઘુંટો એકડા, ઘુંટાયાં મીંડાં અનેક;
મીંડાં ન ઘુંટાયાં હોય તો ઘુંટો, ઉતાવળા ભણી એમાં-
થી છુટો.
છુટીને એકડો ઘુંટો સાર, તો વિદ્યાનો પામશો પાર;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૧
કહ્યાં જે મીંડાં ને એકડા, તેનો સાંભળી લ્યો ભાવાર્થ;
ધ્યાન નહી દે જે ઘણી, તેનું સાંભળ્યું જાશે વ્યર્થ;
વ્યર્થ જવાનું વણ વિચારે, સાંભળીને જે બુદ્ધિથી ધારે;
કરે રૂદેમાં વિવેકે ન્યાય, તે પ્રાણિ તર્ત હીરો થઇ જાય;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૨
મીંડા રૂપી મછ કછછે, વામનને ફરસ રામ;
વ્યારા નરસીંહ મીંડલાં, શ્રીરામ કૃષ્ણ ઘનશામ;
ઘનશામ સહિત મીંડા રૂપ, પણ અન્ય પ્રાણીથી એ અનુપ;
પણ તેથી કારજ નવ સરે, લીંટી તાણ્યા વણ અંક ન ઠરે;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૩
મીંડુ કરી લીટી તાણીએ, ત્યારે તો એકડો થાય
મીડાં સદાયે ઘુંટ્યા કરે, તેણે પુર્ણ ભણ્યો ન કેહેવાય;
મીડાંથી પુરણ ન કહે કોય, અંક વિના એનો પાર ન હોય;

મીડાં રૂપી મ્હોટા અવતાર, લીટી રૂપી વિશ્વાધાર;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૪
અવતારી હરીની શેવા કરી, મુક્તિ માગે થઇ શર્ણ;
મુકિતનો અર્થજ એટલો, ટળી જવું જનમને મર્ણ;
જન્મ મરણ ટળી જાવું જેહ, મુકતી તણો તો અર્થજ તેહ;
તે મુકંતી અવંતારીથી હોય, તો મુળ બ્રહ્મને સોધે ન કોય;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૫
નિર્ધન પાસે લક્ષમી, માગો ઉછીની કદાપે;
મુળમાં તેને હોએ નહી, ત્યારે આપણને શું આપે;
એ રીતે અવતારી જેહ, મુકત થઇ નથી બેઠા તેહ;
છે તેમને જાત્રણ આવર્ણ, નથી ટળ્યું કાંઇ જન્મને મર્ણ;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૬
જુગે જુગે જનમો ધરે, તે ધરીને પામે ખેદ;
આ વાણી કોઈ માનો નહી, તો સુણો શાસ્ત્રને વેદ;
વેદમાંથી સાર જણાશે સર્વ, માટે મિથ્યા મુકો ગર્વ;
રામકૃષ્ણના જે અવતાર, થયા યુગે યુગ વારમવાર;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૭
એમ ન માનો તો રામનો, ધર્યો શ્રીહરીએ દેહ;
તે પછી દ્વાપર યુગમાં, થયા કૃષ્ણજી તેને તેહ;

તે કૃષ્ણ પારધીથી ઢળ્યા ધર્ણુ, કૈંક લોકો કહે થયું મર્ણુ;
દેહ ધરી છાંડી કરો ક્યાસ, તે કેમ કેહેવાય શ્રીઅવિનાશ;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૮
અવિનાશી કોને માનીએ, જેનો કો કાળ નહોય નાશ;
નહિ તો દે એની ઉપમા, તે વિદ્વાનનો અભ્યાંસ;
ઉપમાથી અવિનાશી માન્યા, પુર્ણ બ્રહ્મને કોએ ન જાણ્યા,
સાયુજ્ય મુકિત સારૂં શેવા કરે, રામકૃષ્ણ સરવે ઉચરે,
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૧૯
રામકૃષ્ણ મુખ ઓચરે, નઠ્ય ટળે જનમને મર્ણ;
મોક્ષપદ મળવું ચાહોતો, થાઓ પુર્ણ બ્રહ્મને શર્ણે;
મુળ બ્રહ્મથી થાશે મુકિત, બીજી બધી કેહેવાની યુક્તિ;
પુર્ણ બ્રહ્મ તે સર્વથી શ્રેષ્ટ, નથી કહ્યા રામકૃષ્ણને નેષ્ટ;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨૦
ભકતી કરો રામકૃષ્ણની, જગમાં જયજય વર્તાય;
સુખ મળે સંસારમાં, વળી વૈકુંઠમાં વાસ થાય;
વૈકુંઠ વાસ થશે નિધાન, સુખ રૂપે ભજો એ ભગવાન;
તે ભજતાં પછી આગળ જાવું, મીંડાને મીંડામાં ખોટીન થાવુ
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨૧
કરીએ મુળ રૂપી એકડો, પણ પ્રથમ મીંડુ થાય;

મીંડા પછી લીંટી તાણીએ, ત્યાહારે એકડો ગણાય;
માટે મીંડુ તે સત્યછે પેહેલું, નહિ માને તે માણસ ઘેલું;
મીડાંની નિંધા કરશે જેહ, નર્ક તણો વાસ પામશે તેહ;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨૨

કેહેવાનું કારણ એટલું, રામકૃષ્ણ તણું લ્યો નામ;
ભેળા ભણો મુળ બ્રહ્મને, તેથી મળે મોક્ષ મુકામ;
મોક્ષ મળે ટળે જન્મને મર્ણ, માટે પેડો મુળ રૂપને શર્ણ;
મુળ રૂળ જાણવા પુર્ણબ્રહ્મ, અવતારી ડાળાં હોય ત્યમ;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨૩

ડાળી ઉપર જળ રેડીએ, તેણે ગુણ ન લાગે લગાર;
મુળમાં જળ રેડ્યા થકી, ડાળાં દે ફળનો આર;
તે માટે મુળ રૂપને શેવો, ડાળાં શેવ્યાથી ડાળાં દે મેવો;
પછી છેવટે મોક્ષજ થાય, માટે કહ્યો ચેતવણી ન્યાય;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨૪

વળી બીજો દેઉં દાખલો, તેહ વિચારો મનમાંય,
દ્વારમાં પેહેલા પેઠા વિના, મંદીરમાં નવ્ય જવાય;
પેહેલું દ્વારમાં પેસવું સહી, પછી જાવું મંદીર મહી,
દ્વારેને દ્વારે ઉમર ફરે, તો ઘર સુખનું કાર્ય ન સરે,
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨૫

માટે દ્વારને ધામ તે, બેઉ શું કરવો સબંધ,
સમજે નહી સાંભળ્યા છતાં, તેથી બીજો કોણ અંધ;
અંધ ગણાશે દ્વારમાં રેહેતે, ધામ તણું સુખ કયાંથી લેતે,
દ્વારથી ધામમાં પળે જે આપ, વળે નીરાંત ટળે સંતાપ,
ભજોજી પુરપુ બ્રહ્મ. ૨૬
ધામ રૂપી મુળ બ્રહ્મ છે, અને દ્વાર રૂપી અવતાર;
વેદ વદે મોક્ષ બ્રહ્મમાં, અવતારી મોક્ષનું દ્વાર;
તે મોક્ષને દ્વાર પેશીને જાવું, મોક્ષ રૂપી મુળને સર્ણ થાવું,
તે સરણે મુક્તી છે સત્ય, થાય ચોરાશીનો ફેરો ગત,
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨૭
માટે મુળ ભજ્યાં થકી, જ્ઞાન રૂપમાં જ્ઞાન સમાય,
આત્મા પર્માત્મામાં ભળે, ત્યારે આવા ગમન ટળી જાય;
આવા ગમન ટળી જાય ત્યારે, વેદશાસ્ત્ર પુરાણ પોકારે,
જેહની મતી જ્યાં જ્યાં જાય, તેહની ગતી ત્યાં ત્યાં થાય,
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨૮
માટે મતી દો ગતી થવા, વિના ગતિ રતી નથી સુખ,
શેવા લેવા દેહ માગવે, કદી પાતક થાય સનમુખ;
જેમ જેવિજે પોળીઆય, વૈકુંઠથી આવ્યા અવનીમાંય,
ભણ્યો ગણ્યો પણ ભુલે કો કાળ, માટે માગો મોક્ષ વિશાળ;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૨૯

મોક્ષ સારૂં તત્વ સોધીને, આ જ્ઞાન કર્યું પરકાશ,
ખરો મુમુક્ષુ ભક્તતે, હરનીશ કરે અભ્યાસ;
અભ્યાસ કરી વર્તે આ રીત, તેનેથશે મુળ બ્રહ્મશું પ્રીત,
જન્મ મરણ ટળે સરે કામ, સત્ય વદે વ્યાસ વલ્લભરામ;
ભજોજી પુરણ બ્રહ્મ. ૩૦

હવે જો ભાઇ રામકૃષ્ણાદીક જે અવતારો તે પરબ્રહ્મના એટલે સગુણ બ્રહ્મના અંશો છે. જો તેમ ન હોય ને તેજ પુરણ પરમેશ્વર હોય તો વેદમવ્યાસજીએ માહાભારતમાં શ્રી કૃષ્ણને અપુર્ણ કહ્યા છે તે કહેત નહી. વળી અપુર્ણ, ને કળા એ પુર્ણસંબંધી આ ગ્રંથના એકસોનેત્રીસમા પ્રષ્ટમાં કુંન્ડળીયો કહી તે વિશે વિવેચન કર્યું છે તે જો. વળી, ભગવદ ગીતામાં અરજુન પ્રત્યે ભગવાને કહેલું છે કે હુંજ મોક્ષ દાતાછું. એટલે મોક્ષનો આપવાવાળો છું. એમ કહ્યું છે; પણ હુંજ મોક્ષછું એમ કહ્યું નથી. વળી મોક્ષનું દ્વાર હુછું એમ પણ કહેલું છે. એટલે મોક્ષનું બારણું, પણ મોક્ષધામ નહી. માટે હે મોક્ષેચ્છુ ભાઈ મોક્ષધામ મુળરૂપ તેતો પરમાત્મા છે ને અવતારી પુરૂશો તે અંશાત્મા છે. માટે મોક્ષના દ્વારે થઇને મોક્ષ ધામમાં જવા

ઇચ્છા રાખો, એટલે અવતારી પુરૂશો અંશાત્મા પરાત્મા એ સર્વનું આરાધન કરવું ને તેમનો આશ્રય લેઇને મુળ સ્વરૂપમાં લક્ષ રાખવો. આ રીતે સમજવું તે યથાર્થ જ્ઞાન છે ને તે જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ છે. હવે.

આનંદ રૂપ, ચીંત્તાતુરનું નીરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

જ્ઞાનોમય મુળ નાથજી, તેને પાય પડુ દંડવત,
જગતમાં ભક્ત વઢી મરે, ચાલે ઉલટ સુલટ મત;
ઉલટ સુલટ ચાલે મત, ન સમજ્યા કોઇ શું છે સત્ય,
અર્થ તણા ભાવાર્થ ન કરે, વિવેક વિચાર વિના મરે;
જે જે અખંડાનંદ. ૧
એક મત આણંદી કહે, કહે બીજો ચીંત્તાતુર,
ગ્રંથના આધારથી કહે, વળી અર્થ વિચારી ઉર;
અર્થ વિચારીને વદે છે વાણ, પણ પડયું નહી સત્યનું જાણ,
શબ્દોમાં સમજુતી ઉવાડી રહી, તોપણ યથાર્થ જાણ્યું નહી;
જે જે અખંડાનંદ. ૨
આ બેઉ મતની મહી, શબ્દોનો કરી લ્યો તોલ,
આનંદની શંકા મહી, બોલ્યા ઇશ્વર ઇશ્વર બોલ;

ઇશ્વર ઇશ્વર બોલી ગયા, ચીંત્તાતુરમાં પરમેશ્વર કહ્યા,
ઇશ્વર પરમેશ્વરમાં ભેદ, તે સમજ્યે શંકા થાય ખેદ;
જે જે અખંડાનંદ. ૩
જો ત્રીજાં ચીત્ર ઇશ્વર છે, પરમેશ્વર તેથી પર્મ,
સુગુણ વિશ્વેશ્વર છે, જુઓ ત્રૈણ નામનો મર્મ;
મર્મ જુઓ એ નામો તણો, તેમાં રહ્યો છે તફાવત ઘણો,
ઇશ્વરને વિશ્વેશ્વર જેહ, શ્રેષ્ટ તેથી પરમેશ્વર તેહ;
જે જે અખંડાનંદ. ૪
પરમેશ્વર તે શ્રેષ્ટ છે, પરમાનંદ છે એ રૂપ,
ચીંત્યા કરે છે વિશ્વની, સગુણ વિશ્વનો ભુપ;
તે વિશ્વેશ્વરથી ઇશ્વર થયા, જગત તણું રાજ કરવા રાહ્યા,
સગુણ પ્રેરણાથી તેને ચીંત્યાય,કેવાયા જગધીશને જગરાય;
જે જે અખંડાનંદ. ૫
રાજા રહીયતને જાળવે, કરે રહીઅતની રક્ષાય,
તે ચિંતાતુર સંભવે, સહુ તોલ કરો મન માંય;
જેની પ્રજા તેને ચિંત્તાય, જેમ કોઇ ધામ દહન થાય,
તે ધામનો જે ધણી તે રૂએ, અન્ય રહ્યા તે ટગટગ જુએ;
જે જે અખંડાનંદ. ૬
તેમ આ સગુણ જગતછે, તેની સગુણને ચીંત્તાય;
પ્રધાન તેના ઇશ્વરો, તેને વિશેશ ચિંતા થાય;

તે ચિંતા સહુ જગતની કરે, ભકત તણા દુખડાંને હરે;
અધર્મિને દે શીક્ષાય, સધર્મીની બ્હારે ધાય;
જે જે અખંડા નંદ. ૭
ન્યારો પર્માનંદ સર્વથી, નહી ધણીને ધણી ખરો;
એની સત્તાછે સર્વમાં, પણ પોતે પરોને પરો;
પોતે પરોને સહુમાં પ્રકાશ, ત્રિગુણાતિત તે નાથ તપાશ;
માયાનું જગત જુદુ તે થકી, અખંડાનંદ નિહાળો નકી;
જે જે અખંડાનંદ. ૮
આદ્ય ધણી આણંદછે, પરમાનંદ જેનુ નામ;
ચતુરભુજ ચિંત્તા ધરે, જેહ ગોવિંદજી ઘનશામ,
જકતપતિ ઇશ્વરોને કહો, તે ઈશ્વરો ચિંત્તાતુર લહો;
સગુણ સહિતને શ્રષ્ટિનો શોશ, તેથી કહે ચિંત્તાતુર લોક;
જે જે અખંડાનંદ. ૯
અખંડાનંદ જે કહે, તે કેહેછે જાણી મુળ બ્રહ્મ;
પરમેશ્વર આણંદછે, કેહેનારા કહેછે ત્યમ;
આણંદ રૂપને ચિંતાતુર, બે મતનું સત્ય સમજો ઉર;
ગ્રંથોથી જાણ્યું તે મેર સમેર, પણ જીવોના સમજ્યામાં ફેર
જે જે અખંડાનંદ. ૧૦
નામે મોતી સહુ એક છે, પણ ઉંચો નીચો ભાવ,

જેની કને જેવું હશે, તેને તેવો મળશે લ્હાવ;
જેવું મોતી જેની કને, મળે તેવી કિંમત તેમને,
જેવી કીમત તેવું સુખ, કરે નીરૂપણ વલ્લભ મુખ;
જે જે અખંડાનંદ. ૧૧

હવે જો ભાઇ ગ્રંથોને આધારે ઘણા એક -પ્રાણી ચીંત્તાતુર ધારે છે. જેમકે રામ કૃષ્ણાદીક અવતારીઓયે ઘણા ભકતોની ચીંત્તાયે ચીંત્તા ને શોકે શોક ધરેલો છે; જેમકે પ્રલ્હાદની, ધ્રુપતીની, નરસી મેહેતાની, સુધનવાની, એવા એવાની ચીંત્તાએ ચીંત્તા ધરી સાહ્યતા કરી છે, તેથી ઘણા પ્રાણી ચિંત્તાતુર માને છે. ને વેદમાં ઘણે ઠેકાણે અખંડાનંદ, પર્માનંદ કહેલા છે તે ઉપરથી ઘણાક પ્રાણી આણંદ રૂપ માનેછે.પણ ભાગવત ભારત વિગેરેમાં જે ચિંત્તાતુર કહ્યાછે તે ઇશ્વરને કહ્યાછે. ને વેદ વિગેરેમાં આણંદ રૂપ કહ્યાછે. તે પરમેશ્વરને કહ્યા છે. વળી ઇશ્વર કે પરમેશ્વરમાં જે પ્રાંણી નથી સમજતા તેને ઘણો વાદ વિવાદ ચાલે છે. જો સમજતા હોય તો વાદ વિવાદ જરાયે થાય નહી. પણ હાલના અજ્ઞાની પ્રાણી ફકત નામ મોતી તેનેજ વળગી રહેછે તેથી લડાઇઓ થાયછે. પણ તે નામોમાં

વિશેષ શબ્દો વપરાયા હોય તેનો કોઇ વિચાર કર્તા નથી જેમકે મીણીયું મોતી, છીંપીયું મોતી, ખરૂં મોતી. તે નામોનો વિચાર પ્રથમ કરવોજ જોઇએ, કે મીણીયું મોતી તે કાચમાં મીણી ભરી બનાવટ કરેલો તેથી મીણીયું કેહેવાયું. ને છીંપીયું મોતી એટલે છીપના કટકાથી બનાવેલું તે છીંપીયું મોતી, ને ખરૂં મોતી તે બનાવટનું નથી ને સાચુજ તે ખરૂં મોતી. તે મોતીના નામોનો તોલ કરતા નથી માટે યથાર્થ સમજાતું નથી ને તે નહી સમજવાથી તકરારો ઉત્પન થાયછે. માટે મોક્ષના ઇચ્છનારાએ તો ઈશ્વર વિશ્વેશ્વર ને પરમેશ્વર વિશે સમજવું જોઇએ આ તો ઇશ્વર તોપણ એજ પરમેશ્વર તોપણ એજ એમ સમજવાથી શંકાઓ નિકળવા યોગ્ય થાયછે માટે હે મોક્ષેચ્છુ આ નિરૂપણમાં કહ્યું તે પ્રમાણે આણંદી કે ચિંતાતુર વિશે સમજે તે યથાર્થ જ્ઞાનછે ને તે જ્ઞાન મોક્ષનોહેતુ છે. હવે.

માયા રહીત, સહીતનું નીરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

પરમબ્રહ્મ પરબ્રહ્મને, પાવલે પડું કરજોડ;
અંશાત્માની કૃપા થકી, નિરૂપણ કર્યાનો કોડ,
કરૂં નીરૂપણ.આ બે ભેદ, સમજાવી શંકા કરૂ ખેદ;
ભેદ સમજવે ટળે શંકાય, મુમુક્ષુ જનનો મોક્ષજ થાય;
જે જે નીરંજન નાથ. ૧

બે મત ચાલે વિશ્વમાં, માયા રહીત માયા સહીત;
હાને ને નાને વહેરછે, એક એકનું ઇછે ન હીતઃ
હીત ન ઇછે આપને મતે, તે બેનો કેમ ટંટો પતે;
કુવાશી ગોળી મુકે નહી, સુવાશી સુધ્ય સુગંધ લે સહી;
જે જે નીરંજન નાથ. ૨

શંકામાં આ બે પંથની, કરીછે શંકા અપાર;
તે તણુ નીરૂપણ કરૂં, વિવેકે વાત વિચાર;
વિવેકથી નીરૂપણ કરૂં, વિવેકીયોને ભાસે ખરૂં;
બે મતની શંકા દુર થાય, જેથી યથાથ વાત જણાય;
જે જે નીરંજન નાથ. ૩

ઇશ્વર માયા રહીત છે, એમ કહેછે જે કોય;
લીલા કરે લક્ષમી પતી, માયા રહીત તે નવ હોય;

છે લક્ષમી માયાનું રૂપ, તેશું લીલા કરે વૈકુંઠ ભુપ;
માયા રહીત તે કેહેવાય કેમ, કાયા તે માયા એ માયામાં પ્રેમ;
જે જે નીરંજન નાથ. ૪
શંકા જે માયા રહીતની, કરી તેનો કરો વિચાર;
ઇશ્વર માયા રહીતમાં, કહ્યા ઇશ્વર વારમવાર;
માયા સહીત પરમેશ્વર કહ્યા, તે બેમાં તફાવત રહ્યા;
પરમેશ્વરને ઇશ્વર નામ, તે બેમાં ફેર જાણો તમામ.
જે જે નીરંજન નાથ. ૫
ઇશ્વર ત્રીજા ચીત્રના, બીજું ચીત્ર વિશ્વેશ્વર બ્રહ્મ;
પરમેશ્વર જુદા તેહથી, પાડુ તે ત્રૈણ નામની ગમ;
તે ત્રૈણ નામની પાડુ ગમ, સાંભળવા લેજો શુભ સમ;
માયાના છે ત્રૈણ પ્રકાર, ત્રીગુણી માયા ત્રૈણ આકાર;
જે જે નીરંજન નાથ. ૬
વિદ્યા માયા પેહેલી ગણો, બીજી મધ્યસ્થ માયા જાણ્ય;
ત્રીજી અવિદ્યા માયા ગણી, તે ત્રણ ત્રૈણ રૂપે પ્રમાણ્ય;
વિદ્યા માયાના વિશ્વંભર જેહ, પ્રકર્તી પુરૂષ કેહેછે તેહ;
મધ્યસ્થ માયાના ઇશ્વર વાંચ, કહુ અવિદ્યા માયાની ખાંચ;
જે જે નીરંજન નાથ. ૭
અવિદ્યા માયાના જીવછે, જેને અવિદ્યાપર પ્યાર;

અવિદ્યામાં લબ્ધ નહી, જેહ ઇશ્વરો તેહ સાર;
અવિદ્યાથી ન્યારા રહ્યા, તેને અમોએ ઇશ્વર કહ્યા;
મધ્યસ્થ માયાનાછે એહ, વિદ્યા માયામાં લય થાય તેહ;
જે જે નીરંજન નાથ. ૮
વિદ્યા માયાં શ્રેષ્ટ સર્વથી, મુખ્યછે એ આપ અનુપ;
સગુણ બ્રહ્મ જેને કહો, તેહ વિદ્યા માયાનું રૂપ;
એ કહી ત્રણ માયાની રીત, તે ત્રણથી જુદા માયાતીત;
નહી અંજનમાયાનું વદે વેદ, તેથી નીરંજન ભાગ્યોઆ ભેદ;
જે જે નીરંજન નાથ. ૯
ભેદ ભાગ્યો માયા તીતનો, માયા તીત માયાથી જુદો,
માયાથી પર માયા તીત છે, જુઓ નામમાં અર્થજ સુધો;
માયા રહીત પરમેશ્વર થયા, માયા સહીત સગુણને કહ્યા,
ઇશ્વરો મધ્ય માયાયે લબ્ધ, માયા સહીતનો ઉઘાડો શબ્દ;
જેજે નીરંજન નાથ. ૧૦
સરવે છે માયા મડી, પણ અવિધાથી જીવ,
મધ્ય માયાના ઇશ્વરો, બ્રહ્મા વિષ્ણુ શકતી શીવ;
સગુંણ સુદ્ધાં માયા સહીત, તે સહુથી જુદા માયા તીત,
માયા રહીતને માયા મીશ્રીત, જાણી જથારથ ગાઓ ગીત;
જેજે નીરંજન નાથ. ૧૧
માયા સહીત જે ગાય છે, તેની ઇશ્વર સુધી ગતી,

તેથી વિશેશ સગુણ લગી, પણ માયા તીત લગી નથી;
ઇશ્વર સુધી જાણ્યું છે જેહ, છે માયા સહીત કહે તેહ,
માયાતીત લગીનુ જ્ઞાન થાય, તો તે માયા તીતના ગુણગાય;
જેજે નીરંજન નાથ. ૧૨
આ મત બેઉના સત્ય છે, પણ કીમત વિના કુટાય,
નામે મોતી સહુ હોય છે, પણ ત્રૈણ પ્રકારોનાં થાય;
મીણીયાં છીંપીયાં ને વળી ખરાં, નામ થકી કોઈ નથી પરાં,
નામે મોતી ત્રણ જાત હોય, તે પરખે ઝવેરી કોય;
જેજે નીરંજન નાથ. ૧૩
ઇશ્વર નામે એક છે, પણ તેના ત્રૈણ પ્રકાર,
આથી ઉઘાડું શું વર્ણવું, સમજી લેજો સત્ય સાર;
સમજી જાશે જે સત્ય સાર, તે પામ્યો મુળ રૂપનો પાર,
પાર પામે તે રૂપે રૂપ થાય, વહ્લભે ભાગી બેઉ શંકાય;
જેજે નીરંજન નાથ. ૧૪

જો ભાઈ આ નીરૂપણમાં સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે. તે કરતાં સમજજે કે જે પ્રાણી માયા સહીત કેહે છે તે ઇશ્વર યા વિશ્વંભર જે વિશ્વેશ્વર તેને કેહે છે ને માયા રહીત (માયા તીત) જે વેદ કેહેછે તે પરમેશ્વરને કેહેછે.

વળી નીરંજન એટલે જેને માયાનું જરા પણ અંજન નહી તેનેનીરંજન કેહે છે ત્યારે જો કે પંચભુત તે માયાનાં છે તે પંચ ભુતથી જેજે દેહ બંધાય તેને નીરંજન કોઈ કાળે કેહેવાય નહી, કદી કોઈ એમ કેહેશે કે દેહ માયાંની પણ આત્માને શું છે. તો જો ભાઈ જે આત્મા માયાથી અંજાયો એટલે માયાયે મીશ્રીત થયો તેને માયાનું અંજન કેહેવાય. ને માયાનું અંજન થયું તેને નીરંજન કેહેવાય નહી, આ ઉપરથી સીદ્ધ સમજજે કે જેને માયાનું અંજન છે તે નીરંજન પરમાત્મા નથી. હવે.

પુરાણોનું નીરૂપણ.

રાગ ચંદ્રાવળા.

મુળ રૂપ અદ્વૈત બ્રહ્મને, પાય પડુછું વારંમવાર,
સગુણ બ્રહ્મને બેઉ કરે, કરૂં બીજો નમસ્કાર;
પાય પડી સહુ દેવને નમું, સદાશ્રય લેઈ સરણે રમું,
છે જે અષ્ટાદશ પુરાણ, વેદમ વ્યાસ તણી એ વાણ;
જેજે પુરૂશોતમ. ૧
વ્યાસે પાંચ પુરાણમાં, કહ્યો પાંચ તણો મહી માય,
આદ્ય કહ્યા તે પાંચને, વળી કરતાં કહ્યા તે ત્યાંય;

તેથી બહુ જીવ ભરમાઇ મરે, અન્યો અન્ય વિવાદો કરે.
કીયો પેહેલો ને કીયો પછી, એ વાતની રાઢ રહીછે મચી.
જે જે પુરશોતમ. ૨
તે રાઢ વિશ્વની ભાગવા, સંક્ષેપે કહુ મહી માય,
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળનો, ચૌદ લોક તણો લય થાય;
તે લયને મ્હા પ્રલય કહે, સગુણમાં સૌ સમાઇ રહે.
જેવો વડ બીજમાં સમાધાન, મુળ મુળો ડાળાં પાખડાં પાન;
જે જે પુરૂશોતમ ૩
તેમ આ વિશ્વ સમાય છે, સઘળું વિશ્વ બીજ માંય,
વિશ્વનું બીજ સગુણ છે, તેને ગયે કલ્પ કેહેવાય,
કલ્પ પુરો થયે જાય તે સહી, બ્રહ્મ રૂપે બ્રહ્મમાં રહે જઇ,
બ્રહ્મ રૂપે રૂપ તદાકાર, એકલા બ્રહ્મ રહે તે વાર;
જે જે પુરૂશો તમ. ૪
રેહે છે સગુણ મુળ બ્રહ્મમાં, વળી કાળે કરીને તેહ
જીવનાં કરમ ફળ આપવા, પાછો સગુણ ધરે છે દેહ;
દેહ ધરે છે સગુણ શામ, વિશ્વતણું કરવાને કામ;
પ્રકર્તિ પુરૂશ તેને કહે, અક્ષર સ્વરૂપ તેને લહે;
જે જે પુરૂશો તમ- ૫
તેને ઇચ્છા થાય વિશ્વની' તેથી હતું તે વિશ્વજ થાય;

તે વિશ્વને ચલાવવા, જોઇએ કોઈ વિશ્વનો રાય;
રાજ્યનો કારભાર ચલવનાર, જગત પતી કોઇ જોઈએ સાર;
જીવોને કર્મનાં ફળ દેનાર, એવો સગુણ કરે વિચાર;
જેજે પુરૂશોતમ. ૬
એમ સગુણ ઇચ્છા કરે, વિશ્વ તણો જે ભુપ;
ઇચ્છાં થાય છે જેહવી, તેહવું પ્રગટે એક રૂપ;
શીવ રૂપની ઇચ્છા કરે, તો પેહેલું શીવ રૂપ નીસરે;
શક્તી રૂપની ઉઠે ઇછાય, તો તે કલ્પે શકતી થાય;
જેજે પુરૂશોતમ. ૭
કો કલ્પમાં કલ્પના કરે, થાય ગણપતીનું રૂપ;
કોઇ કલ્પે કરે સુર્યની, થાય દીનમણી અનુપ;
ઇચ્છા કર્યે આદ્ય આદીત થાય, વિષ્ણુની કરે જે કલ્પ માંય;
તો તે કલ્પમાં તે દેવ આદ્ય, એમ રેંટ ચાલે છે અનાદ્ય;
જેજે પુરૂશોતમ. ૮
એમ અનાદી ચાલતું, કીયો પાછળ પેહેલો હોય;
ભુંજ તણી પાંચ આંગળી, તેમાં પેહેલી બતાવો કોય;
કેઈ આંગળી પેહેલી થઇ. પેહેલી પાછળ કો કહે નહી;
વારા ફરતી વારો થાય, જુદા જુદા કલ્પની માંય;
જે જે પુરૂશોતમ. ૯

પાંચમાંથી જે કલ્પમાં, જેહ સ્વરૂપ પેહેલું થાય;
તે કલ્પમાં તે દેવતા, સરવેથી આદ્ય ગણાય;
જે કલ્પમાં દેવ પેહેલો જેહ, સૌ પુઠે લય પામે તેહ;
તેનો આયુશ તેવો ગણાય, પંચદેવો તે પ્રકારે થાય;
જેજે પુરૂશોતમ. ૧૦
તેવી રીતે પંચ દેવ છે, પોત પોતાના કલ્પમાં આદ્ય;
સમજવાનું આ સ્હેજમાં, વણ સમજ્યાના વિવાદ;
સમજ્યા વિના વિવાદ કરે, માંહ્યો માંહ્ય વઢીને મરે;
એક બીજાની કરે નીંદાય, પેહેલો પછી કહી નરકે જાય;
જેજે પુરૂશોતમ. ૧૧
પંચ દેવો એક રૂપ છે, જુદા જાણ્યે નહી કલ્યાણ;
મહીમા પાંચ પુરાણમાં, વદીયા વેદ વ્યાસ વાણ;
તે સમજીને વદ્યા છે વાણ, જે કલ્પમાં જે તે આદ્ય જાણ;
ન રહ્યો સંશય જ્ઞાને તપાશ, કર્યું નીરૂપણ વલ્લભ વ્યાસ;
જેજે પુરૂશોતમ. ૧૨

જો ભાઇ વ્યાસજીએ જેજે પુરાણો કર્યા છે તેતે પુરાણોમા તેતે દેવનો મહીમા ગાયો છે તે ગાવાનો હેતુ (ભાવાર્થ) એવો છે કે જેજે કલ્પમાં એટલે આત્યંતીક પ્રલય થયા પછી પાછી શ્રષ્ટીની ઉતપત્તી થા-

યછે તે કલ્પમાં જેજે દેવનું સ્વરૂપ પેહેલું ઉતપન થાય તેતે પેહેલું કહ્યું ને તેનો મહિમા વિશેશ કહ્યો તે ખોટું નથી. શાથી કે વ્યાસજીએતો કલ્પે કલ્પ ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને કહેલું છે.

હવે હે મોક્ષના ઇછનારા મોક્ષેચ્છુંભાઇ, જો કે; પરમેશ્વર, વિશ્વેશ્વર, ને ઇશ્વર સબંધી આ સઘળાં નીરૂપણ કર્યાં તેજ યથાર્થ જ્ઞાન છે; અને તેજ જ્ઞાન મોક્ષનો હેતુ છે. માટે મોક્ષના ઇછનારાએ કોઇને પ્રશ્ણો પુછવાં તે પરમેશ્વર સબંધી પુછવાં બાકી પુરાણોનાં કે શાસ્ત્રોનાં કે રામાયણ ભારતાદીક ઇતીહાસોનાં પ્રશ્ણો પુછવાં નહી શાથી કે તે હકીકતો મોક્ષનો હેતુ નથી, કેમકે મોક્ષ રૂપતો પરમાત્મા છે માટે તે સબંધી જેજે પુછાય તે મોક્ષનો હેતુ છે; ને પરમાત્મા શિવાય બીજું એક્કે પદારથ મોક્ષરૂપ નથી, તેમ અખંડ, અચળ ને અવીનાશ નથીઃ માટે તું તે મોક્ષ રૂપનું જ્ઞાન ગ્રહણ કર.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ આપે પરમેશ્વરના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણવા જેવાં નીરૂપણ કર્યાં. તેથી હુ સ્પષ્ટ સમજ્યો પણ સઘળાં નીરૂપણને ટુંકા મતલબથી ભેગાં કરીને કહો.

વ્યાસજી—જો ભાઇ જ્યારે વીશ્વનો લય થાયછે ત્યારે એકલા પરમેશ્વર મુળ બ્રહ્મ રેહેછે. ને આ વિશ્વ જે માયાનું છે તે માયાનું વિશ્વ ટળી માયા રૂપે થાય છે જેમ વ્રક્ષ ટળી જાય છે પણ તેનું બીજ ટળતું નથી (નાશ પામતુ નથી) જો નાશ પામે તો ફરીથી તે જાતોનું વ્રક્ષ વિશ્વમાં થાય નહી. જેમકે ઘણાંક વ્રક્ષ ચોમાસામાં થાય છે તે ચોમાસું વિત્યા પછી રેહેતું નથી પણ તેનાં બીજ પૃથવીમાં પૃથવીને મળી પૃથવી જેવાં થઇ રેહે છે, તે બીજ પાછાં ચોમાસામાં ઉગી નીકળી વ્રક્ષ રૂપે થાય છે તે ચોમાસુ વિત્યા પછી વ્રક્ષ નાશ પામે છે પણ અવયવ તથા અંકુર ભરેલું બીજ નાશ પામતું નથી. તેમ આ વિશ્વ નાશ પામે છે; પણ વિશ્વ બીજ માયા તે કોઇ કાળે નાશ પામતી નથી. કેમકે માયા અક્ષર છે માટે—કદી કોઈ એમ કેહેશે કે માયાનું નામ અક્ષર નથી એ તો પરમેશ્વરનું નામ છે ? તો જો ભાઈ પરમેશ્વરનું નામ તો અક્ષરા તીત છે એટલે અક્ષરથી જુદા તેનું નામ અક્ષરા તીત છે. જો અક્ષર નામ પરમેશ્વરને ધારીયે તો પછી અક્ષરાતીત પરમેશ્વરથી કોઇ બીજો થાય છે માટે પરમેશ્વર છે તે તો અક્ષરા તિત છે, ને માયા છે તે અક્ષર છે. અક્ષર એટલે નાશ ન

પામે તેનું નામ અક્ષરછે, ને નાશ પામે તેનું નામ ક્ષર છે. માટે ક્ષર, અને અક્ષરથી જુદા તે અક્ષરા તિત છે. તે અક્ષરાતીત પરમેશ્વર છે. હવે જે માયા બીજ તે અક્ષર છે ને માયા ભીજનું વ્રક્ષ તે આ વિશ્વ છે તે વિશ્વ ક્ષર છે એટલે નાશવાન છે. પણ જેમ વ્રક્ષ બીજ અક્ષર છે તેમ વિશ્વ બીજ માયા તે અક્ષર છે તે અક્ષર માયા મુળ બ્રહ્મમાં મુળ બ્રહ્મના રૂપે રૂપ થઈ રહે છે, જેમ કે આપણામાં નીંદ્રા તે આપણી જાગ્રત અવસ્થામાં જાગ્રત રૂપે થઇને રહે છે; ને નીંદ્રા રૂપે નીંદ્રા રેહેતી નથી તેમ તે મુળ બ્રહ્મના રૂપે રૂપ થઇને રેહે છે. પછી પાછી તે માયા કાળે કરીને (વખતે કરીને) પાછી પોતાને રૂપે થાયછે. જેમ નીંદ્રા, (શુશપ્તી) થવાને સમે નીંદ્રા પોતાને રૂપે થાય છે તેમ તે માયા માયાને રૂપે થાય છે એટલે વિશ્વરૂપે થાય છે. જેમ વ્રક્ષના બીજમાં વ્રક્ષના સહુ અવયવો એટલે કાષ્ટ પાંદડાં પુષ્પ ફળ જેમ હોય છે તેમ આ બધુ વીશ્વ માયા બીજમાં હોયછે તે બીજમાંથી વ્રક્ષરૂપ વીશ્વ પ્રગટ થાયછે. તેમ પાછું તે વ્રક્ષરૂપ વિશ્વ ટળી બીજરૂપ થાયછે, તે વાત નીરશંશય છે. કેમકે તે માયા કાળે કરીને તથા સ્વભાવે કરીને એમ અ-

નાદીથી થાયછેજ જેમકે ઘ્રત (ઘી) કાળે કરીને અને સ્વભાવે કરીને જેમ ઠરેછે ને ઉષ્ણ પણ થાયછે તેમ માયાનો પણ થવા તથા જવાનો અનાદીનો સ્વભાવ છેજ ને તે થાય છે અને જાય છે તેનું પ્રમાણ આ ગ્રંથમાં વિશ્વની ઉતપત્તીના નીરૂપણમાં આપેલું છે.

હવે મુળ માયા જે વિશ્વ બીજ તે વિંશ્વરૂપી વ્રક્ષનું મુળ છે તે વિશ્વેશ્વર છે. ને મુળથી થયેલું થડ તે ઇશ્વરો છે ને થડથી થયેલાં ડાળાં તે ઇશો છે. ઇશો (દેવતાઓ) જેમ કે ઇંદ્ર, ચંદ્ર, વરૂણ, અગ્ની, વાયુ, વીગેરે જે દેવતા છે તે. અને પત્ર, પુસ્પ, ફળ રૂપી આ બધું જગત છે. આ રીતે વિશ્વ છે અને તે વિશ્વનું મુળ જે માયા તે પરમેશ્વરના આધારે છે જેમ વ્રક્ષ તથા મુળ, ડાળાં, ડાળી વીગેરે પ્રથ્વીને આધારે છે તેમ માયા પરમેશ્વરને આધારેછે. વળી માયા જડ તથા અજ્ઞાન અને અચેતન્ય છે. તેમાં પરમેશ્વરની જ્ઞાન ગતી તથા ચૈતન્ય સત્તા પડવાથી તે જ્ઞાનવાન ને ચૈતન્ય થંઇ. વળી માયા (પ્રકર્તી) તે નારી જાતી છે ને પરમેશ્વર પુરૂષ છે તેમની તે માયામાં ગતી પડી તે ગતી પણ પુરૂષ છે એ બેઉ ભેળાં થવાથી તે ચૈતન્ય એટલે

સજીવન થયેલી મુળ માયાનું જે સ્વરૂપ બંધાયું તેનું નામ પ્રકર્તી પુરૂષછે. વળી તેનેઘણા પ્રાણી સગુણ બ્રહ્મ કેહે છે, કેમ કે તે માયાનું સ્વરૂપ છે તેમાં માયાના ત્રણે ગુણ પણ છે. માટે તેને સગુણ બ્રહ્મ કેહે છે; વળી તે સ્વરૂપ વિદ્યા માયાનું એટલે સુદ્ધ માયાનું ને મુળ બ્રહ્મની સત્તા વડે તે સ્વરૂપથી વિશ્વ થયું તેથી તેમનું નામ વિશ્વેશ્વર છે, અને તે સ્વરૂપને વેદમાં શાસ્ત્ર શીરષા કહે છે. તેમ લોકો જે હજાર હાથનો ધણી કહેછે તે પણ તેજ સ્રૂપને કેહે છે. સગુણ બ્રહ્મ જે ચીત્રમાં બીજું સ્વરૂપ છે તેને કેહે છે. વળી તે સ્વરૂપને વેદ નારાયણ પણ કેહે છે: હવે એ સગુણ બ્રહ્મ તે આ વિશ્વનું બીજ છે. તેમાંથી આ વિશ્વ થાય છે તેમ તેમાં જાય છે. પાછું તેમાંથી થાય છે. એ રીતે આ વિશ્વનો અનાદીથી રેંટ ચાલે છે તે નીર સંશય વાત છે.

હવે જેને સૌ લોક ઈશ્વર કેહે છે તે વૈકુઠ વિશે ચંતુર્ભુજ અધી પતી જેછે, તેને કેહેછે; ને તે ઇશ્વરછે. તેમ શીવ શક્તી વીગેરે પણ એવાજ અધીકારી તે ઈશ્વર છે. તે ઇશ્વર સગુણ બ્રહ્મના વિચારનાં સ્વરૂપો છે. તે ઇશ્વરો મધ્યસ્થ માયાના સ્વરૂપ છે ને જે રામ

કૃષ્ણાદીક અવતારો થાય છે તે સગુણ બ્રહ્મમાંથી. ઇશ્વર દ્વારાએ સગુણ બ્રહ્મના અંશો ને ઈશ્વરની કળાયો ને લેઇને થાયછે. તેમાં કોઇ અવતાર દશ કળાએ ને કોઇ પંદર ને કોઈ સોળકળાના થાયછે. જો જે અવતારો થાય છે તેજ આપો આપ ઇશ્વર કે વિશ્વેશ્વર અવતાર લેતા હોય તો કોઈ અવતારો ઓછા વત્તિ કળાના હોવા જોઇએ નહી. ને તેજ અવતાર લેતા હોય તો કૃષ્ણ પણ ઇશ્વરનો અવતાર છે તેમ નારદજી પણ ઇશ્વરનો અવતાર છે ત્યારે તે બેઉ અવતારો સાથે કયાંથી થયા ઇશ્વર તો એક તેના બે કયાંથી થયા. કદી કેહેશો કે પહેલા કૃષ્ણ હતા ને પછી નારદ થયા. તો શું નારદજી કૃષ્ણમાંથી નિકળ્યા કદી પહેલા નારદ પછી કૃષ્ણ થયા એમ કેહેશો તો શું નારદમાંથી કૃષ્ણ નિકળ્યા. વારૂ કદી એ તો એક એકમાંથી નિકળ્યા માનીએ તો વૈકુંઠવાશી તથા અક્ષરવાશી તેજ પોતે પ્રથવીમાં આવ્યા તે વેળા અક્ષરધામ કે વૈકુંઠધામ ઇશ્વર વિના ખાલી હતું કે ત્યાં ઇશ્વર હતા. જો ખાલી રહ્યુ કેહેશો તો ઘણા ગ્રંથોથી વિરૂધ પડશે. ને તે ધામોમાં તે હતા એમ કેહેશો તો અવતારો તેમના હંશ થયા એમ સિધ

થાયછે માટે તે અવતારો તેજ પોતે ઇશ્વર નથી એ તો ઐશ્વરી અંશોછે તે અવતારી ઇશ્વરો મધ્યસ્થ માયા ને અવિદ્યા માયા, એ, બેઉ માયા ભેળી થએલીનાં સ્વરૂપ છે.

હવે ઇશ્વરો વિના જે સર્વે પ્રાણી તે અવિદ્યા માયાના છે. નેઅવિદ્યામાં લીન થએલા તે જીવ જાણવા. મધ્યસ્થ માયામાં લીન થએલા તે આત્મા જાણવા. ને વિદ્યા માયામાં લીન થએલા તે અંશાત્મા જાણવા. હવે અંશાત્મા તથા જીવાત્મા તથા આત્માનાં લક્ષણો સાંભળ. તેમ વિદ્યા માયાનાં, મધ્ય માયાનાં, ને અવિદ્યા માયાનાં લક્ષણ સાંભળ. વિદ્યા માયાના નિવાશીનું લક્ષ, બાર આની મુળ સ્વરૂપમા રેહેછે ને ચારઆની વ્યવહારમાં રેહે છે.

વળી મધ્યસ્થ માયાના નિવાશીનું લક્ષ, આઠ આની વ્યવહારમાં ને આઠ આની મુળ સ્વરૂપ માં રેહેછે.

વળી અવિદ્યા માયાના નિવાશીનું લક્ષ, ફક્ત એકલા વ્યવહારમાંજ રેહેછે. એજ રીતે વિદ્યા માયાના નિવાશી તે અંશાત્મા છે. ને મધ્યસ્થ માયાના નીવાશી તે આત્મા છે ને અવિદ્યા માયાના નિવાશી તે જી-

વાત્મા (જીવ) છે.

વળી વિદ્યા માયાને મધ્યસ્થ માયાબેની સંધીનો માયાના તથા મધ્યસ્થ માયા ને અવિદ્યા માયાની સંધીના પણ જુદા જુદા પ્રકાર થાયછે, પણ ગ્રન્થ સંકોચનથી લાંબુ વિવેચન કરતા નથી. આ કહ્યું એ રીતે વિશ્વેશ્વર ઇશ્વર ને વિશ્વછે.

હવે આ વિશ્વના પ્રાણીઓએ જે મુળ રૂપ મોક્ષ રૂપ પરમેશ્વર છે તેના પદને પામવા તે સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવું. તે જ્ઞાન જ્ઞાની પુરૂષના સમાગમ વિના પ્રાપ્ત થતું નથી તેમ તે સ્વરૂપનો પાર પમાતો નથી.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ તમે પરમેશ્વરના સ્વરૂપનો પાર પામવાનું કહોછો. પણ વેદ તો પરમેશ્વરને અમાપી કેહે છે. ત્યારે પમેશ્વરનો પાર પમાય તો તે માપમાં આવે. માટે આપનું કેહેવું વેદ વિરૂધ છે. વળી ઘણે ઠેકાણે એમ સાંભળ્યું છે કે કોઇ પરમેશ્વરનો પાર પામ્યા નથી ને કોઇ પામશે પણ નહી વળી વેદ પણ પાર પામ્યા નથી, તો તમો પાર પામવાનું કોહોછો તે સંભવતુ નથી.

વ્યાસજી—જો ભાઈ વેદ તથા જ્ઞાની પુરૂશો પ-

રમેશ્વરને અમાપી (માપમાં આવે નહિ તેવા) કહેછે ને તેનો પાર પામ્યાનથી ને પામે પણ નહી. એમ કેહેછે તે ખરૂંછે. એ તો વેદનો તથા જ્ઞાની પુરૂષનો કેહેવાનો જે ભાવાર્થ છે તે ખરોછે. પણ હાલના જે પ્રાણી વેદના વચનથી જેમ તેં કહ્યું તેમ સમજે છે તે ખોટું છે. જો પરમેશ્વરનો પાર પમાય નહી, એટલે પરમેશ્વરના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણી શકાય નહિ. ત્યારે તો કોઇને પરમેશ્વનું જ્ઞાન થયું સંભવે નહિ. તેમ થાય તે પણ સંભવે નહિ ને જ્ઞાન ન થયું તો મોક્ષ પદની પ્રાપ્તિ થાય નહિ. તો પરમેશ્વર સબંધી મેહેનત કરવી તે મિથ્યા છે. માટે જો ભાઇ તાહારા સમજવા પ્રમાણે ને તારા કેહેવા પ્રમાણે. જે પ્રાણીઓ સમજતા હોય ને કેહેતા હોય તે ખોટું છે. અને વેદ તથા જ્ઞાની પુરૂષો કેહેછે તે તેમનો કેહેવાનો ભાવાર્થ જુદો છે. તે તને કહુછું. જો ભાઇ પરમેશ્વરના સ્વરૂપનો ને ગુણનો પાર પમાય નહિ એમ વેદનો કે જ્ઞાની પુરૂષોનો કેહેવાનો હેતુ નથી. એમનો તો કેહેવાનો હેતુ એવોછે કે પરમેશ્વરની જ્ઞાન ગતિનો પાર પમાય નહિ. જેમકે સુર્યનો પ્રકાશ કેટલે છે ને કયાં કયાં છે ને કેવડો છે તે પાર પમાય નહિ. પણ સૂર્યના સ્વરૂપનો તો જેમ ખગોળના જાણવાવાળા પાર પામે

છે કે સૂર્ય આવડો છે કે આવડો છે એમ પાર પામે છે. તેમ પરમેશ્વરના સ્વરૂપનો જ્ઞાનિજન પાર પામેછે. પણ ગતિનો પાર પમાય નહિ. અને વેદ તથા જ્ઞાની પુરૂશો પરમેશ્વરના સ્વરૂપનો પાર પામેછેજ. એટલે પરમેશ્વર નિરાકાર છે કે સાકાર છે કે સગુણ છે, કરતા છે કે અકરતા છે માયા રહિત છે કે માયા સહિત છે. આણંદ-રૂપ છે કે ચીંત્તાતુર છે. એ વિગેરે એવું એવું જાણવું તેજ પાર પામવાનો છે, એટલે જાણવાનું છે. વળી વેદ પરમેશ્વરને અમાપી કેહેછે તેનો કેહેવાનો હેતુ પરમેશ્વરની ગતી ઊપર છે. કે પરમેશ્વરની ગતિ જે વિશ્વમાં રહેલી છે તે માપમાં આંવે તેવી નથી; માટે અમાપી છે એમ કેહે છે.

વળી વેદ તથા ઘણા પ્રાણીઓ એમ કેહેછે કે પરમેશ્વર વાણીમાં આવે તેવા નથી. જો ભાઇ આ વચન કેવું અસંભવિત છે. જો વાણીમાં આવે નહી તો સ્મર્ણ કોનું કરવું, ને પરમેશ્વર કે બ્રહ્મ તે વિગેરે નામ વાણી વિના ક્યાંથી ધારણ થયાં, અને તે પરમેશ્વર વાણીમાં તો આવેજ નહી; ત્યારે આપણને જ્ઞાનીજન જ્ઞાન શાનુ કરે ને વાણી વિના તો કોઇથી કોઇને જ્ઞાન થાય પણ નહી, તેમ તે જ્ઞાનના કર્નારા જ્ઞાનીને પણ વાણી વિના કોણે જ્ઞાન

કર્યું ને વાણી વિના શું સાંભળ્યું તે જ્ઞાન થયું. આ રીતે આ વચન પણ અસંભવિત છે. પણ વેદનું ને જ્ઞાની પુરૂષોનું કેહેવું તો ખરૂં છે, ખોટુ નથી, પણ હાલના અજ્ઞાની પ્રાણી વાણીમાં પરમેશ્વર ન આવે એમ કહી મુમત પકડેછે તે ખોટુંછે. હવે વેદ તથા જ્ઞાની પુરૂષો પરમેશ્વર વાણીમાં ન આવે એમ કેહે છે તેમનો કેહેવાનો હેતુ (ભાવાર્થ) કહુછું. જો વેદે તો પરમેશ્વરની ગતી વિશે કહેલું છે, કેમકે પરમેશ્વરની ગતી આટલે સુધીછે કે આવડી છે તે કેહેવાઇ શકે તેવી ને તેવડી નથી ને તે ક્યાં સુધીછે, તે પણ કળી શકાય નહી. ને કળી શકાય નહી તો તે કહી ચકાય પણ નહી. માટે વાણીમાં આવે એમ નથી; આ હેતુથી ગતી ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને વેદે કહ્યુંછે, કે વાણીમાં આવી શકે નહી. આવાં આવાં તો વેદના ઘણાં વચનોના ભાવાર્થ સમજવા યોગ્ય છે, તેમ છતાં ભાવાર્થ નહિ સમજતાં અજ્ઞાની પ્રાંણીયો વચનોને બાહાજી રેહેછે તેથી તેઓને યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ ગતીનો પાર પામવાનો ને ગતી વાણીમાં આવે નહિ, એમ વેદનો હેતુ હોય

તો વેદે સ્પષ્ટ ઉઘાડું શા માટે કહ્યું નહિ. કે પરમેશ્વરની ગતી ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને કહું છું.

વ્યાસજી—જો ભાઇ વેદે તો પરમેશ્વરની ગતી ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને કહ્યુંછે, તે વેદનું કેહેવું તો સ્પષ્ટ ઉઘાડુંજ છે. પણ અજ્ઞાનીથીં તે વેદના વચનોનો હેતુ સમજાતો નથી, એટલે સવળુ ભાસતુ. નથી તેમા વેદ શું કરે. જેમકે.

द्रष्टांत.

એક પિતાએ પુત્રને મરતી વેળા કહ્યું કે હે પુત્ર આપણી દસ કુમા જમીન છે; તેમાં દસ રૂપૈયા વાવીશ તો પાંચસો રૂપીયા ઊગી નીકળશે; એમ કહી તે મરણ પામ્યો. તે પછી તેના પુત્રે ખેતરમાં જઇને દસ રૂપૈયા રોકડા વાવ્યા. પણ તે ઊગ્યા નહી જો દસ રૂપીયાનું અનાજ વાવ્યું હોત તો તેનું પાંચસેં રૂપિયાનું અનાજ ઊગી નીકળત. એ પીતાનો કેહેવાનો હેતુ પીતાના મનથી ખરો ને ઉઘાડો હતો. ને દસ રૂપૈયા વાવવાના કહ્યા પણ દસ રૂપીયાના અનાજ ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને કહ્યું હતું પણ પુત્રે તે વચનનો તોલ નહી કર્યો તેમાં પીતા શું કરે.

सिद्धांत.

જો ભાઇ ઉપરના દ્રષ્ટાન્તના પિતાની પેઠે વેદે તો સ્પષ્ટ ને ઉઘાડું ગતી ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને કહ્યું પણ ઉપરના દ્રષ્ટાન્તના પુત્રની પેઠે અજ્ઞાની પ્રાણી સમજે

નહી તેમા વેદ શું કરે. વળી વેદ વચનોના ભાવાર્થ સમજવા વિશે આ ગ્રંથના એકસો ત્રીસમા પ્રષ્ટથી એકસો ચોતરીસ પ્રષ્ટ સુધી વિવેચન કરેલુંછે, તે જો.

હવે પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ટુંકામાં સમજ.

૧ પરમેશ્વર માયાતીત છે. એટલે ત્રીગુણી ને ત્રીરૂપી માંયાથી પોતે જુદા છે; તેમને કીંચીત માત્ર માયાનું અંજન નથી (સ્પર્શ નથી.)

૨ પરમેશ્વર જ્ઞાનાકાર છે એટલે જ્ઞાનનુંજ સ્વરૂપ છે. ને તે સ્વરૂપ નિરાકાર સાકારના નિરૂપણમાં સિદ્ધ થયુંછે.

૩ પરમેશ્વર નિર્મળ ગુણે એટલે મળ વિનાના અનંત ગુણે સગુણી છે. પણ ત્રીગુણે ત્રીગુણાતીત છે.

૪ પરમેશ્વર આનંદ રૂપ છે. તે અખંડાનંદ ને પરમાનંદ છે.

૫ પરમેશ્વર સર્વ વિશ્વથી ન્યારો છે. ને તેમની જ્ઞાન ગતી વિગેરેની નિરદોશી ઘણા પ્રકારની ગતીયો વિશ્વમાં વ્યાપીને રહેલી છે.

૬ પરમેશ્વર અકર્તા છે. ને તેમની સત્તાથી સહુ થઈ શકે છે.

હવે વિશ્વેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ટુંકામાં સમજ.

૧ વિશ્વેશ્વર વિદ્યા માયાએ માયા સહીત છે.

૨ વિશ્વેશ્વર વિદ્યા માયાએ સાકાર છે. (વિદ્યા માયાનું સ્વરૂપ છે.)

૩ વિશ્વેશ્વર માયાના ત્રીગુણે એટલે, રજો તમો ને સત્વ એ ત્રૈણે ગુણથી સગુણ છે પણ તે ત્રણ ગુણ વિકારને પામેલા નહી તેવા ત્રીગુણે સગુણ છે.

૪ વિશ્વેશ્વર વિશ્વાનંદ છે. એટલે વિશ્વનો જેને આનંદ છે. અને તે આનંદ કલ્પ સુધીછે.

૫ વિશ્વેશ્વરની માયા વિશ્વમાં રહેલી છે.

૬ વિશ્વેશ્વર કર્તાછે. ને અકર્તા પણ તેછે. તે વિશે કરતા અકરતાના નીરૂપણમાં કહ્યુંછે.

હવે ઇશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ટુંકામાં સમજ.

૧ ઇશ્વરો મધ્યસ્થ માયાએ માયા સહીત છે.

૨ ઇશ્વરો મધ્યસ્થ માયાના સ્વરૂપે સાકારછે.

૩ ઇશ્વરોમાં વિષ્નુ સાત્વીક ગુણીછે, ને બ્રહ્માં રજોગુણી છે ને શીવ તમોગુણી છે. વળી ઈશ્વરી ત્રૈણે ગુણ મીશ્રીત છે ને તે મધ્યસ્થ માયાના ગુણોછે.

૪ ઇશ્વરોને પોતાના ઉત્તમ અધીકારનું ઉત્તમ

સુખછે તેથી તે સુખાનંદ છે.

૫ ઇશ્વરોની આમન્યા જગતમા રહેલી છે ને ઉત્તમ યસ જગતમાં રહેલો છે તેમ તેમનો અમલ પણ રહેલો છે.

૬ ઇશ્વરોની કોઇ પ્રાણીને સીક્ષા કરવી યા સાહાયતા કરવી એવી સત્તા જગતમાં રહેલી છે.

હવે જગતના પ્રાણીઓ વિશે ટુંકામાં સમજ.

જગતને વિશે બે પ્રકારના પ્રાણીછે. એક તો અનુદભુત ને બીજો ઉદભુત, અનુદભુત એટલે જે જીવથી હલન ચલન થઇ શકે નહી ને તે જીંવને દુખ સુખનો અનુભવ પણ થાય નહી તેવા, જેમકે વ્રક્ષ તેમાં જીવ રહેલો છે પણ તેનાથી હલન ચલન ક્રિયા કે તેને સુખ દુખનો અનુભવ થતો નથી તેમ, વળી જેમકે આપણી શુશુપ્તિ અવસ્થા હોયછે તેવી. જોકે શુશુપ્તિ અવસ્થામાં હલન ચલનાદીક કાંઈ ક્રિયા થતી નથી તેમ તે સમે સુખ દુખનો અનુભવ પણ થતો નથી. તેમ તે વ્રક્ષાદિકના જે જીવો તે શુશુપ્તિ અવસ્થાવાનછે. તેવા જીવ તે અનુદભુત છે. બીજા ઉદભુત, એટલે જે જીવો હલન ચલનાદિક ક્રિયાઓ કરી શકેછે ને સુખ દુખનો અનુ-

ભવ થઈ શકેછે તેવા જીવ તે ઉદભુતછે. તે જોકે પશુ, પક્ષી,કીટ,મનુશ,વિગેરે ઘણાક પ્રાણી ઉદભુતછે તે ઉદભુત જીવોમાં બે પ્રકાર છે,એક તો વ્યવહારીક જ્ઞાનવાળાજેમકે પશુ પક્ષી વિગેરે જેને ફક્ત ખાવાનું પીવાનું લઘુશંકાનુ દસ્તનું મૈથુનનું નિદ્રાનું એવાં એવાં જે દેહનાં વ્યવહારીક જ્ઞાનછે. તે જીવ, જીવછેં; અને જેને વ્યવહારીક જ્ઞાનછે તેમ પરમેશ્વર સબંધીનું પણ જ્ઞાન છે તેવો જીવ તે આત્મા છે. ને જે આત્મા છે તેજ પરમાત્માના પદને પામેછે. અને જીવછે તે જીવ પરમાત્માનું જ્ઞાન સંપાદન કરે તો તે આત્મા થાય. તેમાં પણ મનુષ દેહોના જીવોનેજ તે જ્ઞાન થઇ શકે છે કાંઇ પશુપક્ષીના દેહોવાળા જીવોને તે જ્ઞાન થાતું નથી, ને મનુષ દેહનો જીવ જે પરમાત્માનું જ્ઞાન સંપાદન કરતો નથી તે મનુષ દેહ છતાં પશુ દેહ સમાન્ય મનુષ દેહ ભોગવે છે. માટે મનુષ દેહના પ્રાણીએ અવશ્ય કરીને પર્માત્માનું જ્ઞાન સંપાદન કરવુંજ જોઇએ. ને તે જ્ઞાન સંપાદન કર્યા વિના તે પ્રાણી દેહોથી મુક્ત થતો નથી તે વિશે વેદનું પ્રમાણ છે શ્રુતિઃ ऋतेज्ञानान्नमुक्तिः અર્થ, જ્ઞાન વિના મુક્તિ થતી નથી. માટે જ્ઞાન સંપાદન ક-

રવું તે મનુષ દેહનો મુખ્ય ધર્મછે. હવે જો ઉપર કહી ગયા તે પ્રમાણે પ્રાણીઓ છે.

હવે હે મોક્ષના ઇચ્છનારા મોક્ષેચ્છુ તું મોક્ષપદ પામવાનો હેતુ રાખતો હોય તો આ ગ્રંથમાં ઇશ્વર વિશ્વેશ્વર નેં પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કથન કર્યું તે સ્વરૂપો પોતાની જ્ઞાનદ્રષ્ટીએ ધ્યાનમાં લેઇ તેનું સ્મર્ણ કરવું એટલે આ દેહનો નિમીત પુરો થયા પછી તે પદને તું પ્રાપ્ત થઇશ અને દેહનો નિમત જે હશે તે તો ટુટવાનો નથી પણ જ્ઞાન થવાથી આગળ દેહો ધારણ કરવા પડશે નહી; ને મોક્ષપદ્ર અખંડાનંદની પ્રાપ્તિ થશે.

મોક્ષેચ્છુ—હે કૃપાનીધિ, જ્ઞાનવાન પુરૂષ મોક્ષને પામેછે તેનું પ્રમાણશું.

વ્યાસજી—શ્રૂતીઃ मरणेयामातिसागातिः અર્થ મર્ણ સમયે જે જે પ્રાણીની જ્યાં જ્યાં મતી હોય છે ત્યાં ત્યાં તેની ગતી (નીવાસ) થાય છે, આ પ્રમાણ વિગેરે ઘણાં પ્રમાણો છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ, કોઇ પ્રાણી આખી ઉમરમાં જ્ઞાન સંપાદન કરે નહી ને કોટાણુ કોટી પાપ

કરે તો પણ મરણને સમે મોક્ષ પદમાં લક્ષ રાખે તો તે પ્રાણી મોક્ષ પામે, એમ આ શ્રુતીનો હેતુ જણાય છે; તેનું કેમ.

વ્યાસજી—ખરૂં છે. મરણને સમે મોક્ષપદમાં લક્ષ રાખેતો મોક્ષની પ્રાપ્તી થાય આ શ્રુતીનો તો એજ હેતુ છે પણ જેનો જે મુળથી અભ્યાસ હોય તેમો તેમાંજ લક્ષ જાય. કેમકે અજ્ઞાની પ્રાણીનો અભ્યાસ જ્ઞાનમાં હોય નહી માટે તેનો જ્ઞાનમાં લક્ષ થાય નહી. જો વળી જગતનું પણ એવું કેહેવત છે કે ભાઇ તાહારૂં કર્યું તારે મરણ આડે આવજો એ રીતે ઘણા પ્રાણી એક એકને શ્રાપો દેછે. માટે જેનો જે અભ્યાસ ને જેનું જેમાં લક્ષ ને જેનાં જેવાં કૃત્ય તેવું તેને મરણસમે લક્ષ થાય છે. વળી જ્યાં વાશા, ત્યાં બાશા; આ વચન પણ કોઈ મોહોટા પુરૂષનું કહેલું છે. વળી જેની જેવી કૃતી. તેની તેવી મતિ; ને જેની જેવી મતિ, તેની તેવી ગતિ. વળી જેને જેવી જંખના હોયછે, તેને તે સ્વપ્નમાં આ-વેછે, તેમ જેનો જેમાં મુળથી લક્ષ હોયછે તેને તે મર-ણવેળા યાદ આવેછે. ને તે યાદ આવેલામાં તેનો નિ-વાસ થાયછે. માટે પ્રથમથી મોક્ષ રૂપ પરમાત્મા તેના

સ્વરૂપમાં લક્ષ રાખવો ને તેમાં લક્ષ રાખ્યાથી તે પદની પ્રાપ્તિ થાયછે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ પોહોચ્યાના પરમાણા કોણે મોકલ્યાં, આ વચન અખા ભગતે કહેલું છે, તે ઉપરથી હું આપને પુછુછું કે આપણા વ્રદ્ધો યા કોઇ બીજા પ્રાણી મોક્ષ પદને પામેછે તો તે મોક્ષ પદે પહોચ્યાનું પ્રમાણ કેમ મોકલતા નથી.

વ્યાસજી—જો ભાઈ મોક્ષ પદે પોહોચનારા પહોચ્યાનાં પરમાણા નથી મોકલતાં તેનું કારણ, જો કે જ્યાં વાસા ત્યાં બાસા. તથા જ્યાં મંતિ ત્યાં ગતિ. આ વચનોથીજ સ્પષ્ટ સમજાયછે તેમ છતાં તું સમજ્યો નહી માટે કહુછું. જો કે જે પ્રાણી મોક્ષ પદને પામે છે તેની વાસના આ જગતના પ્રાણોઓ વિશે રેહેતી નથી. તરછટ આ જગતમાંથી વાસના છુટી જાયછે તોજ તે મોક્ષ પદને પામેછે, જો આ જગતમાં વાસના રેહે તો તે પ્રાણી પાછો જગતમાંજ અવતાર ધારણ કરે. કેમકે मरणेयामतीसागतीः એટલે જ્યાં મતી હોય ત્યાં તે જીવની ગતી થાયછે, માંટે મોક્ષના પામવાવાળા પ્રણીની મતી એટલે લક્ષ આ જગતના વ્યવહારીક સ્રી પુત્ર

માતાપિતા બંધુ વિગેરેમાં રેહેતો નથી. ને તે પુરૂષ સર્વ વ્યવહાર મિથ્યાજાણેછે. ને સહુ માહારાં છે એમ માનતો નથી તો પછી મોક્ષ પદનો પામેલો પ્રાણી પોતાના પહોચ્યાના પરમાણાં કોને મોકલે. વળી મોક્ષના પામેલાનો યા પામનારનો લક્ષ વ્યવહારીક સબંધીયોમાં રેહેતો નથી ને રહેજ નહી. જેમકે સૂર્યનો પ્રકાશ થયો એટલે અંધકાર રેહેતો નથી. જો અંધકાર નહી તો પછી અંધકારમાં દ્રષ્ટી પણ રેહેતી નથી. તેમજ સત્ય વસ્તુમાં લક્ષ બંધાયો તો પછી અસત્ય વસ્તુ જે પિન્ડ બ્રંહ્માડાદિક તેમાં લક્ષ રેહેતો નથી. તો પછી તે મોક્ષનો પામેલો પ્રાણી પરમાણાં કોને મોકલે. આ ઉપરથી તું એમ સમજ કે મોક્ષ પામ્યો એટલે તે સત્ય સ્વરૂપ થયો ને અસત્ય જે વ્યવહારી સબંધીયો તેનો સબંધ રાખતો નથી; તેમ રેહેતો નથી. તો પછી પરમાણાં મોકલે એ વાત સંભવતી નથી એ નિરશંશય જાણજે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ મોક્ષ પામવામાં શું સુખ છે. ને ઇશ્વરની પાસે ઇશ્વરની શેવામાં રેહેવાથી તથા જગતમાં વારમવાર અવતાર લેઇ ઇશ્વર ભજન કરવાનું મળવાથી શું હાનીછે.

વ્યાસજી—જો ભાઈઅનંત રાજાના રાજાનું સુખ

મોક્ષ પદમાં છે. ઇશ્વરના સમીપની પ્રાપ્તી થાય, તે કરતાં પણ મોક્ષપદ પામવાનું અતિ સુખછે. જોકે ઇશ્વરના સમીપ (ઇશ્વરની પાસે રેહેવાનું) પદ પ્રાપ્ત થાય તોપણ તે પદથી કોઇ દિવશ લથડી પડાય. જેમ જે વિજે પોંળીયા ઇશ્વર સમિપ વૈકુંઠમાં હતા પણ તેમને પ્રથિવમાં આવવું પડયું. તેમ ઇશ્વરના સમીપની પ્રાપ્તી થાય તોપણ તેમાંથી કોઇવાર આ દુખી જગતમાં આવવું પડેજ માટે પરમેશ્વર જે મોક્ષરૂપછે તે પદની પ્રાપ્તી થાય તો તેનો કોઈવાર આ જગતમાં અવતાર થાય નહી. જેનકે, મિઠાનો (લુણનો) ગાંગડો પાણીમાં પડવાથી પાણી થઇ જાય છે. તે પછી તેનો ગાંગડો ફરી બંધાતો નથી ને જળના રૂપેરૂપ સદા રેહેછે તેમ મોક્ષ પદને પામનારો મોક્ષરૂપમાં મોક્ષ રૂપ થાય; તેનો ફરી અવતાર ધારણ થતો નથી, માટે મોક્ષની ઇચ્છા રાખવી. વળી ઇશ્વરને તથા જગતના પ્રાણીઓને તો દુખજ છે. જોકે જગતના પ્રાણીઓ મરકટ રૂપીછે ને ઇશ્વર મદારી રૂપીછે. અને પરમેશ્વર જોનાર પુરૂષ રૂપી છે. હવે જો મરદારી માંકડાનો માલેકછે તેને માંકડાનું પોષણ કરવું પડે છે વળી જે માંકડું મદારીના ધાર્યા પ્રમાણે વર્તે નહી તો મદારી તેને મારે. વળી માકડું

રીસે ભરાય તો મદારીને વલુરાએ ભરે. એ રીતે મદારીને ને માંકડાને કષ્ટીઓ પડેછે પણ જે જોનાર ઉભ હોય તેને કાંઇ કષ્ટી પડે નહી. જોનારા તો, માંકડું મદારીને વલુરા ભરે તોપણ ખુશી થાયછે ને મદારી માંકડાને સિક્ષા કરે તોપણ જોનારા ખુશી થાયછે એમ જે માંકડા રૂપી જગતના જીવો ને મદારીરૂપી ઈશ્વર તે બેને તસ્દી પડેછે, ને જોનારા રૂપી જે મોક્ષરૂપ પર્માત્મા તે તો આમે ખુશી થાય છે ને આમે ખુશી થાય છે. માટે મોક્ષપદની પ્રાપ્તી વાળા પ્રાણી મોક્ષરૂપ થાયછે તેને તો આ જગતનો તથા જગતપતિ ઇશ્વરનો ખેલ જોવાનો છે. વળી કોઇ રાજા જેમ જરૂખે બેઠો બેઠો માંકડાને મદારીની રમત જુએછે તેમ મોક્ષ રૂપને જોવાનું છે; ને ખુશી થવાનું છે. અને જે જોનારને આનંદ છે તેવો આનંદ મદારીને અને માંકડાને નથી. તેમજ અખંડાનંદની પ્રાપ્તીવાળાને જે અખંડ આનંદછે તે જગતને તથા જગધીશને નથી. માટે મોક્ષ પદમાં અતિ સુખ સમજી એ પદની પ્રાપ્તી કરવા સર્વ પ્રાણીએ યત્ન કરવાનું છે.

મોક્ષેચ્છુ—હે માહારાજ મોક્ષપદ પામવાને કર્મ ઉપાસના ને જ્ઞાન આ ત્રણેની જરૂર ખરી કે નહી.

વ્યાસજી—જો ભાઇ જ્ઞાનવાન પ્રાણીને કર્મની જરૂર નથી. કર્મ એટલે દેહવડે જે જે ક્રિયા કરાય તે કર્મછે જેમકે કોઇને બે ભુજ જોડી ભુજ થકી ચર્ણે લાગવું અથવા ભુજ વડે કોઇની શેવા કરવી અથવા ચાકરી કરવી અથવા પગવડે કોઇના કામ સારૂ આવવું જવું વિગેરે જે જે દેહ વડે થાય તેનું નામ કર્મ છે. તે કર્મ જ્ઞાનવાનને કરવાની જરૂર નથી. કેમકે દેહ તો માયાનો પદાર્થ છે. તે દેહ થકી માયાતિત જે મોક્ષ રૂપ પરમાત્મા તેની સાથે કાંઇજ કર્મ થઇ શકતું નથી. તો પછી તે દેહ વડે જે કરેલાં કર્મ તે મોક્ષ પદની અપેક્ષા વાળાને કાંઇ ઉપયોગી નથી. માટે કર્મ મોક્ષપદનો હેતુ નથી. વળી તે વિશે ચારવાકના મતવાળાએ તથા વિચાર સાગર ગ્રંથના કર્તા નિશ્ચળદાસે પણ કર્મનું ખંડન કરેલું છે, તેમ અમારો પણ એજ હેતુ છે. પણ જે પ્રાણીને જ્ઞાનનથી તેને તો કર્મ સત્યછે, પણ જ્ઞાનીને સત્ય નથી ને મિથ્યાછે. તેમ છતાં કોઇ જ્ઞાની પ્રાણી કર્મ કરે તો તે એવા હેતુથી કરે કે કોઈ અજ્ઞાની મુદલે કર્મ કે ઉપાસના કાંઇ કરતો નહોય તો તે દેખાદેખી કરે; એવા હેતુથી જ્ઞાનીજન કર્મ કરે. પણ કર્મથી મોક્ષપદની પ્રાપ્તી થાયછે એમ જાણીને કરે નહી.

વળી ઉપાસના (સ્મર્ણ) તે કાંઈ દેહના આશ્રયથી થતું નથી જોકે મોઢેથી બોલ્યા વિના પણ સ્મર્ણ થાય છે. માટે ઉપાસના તે કર્મ નથી. ને જ્ઞાન એટલે યથાર્થ જાણવું. હવે વિચાર સાગર ગ્રન્થના કર્તાએ તો જ્ઞાન-વાનને કર્મને ઉપાસના, બેઉનું ખંડન કર્યું છે. પણ એ વાત અમો અંગિકાર કર્તા નથી. કેમકે જ્ઞાનવાનને જ્ઞાન થયું એટલે પરમેશ્વર સબંધી જાણ્યું, પણ ઉપાસના કર્યા વિના તે કાંઇજ ઉપીયોગી નથી. જેમકે કોઈ પ્રા-ણીને મીઠાઇનું જ્ઞાન (જાણપણું) થયું પણ તે મીઠાઇ ખાધા શિવાય તેનો સ્વાદ લાગવાનો નથી. તેમ ખાધા શિવાય તે મીઠાઇ પોતાને ગુણ કરનાર નથી તેમ ક્ષુધા ભાગનાર નથી. તેમ મીઠાઈ જાણ્યારૂપી પરમાત્માનું જ્ઞાન, ને ખાધારૂપી ઉપાસના (સ્મર્ણ) તે સ્મર્ણ કર્યા વિના તે જ્ઞાન કોઈ કાળે ગુણ આપતું નથી. માટે ઉપા સના ને જ્ઞાન એ બેઉપક્ષ જ્ઞાનવાનને તો સત્યછે. અને જેને ઉપાસના (સ્મર્ણ) કરવાની આળસ છે તે ઉપા-સનાનું ખંડન કરેછે; એમ અનુમાન થાયછે.

મોક્ષેચ્છુ—કદી આ ઉપરથી કોઇ એમ કહેશે કે કર્મખંડન કરનાર કર્મ કરવાની આળસને લીધે કર્મનું ખંડન કરેછે. તો તેનું કેમ.

વ્યાસજી—જો ભાઇ કર્મ તો દેહના આધારે થાય છે. તે દેહ માયાનો છે. અને મોક્ષરૂપ પરમાત્મા તે તો માયાતિતછે માટે તે દેહથી એટલે માયાથી થયેલાં કર્મ માયાતિતને અંગિકાર નથી કેમકે માયામાં ને માયાતિતમાં ઘણું વિરૂધીપણુંછે, માટે દેહના કર્મ માયાતિત પદના આપનાર નથી. વળી જે પ્રાણીને જ્ઞાન થાય છે તે તો કર્મ પોતાને આપેજ સંકલે છે. જેમકે પક્ષી છે; તે પક્ષીની જ્ઞાનરૂપી જમણી પાંખ અને ઉપાસના રૂપી ડાબી પાંખછે અને કર્મરૂપી ચર્ણછે. તે જોકે જેવેળા પક્ષી ઉંચે સ્થળે સંચરેછે તેવેળા કર્મરૂપી જે ચર્ણ તે સંકેલી લેછે ને તે ચર્ણ તેવેળા કાંઇ ઉપીયોગી હોતા નથી તેમ જ્ઞાનવાન કર્મ સંકેલી લેછે એટલે કર્મ ત્યાગ કરેછે. તે કર્મ મોક્ષપદ રૂપી ઉંચે સ્થળે સંચરતાં કાંઇ ઉપયોગી નથી. ને જ્ઞાન થયા પછી કર્મ કરવાનું કારણ નથી તે વિશે.

મનહર છંદ.

જેહ ફળ પ્રાપ્ત થવા, શુભ કર્મ કરે તેહ;
ફળ મળે પછી કરે, કરમ શા કારણે;
કાંઇ વસ્તુ સોધતામાં, સોધે સોધે હાથ આવે;
પછી શીદ સોધવાને, જાય બીજે બારણે.

જાયો ત્યારે ઝુલ્યો ખોઇ, પુક્ત ઉમ્મરજ હોઇ;
મોઢે મુછ આવ્યા પછી, શાને પોઢે પારણે;
તેમ સત્ય નાથ હાથ, આવ્યે સ્થિત થઇ જાય;
વદે વ્યાસ બ્રહ્માનંદે, જ્ઞાની રહે ધારણે.

આ છંદમાં કહ્યા પ્રમાણે જ્ઞાનવાનને કર્મની કાંઇજ જરૂર નથી.

હવે જો ડાભી પાંખરૂપી ઉપાસના તેનો ત્યાગ કોઈ કાળે થાય નહી. જો તેનો ત્યાગ કરે તો જ્ઞાનરૂપી એકજ જે જમણી પાંખ તે એક પાંખથી ઉડી શકાય નહી, માટે ઉંચે સ્થળે સંચરતાં ડાભી પાંખની જરૂર પડેછે. તેમજ જ્ઞાનવાન ને જ્ઞાનની સાથે ઉપાસનાની જરૂર પડેછે. માટે જ્ઞાનવાન પ્રાણિએ ઉપાસનાનો ત્યાગ કરવો નહી. ને કર્મ ત્યાગ કરે તેથી જ્ઞાનવાનને હાની નથી અથવા અજ્ઞાનિઓને મારગે ચઢાવવાના હેતુથી જ્ઞાનવાન કર્મ કરે તો તેથી પણ તેને હાનિ નથી.

વળી ડાભી પાંખ વિના જેમ જમણી પાંખ નિરાર્થ છે, ને જમણી પાંખ વિના ડાભી પાંખ જેમ નિરાર્થ છે. તેમ ઉપાસના વિના જ્ઞાન નિરાર્થ છે, ને જ્ઞાન વિના ઉપાસના નિરાર્થ છે. વળી ઉંચે સ્થળે સંચરતાં

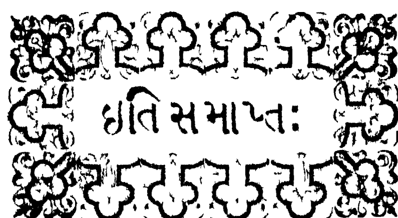
પક્ષીને જેમ બન્ને પાંખ ઉપીયોગી અને ગમન કરવાનો હેતુ છે. તેમ મોક્ષ પદની અપેક્ષા વાળાને જ્ઞાન ને ઉપાસના એ બે મોક્ષનો હેતુછે.

આરતી.

મુળપદ પુરણ બ્રહ્મ, જેજે મુળપદ પુરણ બ્રહ્મ,
અખંડ અંતરયામી, અખંડ અંતરયામી;
અદ્વૈત સરવોત્તમ, જેજે જે જે પુરણ બ્રહ્મ. ૧
અમર અચળ અવિનાશ, જે જે અમર અચળ અવિનાશ;
પરમાત્મા પરમેશ્વર, પરમાત્મા પરમેશ્વર;
જ્ઞાનગતી જગભાસ, જે જે જે જે પુરણ બ્રહ્મ. ૨
ભુતથી નિરાકાર, જે જે ભુતથી નિરાકાર;
જ્ઞાન સ્વરૂપછો સ્વામી, જ્ઞાન સ્વરૂપછો સ્વામી;
મોક્ષપદ વિશ્વાધાર, જે જે જે જે પુરણ બ્રહ્મ. ૩
ત્રીગુણે નીરગુણ, જે જે ત્રીગુણે નીરગુણ;
સદ જ્ઞાનેછો ગુણી, સદ જ્ઞાનેછો ગુણી;
ગતી વ્યાપક ચોખુંણ, જે જે જે જે પુરણ બ્રહ્મ. ૪
આપ અલગ સત્ય ચિત્ત, જે જે આપ અલગ સત્યચિત;
અકરતાછો આદી, અકરતાછો આદી;

આનંદ માયાતીત, જેજે જેજે પુરણ બ્રહ્મ. ૫
અક્ષરાતીત.આપ, જે જે અક્ષરાતીત આપ;
તુરીયાતીત તમેછો, તુરીયાતીત તમેછો;
તારણ ટાળણ ત્રીતાપ, જે જે જે જે પુરણ બ્રહ્મ. ૬
મુળ જ્ઞાન દ્રષ્ટી એક, જે જે મુળ જ્ઞાન દ્રષ્ટી એક;
રાખી ઉપાસું તમને, રાખી ઉપાસું તમને;
ધ્યાન ધરી વિશેક, જે જે જે જે પુણ બ્રહ્મ.ર ૭
આરતી કરૂ ઉમંગ, જે જે આરતી કરૂ ઊગમં;
મુક્ત થવાને માટે, મુકત થવાને માટે;
આવાગમન તન ભંગ, જે જે જે જે પુરણ બ્રહ્મ. ૮
મોક્ષેચ્છુ તમામ, જે જે મોક્ષેચ્છુ તમામ;
ગાશે મોક્ષજ થાશે, ગાશે મોક્ષજ થાશે;
વીનવે વલ્લભરામ, જે જે જે જે પુરણ બ્રહ્મ. ૯

ॐपरमात्मने नमः

અવતારી હરીના ગુણનું પ્રશ્ન.

શંકાયોના રાગ પ્રમાણે રાગ.

કેવા ગુણના શ્રી હરીને ગાશો,
પુછુ પ્રશ્ન તે કરો ખુલાસો; કેવા. ટેક.
અજાણ હોય તો અસુર આવતા, શે જાણ્યા તે જઈ હણિયા.
જાણ હોયેતો સંદીપન પાસે, જાણતા ત્યારે શું ભણિયા. કેવા
અમાન્ય હોય તો વિભીક્ષણ ઘેર, માન્ય મળો કરી દયા;
માન્યવાળા હોય તો વિદુર ઘેર, વણતેડે કેમ ગયા. કેવા.
સારથી હોય તો રામ બાણનો મારથી કોણ ન થાકયો;
મારથી હોયતો સારથી થઇને, પારથ રથ કેમ હાંકયો. કેવા.
નિરદય હોયતો ઉત્રાને ઉદર, કહો કેમ ગર્ભ ઉગાર્યો;
દયાળું હોયતો સુભદ્રા સુત ભાણેજને શીદ માર્યો. કેવા.
હારેલા હોયતો બાણાસુર સરખા, કેમ જીતે દૈત માઠા;
જીતાલા હોયતો જરાસનથી, કેમ કૃષ્ણજી નાઠા. કેવા.
વિભીચારી હોયતો જમુનાયે, શા માટ મારગ દીધો;
બ્રહ્મચર્ય હોયતો વ્રજ વામાશું, વિહાર કોણે કીધો. કેવા.
ગરીબ હોયતો સુદામાની, ભવ ભીડ કયાંથી ભાગી;
ગ્રહસ્થ હોયેતો બળીરાયને ઘેર, શા સારૂં ભીખ માગી. કેવા.

સત્યપાળણ હોયતો વ્રંદાનું સત્ય શાને લેઇ નાંખ્યું;
સત્ય છોડાવણ હોયતો સત્ય, ધ્રુપતીનું શીદ રાખ્યું. કેવા.
શાન્ત હોયેતો ઞાળે શીશુપાળ, ક્રોધે મારી વાળ્યું સાટુ
તામશી હોયેતો ભ્રગુરૂષીનું, કેમ ખમી રહ્યા પાટુ. કેવા.
વચને વિલા હોયતો દડો લેવા, યુમનામાં નાગ ન નાથે;
વચની હોયતો ભીષ્મજી સામું, આયુધ શું ગ્રહ્યુ હાથે. કેવા.
જીવ સંહારણ હોયતો માશીને, મારી શું બાળ ઉગારે;
પાળણુ હોયતો પાન્ડવમાં રહી, કૌરવ દળ ન સંહારે. કેવા.
તસ્કર હોયતો મણી લાવિ આપી, કરી હરીએ શાહુકારી;
શાહુકાર હોયતો કેમ કેહેવાણા, માંખણચોર મોરારી. કેવા
કહો ભાઇ કેવા કહીએ હરીને, નિવારો સંદેહ સાચો;
ગોવિંદના ગુણનું જ્ઞાન નથી, ત્યાં લગી શેવક કાચો. કેવા.
ભણ્યા ગણ્યાને ન જાણ્યા જથારથ, મોઢે કહે ગુણ ગાવું;
વ્યાસ પુરાણી ભેદ ભાગો તો, વદે વલ્લભ સંગ સ્હાવું. કેવા.

શુદ્ધીપત્ર.

પ્રષ્ટ.	લીટી.	અક્ષર.
૭	૧૫	ક્ષે
૨૩	૧૩	જ્ઞા
૩૦	૫	સમજાવવું.
૫૪	૨૦	ધી
૬૬	૪	સ્થી
૬૮	૧૦	પા
૭૬	૧૨	સ
૮૫	૩	ટે
૧૦૦	૧૨	છ
૧૦૬	૬	જો
૧૧૮	૧૨	છી
૧૧૮	૧૮	કાં
૧૨૩	૧૩	ર્થ
૧૨૩	૧૮	ય
૧૨૫	૨	ર્થ
૧૨૫	૧૬	લ
૧૨૮	૧૬	તો

૧૪૧	૧૫	શી
૧૪૨	૯	થૈ
૧૪૫	૧૧	જા
૧૪૯	૬	યો
૧૪૯	૯	યો
૧૫૦	૧૪	કાં
૧૫૬	૧૯	જ્યાં
૧૫૭	૧૬	ના
૧૬૯	૧૫	મતલબ
૧૮૯	૧૧	ચૈ
૧૯૦	૧૦	માં
૧૯૧	૧૯	પાં
૧૯૮	૧	દે
૨૦૬	૧૨	વ
૨૦૭	૧૩	ગ
૨૦૮	૧૧	ચૈ
૨૦૮	૧૮	વ
૨૧૫	૬	પો
૨૧૮	૨	આ
૨૨૦	૪	ચીં
૨૨૩	૧૬	મો

૨૨૬	૭	માં
૨૩૦	૧૩	આ
૨૩૫	૧૦	ર્યે
૨૩૬	૧૦	છ
૨૩૭	૧૪	કા
૨૩૮	૩	આ
૨૪૧	૧૮	ક
૨૪૨	૧૩	પ
૨૪૯	૫	આં
૨૪૯	૨૦	ર્યે
૨૫૦	૧૩	આ
૨૫૪	મથાળા નીચે	રાગ ચંદ્રાવળા
૨૫૬	૧	ની
૨૫૭	૧૭	આ
૨૬૦	૮	માં
૨૯૦	૭	નાં
૨૯૨	૧૨	પ્રથમ
૨૯૩	૬	વિ
૩૦૩	૮	પ

૩૦૩	૧૮	યે
૩૦૭	૧૧	ર
૩૦૮	૨	મિં
૩૧૧	૧૬	થે
૩૧૭	૧૮	ની
૩૧૮	૧૭	માં
૩૧૯	૨	શ
૩૨૦	મથાળે	માં
૨૨૧	૪	બી
૩૨૯	૧૧	સ
૩૩૦	૬	માં
૩૩૨	૨	થે
૩૩૨	૯	નં
૩૩૭	૧૮	મા
૩૩૭	૧૮	પ્રાણી
૩૩૯	૪	ય
૩૩૯	૧૦	મૂ
૩૩૯	૧૫	ળી
૩૩૯	૨૦	માં

જાહેર ખબર.

આ પુસ્તક અમદાવાદ રાયપુર પખાલીની પોળમાં વ્યાસજી વલ્લભરામ સુરજરામને ઘેરથી તથા ભરૂચમાં કતોપરના બજારમાં છપાવનારાઓને ત્યાંથી તથા ગામ ડભોઈમાં સાધુ પુરણદાસ કાશીરામને ઘેરથી રોકડી કીંમતે મળશે. પરદેશથી મંગાવનારે ટપાલખર્ચના બે આના કીંમત કરતાં વિશેષ મોકલવા.

વળી નીચે લખેલાં પુસ્તકો વ્યાસજી વલ્લભરામને ઘેરથી વ્યાજબી કીંમતે મળશે.

	પુસ્તકનું નામ.	કીમત.	ટપાલ ખર્ચ
૧	વલ્લભ પદમાળા.	રૂ૦—૮—૦	રૂ૦—૧—૦
૨	વલ્લભકૃત કાવ્ય.	રૂ૦—૮—૦	રૂ૦—૧—૦
૩	વલ્લભકૃત બીજું.	રૂ૦-૧૦—૦	રૂ૦—૧—૦
૪	વલ્લભ નિતી.	રૂ૦—૫—૦	રૂ૦—૦—૬
૫	દાંગવાખ્યાન.	રૂ૦—૨—૦	રૂ૦—૦—૬
૬	નાત્યોમાં શેઠોના શાખા	રૂ૦—૧—૦	રૂ૦—૦—૬